BRUCE BUENO DE MESQUITA ÉS ALASTAIR SMITH

[DIKTÁTOROK KÉZIKÖNYVE]

MIÉRT JÓ POLITIKA A ROSSZ VISELKEDÉS?

GABO

Az eredeti mű címe:
Bruce Bueno de Mesquita – Alastair Smith:
The Dictator's Handbook
PublicAffairs, New York, 2011

Fordította: Bozai Ágota

ISBN 978-963-689-709-3

Kiadja a GABO Kiadó Kft.
Webshop: www.gabo.hu

Felelős kiadó: Földes Tamás
Felelős szerkesztő: Várlaki Tibor
Szerkesztő: Daróczi Péter
Borítóterv, tipográfia, tördelés: Malum Stúdió

Készült a Borsodi Nyomda Kft.-ben
Felelős vezető: Ducsai György

Diktátorainknak, Arlene-nek és Fionának,
akik olyan jól bántak velünk

A pénz számít. A vezetőnek pénz kell, arany és gyémánt, hogy fenntartsa száz kastélyát, etesse ezer asszonyát, kocsikat vegyen a millió talpnyalónak, megerősítse a hűséges haderőket, és még ezek után is maradjon elég a svájci bankszámlákon és széfekben.

MOBUTU SESE SEKO, ZAIRE-I DIKTÁTOR;
VALÓSZÍNŰLEG NEM HITELES MONDÁS[1]

Sorsának ember néha mestere.
Nem csillaginkban, Brutus, a hiba,
Hanem magunkban, kik megbókolunk.

WILLIAM SHAKESPEARE: JULIUS CAESAR
(I. FELVONÁS 2. SZÍN)

TARTALOM

Bevezetés

A HATALOM LÉNYEGE

Micsoda figyelemre méltó talányokat produkál a politika! Naponta döbbentenek meg minket a vezető hírek. Naponta hallunk csalásokról, mutyikról, cégvezetők álnokságairól, csalásairól, hazugságról, lopásról, kegyetlenkedésekről, sőt állami vezetők által elkövetett gyilkosságokról. Önkéntelenül elgondolkodunk: vajon a kultúra, a vallás, a neveltetés vagy a történelmi körülmények milyen szerencsétlen alakulása kell ahhoz, hogy ilyen rossz szándékú despotáink, mohó Wall Street-i bankáraink és álszent olajbáróink legyenek. Igaz volna, amit Shakespeare drámájában Cassius mondott, hogy a hiba nem a csillagokban, hanem bennünk van? Illetve azokban a vezetőkben, akik megvezetnek minket? A többség ezt elégedetten elhiszi. Ám az igazság teljesen más.

Nagyon gyakran elfogadjuk történészek, újságíró, szakértők, költők beszámolóit úgy, hogy nem nézünk a felszín alá, nem próbáljuk felderíteni azokat az igazságokat, amelyek nem a csillagokra, de nem is ránk vonatkoznak. A politika világát szabályok diktálják. Nem lesz hosszú életű a hatalomban az a vezető, aki úgy kormányoz, hogy nem veti alá magát a szabályoknak, nem ezek alapján gyakorolja a hatalmat.

Újságírók, szerzők és tudósok próbálták a politikát történetekkel elmagyarázni. Feltárják, miért sikerült egyik vagy másik vezetőnek magához ragadnia a hatalmat, és hogyan történt, hogy egy hatalmas ország lakossága fellázadt a kormány ellen, vagy egy politikai döntés miért va-

lóságos sorscsapás több millió ember számára. És a magyarázatok során az újságíró vagy a történész általában el tudja mondani, mi történt, kivel történt, és talán azt is, hogy miért. Ám a sok politikai történet és történelmi esemény részletei mögött van néhány kérdés, amely időről időre felbukkan; némelyik nagyon mélyre ható, a másik kisebb jelentőségű, de mindegyik tartósan és nyugtalanítóan hat a tudatunkra: Hogyan lehetséges, hogy zsarnokok olyan sokáig hatalmon maradnak? És ha már itt tartunk, miért olyan rövid a sikeres demokratikus vezetők hivatali ideje? Hogyan lehetséges, hogy rosszul vezetett és rossz gazdaságpolitikát folytató országok olyan sokáig fennmaradnak? Miért van az, hogy olyan országok, ahol számítani lehet természeti katasztrófákra, annyira felkészületlenek? És hogyan lehet az, hogy természeti kincsekben gazdag országokban szegénység sújtja a lakosságot?

Hasonlóképpen joggal csodálkozhatunk, miért van az, hogy Wall Street-i vezető bankárok milliós jutalmakat osztogatnak maguknak, miközben recesszióba döntik a világgazdaságot? Miért van az, hogy egy befolyásos nagyvállalat vezetése csak néhány emberből áll, és ők döntenek mindenről? Miért van az, hogy bukott cégvezetőket megtartanak, és komoly summákat osztanak nekik akkor is, ha az általuk vezetett cég részvényesei mindenüket elvesztik?

Ezek a kérdések újra és újra felmerülnek a politikai magatartással kapcsolatban. Minden magyarázat, minden történet egyedi helyzetként kezeli a megtévedt vezetőt és a hibás döntéseket. De a politikai magatartásban semmi sem egyedi.

A politikusokról, cégvezetőkről és gazdasági vezetőkről szóló történetek élvezetesek a maguk fura módján, mert felszabadítanak minket, vagyis azt a meggyőződést dédelgethetjük, hogy ha lehetőségünk volna, mi másképpen viselkednénk. Felszabadítanak minket, mert a vétkest hibáztathatjuk, akinek valami megmagyarázhatatlan módon hatalmában állt ilyen súlyos – és súlyos hibának bizonyult – döntést hozni. Meg vagyunk győződve róla, hogy sohasem viselkednénk úgy, mint

Líbia diktátora, Moammer Kadhafi, aki saját népét bombázta, hogy hatalmon maradhasson. Látjuk, milyen hatalmas veszteségeket szenvedtek Kenneth Lay vezetése alatt az Enron alkalmazottai, nyugdíjasai és részvényesei, és úgy gondoljuk, nem vagyunk olyanok, mint Kenneth Lay. Egyenként tanulmányozva ezeket az eseteket arra a következtetésre jutunk, hogy ezek inkább kivételek, nem jellemző anomáliák. Ám ezeket a politika logikája tartja össze, a hatalomgyakorlókra vonatkozó szabályok érvényesek rájuk.

A politikai szakértők és a hírcsinálók nem hívják fel a figyelmet ezekre a szabályokra. Készségesen hibáztatják azokat, akik rosszat tettek, de nem teszik fel a kérdést, miért van az, hogy a politika és az üzlet világa mintha az átlagosnál nagyobb arányban segítene magas pozícióba gonosztevőket, vagy jó embereket tesz gazemberekké. Ezért tesszük fel még mindig ugyanazokat a kérdéseket. Még mindig csodálkozunk, mennyire nagy a szárazság miatti éhínség Afrikában 3500 évvel azután, hogy a fáraók idejében kitalálták, ez ellen úgy lehet védekezni, ha gabonát raktároznak. Még mindig megdöbbenünk, milyen pusztítást okoznak földrengések és cunamik Haitin, Iránban, Mianmarban és Srí Lankán, és a látszólag kisebb természeti katasztrófák Észak-Amerikában vagy Európában. Még mindig nagyon zavar minket, ha demokratikus országok vezetői barátságosan kezet fognak vagy egymásra kacsintanak zsarnokokkal, akiknek a hatalmát ezzel szentesítik.

Ebben a könyvben megpróbáljuk értelmezni azokat a siralmasan rossz viselkedési mintákat, döntéseket, amelyek sok vezetőt jellemeznek, sőt, talán a vezetők többségére jellemző az üzleti és a politikai életben. Célunk, hogy *ad hominem* vádaskodás nélkül magyarázzuk a jó és rossz megnyilvánulásokat. Ez lényegében azt jelenti, hogy kiderítjük az okokat és indokokat, amelyek alapján ezek a vezetők irányítanak és szerveznek bennünket.

Ez a kép nem lesz szép. Nem erősíti az emberiség jóindulatába és önzetlenségébe vetett hitet. De hisszük, hogy igaz, és mutatja az utat

egy fényesebb jövő felé. Hiszen a politika nem más, mint olyan játék, amelyet a vezetők játszanak, de ha megtanuljuk a szabályokat, olyan játékká válik, amelyben mi is nyerhetünk.

A világ jobbá tételéhez az kell, hogy mindenki függessze fel a hagyományos bölcsességekbe vetett hitét. Hagyjuk, hogy a logika és a bizonyítékok vezessenek, tartsuk nyitva a szemünket, hogy megláthassuk az okokat, miért így működik a politika. Ahhoz, hogy javítani tudjuk, az első fontos lépés, hogy megismerjük, hogyan és miért az adott módon működnek a dolgok.

Bell cifra nyomorúsága

Ahogy az életben, a politikában is vannak vágyaink, és küzdünk a megvalósítást gátló akadályok ellen. A kormányzás szabályai és a törvények korlátozzák, hogy mit tehetünk. A hatalmon lévők, a hatalom gyakorlói ebben különböznek tőlünk: ők saját előnyükre alkothatnak törvényeket, és ezzel megkönnyíthetik, hogy elérjék, amit akarnak. Ha megértjük, mit akarnak az emberek, sokat segít abban, hogy megértsük, miért tesznek gyakran rosszat a hatalmon lévők. Ami azt illeti, a rossz viselkedés az esetek nagy részében jó politika. Ez a kijelentés igaz egy kisváros, családi vállalkozás, mega- és világcég vezetésére is.

Kezdjük egy kisváros látszólag mohó, hatalooméhes, pénzsóvár, fösvény bugrisaival, hogy lássuk, milyen a világ a vezetők szempontjából. Nem szabad megfeledkezni róla, hogy ez a történet nem személyiségről, hanem a politikáról szól. Mindegy, hogy elvetemült, korrupt gazemberek titkos bandájáról beszélünk, csak az számít, hogy ezek az emberek nagy értéknek tekintik a hatalmat, tudják, hogyan kell megszerezni és megtartani. Hamarosan belátjuk, hogy ez a gyalázatosan rossz vezetésről szóló kis történet megismétlődik a politika és a nagyvállalati vezetés

minden szintjén, és nincs semmi különleges a kaliforniai Bell város különleges történetében.

Robert Rizzo egykori polgármester Los Angeles egyik elővárosának vezetője volt. Bell (lakossága körülbelül 36 000 fő) szegény, többségében spanyol anyanyelvű város. Az egy főre jutó éves jövedelem 10 000 és 25 000 USD között lehet, de a magasabb érték is a kaliforniai és az országos átlag alatt van. A város keményen dolgozó lakosságának egynegyede jóval a szegénységi küszöb alatt él. Bell városban nem könnyű az élet.

Mégis a közösség büszke lehet az eredményeire, az itt élő családokra és a lehetőségekre. A sok kihívás ellenére Bell a kaliforniai átlagnál folyamatosan jobb eredményeket mutat az erőszakos és megélhetési bűnözés elleni küzdelemben; ebben az átlagnál sokkal jobbak a mutatói. Elég egy pillantást vetni Bell hivatalos honlapjára, és azt látjuk, hogy élénk közösségi élet folyik: nyári kurzusok, könyvtári események, vidám családi kirándulások. Bell emellett odafigyelő közösségnek tűnik. A város lakhatási és városfejlesztési hozzájárulást fizet családi házak renoválásához bizonyos alapvető lakáshasználati és jövedelmi követelmények teljesülése esetén.[2]

Robert Rizzo, aki tizenhét évig volt polgármester, nyilván büszkeséggel néz vissza hivatali idejére. 2010-ben Bell akkori polgármestere, Oscar Hernandez (később korrupció miatt börtönbe került) szerint a város a csőd szélén állt 1993-ban, amikor Rizzo (akit szintén korrupcióval vádoltak) hivatalba lépett. Rizzo hivatali ideje alatt tizenöt évig, egészen a 2010-es lemondásáig egyensúlyban volt a város költségvetése. Hernandez elismeri Rizzo eredményeit, hogy jól gazdálkodott, a város fizető- és hitelképes maradt.[3] Ez persze nem kis teljesítmény. Ő és munkatársai, a város felső vezetése nyilván dicséretet és jutalmat érdemeltek azért, mert olyan jó szolgálatot tettek Bell lakosságának.

Az idilli felszín alatt azonban olyan történet rejlik, amely jól példázza, hogyan működik valójában a politika. 1993-as hivatalba lépésekor

Robert Rizzo polgármesteri fizetése évi 72 000 dollár volt; tizenhét évig volt hivatalban, míg 2010 nyarán lemondásra kényszerítették; hivatali ideje végén elképesztő összeg, 787 000 dollár volt az éves javadalmazása.

Helyezzük el ezt megfelelő gazdasági környezetben! Ha a fizetése csak az inflációt követte volna, akkor 2010-ben a fizetése 108 000 dollár lett volna. De hétszer annyi volt! A hosszú ideig tartó, alacsony inflációjú időszak alatt a fizetése éves szinten több mint tizenöt százalékkal emelkedett, majdnem annyival, amennyit a piramisjátékról elhíresült Bernie Madoff ígért a szerencsétlen befektetőinek.

Hogyan viszonyul Rizzo polgármesteri fizetése más felelős állami vezetők fizetéséhez? Az Amerikai Egyesült Államok elnöke évi 400 000 dollárt kap.[4] Kalifornia állam kormányzója 200 000-et. A Bell városához közeli Los Angeles polgármestere is csak valamivel kap többet 200 000 dollárnál. Robert Rizzo fizetése persze meg sem közelítette Kalifornia legjobban fizetett közhivatalnokának fizetését, az évi 1 850 000 dollárt. Ennyit kapott 2010-ben az egyetemi futballcsapat, a UC Berkeley edzője; persze ő sokkal több bevételt hozhatott, mint Rizzo.[5] Elmondható, hogy Robert Rizzo jó munkát végzett Bell városka érdekében. De tényleg olyan jót? Ő volt a legjobban fizetett városvezető az Egyesült Államokban (amíg fel nem fedezünk egy újabb Bellt).

Természetesen okkal gondolhatjuk, hogy Robert Rizzo biztosan pénzt lopott, olyan pénzeket vett el, amelyek jogosan és törvény szerint nem kerülhettek volna hozzá, vagy valami más erkölcstelen és illegális dolgot művelt. Jerry Brown, Kalifornia állam legfőbb ügyésze (akit a Demokrata Párt kormányzónak jelölt) a Bell-botrány kirobbanása idején, 2010-ben ígéretet tett, hogy kideríti, történt-e törvénysértés. Ennek a bejelentésnek nyilvánvaló és elég világos üzenete volt: nem lehet kifizetni egy kisváros vezetőjének közel 800 000 dolláros polgármesteri fizetést. Az igazság azonban ennél sokkal bonyolultabb.

A történet lényegében egy okos (és elítélendő) politikai manőver, amelyben csak finom lopás volt, amelyet Bell szavazópolgárai és a város képviselő-testületének tagjai hallgatólagosan jóváhagytak.

A Bellhez hasonló lélekszámú városok átlagosan évi 4800 dollár tiszteletdíjat fizetnek a képviselő-testület tagjainak. De Bell képviselő-testületének öt tagja évi 100 000 dollárt kapott: nemcsak a minimális alapjuttatást fizették ki nekik, hanem további 8000 dollárt havonta azért, hogy városi közcégek és egyéb testületek vezetőségében is jelen legyenek. Egyetlen képviselő-testületi tag, a szegény Lorenzo Velez nem részesült ilyen busás javadalmazásban; ő csak évi 8076 dollárt kapott; annyit, amennyit képviselőtársai *egy hónap* alatt. Hogyan magyarázható ez a különbség, valamint a botrányosan magas fizetés és egyéb juttatások, amelyeket nemcsak Rizzo, hanem az alpolgármester és Bell rendőrfőnöke is élvezett (akiket később korrupciós bűncselekményekért börtönbüntetésre ítéltek)?

A válasz a választás időzítésének rafinált manipulálásában rejlik. A város vezetői gondoskodtak arról, hogy nagyon kevés szavazó legyen elég a hatalmuk megtartásához és a javadalmazásuk biztosításához. Ahhoz, hogy megértsük, hogyan képes egy szegény közösség ilyen bőkezűen jutalmazni a városi vezetőket, a 2005-ös választásig kell visszamennünk, amelynek az volt a tétje, hogy Bell általános jogú város státuszát önálló jogú város státuszra változtassa. Jogosan felmerülhet a kérdés, hogy ugyan mi a különbség az általános és az önálló jogú város között. A válasz: ég és föld. Az általános városokban az előterjesztésekről nyilvános üléseken kell tárgyalni, nyilvánosan kell döntést hozni; önálló jogú városokban azonban a döntéseket zárt ajtók mögött, gyakran titkosítva hozzák. Míg az általános jogú városok vezetésének szabályait az állami vagy a szövetségi jog határozza meg, az önálló jogú város vezetésének szabályait – a név is arra utal – a város saját alapszabálya szabja meg.

Kalifornia állam törvényhozása 2005-ben törvényt hozott arról, hogy felső korlátot állapít meg az általános jogú városok képviselő-tes-

tületi tagjai javadalmazására vonatkozóan. Amint a törvény életbe lépett, Bell város kreatív helyi politikusai – egyesek szerint Robert Rizzo biztatására – megtalálták a módját, hogy kivonják magukat a képviselők „szeszélyei" alól, akik őket Kalifornia állam fővárosában, Sacramentóban képviselték. Népszavazást kezdeményeztek, amelyet az öt képviselő-testületi tag támogatott, hogy Bell önálló jogú város lehessen. A változás fő indoka az volt, hogy Bell nagyobb autonómiát kapjon az állami hivatalnokok döntéseivel szemben. A helyi hatóságok jobban tudják, mi a jó a közösségnek, mint azok a távoli politikusok, akik nem ismerik a helyi körülményeket. Legalábbis ezzel érveltek a kaliforniai Bell városka vezetői.

A technikai jellegű népszavazások – a város általános jogú vagy önálló jogú legyen – nem igazán mozgósítják az átlagos szavazót. Természetesen, ha a választást kaliforniai vagy szövetségi választás keretében tartották volna, a népszavazásra bocsátott kérdést sok szavazó alaposan megfontolta volna, de – nyilvánvalóan a gondos politikai tervezésnek megfelelően – úgy alakult, hogy ezen a népszavazáson, amely nem társult más választással, a szavazók száma nem érte el a négyszázat (336 igennel szavazott, 54 ellenezte) a 36 000 lakosú városban. A népszavazás így is eredményes volt, Bell önálló jogú város lett. Ennek következtében egy kis csoport jogot kapott arra, hogy ők rendelkezzenek a város bevételei felett, ők készítsenek költségvetést, mindezt zárt ajtók mögött. A külső szemlélő semmi változást nem érzékel Bell város vezetésében. A népszavazás azt jelentette, hogy egy kis csoport nagy szabadságot kapott az adózással és a közpénz elköltésével kapcsolatos döntésekben, és hatáskörénél fogva a saját javadalmazásáról is döntött.

Ne gondoljuk, hogy a képviselő-testület tagjai nemcsak korruptak, de ostobák is; érdemes megfigyelni, milyen gondosan leplezték, amit tettek. Ha valaki vette volna a fáradságot, hogy rákérdezzen, mennyi a munkájukat nem főállásban végző képviselő-testületi tagok javadalmazása, bármelyikük nyugodt lélekkel és őszintén válaszolhatta volna,

hogy csak havi néhány száz dollár tiszteletdíjat kap a városnak tett szolgálataiért. Mint láttuk, jövedelmük nagy része – amiből Lorenzo Velez nem részesült – a város cégeinek és egyéb szervezeteinek igazgatótanácsában, bizottságaiban betöltött funkciójukból származott. És mint kiderült, ez volt a dolog Achilles-sarka.

Amikor ezeket a sorokat írjuk, a Bell-botrány minden érintettje börtönben ül, de nem a magas fizetések miatt. Bármennyire elítélendő a dolog, az egész teljesen törvényesnek látszik. Nem azért kerültek börtönbe, mert fizetést fogadtak el a meg sem tartott üléseken való részvételért. Sok pénzt kaptak úgy, hogy nem tettek eleget a bizottsági üléseken való megjelenési kötelezettségüknek. Vagyis Bell jól fizetett vezetői végül formai szabálytalanságon buktak meg. A botrányosan magas fizetések jogilag rendben voltak, de az nem, hogy olyan üléseken való részvételért vettek fel fizetést, amelyeken nem voltak jelen. Ha jobban belegondolunk, hány kormányhivatalnokot lehetne ennek alapján felelősségre vonni. Hány szenátor és képviselő veszi fel a teljes fizetését, miközben nincs jelen a szenátus ülésén, mert inkább kampánypénzgyűjtésen vesz részt, beszédet mond vagy haszontalanságokkal tölti az idejét?

Joggal csodálkozhatunk, hogyan tudta egy ilyen kisváros, mint Bell, egyensúlyban tartani a költségvetését – ez Rizzo egyik jelentős teljesítménye –, miközben ilyen hatalmas pénzeket fizetett ki a vezetőinek. (Bell gazdálkodásának átvilágítása nagy valószínűséggel azt fogja eredményezni, hogy a költségvetés nincs egyensúlyban, a város eladósodott.) A város vezetői nemcsak azt dönthetik el, hogyan költik el a befolyt pénzt, hanem ők döntenek a helyi adókról is. És vajon megadóztatták a választóikat? A *Los Angeles Times* ezt írta Bell helyi adórendszeréről:

> Bell helyiadó-mértéke 1,55 százalék, majdnem a duplája annak, amit sokkal gazdagabb települések, mint Beverly Hills, Palos Verdes Estates, Manhattan Beach beszednek. Az adóhivatal által rendelkezésünkre bocsátott adatok szerint ez a ráta jelentősen

magasabb a Los Angeles megye más településeinek helyi adójánál. Ez azt jelenti, hogy Bellben a 400 000 dollárra értékelt ingatlan tulajdonosa évi 6200 dollár adót fizet a városnak. Ha ugyanez a ház Malibuban van, ahol az adó mértéke 1,10 százalék, csak 4400 dollárt kell fizetni.[6]

Vagyis Bell városkában az ingatlanadó körülbelül 50 százalékkal magasabb, mint a közeli településeken. Ilyen magas adók mellett a város vezetői és a tanács tagjai nyilvánvalóan magas fizetést tudtak utalni maguknak, egyensúlyban tartották a költségvetést, közben meggazdagodtak a cimboráikkal együtt.

A városban a képviselő-testület tagjait választják, de 2007 előtt évekig nem volt kihívójuk. Ez azt jelentette, hogy a képviselő-testület tagjai a szavazók lekötelezettjei, akiknek a támogatására szükségük volt a hivataluk elnyeréséhez. 2007 előtt nem kellett hálásnak lenniük senkinek, mivel nem voltak kihívóik. 2007 után – bár voltak kihívóik – nagyon kevés szavazat elég volt a megválasztásukhoz. Bell városban 2009-ben körülbelül 9400 regisztrált szavazó volt, és a választáson csak 2285 fő, vagyis a választásra jogosultak 24,3 százaléka jelent meg. Minden szavazó két jelöltre adhatott le voksot a tisztségre pályázó hat jelölt közül. A leadott 2285 szavazatból a legtöbbet Luis Artiga és Teresa Jacobo kapta (1201 és 1332), de nem volt szükségük ennyi szavazatra, hogy nyerjenek. Tulajdonképpen a választásra jogosultak mindössze 13 százalékának támogatásával győztek. 2009-ben ahhoz, hogy a jelölt bekerüljön a képviselő-testületbe, csak arra volt szüksége, hogy eggyel több szavazatot kapjon, mint a harmadik legtöbb szavazatot kapott jelölt. Ne feledjük, hogy két tagot választottak. A harmadik jelölt 472 szavazatot kapott. Így 473 szavazat, a regisztrált választók öt százalékának, a város teljes lakossága alig egy százalékának, a szavazók egyötödének támogatása is elég lett volna a győzelemhez. Bármi legyen az oka, hogy a szavazatok ilyen sok jelölt között oszlottak meg, nyilvánvaló volt, hogy a választást meg lehet nyerni

Bell felnőtt lakossága kis részének a támogatásával. Ez magyarázatot ad a városvezetés adóztatási és közpénzfelhasználási politikájára.

Valamiben teljesen biztosak lehetünk: a képviselő-testület tagjai nem szerették volna, ha a posztért versengő képviselőjelöltek (beleértve Valdez képviselőtársukat is) megtudják a bónuszcsomagjaik mértékét. Rizzo polgármesternek meg kellett szereznie a képviselő-testület támogatását és bizalmát ahhoz, hogy megmaradhasson hivatalában, és a képviselő-testület tagjainak ugyanezért szükségük volt a polgármester támogatására. Felfedhette volna, milyen sokat markoltak az adófizetők pénzéből, ami azt jelentette volna, hogy szedhetik a sátorfájukat (és így is történt). A kölcsönös lojalitás szükségességében látjuk Bell politikai gyakorlatának lényegét. Rizzo polgármesterként a képviselő-testület megelégedésére tevékenykedett. Együtt pedig egy kis csoport, a támogatóik megelégedésére működtek, akik Bell választóinak csak kis hányadát jelentették. A képviselő-testület támogatása nélkül Rizzo már régen földönfutó lett volna – bár a földönfutás kellemesebb évi 650 000 dolláros nyugdíjjal. Hogyan lehet legjobban biztosítani a képviselő-testület tagjainak hűségét? Könnyen: meg kell teremteni a lehetőségét, hogy magánemberként bőkezű javadalmazást kapjanak.[7]

Persze ha mindezt nyíltan tették volna, vagy Bell általános jogú város marad, vagyis Sacramento hivatalainak beleszólása lett volna a javadalmazásokba, Rizzo nem tudta volna fenntartani ezt a véd- és dacszövetséget. Ha egy vezető hatalmának megtartása – politikai túlélése – támogatók kis csoportjától függ (láthattuk milyen kevés szavazat elég volt egy képviselő-testületi hely elnyerésére), akkor az egyéni juttatás biztosítása a hosszú távú hivatali idő kulcsa: Rizzo tizenhét évig volt a hivatalában. És ha ezt a kis támogatói csoportot a 9395 regisztrált szavazó közül mindössze 354 fő szavazatával meg lehetett választani (2009-ben), akkor a kis támogatói koalíció busás jutalmazása nemcsak kifizetődő módja a kormányzásnak, hanem olyan felhatalmazást kapnak a költségvetési pénzek elosztására és adók kivetésére, hogy a csúcson

lévőknek bőven van lehetőségük busás javadalmazást osztani maguknak, és ezt a lehetőséget a városvezetők alaposan ki is használták.

Bell esete számos tanulsággal szolgál a hatalom szabályait illetően. A politika elsősorban a politikai hatalom megszerzéséről és megtartásáról szól, nem „a nép" általános jólétéről. A második tanulság, hogy a politikai túlélés legjobban úgy biztosítható, ha kevés embertől függ a hatalom megszerzése és megtartása. Ez azt jelenti, hogy a diktátorok, akiknek csak néhány cinkos támogatására van szükségük, nagyobb eséllyel maradnak hivatalban, mint a demokraták. A harmadik tanulság, hogy ha a cimborák szűk csoportja tudatában van, hogy sokan várakoznak, hogy a helyükbe léphessenek és részesüljenek a közpénzekből, a városvezetés szabad kezet kap abban, hogyan költik el a város bevételeit, és milyen helyi adókat vetnek ki. Mindez sok vezetőt elvisz a kleptokrácia felé, és csak kevesen választják a közjó szem előtt tartását. Ez pedig a hatalomban való tartós megmaradást jelenti. A negyedik tanulság, hogy ha a vezető kis létszámú koalícióra támaszkodik, akkor magas adókat vethet ki, ahogy az Bell esetében is történt. A magas adók kivetése azt a veszélyt rejti magában, hogy a lakosság fellázad, ahogy ez Bell városában is megtörtént. Bellben természetesen könnyű volt az embereknek fellázadniuk, és véget vetni Rizzo uralmának, mert biztosítva voltak az alapvető szabadságjogok: a szólásszabadság és a gyülekezési jog. Látni fogjuk, hogy a kormányzás és a gazdaság szerkezete hogyan határozza meg ezen jogok biztosítását. Ettől a tényezőtől függ, hogy az emberek az utcára vonulnak-e, és sikerül változást elérniük, ahogy azt nemrégiben a Közel-Keleten láthattuk, vagy továbbra is elnyomásban élnek, ahogy az más országok esetében történt.

Látni fogjuk, hogy Bell története szinte tökéletes forgatókönyv a kormányzásra, ha a hivatal megtartása nagyon kevés embertől függ, akiket nagyon sok közül kell kiválasztani. Bell helyi politikusai ösztönösen megértették a politika szabályait. Azok a vezetők, akik a hatalom szabályait hűségesen betartják, úgy maradhatnak hatalmon, hogy

egyszer sem kell „jót tenni" az alattvalókért. Bell várost hosszú ideig tartották uralmuk alatt a vezetői, mire egy külső vizsgálóbizottság feltárta a hatalom megtartásának módszereit. Mint látni fogjuk, ami a felső szinten működik, általában alsóbb szinteken is hatásos, ezért vagyunk megdöbbenve az újságok főcímein, a híradásokon, amelyek magas posztot betöltő emberek vétségeiről és bűncselekményeiről számolnak be. Ahogy a Bell városhoz hasonló helyeket vezetik (márpedig a legtöbb település és vezetése ilyen), eleve kódolja, hogy akik alul vannak, nem járnak jól.

Fontos tanulság, hogy ha politikáról van szó, az ideológia, a nemzetiség és a kulturális környezet nem sokat számít. Minél hamarabb megtanuljuk, hogy ne gondoljunk és ne is mondjunk ki olyan mondatot, hogy „az Egyesült Államoknak azt kell tennie..." vagy „honfitársaink akarata..." vagy „a kínai kormánynak azt kellene tennie...", annál jobban megértjük a kormányok, multicégek és más szervezetek működését. Ha politikáról van szó, hozzá kell szoknunk, hogy inkább egyes megnevezett vezetők érdekeire és cselekedeteire gondoljunk, és erről beszéljünk, ne olyan ködös elképzelésekről, mint a nemzeti érdek, közjó, általános jólét. Ha belegondolunk, mi segíti a vezetőket hatalomra, megértjük azt is, hogyan tegyük helyre a politikát. A politika, az élet minden területéhez hasonlóan egyénekről szól, és mindenki arra motivált, hogy azt tegye, ami neki jó és kedvező, és nem mások érdekeit akarja érvényesíteni. És pontosan erről szól a kaliforniai Bell város polgármestere, Robert Rizzo története.

A nagy gondolkodók nagy hibája

Mint Robert Rizzo történetéből is kiviláglik, a politika nem valami szörnyen bonyolult dolog. Ugyanakkor a legünnepeltebb politikai filozófusok ezt nem magyarázták el jól. Tény, hogy olyan kiváló gondol-

kodók, mint Niccolò Machiavelli, Thomas Hobbes, James Madison és Charles-Louis de Secondat (vagyis Montesquieu), hogy Platónról és Arisztotelészről se feledkezzünk meg, a kormányzásról főként koruk szűk kontextusában gondolkodtak.

Hobbes a kormányzás legjobb formáját kereste. Kutatása objektivitását azonban torzították személyes tapasztalatai: az angol polgárháború, Cromwell hatalomra kerülése és az a tény, hogy félt a tömegek uralmától. Mivel Hobbes félt a tömegtől, a monarchiában látta a rend és a jó kormányzás természetes útját. Az autokrata abszolút uralkodó szükségszerű jóindulatában bízva arra a következtetésre jutott, hogy ... egyetlen király sem lehet sem gazdag, sem dicsőséges, sem a trónjában biztos, ha alattvalói szegények, szánalmasak, vagy a nélkülözés miatt túl gyengék ahhoz, hogy az ellenséggel vívott harcban kitartsanak.[8] Hobbes elméletét olvasva nyilván csodálkozunk, hogy Robert Rizzo, miképpen gazdagodhatott annyira, miközben alattvalói, Bell város lakossága nyilvánvaló szegénységben élt.

Machiavelli, a munkanélküli politikus/közszolga, aki remélte, hogy szolgálatába fogadja a Medici család – vagyis korának Robert Rizzója volt –, megírta *A fejedelem* című művét, amellyel tanácsadói képességeit kívánta bizonyítani. Úgy tűnik, a Medici család nem volt túlságosan elragadtatva a műtől, mivel nem kapott munkát. Véleményünk szerint ő Hobbesnál jobban megértette, hogy a politika olyan önfényező jelenségeket produkálhat, amilyeneket fél évezreddel később Bell városkában tapasztalhattunk. *Beszélgetések Titus Livius első tíz könyvéről* című művében Machiavelli megjegyzi, hogy aki a szabadságra és egyenlőségre akar kormányzást építeni, eleve bukásra van ítélve, aki pedig olyan területen akar királyságot vagy fejedelemséget megszervezni, ahol egyenlőség uralkodik, az emelje ki az egyenlők közül a törtetőket, a nyughatatlan lelkeket, tegye őket valóban, ne csak névlegesen nemes urakká, adományozzon nekik kastélyt és birtokot, pénzt és sok alattvalót, így aztán ezektől körülvéve megőrizheti hatalmát; ők pedig kielégíthetik nagyravágyásukat...[9]

Robert Rizzo talán jól tette volna, ha Machiavelli írásait tanulmányozza, és a közfelháborodásra ilyen érvekkel válaszol. Nagyon sokáig volt hatalmon, mert kielégítette a hozzá hűséges képviselő-testület tagjainak anyagi és hatalmi ambícióit, és valóban csak az ő támogatásukra volt szüksége.

James Madison forradalmi próbálkozásával saját politikai nézeteit akarta alkalmazni a hatalomban, és Hobbeshoz hasonlóan átélt forradalmat. Hobbesszal ellentétben azonban Madisonnak tetszett, amit látott. *Federalist 10* című esszéjében Madison azon a problémán elmélkedett, amely negyed évezreddel később Bell lakóit foglalkoztatta: Vajon kicsi vagy nagy köztársaságok alkalmasabbak arra, hogy a közjó megfelelő őrzőit megválasszák: egyértelműen az utóbbi bizonyult helyes döntésnek.[10] Nem könnyen jutott erre a következtetésre, mert a többség zsarnokságától tartott, aminek lehetett némi alapja, bár az ördög itt is a részletekben rejlik, és úgy véljük, Madison nem tárta fel kellő mértékben a jó kormányzás részleteit. A kis vagy nagy köztársaság leírásában nem tett különbséget abban, hányan szólhatnak bele a vezetők kiválasztásába, és hány választópolgár szükséges ahhoz, hogy egy vezető a helyén maradjon. A kettő között, mint látni fogjuk, lényeges a különbség.

Madison nézetei nem egyeztek Montesquieu nézeteivel, aki úgy tartotta: nagy köztársaságban a közjót ezerféle nézetért kell feláldozni – kivételeknek alávetni, véletlenektől függővé tenni. Kis köztársaságban viszont a közjót jobban átérzi, jobban ismeri minden állampolgár, ezért közelebb is áll hozzá; a visszaélések kevésbé elterjedtek, következésképp kevésbé támogatottak.[11] Nem így volt ez Bell esetében – és mi Bellben hiszünk.

Montesquieu, a felvilágosodás, az új karteziánus gondolkodás és az alkotmányos monarchia nagy-britanniai megjelenése komoly eszméket stimulált a politikai fékek és ellensúlyok vonatkozásában. Montesquieu azt remélte, hogy a fékek és ellensúlyok pontosan a közjó elleni korrupciót előzi meg, amelyet Bell vezetői az önálló jogú várossá nyilvánítási népszavazáson elcsaltak a város lakosságától.

Persze *elméletben* az önálló jogú várossá való nyilvánítás éppen a fékek és ellensúlyok jegyében történt, hogy korlátozzák Kalifornia állam hatalmát a város felett. Ám az önálló jogú várossá való nyilvánításról szóló népszavazáson mindössze 390 fő jelent meg, és a botrány előtti, többjelöltes választáson is a város lakosságának mindössze negyedét kitevő regisztrált választóknak is kevesebb, mint negyede vette a fáradságot, hogy elmenjen szavazni. Ez nem elég annak a korrupciónak a megelőzésére, amit Montesquieu megelőzni remélt.

Semmi kétség nincs afelől, hogy Montesquieu, Madison, Hobbes és Machiavelli nagyon okos, éles elméjű gondolkodók voltak (nálunk biztosan okosabbak). Ám a politika számos elemét rosszul értelmezték, egyszerűen azért, mert az aktuális körülményeket vették figyelembe. Csak kis adatmintát tanulmányoztak, közvetlen környezetük történéseit és az ókori történelem eseményeit. Nem használhatták az elemzés modern eszközeit (amelyek szerencsére már rendelkezésünkre állnak). Ebből következően csak részben igaz, de gyakran téves következtetésekre jutottak. A nagy gondolkodók iránti tisztelet jegyében meg kell jegyeznünk, hogy a hibáik sok esetben – azon kívül, hogy a jelenhez kapcsolódtak – annak tudhatók be, hogy a „nagy kérdések" bűvöletében éltek: mi az ember igazi természete, milyen valójában a „jó" kormányzás, és mit jelent az „igazság" a politikai viszonyok között. Ez a rövidlátóság nemcsak a politikai gondolkodás történelmi legendáira terjed ki, hanem olyan kortárs gondolkodókra is, mint Jürgen Habermas, Michel Foucault és John Rawls – akiket az utókor majd ugyanilyennek láthat.

Valóban fontos kérdés, hogy milyennek kellene lennie a világnak, de nem erre összpontosítunk. Filozófiai értékekkel kapcsolatos kérdések és a metaforikus elvonatkoztatások egyszerűen nem alkalmazhatók azokra a politikai nézetekre, amelyekkel majd foglalkozunk. Nem azzal kezdjük, hogy kimondjuk, milyennek szeretnénk látni a világot. Nehéz elképzelni, hogy magunkat is beleértve bárkit érdekelne, mit gondolunk erről. Senkit sem akarunk arra buzdítani, hogy legyen jobb. Nem mintha nem remélnénk, hogy a meglátásaink alapján jobb lehet a világ. De hisszük, hogy a világ csak úgy javítható, ha előbb megismerjük, miként működik valójában. Ha feltárjuk, mi készteti az embereket arra, hogy azt tegyék, amit a politika világában tesznek, alapvető fontosságú, hogy a saját érdekük legyen, hogy jobbat cselekedjenek.

A politikai és nemzetközi kapcsolatok modern szaknyelve az erőegyensúlytól a hegemónián, a feltétlen támogatáson át a nemzeti érdekekig bekerült a középiskolai állampolgári ismeretek tantárgy tananyagába és az esti híradók híreibe. Ezeknek nem sok közük van az igazi politikához. Ezért az olvasó örömmel – vagy csalódottan – tudhatja meg, hogy ez a politikai témájú könyv ezekkel egyáltalán nem foglalkozik. Mi kizárólag azzal foglalkozunk, mi a politika, és miért ilyen. Reméljük, hogy ebben a könyvben sikerül megmagyaráznunk a politika legalapvetőbb és legrejtélyesebb, legelgondolkodtatóbb tényeit, és ez a folyamat jó keretet ad ahhoz, hogy elgondolkodjunk, miért olyanok a hatalmon lévők és az alattvalók, a hatóságok és a jogok, a háború és a béke, az élet és a halál. És talán némi esély van rá, hogy meglátjuk a lehetőségeket, hol és hogyan lehet javítani.

* * *

Az itt kifejtett gondolatok évekkel ezelőtt merültek fel, egy heves ebédszüneti vitában, amely e könyv egyik szerzője – Bruce Bueno de Mesquita – és sok korábbi könyv társszerzője, Randolph M. Siverson (University of California) között. A burritók fogyasztása közben Randy Siverson és Bueno de Mesquita meglehetősen alapvető kérdésről vitatkozott: milyen következményekkel jár a háborús vereség az érintett vezetőkre és rezsimekre nézve?

Furcsa módon ezzel a kérdéssel nem foglalkoztak korábban a nemzetközi ügyek alapos tanulmányozása során, mégis olyan kérdés ez, amelyre bármelyik vezető tudni szeretné a választ, *mielőtt* olyan kocká-

zatos vállalkozásba bonyolódik, mint egy háború. Nyilván kíváncsi volna rá, mi fog történni vele a háború *után*. Ezt a kérdést azért nem tették fel, mert a háború és béke eszmerendszere az államról, a nemzetközi rendszerről, az erőegyensúlyról és polaritástól szóló elképzelésekhez, nem pedig a vezetőket érdeklő témák közé lett sorolva. A nemzetközi kapcsolatok hagyományos szemszögéből ennek a kérdésnek nem is volt értelme. A „*nemzet*közi kapcsolatok" azt feltételezi, hogy nemzetekről szól, nem pedig arról, hogy mit akar Barack Obama, Raul Castro vagy más vezető. Olyan könnyen beszélünk az Egyesült Államok nagyszabású stratégiájáról, vagy Kína emberi jogi politikájáról vagy Oroszország nagyhatalmi törekvéséről, ám a mi szempontunkból az ilyen kijelentéseknek nem sok értelmük van.

Az államoknak nincsenek érdekeik. Érdekeik csak az embereknek vannak. A nemzeti érdekekről szóló vitákban mitől tartott Obama elnök az Afganisztánnal kapcsolatos politikájának kialakításakor? Attól, ha nem jelent be csapatkivonási ütemezést, akkor elveszti a Demokrata Párt – nem nemzeti, hanem a demokrata párti – szavazóbázisának támogatását. Kennedy elnök hasonlóképpen attól tartott, ha nem tesz semmit a kubai rakétaválságban, eljárást indítanak ellene, felelősségre vonják és a Demokrata Párt súlyos árat fizet az 1962-es időközi választáson.[12] A nemzeti érdek ott lehetett mindkettőjük gondolataiban, de személyes politikai érdekük állt a középpontban.

Bármely államban (illetve cégnél) az érdekek elsődleges mozgatója a csúcson lévő vezető. Ezért abból indultunk ki, hogy minden politika mozgatóerejét a vezetők önérdekű számításai és tettei jelentik.

A vezető számításai és tettei határozzák meg a vezetési módszert, hogy egy adott vezető mit tart a vezetés „legjobb" módjának.

A vezetés legjobb módjával kapcsolatos kérdésre az a válasz, hogy előbb hatalomra kell kerülni, aztán megtartani a hatalmat, és végig a lehető legtöbb nemzeti (vagy vállalati) bevétel fölött rendelkezni.

Miért teszik a vezetők azt, amit tesznek? Miért kerülnek hatalomra, miért maradnak hatalmon, ameddig csak tudnak, és miért törekszenek arra, hogy folyamatosan ellenőrzést gyakoroljanak a közpénzek fölött?

Randy és Bruce tovább fejtegették a vezetőkről és a háborúról szóló kérdést, számos tudományos szakcikket írtak, a nemzetközi kapcsolatokat teljesen szokványos politikának tekintették, amelyben a vezetők célja mindenekelőtt az, hogy hatalmon maradjanak. Ezeknek a cikkeknek hamar nagy visszhangja lett. A kutatók úgy találták, hogy ez másfajta szemlélet, amelyben valódi embereket valódi döntésekkel kapcsolnak össze – amelyeket a saját érdekükben hoztak –, nem pedig olyan fogalmakkal, mint állam, nemzet és rendszer. (Ez már nyilvánvaló, de a nemzetközi kapcsolatok domináns realista iskoláiban még eretnekségnek számít.) Ám Siverson és Bueno de Mesquita azt is meglátta, hogy ezt az elméletet tovább lehet bővíteni. Minden politika elemezhető a túlélést akaró vezetők szempontjából.

Félelmetes, hogy milyen széles a spektrum. Azt jelentette, hogy megpróbálunk mindent (vagy majdnem mindent) átértelmezni, amit tudtunk vagy gondoltunk a politikáról, mint egységes elméletről. Nagyon elgondolkodtató, a korlátokra rádöbbentő pillanat volt ez; Bueno de Mesquita és Siverson érezte, hogy segítségre van szükségük. Itt lépett be a képbe James D. Morrow – jelenleg az University of Michigan professzora, de akkor még a Stanford Egyetem Hoover Intézetének vezető kutatója volt, Bueno de Mesquita kollégája – és Alastair Smith. Így alakult ki ez a négyes (amelyet néha BdM2S2-nek nevezünk). Együtt írtunk egy vastag szakkönyvet *The Logic of Political Survival* [A politikai túlélés logikája] címmel. Emellett számtalan tudományos szakcikket publikáltunk ebben a témában. A könyv és a cikkek jelentették az alapot ahhoz, hogy gondolatainkat olyan formába öntsük, amelyet reményeink szerint szélesebb olvasóközönség tud követni, és talán el is tudja fogadni.[13] A kutatások elméleti alapja sok további kutatásunkat

inspirálták, és más kutatókat is megihlettek; élénk vita alakult ki, és ellentmondásokban sincs hiány.

Erről az alapról kiindulva tekintünk a politikára, a közpolitikai döntésekre, sőt a háborúról és békéről szóló döntésekre is úgy, mintha azok a kultúráról és történelemről szóló hagyományos gondolkodáson kívül állnának. Ez egyben azt is jelenti, hogy félretesszük a polgári erényekkel és a pszichopatológiával kapcsolatos gondolatokat; ezeket nem tartjuk fontosnak annak megértéséhez, mit és miért tesznek a vezetők. Inkább saját érdeküket érvényesítő, önző lényeknek tartjuk a politikusokat, olyan embernek, akiket nem szívesen hívnánk meg vacsorára, de akik nélkül nem is volna mit ennünk.

A könyv szerkezete egyszerű. Az első fejezetben összefoglaljuk a vezetés alapvető elemeit; a következő fejezetek pedig a politika egy-egy specifikus jelenségével foglalkoznak. Taglaljuk például, miért van az, hogy sok szegény országban magasabbak az adók, mint a gazdag országokban; vagy miért van az, hogy vezetők egy vagyont költhetnek katonai kiadásokra, de ha a nemzet védelme szükségessé válik, a hadsereg gyengének és használhatatlannak bizonyul. A fejezetek azt részletezik, hogy a politikai túlélés logikája – a politika játékszabályai – a lehető legszélesebb vásznon összekötik a politikai következmény pontjait, mélyítik tudásunkat a vezetőket és a tömegeket mozgató erőkről. A széles spektrum miatt sokan nevezték az általunk összeállított politikai játékszabályokat „Minden-elméletnek." Mi megelégszünk azzal, ha a „Diktátorok kézikönyve" címet adjuk.

Elismerjük, hogy a politikáról alkotott nézeteink megkívánják, hogy kilépjünk a megszokott gondolkodás kereteiből, elhagyjuk a hagyományos címkéket és a homályos általánosításokat, és az önérdekű gondolkodás világába lépjünk. A kormányzásról való gondolkodás egyszerű, és remélhetőleg meggyőző módját keressük. Bár nézőpontunk elkedvetleníthet néhány embert, mert nemcsak a kormányzásra, hanem az élet más területeire is vonatkozik. Könnyen leírható vele

cégek, jótékonysági intézmények, családok vagy bármilyen szervezet működése. (Biztosra vesszük, hogy sok olvasó beigazolódni látja majd, hogy cégét úgy vezetik, mint valami zsarnoki rezsimet.) Egyesek ezt szentségtörésnek tarthatják, de hisszük, hogy végső soron ez a politikai világ megértésének a legjobb módszere, és ez az egyetlen módja, hogy elkezdjünk gondolkozni azon, hogyan használhatnánk jobban a politika játékszabályait. Ha a politika játékszabályai szerint akarunk játszani – márpedig időről időre mindenki erre kényszerül –, akkor meg kell tanulnunk, hogyan nyerhetünk. Reméljük és hisszük, hogy éppen ezt tanulhatjuk meg ebből a könyvből: hogyan nyerhetünk a politikai játszmákban, és ezzel talán kicsit jobbá tehetjük a világot.

DIKTÁTOROK KÉZIKÖNYVE

1.

A POLITIKA JÁTÉKSZABÁLYAI

A politika logikája nem bonyolult. Ami azt illeti, meglepően könnyű megérteni a politika világtörténéseinek nagy részét, ha hajlandóak vagyunk kicsit igazítani a gondolkodásunkon. Ahhoz, hogy jól értsük a politikát, mindenekelőtt fel kell hagynunk azzal a feltételezéssel, hogy a vezetők megengedhetik maguknak, hogy egyoldalúan irányíthassanak.

Egyetlen vezető sem monolitikus. Ha fogalmat akarunk alkotni arról, hogyan működik a hatalom, fel kell adnunk azt a feltételezést, hogy az észak-koreai Kim Dzsong Il azt csinál, amit akar. Nem gondolhatjuk azt sem, hogy Adolf Hitler, Sztálin vagy Dzsingisz kán egyedül irányította a nemzetet. Fel kell hagynunk azzal az elképzeléssel is, hogy Kenneth Lay, az Enron energiacég vagy Tony Hayward, a British Petroleum (BP) vezére mindenről tudott, ami a cégnél történt, és ők hozták az összes nagy döntést. Ezek az elgondolások teljesen tévesek, mert egyetlen császár, király, sejk, kényúr, vezérigazgató, családfő, semmilyen vezető nem irányíthat egyedül.

Vegyük például XIV. Lajos (1638–1715), a Napkirály esetét. Lajos hetvenkét évig uralkodott Franciaországban, ő fektette le a modern állam alapjait. A Napkirály uralkodása alatt Franciaország domináns lett Európában, és jelentős tényező az amerikai gyarmatokért folyó versenyben. XIV. Lajos modernizálta a hadsereget, állandó hivatásos haderőt hozott létre, amely modell lett Európában, sőt az egész világon.

A Napkirály vitathatatlanul kora, sőt minden idők egyik legkiválóbb uralkodója volt. De nem egyedül csinálta.

A *monarchia* szó jelentése „egyszemélyi hatalom", de ilyen hatalomgyakorlás nem létezik, nem létezett és nem is létezhet. A Napkirálynak tulajdonítják (valószínűleg tévesen) a *L'etat, c'est moi,* „az állam én vagyok" kijelentést. Ezt gyakran idézik a XIV. Lajoshoz hasonlóan egyeduralkodóknak tartott vezetők, valamint zsarnoki diktátorok politikai életének jellemzésére. Az abszolutizmus deklarálása azonban nem igaz. Akármilyen kegyes vagy tisztelt, kegyetlen vagy bosszúálló egy vezető, sosincs egyedül. A látszólag abszolút egyeduralkodó Napkirály kitűnő példa arra, mennyire téves az egyszemélyi vezetésről szóló elképzelés.

Apja, XIII. Lajos (1601–1643) halála után Lajos négyévesen került a trónra. Gyermekévei alatt a tényleges hatalmat a régens gyakorolta – az anyja. Ám az anyja belső körei bőven kiszolgálták magukat Franciaország javaiból, kiürítve a kincstár polcait. Mire Lajos 1661-ben, huszonhárom éves korában átvehette a tényleges hatalmat, az ország, amelynek uralkodója lett, a csőd szélén állt.

Bár legtöbben pénzügyi válságnak tartják egy ország csődjét, a politikai túlélés prizmáján át nézve teljesen nyilvánvaló, hogy az államcsőd valójában politikai krízis. Amikor az adósság meghaladja a fizetőképességet, a vezetőnek nem az a fő problémája, hogy a közjó érdekében végzett munkákból kell visszavenni, hanem az, hogy nincsenek megfelelő anyagi forrásai a kulcsfontosságú támogatók politikai lojalitásának megvásárlására. Demokráciában a nehéz gazdasági helyzet azt jelenti, hogy túl kevés a pénz olyan beruházások, intézkedések finanszírozására, amelyekkel meg lehet vásárolni a politikai népszerűséget. A kleptokraták számára ez azt jelenti, hogy hatalmas pénzektől esnek el, és talán titkos bankszámláik is kezdenek apadni, alulfizetett csatlósaik hűségével együtt.

Az államcsőd fenyegető lehetősége tette kockára a Napkirály hatalmát, mert a régi arisztokrácia, köztük a hadsereg tábornokai és tisztjei

úgy ítélték meg, hogy elapadóban vannak a régi pénzforrásaik, és csorbulnak az előjogaik. A körülmények megértek arra, hogy ezek a politikailag rendkívül fontos, de ingatag személyek mást keressenek, aki jobban képes biztosítani a vagyonukat és presztízsüket. Ilyen kockázatokkal szembenézve Lajos királynak változtatásokat kellett végbevinnie, különben fennállt annak a veszélye, hogy elveszíti monarchiáját.

Különleges helyzetéből Lajos arra jutott, hogy változtatnia kell azon a csoporton, amely csoport tagjainak lehetősége van a belső körbe kerülni, mivel a támogatásuk garantálta királyi hatalmának fennmaradását. Gyorsan lépett, hogy javítsa az új arisztokraták, a taláros nemesség *(noblesse de robe),* vagyis a polgári származású hivatalnokok lehetőségeit, és ez kevesek számára hatalomnövekedéssel is járt. Kancellárjával, Michel Le Tellier-vel, hivatásos hadsereget hozott létre. Szakítva a környező országokban bevett gyakorlattal, Lajos nyitottá tette a katonai rangok megszerzésének lehetőségét – a legmagasabb szinten is –, hogy ne csak a régi katonai arisztokrácia, a *noblesse d'épée* tagjai lehessenek tisztek, hanem mások is. Így Lajos a hadsereget könnyebben mozgósítható, politikailag és katonailag is hatékony szervezetté tette.

Közben tennie kellett valamit a régi arisztokráciával is. Pontosan tisztában volt korábbi hűtlenségükkel, álnokságukkal, tudta, hogy a régens idején támogatták a monarchiaellenes Fronde mozgalmat (forradalom és polgárháború elegye lett volna). A régi arisztokráciát a potenciális fenyegetés semlegesítésére – szó szerint – az udvarához kötötte; kötelezte a főnemesség tagjait, hogy idejük nagy részét Versailles-ban töltsék. Ez azt jelentette, hogy a koronától származó bevételük attól függött, hogy mennyire voltak a király kegyeltjei. Ez természetesen annak függvénye volt, hogy milyen jól szolgálják az uralkodót.

Azzal, hogy olyan sok új embert emelt rangra, XIV. Lajos új társadalmi osztályt teremtett, akik az elkötelezettjei voltak. Ebben a fo-

lyamatban még jobban központosította saját törvényes hatalmát és keresztülvitte saját elgondolásait az udvar régi arisztokratáinak rovására. Így olyan „abszolút" rendszert hozott létre, amelynek sikere a hadseregtől, az új arisztokratáktól és attól függött, hogy megkössék a régi arisztokraták kezét, hogy a személyes jólétük közvetlenül függjön a király jólététől.

A francia népet nem számította a lekenyerezendők közé Lajos király, mivel nem jelentett közvetlen veszélyt számára. Ám így is teljesen világos, hogy a király abszolutizmusa egyáltalán nem volt abszolút. Támogatókra volt szüksége, és pontosan tudta, hogyan kell megtartani a lojalitásukat. Tisztában volt azzal, hogy csak addig hűségesek, amíg a támogatása nagyobb hasznot jelent nekik, mintha mást támogatnának.

Lajos stratégiája az volt, hogy lecserélte a feltétlenül szükséges támogatók öröklött „nyerő szövetségét" olyanokra, akikre biztosabban számíthat. A régi gárda helyett a belső köreibe vitte a taláros nemességet, az államigazgatásba és a hadseregbe pedig közembereket juttatott be. Azzal, hogy bővítette azok körét, akik bekerülhetnek a belső körbe, fokozta a politikai túlélési versenyt a már bent lévők között. Akiknek privilégiuma volt, tudták, hogy bármelyik pillanatban kikerülhetnek onnan, ha nem elég megbízhatóak és nem elég hűségesek a királyhoz. Ez pedig azt jelentette, hogy könnyen elveszthették a vagyonosodási lehetőségüket, a hatalmat és kiváltságaikat. Kevesen voltak annyira ostobák, hogy felvállalják ezt a kockázatot.

Mint minden vezető, Lajos is szimbiózisban volt a belső körével. Nem remélhette, hogy a segítségükkel hatalmon maradhat, és ők sem remélhették, hogy kihasználhatják pozíciójuk előnyeit, ha nem maradnak lojálisak a királyhoz. És ezért lojálisak maradtak. XIV. Lajos hetvenkét évig uralkodott; 1715-ben halt meg.

XIV. Lajos is a politikai élet legalapvetőbb tényét példázza. Senki sem uralkodik egyedül; senkinek sincs abszolút hatalma. Csak az változik, hány hátat kellett megvakarni, és mekkora a vakargatható hátak kínálata.

Három politikai dimenzió

A vezetők a politikai színtéren három embercsoportot különböztetnek meg: a névlegesen kiválasztott választókat, a ténylegesen kiválasztott választókat és a győztes koalíció csoportját.

A névleges választók csoportjába beletartozik mindenki, aki valamilyen címen törvényes joggal rendelkezik a vezető megválasztásában. Az Egyesült Államokban ez minden választójoggal rendelkező polgárt jelöl, vagyis a tizennyolc éve fölöttiek csoportját. Természetesen azt az Egyesült Államok minden polgárának nyilván tudnia kell, a szavazati jog fontos, de összességében az egyes szavazóknak nem sok befolyásuk van arra, ki vezesse az országot. A nominális választók olyan demokráciában, ahol általános a választójog, betették a lábukat a politika ajtaján, de sokkal messzebb nem jutnak. Ilyen értelemben a nominális választónak az Egyesült Államokban, Nagy-Britanniában vagy Franciaországban nincs sokkal több hatalma, mint a hasonló státuszú „szavazóknak" az egykori Szovjetunióban. Ott is minden nagykorú állampolgárnak joga volt szavazni, ám általában csak abban választhattak, hogy igent vagy nemet mondtak a kommunista párt jelöltjére, nem választhattak jelöltek közül. A Szovjetunióban, ahol kötelező volt a választáson való részvétel, mégis minden nagykorú a nominális választók csoportjába tartozott. A politikai színtér másik rétege az igazi, tényleges választók csoportja. Ez a csoport választja a vezetőt. Kínában (ahogy az egykori Szovjetunióban) ez a csoport a kommunista párt minden szavazati joggal rendelkező tagját jelenti; a monarchia államformájú Szaúd-Arábiában a királyi család idős tagjai; Nagy-Britanniában a többségi párt parlamenti képviselőjét

támogató szavazók. A legfontosabb csoport azonban a harmadik, az igazi választóké, ami a győztes koalíciót alkotja. Ők azok az emberek, akiknek támogatása alapvetően fontos, ha egy vezető meg akar maradni hivatalában. A Szovjetunióban a nyerő koalíció a kommunista párton belüliek szűk csoportját jelentette, azokét, akik a jelölteket kiválasztották és a politikát irányították. Támogatásuk alapvető fontosságú volt, hogy a főtitkár és a politikai komisszárok hatalmon maradhassanak. Ők voltak azok, akiknek hatalmukban állt leváltani a főnöküket... és ezt a főnökük is tudta. Az Egyesült Államokban a győztes szövetség sokkal nagyobb. Beletartozik az a minimális számú választó, akik lehetőséget biztosítanak a nyerésre az egyik elnökjelöltnek (vagy törvényhozási szinten minden állam képviselőjének, illetve szenátorának) a másikkal szemben. XIV. Lajos esetében a nyerő koalíció maroknyi udvaroncból, katonatisztből, vezető köztisztviselőkből állt, akik nélkül egy rivális letaszíthatta volna a trónjáról a királyt.

A nominális választók alapvetően a vezető potenciális támogató bázisát jelentik; a tényleges választók közé azok tartoznak, akiknek a támogatása igazán számít; a nyerő koalícióba pedig csak azok tartoznak, akik nélkül a vezetőnek vége volna. Egyszerűen gondolhatunk a három csoportra úgy, mint *lecserélhetők, befolyásosak, nélkülözhetetlenek.*

Az Egyesült Államokban a szavazók a névleges választók – vagyis *lecserélhetők*. A valódi választók – a *befolyásosak* – az Elektori Kollégium tagjai azok, akiknek *valóban* szavuk van az elnök megválasztásában (ahogy annak idején a Szovjetunióban a párthoz hűséges párttagok választották a főtitkárt), de az elektorok keze manapság meg van kötve; kötelesek úgy szavazni, ahogy az őket megválasztott állam szavazói szavaztak, így gyakorlatilag nincs igazán lehetőségük önálló lépésekre. Az Egyesült Államokban a névleges és a tényleges választók között ezért szoros az összhang. Ezért a választópolgár felcserélhető, mégis joggal érzi, hogy a szavazata fontos, mert számít és beszámítják. A nyerő koalíció – a *nélkülözhetetlenek* – csoportja a legkisebb az Egyesült Államokban;

ha ők támogatnak egy jelöltet, az elnöki győzelmet jelent az Elektori Kollégiumban. És bár a nyerő koalíció (a nélkülözhetetlenek) elég nagy részét jelenti a nominális választók (felcserélhetők) csoportjának, nem kell az amerikai lakosság többségét megközelítenie. Az amerikai szövetségi választási struktúra miatt a kormányzás végrehajtó és törvényhozói irányítását a leadott szavazatok akár egyötödével is meg lehet szerezni, ha a szavazatok tényleg hatékonyan oszlanak meg. (Abraham Lincoln ennek a szavazatoptimalizálásnak a mestere volt.) Érdemes megjegyezni, hogy az Egyesült Államok győztes koalíciója abszolút értékben és az összes választó arányát tekintve is a legnagyobbak között van. De nem a legnagyobb. A brit parlament struktúrája megköveteli, hogy a miniszterelnök a kétpárti választásokon a választópolgárok legalább 25 százalékának kapja meg a támogatását. Ez azt jelenti, hogy a miniszterelnök pártjának kell adnia a parlamenti képviselők felét, és a képviselők legalább felének (plusz egy fő) rá kell szavaznia a kétpárti parlamenti vitákban: a szavazók felének fele, vagyis az egynegyede. Franciaország elnökválasztási rendszere még ennél is nagyobb követelményeket támaszt. A megválasztáshoz az szükséges, hogy a jelölt többséget szerezzen a végső, kétjelöltes fordulóban.

A világban körülnézve azt látjuk, hogy nagy eltérések vannak a nominális választók csoportja, a tényleges választók csoportja és a nyerő koalíció méretében. Bizonyos országokban, például Észak-Koreában a nominális választói csoport maga a tömeg, mindenkinek van egy szavazata – ez persze vicc –, egy kis beleszólása abba, kit választanak ténylegesen vezetőjüknek. Az észak-koreai nyerő koalíció (legfeljebb) néhány száz emberből áll; nélkülük még Észak-Korea első vezetője, Kim Ir Szen is megbukott volna. Szaúd-Arábiában van egy kis névleges és tényleges választói csoport: a királyi család tagjai, valamint néhány fontos üzletember és vallási vezető. A szaúdi nyerő koalíció talán még az észak-koreainál is kisebb létszámú.

Mi a helyzet ebben a vonatkozásban a kaliforniai Bell városban? Láttuk, hogy 2009-ben Bellben a felcserélhetők száma 9395 volt; enynyi regisztrált szavazó élt a városban. A befolyásosak 2235-en voltak, ők mentek el szavazni. A *nélkülözhetetlenek* száma pedig nem haladta meg a 473-at; ennyi szavazat kellett egy képviselő-testületi hely elnyeréséhez. Bellben határozottan jobb a helyzet, mint Észak-Koreában vagy Szaúd-Arábiában – legalábbis ezt remélnénk. A valódi helyzet azonban az, hogy riasztóan hasonlít egy olyan rezsim szerkezetéhez, ahol álválasztásokat tartanak, mint a forradalom előtti Egyiptomban, Venezuelában, Kambodzsában és talán Oroszországban. A részvénytársaságok többsége ezt a szerkezetet követi. Több millió kisrészvényesük van; ők a lecserélhetők. Vannak nagy intézményi részvényeseik és más nagybefektetők; ők a befolyásosak. A nélkülözhetetlenek pedig azok, akik az igazgatótanács és a felső vezetés tagjait kiválasztják. Bell város nem tűnik Madison vagy Montesquieu demokráciaelképzelése megvalósulásának, ahogy a részvénytársaságok sem, függetlenül attól, hány részvényes adja – vagy meghatalmazás alapján adatja le – a szavazatát a közgyűlésen.

Gondoljon arra a cégre, amelynél dolgozik. Ki a vezető? Kik a nélkülözhetetlenek, akiknek támogatására a vezetőnek *feltétlenül* szüksége van? Kik azok, akik bár nem nélkülözhetetlenek a vezérigazgató hatalmához, mégis befolyásosak a cég vezetésében? És persze ki az, aki minden nap ott van az irodában, keményen dolgozik (vagy nem) és várja az áttörést vagy a törést, amelytől nagyobb szerephez juthat?

A három csoport az alapja annak, ami következik ebben a könyvben, és mindenféle méretű szervezet politikájának is. A három csoport méretének kombinációi olyan háromdimenziós struktúrát adnak a politikának, amely a politikai élet bonyolultságát mutatja meg. Ha elemezzük, hogyan keresztezik egymást ezek a csoportok – vagyis megvizsgáljuk, hogy az egyes szervezetekben milyen arányú a lecserélhetők, a befolyásosak és a nélkülözhetetlenek csoportja – bepillantást nyerhetünk a politika rejtelmeibe. A csoportok államokon, cégeken és egyén szervezeteken belüli méretbeli eltérései szinte mindent meghatároznak, ami a politikában történik: mit tehet a vezető, mit úszhat meg, kinek tartozik felelősséggel, és a hierarchiában alatta lévők milyen életet élveznek (vagy gyakran nem élveznek).

A 3D politika erényei

Nehezen hihető, hogy mindössze ez a három dimenzió határozza meg a világ vezetésének különböző módozatait. Hiszen a tapasztalatok általában azt igazolják, hogy a politikai spektrum egyik oldalán autokraták és zsarnokok vannak – szörnyű, önző, esetenként a pszichopata gazemberek –, a másik oldalán pedig a demokraták, választott képviselők, elnökök és miniszterelnökök, a szabadság jó szándékú őrizői. Arról győzködjük magunkat, hogy a két világ vezetői ennél különbözőbbek nem is lehetnének!

Kényelmes és kellemes fikció ez, de akkor is képzelgés. A kormányok csak a választók és a nyerő koalíció tekintetében különböznek egymástól. Ezek a dimenziók korlátozzák vagy szabadítják fel a lehetőségeket, hogy mit tehetnek, vagy mit kellene tenniük a vezetőknek a pozíciójuk megtartásához. Az, hogy mennyire korlátozott vagy szabad egy vezető, attól függ, hogy a választók és a nyerő koalíciók hogyan hatnak egymásra.

Kétségtelen, hogy nehéz szakítani a megszokással, hogy demokráciákról és diktatúrákról beszéljünk; mintha ez a két terminológia elég volna ahhoz, hogy megmutassa, milyen különbségek vannak rezsimek között, bár nincs két egyforma „demokrácia", ahogy nincs két egyforma „diktatúra" sem. Annyira nehéz szakítani ezzel a szokással, hogy ebben a könyvben sem szakítunk vele, hanem használjuk ezt a két terminológiát, de fontos megjegyezni, hogy a „diktatúra" valójában azt jelenti,

hogy a kormányzás alapja a nélkülözhetetlenek nagyon kis létszámú csoportja, akiket a lecserélhetők nagyon nagy táborából merített egy viszonylag kis létszámú, befolyásos csoport. Ha a demokráciáról beszélünk, valójában azt értjük, hogy a kormányzás a nélkülözhetetlenek és a lecserélhetők nagyon nagy létszámú csoportjain alapul, a befolyásosak csoportjában pedig majdnem annyian vannak, mint a lecserélhetők csoportjában. Ha monarchiát vagy katonai juntát említünk, arra gondolunk, hogy a lecserélhetők, a befolyásosak és a nélkülözhetetlenek csoportjának létszáma is kicsi.

Az a szép abban, hogy a szervezetekről, mint nélkülözhetetlenek, befolyásosak és lecserélhetők csoportjairól beszélünk, hogy ezek a kategóriák lehetővé teszik, hogy tartózkodhassunk az önkényes határvonal meghúzásától: nem kell kimondanunk, hogy az egyik vezetést „demokratikusnak", a másikat „autokratikusnak" tartjuk, az egyik nagy köztársaság, a másik kicsi; így elkerülhetjük némely vezető politikai filozófus egydimenziós politikai nézeteinek hangoztatását.

Az igazság az, hogy nincs két teljesen egyforma kormány vagy szervezet. Nincs két hasonló demokrácia. Sőt, a demokráciák radikálisan különbözhetnek egymástól úgy, hogy még mindig beleillenek a demokrácia kategóriájába. A kormányok és egyéb szervezetek lényegesebb és szembetűnőbb különbsége annak függvénye, hogy milyen nagy a felcserélhetők, a befolyásosok és a nélkülözhetetlenek csoportja. A látszólag kis eltérések Franciaország, Nagy-Britannia, Kanada és az Egyesült Államok kormányzása között egyáltalán nem jelentéktelenek. Ám politikájuk változatossága azoknak a kezdeményezéseknek a függvénye, amelyekkel a vezetőknek kell szembenézniük, miközben a lecserélhető, befolyásos és nélkülözhetetlen csoportoknak az adott országban sajátos elegyével kell számolniuk.

Hihetetlen a változatosság a politikai rendszerekben, főleg azért, mert az emberek bámulatosan kreatívok a politikai manipulációkban, hogy a dolgokat a maguk javára fordítsák. A vezetők szabályokat alkotnak, hogy minden állampolgár rendelkezzen szavazati joggal – ezáltal a lecserélhetők nagy csoportját hozzák létre –, aztán választókerületi határokat húznak meg, és úgy csoportosítják a választókat, hogy az általuk preferált jelölt nyerjen. A demokrata elit elhatározhatja, hogy relatív többséget követelhet egy adott választás megnyeréséhez, ezzel lehetőséget adva maguknak, hogy keresztülvigyék, amit a többség különben elutasítana. Vagy a preferenciális (rangsorolásos) szavazást részesíthetik előnyben a többség elnyerése érdekében, bár lehet, hogy annak eredménye az a jelölt/opció, amelyet a lecserélhetők a második helyen jelöltek meg. Alternatívaként a demokratikus vezetők úgy képviselhetnek bizonyos politikai nézeteket, hogy azok milyen arányban hozták a szavazatokat, így kényszerítve a kormányt, hogy hátráljon ki a kisebbségi kormányzásból. Ezek és még számtalan más szabály beleférhet a demokráciáról alkotott elképzelésünkbe, bár mindegyik produkálhat – és produkál is – radikálisan eltérő eredményeket.

Ne feledjük, hogy a *demokrácia* vagy a *diktatúra* minősítést, csakis kényelmi megfontolásokból használjuk.

Változtasd meg a dimenziók méretét, és megváltoztatod a világot[14]

A felcserélhetők, a befolyásosok és a nélkülözhetetlenek csoportjai relatív méretének megváltoztatása nagy változást eredményezhet az alapvető politikai fejleményekben. Példaként vehetjük a San Francisco képviselő-testületi tagjainak látszólag unalmas prózai választási folyamatát.

San Francisco egészen 1977-ig helyi választással választotta képviselő-testületének tagjait úgy, hogy az egész város egyetlen választókerület volt. Ez azt jelentette, hogy a választókat a város polgárai jelentették, a nélkülözhetetlenek pedig a megválasztáshoz feltétlenül szükséges szavazók csoportját. Ám 1977-ben a várost választókerületekre osztották

fel. A régi szabályok szerint a képviselő-testület tagjait az egész város választotta, és ők az egész várost képviselték. Az új szabályok alapján azonban a képviselő-testületi tagokat egy adott körzet választotta, és a városi tanácsban ezt a körzetet, vagyis szűkebb lakókörzetüket képviselték, így a képviselőket sokkal kisebb csoport választotta. San Francisco lakóinak politikai stratégiája és jelöltpreferenciái 1975 és 1977 között nem változtak; 1975-ban egy jelölt, Harvey Milk nem lett megválasztva, ám 1977-ben bekerült a tanácsba (nem sokkal később gyilkosság áldozata lett). Ahogy a *Time* magazin később beszámolt, Harvey Milk volt „az első, homoszexualitását nyíltan vállaló, akit a választók a fontos politikai hivatalba juttattak be."[15]

Mi változott Harvey Milk előnyére 1975 és 1977 között? Egyszerű: 1975-ben széles körű támogatottságra volt szüksége San Francisco befolyásosai között ahhoz, hogy megválasszák. Akkor összesen 52 996 szavazatot kapott. Ez azt jelentette, hogy a preferenciális választáson hetedikként végzett, de csak az első öt kapott mandátumot. Milknek nem volt elég támogatottsága, ezért vesztett. Ám 1977-ben csak a kerülete támogatására volt szüksége; körzete, a Castro negyed pedig a homoszexuálisok városrészeként ismert. Jól tudta, hogy népszerű ebben a körzetben. Összesen 5925 szavazatot kapott, így 29,42 százalékos szavazati aránnyal megnyerte a választást az 5. körzetben, és mandátumot szerzett a város képviselő-testületében.

Bármilyen furcsa, ugyanazok az elgondolások és apró különbségek, amelyek a San Franciscó-i választásra igazak, érvényesek olyan antiliberális kormányokra, mint Zimbabwe, Kína és Kuba, sőt olyan kétes megítélésű kormányokra is, mint Oroszország, Venezuela vagy Szingapúr. Mindegyik könnyen és egyedileg beilleszkedik a lecserélhetők, a befolyásosok és a nélkülözhetetlenek három szervezeti dimenziójába.

Ha megtanultunk ebben a három dimenzióban gondolkodni, nekifoghatunk megfejteni a politika legrégebbi talányait. Kiindulópontunk

az a felismerés, hogy minden valamire való vezető a lehető legtöbb hatalmat szeretné magának, és ezt a lehető leghosszabb ideig meg akarja tartani. A felcserélhetők, a befolyásosok és a nélkülözhetetlenek manipulálása maga a kormányzás folyamata, művészete és tudománya.

A szabályozókat szabályozó szabályok

Azt mondják, a pénz minden rossz forrása. Lehet, hogy így van, de bizonyos esetekben a pénz minden jó forrása lehet a kormányzásban. Attól függ, mire használják a vezetők a befolyó pénzeket. Felhasználhatják úgy, hogy mindenkinek haszna legyen belőle, ahogy az általában igaz minden olyan költésre, amely minden állampolgár jólétének növelésére és vagyonuk megőrzésére, gyarapítására szolgál. A közérdekre gondolhatunk úgy, mint az emberek jólétét, boldogulását szolgáló befektetésre. De a kormánybevételeket arra is lehet költeni, hogy a vezető a közjólét rovására megvásárolja néhány kulcsfontosságú cimborájának a hűségét. Felhasználható továbbá korrupciót gerjesztő módon, a feketepiacot erősítve és még rengeteg kellemetlenebb stratégiával.

Az első lépés, hogy megértsük, hogyan működik a politika, ha feltesszük a kérdést: milyen politikai, stratégiai célokra költenek pénzt a vezetők. Közjóléti kiadásokra költsenek, amelyekből mindenkinek előnye van? Vagy főként magánérdekeket szolgáló célokra, amelyekből csak keveseknek származik haszna? A bölcs politikus számára a válasz attól függ, hogy hány ember lojalitására van szüksége, vagyis mekkora a nélkülözhetetlenek száma a koalícióban.

Demokráciában vagy más olyan rendszerben, ahol a vezető kritikus koalíciója nagyon nagy, túlságosan költséges magánjutalmazással lojalitást vásárolni, mert csak kisebb összeg jutna mindenkinek. A demokratikus típusú kormányok, amelyek nagyobb koalíciótól függnek,

jellemzően azt hangsúlyozzák, hogy olyan hatékony politikát folytassanak, amely eléggé növeli az általános jólétet; ez nagyon hasonlít ahhoz, amit James Madison javasolt.

Ezzel ellentétben diktátorok, uralkodók, katonai junták vezetői és a cégvezetők többsége a nélkülözhetetlenek kisebb körére támaszkodik. Ahogy azt Machiavelli mondta, hatékonyabban tudnak úgy uralkodni, hogy a bevétel egy részét arra költik, hogy magánelőnyök biztosításával megvásárolják a koalíció hűségét, akkor is, ha ezek az előnyök az adófizetők nagyobb közössége vagy több millió kisrészvényes kárára biztosíthatók. Így a kis koalíciók stabil, korrupt, magánhaszon-orientált rezsimeket eredményeznek. A döntés, hogy a társadalmi jólétet vagy a privilegizált kisebbség érdekét szolgálja, nem attól függ, mennyire jóindulatú a vezető. A tiszteletre méltó motivációk fontosnak lehetnek, de ennél is fontosabb a kényszerítő szükség, hogy a támogatók elégedettek legyenek, és az elégedettség fenntartásának eszközét az határozza meg, hány embert kell jutalmazni.

Adóztatás

Ahhoz, hogy a támogatók elégedettek legyenek, és azok is maradjanak, a vezetőnek pénzre van szüksége. Aki vezetői szerepre pályázik, annak előbb azt a kérdést kell feltennie magának, hogy mennyi pénzt tud begyűjteni választóitól, legyenek akár egy nemzet polgárai vagy egy cég részvényesei. A begyűjtésnek sokféle formája lehet; személyi jövedelemadó, vagyonadó, importvámok, koncessziós díjak, közigazgatási eljárási díjak –, de ezeket általánosítva adónak nevezzük az egyszerűség kedvéért. Mint már láttuk, azok a vezetők, akiknek uralma nagy koalíciótól függ, nem tarthatják benn magukat hatékonyan a hatalomban, ha a magánhaszonra koncentrálnak. Ahhoz túl nagy a nélkülözhetetlen támogatók érdekszövetsége. Mivel úgy kell fenntartaniuk hatalmukat,

hogy a közjóra nagyobb hangsúlyt fektetnek, mint a magángyarapodásra, viszonylag alacsonyan kell tartaniuk az adókat. Az emberek jellemzően szeretik megtartani maguknak a pénzüket, kivéve, ha a pénzt úgy adják be a közösbe, hogy olyasmihez jutnak hozzá, amit saját maguk nem tudnának finanszírozni.

Például mindannyian nyugodtan akarunk aludni, hogy a tűzoltóság eloltja az otthonunkat fenyegető lángokat. Elképzelhető, hogy meg tudnánk fizetni egy magántűzoltót, hogy a mi házunkra figyeljen. Ám ez nemcsak drága, de amiatt is aggódhatnánk, hogy a szomszédunk háza tűzvédelmileg rendben van, és egy esetleges tűzvész nem terjedhet-e át a mi házunkra is. Ráadásul a szomszédunk, ha rájön, hogy nem szeretnénk, ha az ő háza kigyulladna, mert azzal veszélyeztetné a mi házunkat is, esetleg megpróbálhat potyázni, látva, hogy magántűzoltót fogadtunk fel, hiszen a mi házunk védelmében a mi tűzoltónknak akkor is be kell avatkoznia, ha történetesen az ő otthona égne. Pillanatok alatt olyan helyzetben találhatnánk magunkat, hogy az egész szomszédság tűzvédelmének költségét mi viseljük, ami elég drága mulatság. A szomszédokat úgy lehet a legkönnyebben rábírni, hogy vállaljanak részt a tűz elleni védekezésből, ha hagyjuk, hogy a kormányzat illetékes vezetői gondoskodjanak a tűzvédelemről. Ennek érdekében örömmel fizetünk adót.

Bár hajlandóak vagyunk adót fizetni olyan programokért, amelyek számunkra kézzel fogható előnyökkel járnak, például tűzvédelem, rend- és vagyonvédelem, külső ellenségek elleni védelem, nem szeretnénk, ha az adóba befizetett pénzünkből hatalmas fizetést kapna az elnök vagy a kormányfő, illetve, ahogy azt a kaliforniai Bell város esetén bemutattuk, a polgármester és a képviselő-testület tagjai. Ezért azok a miniszterelnökök, akiknek hatalma nagyobb koalíciótól függ, jellemzően nem tartoznak a világ legjobban fizetett vezetői közé.

Mivel a nagy koalíciótól függő államokban az elfogadható adóztatási célok köre szűk – a választók, egyben adófizetők csak azokat a célokat

fogadják el, amelyekkel nagyobb előnyöket érhetnek el, mintha az adott dolgot egyénileg kellene megfizetniük –, az adók jellemzően alacsonyak. Ha azonban a nélkülözhetetlen támogatók koalíciója kicsi, és a magánelőnyök osztogatása hatékony módja a hatalmon maradásnak, a lakosság szélesebb körének jóléte mellékes szemponttá válik, ami ellentétes Hobbes nézetével. Ebben a környezetben a vezetők szándéka az, hogy súlyos adókat vessenek ki; a lehető legtöbbet vegyék el a szegény lecserélhetőktől és a jogfosztottaktól, és ezt a nyerő koalíció tagjainak osszák le, mert meggazdagodva elégedettek és lojálisak lesznek. Az Egyesült Államokban például egy házaspár összkeresetük első 17 000 dollárja után nem fizet jövedelemadót. Ugyanekkora bevételnél egy kínai házaspár 45 százalékos jövedelemadót fizet. Ez jóval magasabb, mint a legmagasabb amerikai személyi jövedelemadó mértéke; bármilyen nagy a jövedelme, egyetlen amerikai sem fizet ilyen magas adót a szövetségi kormánynak. És vannak kis koalíciós rendszerek, mint a kaliforniai Bell, ahol Rizzo polgármester közvetlen híveinek kis csoportja nem panaszkodott, hogy túlságosan magas az ingatlanadójuk. Nekik is meg kellett azt fizetni, mint a többi polgárnak. Ám a többiekkel ellentétben ők ugyanebből az adóbevételből busás hasznot kaptak. A privát nyereség, amelyet a néhány cimbora kapott a városvezetéstől, jócskán meghaladta a magas adót, amelyet mindenkinek meg kellett fizetnie.

Nyilvánvaló, hogy az önérdek nagy szerepet játszik ezekben az egyenletekben. Ezért csodálkozunk, hogy tisztséget betöltők ezt a beszedett pénzt miért nem nyúlják le az utolsó centig, miért nem teszik be egyszerűen a saját bankszámláikra. Ez a kérdés különösen érvényes a cégvezetőkre. Amint a befektetők az ügyvezetőre vagy az igazgatótanács elnökére bízták a pénzt, mit tehetnek annak érdekében, hogy biztosítsák: a pénzt a cég okosan fekteti be, és abból nekik hasznuk származik? A befektetők azt akarják, hogy a részvény ára emelkedjen, tulajdoni arányuk nőjön, a cég nagy osztalékot fizessen rendszeresen. Az önérdek elvét szem előtt tartva biztosak lehetünk benne, hogy az állami

és cégvezetők legszívesebben elvennék mások pénzét, és megtartanák maguknak, de mindannyian ugyanezt tennénk. Ez azt jelenti, hogy a politikai számítások magyarázatának következő lépése annak felderítése, mennyit tarthat meg egy vezető magának, és mennyit *kell* a koalícióra és a közhasznú célokra költeni a hatalmon maradás érdekében.

A kecske is jól lakjon, és káposzta is maradjon

Mint már tudjuk, a hatalmon maradáshoz szükség van arra, hogy a vezetőt mások támogassák. Ezt a támogatást pedig csak akkor kapja meg, ha a legszűkebb körének több előnyt biztosít, mint amennyit más vezetés vagy kormány alatt remélhetnének. Amikor a nélkülözhetetlen hívek többre számíthatnak egy politikai riválistól, egyszerűen dezertálnak.

A hatalom birtokosainak nehéz a dolga. Többet kell ajánlaniuk támogatóiknak, mint bármely vetélytársuk. Bár ez nehéz, a politika logikája szerint a hatalmon levőknek nagy előnyük van a riválisokkal szemben, különösen akkor, ha a hatalmon levők viszonylag kevés emberre támaszkodnak, és amikor a lecserélhetők száma nagy. Lenin a forradalom után pontosan ilyen politikai rendszert tervezett. Ez a magyarázat arra, hogy 1917 októberétől egészen az 1980-as évek végéig, Gorbacsov reformjáig csak egyetlen szovjet vezetőt, Nyikita Hruscsovot távolították el sikeresen puccsal. A többi szovjet vezető végelgyengülésben vagy betegségben halt meg. Hruscsov nem adta meg a cimboráinak, amit beígért. Minden vezető számára fontos, hogy sikeresen és megbízhatóan teljesítse a politikai ígéreteit azoknak, akik számítanak valamilyen előnyre.

Sok nélkülözhetetlen támogató esetén a túlélés története ettől nem sokban különbözik, bár a részletek mások. Bármely választási kampány felületes megfigyelője is tudja, nagy eltérés van a politikusoknak a ha-

talomra kerülés érdekében tett kampányígéretei, és azok megvalósulása között. Amint a vezető hatalomra kerül, akár meg is válhat azoktól, akik a csúcsra segítették, lecserélheti őket olyanokkal, akiket inkább lojálisnak tart.

Ráadásul a nélkülözhetetlen támogatók nem tudják összehasonlítani, mit kínál egy adott pillanatban a kihívó és a hatalmon lévő politikus. Lehet, hogy a hatalmon lévő kevesebbet fizet, de a számítani lehet arra, hogy a fizetség folyamatos lesz azoknak, akik kitartanak mellette, vagy bekerülnek a megválasztott vezető belső körébe. Az is igaz, hogy a kihívó többet ígér, de a jövőre vonatkozó ígéretei hatékony támogatás nélkül csak politikai kampányfogások maradnak. A nélkülözhetetleneknek fel kell mérniük a jövőben várható nyereséget, mert az a jövőben nagyobb jutalmat jelenthet. Ha az új vezető a beiktatása után egy támogatót bevesz a szövetségébe, az arra utal, hogy továbbra is számít az adott támogatóra, és jutalmazni fogja, mert igyekszik a hozzá továbbra is hűségesek közül kiszűrni az opportunistákat, akik később magukkal ránthatják. A kihívó tehet ígéretet, hogy megtartja a támogatókat, ha hatalomra kerül, de ez csak politikai ígéret, amelynek betartása hosszú távon nem biztos.

Ha bármilyen kétség is felmerülne, hogy azokat, akik vállalják a hatalomra kerülés kockázatát, gyakran félreállítják – vagy ennél rosszabbat tesznek velük –, utalnánk egy tipikus esetre, hogy mi történt a kubai forradalom után Fidel Castro támogatóival.

Castro 1959-ban, a forradalom győzelme után huszonegy minisztert nevezett ki; az év végére tizenkét miniszter lemondott vagy leváltották. Négy minisztert 1960-ban menesztett Castro, amikorra konszolidálódott a hatalma. Akik egykor Fidel belső köréhez tartoztak, a leghűségesebb támogatói voltak, végül a politika két nagy csapásával voltak kénytelenek szembesülni. A szerencsésebbek számára a Castrótól elválást a száműzetés jelentette. A többieknek a kivégzés maradt. Utóbbiak közé tartozik Castro leghíresebb forradalmár harcostársa, Che Guevara is.

Che második volt a hatalomban, csak Fidel állt fölötte. Valószínűleg ez volt a legnagyobb hibája. Castro 1965-ben emigrációba kényszerítette Chet; ennek oka részben az volt, hogy Che Guevara nagy népszerűsége veszélyeztette Castro hatalmát. Fidel Bolíviába küldte egykori harcostársát partizánháborúba, de 1967 márciusára Castro megszüntette Guevara támogatását, nem küldött neki több ellátmányt, és így lehetetlen helyzetbe került. Gary Prado Salmón százados, a bolíviai tiszt, aki elfogta Chet, megerősítette, nem ő döntött arról, hogy Bolíviába menjen, hanem Castro utasítása volt. Mint Fidel egyik életrajzírója megjegyezte:

> Che a szó szoros értelmében Frank Pais, Camilo Cienfuegos, Huber Matos és Humberto Sori Marin útját követte [mindannyian Castro legközvetlenebb támogatói voltak a forradalom alatt]. Hozzájuk hasonlóan őt is „riválisnak" tekintette Castro, úgy vélte, hogy a hatalomra törőket „így vagy úgy" félre kell állítani. Che Guevarát megölték Bolíviában, de ő legalább elkerülte azt a megaláztatást, hogy forradalmár harcostársa, Fidel Castro kivégeztesse. Humberto Sori Marin nem volt ilyen „szerencsés". Marint, aki Castro lázadóseregének parancsnoka volt, a forradalom elleni összeesküvéssel vádolták. Fidel Castro sok egykori harcostársához hasonlóan 1961 áprilisában őt is kivégezték.[16]

A politikai átmenetek története tele van olyan példákkal, hogy a vezetőt hatalomra segítőket félreállítják. Igaz ez országos és helyi szinten, cégeknél, szervezett bűnözői csoportoknál, gyakorlatilag minden szervezetnél. A nyerő koalíció minden tagja pontosan tudja, hogy sokan várakoznak, hogy a helyükbe lépjenek, ezért nagyon vigyáznak, hogy ne adjanak okot a hivatalban levő vezetőnek a személycserére.

Ezt a kapcsolatrendszert XIV. Lajos nagyon jól tudta kezelni. Ha támogatók kis csoportja is elég, és ezeket a potenciális támogatók nagy

tömegéből lehet meríteni (ahogy kis szövetségekre van szükség olyan helyeken, mint Zimbabwe, Észak-Korea vagy Afganisztán), a hivatalban levő vezetőnek nem kell a rezsim bevételeinek nagy részét a szövetségesek hűségének megvásárlására fordítania. Többet kell azonban költeni a szövetségesek lojalitásának biztosítására akkor, ha viszonylag kevés ember is elég a tagok lecseréléséhez. Ez két esetben fordulhat elő: ha a koalíció és a választók létszáma is kicsi (például a monarchiákban és katonai junták esetében), vagy a szövetség és a választók tömege nagy (mint a demokráciákban). Ilyen helyzetekben a hivatalban levő vezető mozgástere a szövetség tagjainak lecserélésére erősen korlátozott. A nélkülözhetetlenek fel tudják nyomni az árat, amelyet a hűségükért kérnek. A végeredmény az, hogy a hivatalban lévő vezetőnek kevesebb pénze marad szabad felhasználásra, mert többet kell költenie a szövetség hűségének megtartására, a politikai ellenfelek ellenajánlatainak túllicitálására.

Ha a nélkülözhetetlenek és a lecserélhetők aránya kicsi (elcsalt választásokkal hatalmon levő diktatúrákban és a részvénytársaságok többségében), a szövetség lojalitását olcsón meg lehet szerezni, és a hivatalban levő vezetőnek nagyobb mozgástere van saját belátása szerint dönteni. Dönthet úgy, hogy a pénzt, ami fölött rendelkezik, magára költi vagy a dédelgetett terveit valósítja meg belőle. A kleptokraták természetesen jellemzően titkos bankszámlákon vagy off-shore befektetésekben tartják a pénzt, ami jól jön a rosszabb időkben, amikor esetleg kikerülnek a hatalomból. Néhány jobb érzésű autokrata viszonylag keveset utal át titkos számlákra, inkább igyekszik elkerülni az elégedetlenkedést, és a szabad felhasználású pénzeket (az adóbevételnek azt a részét, amelyet nem a szövetség hűségének megvásárlására fordított) közkiadásokra fordítja. Ezek a közkiadások sikeresek lehetnek, ahogy azt Szingapúrban Lee Kuan Yew, és Kínában Teng Hsziao-ping esetében láttuk. De lehetnek csúfos bukások is, mint Ghánában Kwame Nkrumah a lakosság érdekét szolgálni akaró ipari programja, vagy Mao Ce-tung „nagy ugrása", amely nagy visszalépést jelentett Kínának.

Láttuk, hogy a hivatali túlélés vágya hogyan alakíthat bevételteremtő döntéseket, fontos költségvetési tételekről szóló döntéseket, és meghatározhatja, mekkora összeget költhet el saját belátása szerint a vezető. Akár alacsony, akár magas az adókulcs, akár magánjutalmazásra, akár közcélra megy több pénz, meghatározza a politikai sikert a vezető által örökölt vagy létrehozott államszervezet keretein belül. A politikai túlélésről szóló elméletünk alapján öt szabály van, amelynek betartásával a vezetők bármelyik rendszerben sikeresek lehetnek:

1. számú szabály: Legyen minél kisebb a nyerő szövetség létszáma. A kis szövetség lehetővé teszi, hogy a vezető kevés emberre támaszkodva maradjon hatalmon. Minél kevesebb a nélkülözhetetlen, annál nagyobb a befolyása, és a bevétel nagyobb hányada fölött rendelkezik szabadon.

Az észak-koreai Kim Dzsong Il a kis szövetségre támaszkodás legnagyobb kortárs mestere.

2. számú szabály: Legyen minél nagyobb a névleges választói csoport. Kell nagy létszámú lecserélhető választói csoport, így könnyen leváltható bármelyik bajkeverő a szövetségen belül, akár befolyásos, akár nélkülözhetetlen. A nagy választói csoport lehetővé teszi, hogy a vezető sok támogatóból választhasson, így a nélkülözhetetlenek feltétlenül észben tartják, hogy hűségesnek kell lenniük, jól kell viselkedniük, különben leválthatják őket.

Vlagyimir Iljics Lenin bevezette a nagykorú lakosok általános választójogát a régi orosz korlátozott cenzusrendszer helyett. Lenin mestere volt annak, hogy a lecserélhetők hatalmas utánpótlását hozza létre.

3. számú szabály: Ellenőrzés alatt kell tartani a pénzmozgásokat. Mindig jobb, ha a vezető határozza meg, kinek mennyi jut a tortából, mintha az emberek csak úgy kiszolgálnák magukat. A legeredményesebb módszer,

ha a vezető úgy osztja el a pénzt, hogy kiválasztottak egy csoportja – a támogatók – gyarapodjon.

A pakisztáni elnöknek, Aszif Ali Zardarinak a becslések szerint négy milliárd dolláros magánvagyona van olyan országban, ahol az egy főre jutó nemzeti össztermék összege a világon a legalacsonyabbak közé tartozik.

4. számú szabály: Csak annyit kell fizetni a legfontosabb támogatóknak, amennyivel a hűségüket biztosítani lehet. A támogatók legszívesebben a vezető helyébe lépnének a függőség helyett. A vezető nagy előnye velük szemben az, hogy tudja, hol a pénz, ők pedig nem tudják. Csak annyit adjon a vezető a szövetségének, hogy ne vásároljanak maguknak valaki mást vezetőnek. Egyetlen pennyvel se kapjanak többet.

A zimbabwei Robert Mugabe elnöknek valahányszor katonai puccs fenyegette a hatalmát, sikeresen lefizette a hadsereget, és megszerezte a lojalitásukat.

5. számú szabály: A vezető ne vegyen ki pénzt a támogatói zsebéből azért, hogy javítson az emberek életszínvonalán. A 4. számú szabály hátulütője, ha a vezető túl szűkmarkú a támogatói szövetségével. Ha a szövetség rovására jótékony az emberekkel, hamarosan levadásszák a „barátai". A tömegeket támogató politika nem feltétlenül eredményez hűséget a nélkülözhetetlen támogatók csoportjában, ráadásul elég költséges. Az éhes tömegeknek valószínűleg nincs erejük megdönteni a vezető hatalmát, miattuk tehát nem kell aggódnia. A csalódott szövetségesi belső kör tagjai azonban elpártolhatnak, ami komoly problémát okozhat.

A mianmari Than Shwe tábornok gondoskodott arról, hogy a Nargis ciklon 2008-as pusztítása után az élelmiszersegélyekre rátegye a kezét, és azokat katonai támogatói a feketepiacon árulták, ahelyett, hogy eljuttatták volna a lakossághoz; emiatt legalább 138 000, de akár félmillió ember is meghalt.[17]

Érvényesek a szabályok demokráciákban is?

Mint a következő fejezetekben látni fogjuk, a demokratikus vezetőnek valóban nehezebb megtartani a pozícióját, miközben kirabolja az országot, és talicskával hordja el a pénzt. Korlátozzák az ország törvényei, amelyek a – választási procedúra révén – meghatározzák a hatalomra kerüléséhez szükséges szövetség méretét. A szövetségnek viszonylag nagynak kell lennie, és viszonylag fogékonyan kell viszonyulnia hozzá, ezért nem tarthatja be az 1. számú szabályt. De ez nem jelenti azt, hogy nem igyekszik követni azt (és a többit is).

Miért van az például, hogy az amerikai Kongresszus érdekes módon úgy szabja át a választókerületeket, hogy az új formáció bizonyos pártnak kedvezzen? Pontosan az 1. számú szabály miatt a szövetség legyen a lehető legszűkebb körű.

Miért támogatják egyes pártok a bevándorlást? A 2. számú szabály miatt azért, hogy növeljék a lecserélhetők létszámát.

Miért van olyan sok csatározás az adószabályok miatt? A 3. számú szabály miatt, hogy ellenőrzés alatt tartsák a bevételi forrásokat.

Miért van az, hogy a demokrata politikusok az Egyesült Államokban olyan sok pénzt költenek népjóléti és szociális programokra? A 4. számú szabály miatt: mindenáron jutalmazni akarják a nélkülözhetetlen megválasztóikat, akik hatalmon tartják őket.

Miért van az, hogy a republikánus politikusok az Egyesült Államokban olyan hevesen igyekeztek csökkenteni a legmagasabb adókulcsokat, és olyan sok problémájuk van a közegészségügyi programmal? Az 5. számú szabály miatt: nem szabad kirabolni a támogatókat, hogy az ellenzékhez kerüljenek az anyagi javak.

Az autokratákhoz és zsarnokokhoz hasonlóan a demokratikus országok vezetői is ezt a szabályt követik, mert hatalomra akarnak kerülni, és meg akarják azt tartani. A demokratikusan megválasztott vezetők is csak akkor mondanak le hivatalukról, ha erre kényszerítik őket.[18]

A demokraták számára az jelenti a problémát, hogy más korlátozásokkal kell szembesülniük, és autokrata kollégáiknál leleményesebbnek kell lenniük. Bár általában magasabb életszínvonalat biztosítanak az állampolgároknak, mint a zsarnokok, a demokratikus vezetők rövidebb ideig vannak hivatalban.

A politikai megkülönböztetések valóban folytonosak a szervezetek működését szabályozó három dimenzióban. Voltak a történelem folyamán olyan „királyok", akiket ténylegesen megválasztottak. Egyes „demokratikus vezetők" egy despota hatalmával uralkodnak. Vagyis a zsarnoki és a demokratikus vezető közti választóvonal nem teljesen letisztult és egyértelmű.

Miután lefektettük új politikaelméletünk alapját, és feltártuk a vezetés öt szabályát, ideje rátérnünk a könyv lényegére, a nagy kérdésekre. Ezek tárgyalása során gyakran használjuk az *autokrata* és *demokrata* szót annak illusztrálására, hogy a vezetés játéka változik, a szövetségek létszámától függően. De ne feledjük: a két világ mindig kicsit keveredik, függetlenül attól, hogy milyen országról vagy szervezetről van szó. Mindkét véglet tanulságai érvényesek, akár Szaddám Huszeinről, akár George Washingtonról beszélünk. Hiszen nem vesztette érvényét a régi mondás: a politikusok mindig, mindenütt egyformák.

2.

ÚT A HATALOMHOZ

Az amerikai köznyelvben évszázadokig a „John Doe" nevet használták a „senkik", a névtelenek jelölésére. Lehet a keresztnév John helyett Samuel is, tény, hogy a libériai Doe őrmester 1980. április 12-ig ilyen senki volt. Libéria távoli vidékén, az ország belsejében született, gyakorlatilag teljesen írástudatlan volt, és sok társával együtt azért hagyta el a nyugat-afrikai őserdőt, mert munkát keresett. A fővárosba, Monroviába ment, ahol rájött, hogy a hadsereg nagy lehetőségeket tartogat hozzá hasonló férfiak számára, akik semmihez sem értenek. Az egyik ilyen lehetőség akkor adódott, amikor Doe az április 12-i napon William Tolbert elnök hálószobájában találta magát. Az elnök éppen aludt. Doe megragadta a lehetőséget, bajonettel leszúrta az elnököt, a beleit a kutyáknak dobta, és Libéria új elnökének nyilvánította magát.[19] Így emelkedett hirtelen az ismeretlenségből hazája legnagyobb közjogi méltóságára.

Doe és tizenhat altiszt társa átmászott az elnöki rezidencia kerítésén; azt remélték, hogy személyesen az elnöknek tehetik fel a kérdést, miért nem kaptak fizetést. Felismerte a kínálkozó lehetőséget, véget vetett Tolbert hatalmának, annak a politikai rezsimnek, amelyet 1847-ban az Amerikából hazatért egykori rabszolgák alapítottak. Rögtön előállíttatta a tizenhárom minisztert, akiket az éljenző tömeg előtt a tengerparton kivégeztek. Sok-sok gyilkosság következett ezután. Doe megalapítot-

ta a Népi Jóvátételi Tanácsot (People's Redemption Council), amely felfüggesztette az alkotmányt, és betiltott mindenféle politikai tevékenységet.

Doe-nak fogalma sem volt, mit kell tennie egy elnöknek, arról pedig még kevesebbet tudott, hogyan kell egy országot kormányozni. Csak azt tudta, hogyan kell megragadni, és megtartani a hatalmat: eltávolítani az előző vezetőt; megtalálni a pénzt; kis létszámú csoportból szövetséget alkotni; és nekik csak annyit fizetni, hogy hűségesek maradjanak. Rögtön leváltott szinte mindenkit, aki a kormányban meg a hadseregben számított; helyükbe saját szűkebb környezete, a lakosság mintegy négy százalékát kitevő Krahn törzs embereit ültette. A katonák fizetését havi 80 dollárról 250 dollárra emelte. Megszabadult mindenkitől, akiben nem bízott. Titkos eljárásokkal több, mint ötven támogatóját kivégeztette.

Doe az elődeihez hasonló módon finanszírozta kormányát; bevételeinek forrása: az a Firestone cég, amely hatalmas földterületeket bérelt gumifaültetvényeknek; a vasércet exportáló Liberian Iron Mining Company; és 2500 óceánjáró hajót jegyzett be úgy, hogy nem kértek biztonsági vizsgálatokat. Ezeken kívül közvetlen anyagi támogatást kapott az USA kormányától. Az Egyesült Államok tíz év alatt 500 millió dollárt adott Doe kormányának. Cserébe bázist létesíthetett az országban, Libéria lett az amerikai titkosszolgálat és propaganda térségi központja. Úgy hírlik, Doe és cimborái ebből a pénzből összesen 300 millió dollárt tettek el maguknak.

Ami Doe politikáját illeti, nem lehet sikeresnek nevezni. Gyakorlatilag semmilyen politikát nem folytatott. Lusta volt; napjait azzal töltötte, hogy az elnöki gárda tagjainak feleségeivel szórakozott. A gazdaság összeomlott, a külföldi adósság mértéke az egekbe szökött, és gyakorlatilag csak a bűnözés jelentett jövedelmező üzletet Libériában. A monroviai bankok pénzmosásra szakosodtak. Nem csoda, hogy a libériai nép

megutálta Doe-t. De mivel ő tudta, hol van a pénz és kit kell lefizetni, sikerült hatalmon maradnia.

Felejtsd el a jó kormányzás gondolatát, ne helyezd a nép érdekeit a magad és a támogatóid érdekei fölé! Ez jó mantra lehet a jövőbeli diktátoroknak. Így bármilyen John Doe – akár Samuel Doe – megragadhatja, sőt meg is tarthatja a hatalmat.

A hatalomhoz vezető utakhoz néhány fontos útravaló

A hatalomra lépni akaró kihívónak mindössze három lépést kell megtennie. Először is el kell távolítani az éppen hatalmon lévő személyt. Ezt követően meg kell szereznie az uralmat a kormányzati apparátus fölött. Harmadszor pedig olyan támogatói szövetséget kell kötnie, ami elegendő ahhoz, hogy a hatalomban megmaradjon. Mindegyik lépésnek vannak sajátos buktatói. Az, hogy viszonylag milyen könnyen lehet meglépni ezeket, demokráciákban és zsarnokságokban eltérő.

Egy hivatalban levő vezető háromféleképpen mozdítható el. Az első és legkönnyebb, ha a vezető meghal. Ha ez a kényelmes helyzet nem áll elő magától, a kihívó ajánlatot tehet a hivatalban levő vezető szövetsége egyik kulcsfontosságú tagjának; olyan ajánlatot, amely kellően vonzó ahhoz, hogy átpártoljanak a kihívó oldalára. A harmadik lehetőség, hogy a fennálló politikai rendet külső erővel döntik meg, akár külföldi katonai beavatkozással, forradalommal vagy zendüléssel, amelynek során a tömegek fellázadnak, eltávolítják a hatalmon lévő vezetőt, és lerombolják a meglévő intézményrendszert.

A forradalomhoz hozzáértés és együttműködés szükséges, ám a siker végső soron nagy mértékben függ a szövetség lojalitásától, pontosabban attól, hogy ne legyen többé hűséges a régi rezsimhez. Jó példa erre, ahogy Egyiptomban a tömegek Hoszni Mubarakot eltávolították

a hatalomból. Mubarak 2011. februári veresége mögött a legkritikusabb tényező az volt, hogy Egyiptom legmagasabb ragú katonai vezetői megengedték a demonstrálóknak, hogy az utcára vonuljanak, és nem kellett tartaniuk a katonai beavatkozástól. Ez miért volt így? Ahogy az egy 2010. május 5-i beszédben elmagyarázták, az Egyiptomnak szánt amerikai segélyek megcsappanása a magas munkanélküliséget eredményező komoly gazdasági megszorításokkal együtt azt eredményezte, hogy Mubarak szövetsége nem volt rendesen megfizetve, és az emberek úgy ítélték meg, hogy a forradalom kockázata és költsége a szokásosnál kisebb.[20] Vagyis az általános szabály szerint forradalom akkor következik be, ha a rendszert fenntartók annyira elégedetlenek a rendszer fenntartásáért kapott jutalmukkal, hogy hajlandók valaki mást keresni, aki gondoskodik róluk. Másrészt a forradalmakat a nép elnyomása révén lehet leverni, ami mindig kellemetlen feladat. A szövetség tagjainak tehát elég jutalmat kell kapniuk vezetőjüktől, hogy hajlandóak legyenek undorító dolgokat megtenni a jelenlegi rendszer fennmaradása érdekében. Ha nem kapnak elég juttatást a fennálló rendszer alatt, nem tartják vissza a népet attól, hogy fellázadjon a rezsim ellen.

A gyorsaság alapvető fontosságú

Amint a régi vezető valahogy távozott, a hatalom eszközeinek megragadása alapvető fontosságú. Az új vezetőnek a lehető leggyorsabban rá kell tennie a kezét az államkincstárra. Ez különösen fontos kis szövetségi rendszerekben. Aki sokáig vár, veszít a hatalomért folyó harcban.

A gyorsaság alapvető fontosságú. A szövetség mérete a politikai rendszerek többségében sokkal kisebb, mint a választók relatív többsége. Ráadásul hajlamosak vagyunk azt gondolni, ha egy vezetőnek elég szavazata vagy támogatója van, akkor a másik potenciális jelöltnek ezekből kevesebb áll a rendelkezésére, pedig ez tévedés. Egyszerre több csoport

is próbálhatja megdönteni a rezsimet, és mindegyiknek lehet elegendő új vagy kétkulacsos támogatója, akik segíthetnek a hatalom megszerzésében – vagy ugyanilyen könnyen támogatnak mást, ha megfelelő árat kínál nekik. Ezért rendkívül fontos, hogy gyorsan megragadják a hatalmat, és biztosítsák, hogy a csoportjuk vegye át az államgépezet irányítását, ne valaki másé.

Samuel Doe azért vehette át a hatalmat, mert a csoportjának fegyverei voltak. Nem volt szüksége arra, hogy a fél nemzet támogassa. Csak annyi szövetségesre volt szüksége, amennyivel biztosíthatta hatalmát a hadsereg és a lakosság fölött. Sok szövetség is kialakulhatott volna, de Doe ragadta meg a hatalmat, és elnyomta a többieket. Ez a hatalomra kerülés lényege.

Gondoljunk egy teremre, amelyben száz ember van. Bárki az uralma alá hajthatná az egybegyűlteket, ha van olyan öt támogatója, aki automata fegyverét a többiekre irányítja. Az illető addig maradna hatalmon, amíg az öt fegyveres támogatja. De semmi különös nem kell ahhoz, hogy valaki így magához ragadja a hatalmat, ahogy az öt fegyveresnek sem kell különlegesnek lennie; csak az fontos, hogy ők ragadjanak fegyvert elsőként. Ha valaki más szerezte volna meg a fegyvert, és adta volna oda öt saját hívének, akkor ő szabná meg mindenkinek, hogy mit tegyen.

A várakozás kockázatos dolog. A második nem kap díjat.

Fizess, ha játszani akarsz!

A hatalom lényege nem a jó kormányzás vagy a közakarat képviselete, hanem a támogatók megfizetése. A hűség megvásárlása különösen akkor nehéz, ha egy vezető először kerül hatalomra. Amikor egy megfontolt támogató azt mérlegeli, támogasson-e egy új vezetőt, nemcsak arra kell gondolnia, mennyit kap a vezetőtől ma, hanem azon is el kell gondolkodnia, mit várhat tőle a jövőben.

Hatalomváltó szövetségbe vetett bizalom esetén tisztában kell lenni azzal, hogy nem maradhat meg hosszú ideig. Miután Doe átvette a libériai kormányzást, jelentős mértékben emelte a katonák fizetését. Ezzel rögtön vonzóvá tette katonatársai számára, hogy őt támogassák. De pontosan tudták, hogy nem fogják ezt mindig jutalmazni. A kezdeti támogatói közül is ötvenet kivégeztetett.

A hatalomra kerüléshez alapvető fontosságú a támogatóknak a félreállítástól való félelmeinek a csökkentése. A támogatók persze nem olyan naivak, hogy politikai ígéretekkel meg lehessen győzni őket arról, hogy a szövetségben elfoglalt szerepük szilárd. Ám az ilyen politikai ígéretek sokkal jobbak, mint akár halvány utalással is felfedni a valódi terveket. Amint kiszivárog, hogy támogatók lecserélése tervezett, a hívek patrónusuk ellen fordulnak. Az 1980-as amerikai elnökválasztáson például a szabad abortuszt pártoló Ronald Reagan nyert az abortuszellenes Jimmy Carterrel szemben. Amikor Reagannek az abortuszhoz való valódi viszonyulása kiderült, az abortuszt támogató választók tömegesen pártoltak el tőle. Bár 1984-ben Reagant elsöprő többséggel választották újra, az abortuszpártiak szavazatait Walter Mondale kapta meg.

A vezetőknek meg kell érteniük, melyek azok a körülmények, amelyek hatalomvesztéshez vezethetnek. Ezért minden tőlük telhetőt megtesznek, hogy eleget fizessenek a legfontosabb cimboráiknak, hogy ezek a stratégiai partnerek valóban hűségesek maradjanak. Ez megnehezíti, hogy új ember kerüljön hatalomra. De néha a körülmények történelmileg úgy alakulnak, hogy megnyílik a lehetőség az új vezető előtt.

A halandóság a legjobb alkalom hatalomra kerüléshez

A hatalomból való kikerülés elkerülhetetlen, ezért elsődlegesen fontos oka a haláleset. A halott vezető nem képes jutalmakat osztogatni szövetségeseinek. A haldokló vezető ugyanilyen súlyos problémával

kénytelenek szembenézni. Ha a legfontosabb támogatók tudják, hogy a vezetőjük haldoklik, azt is pontosan tudják, kell egy új ember, aki biztosítja, hogy a bevétel folyamatosan áramoljon a zsebükbe. Ezért tanácsos a halálos betegségeket titokban tartani, mivel lázadáshoz vezethet, ha kiderül. Fellázadhatnak a nélkülözhetetlen szövetség tagjai, és kívülállók is, akik lehetőséget látnak abban, hogy színre lépjenek, és átvegyék az uralmat.

Ruhollah Homeini ajatollah Iránban és Corazón Aquino a Fülöp-szigeteken kihasználta a megfelelő pillanatot a hatalom megragadására. Vegyük például Homeini ajatollah esetét. Ő volt a legnagyobb tekintélyű síita vallástudós Iránban, aki vehemensen ellenezte Mohammad Reza Pahlavi sah világi kormányzását. Az 1960-as években nyíltan szónokolt a rezsim ellen és tiltakozásokat szervezett. Tevékenysége miatt többször letartóztatták. 1964-ben száműzetésbe vonult; előbb Törökországba, majd Irakba, végül Franciaországba ment, de akárhol volt, folyamatosan prédikált a sah ellen. Beszédei magnókazettákon terjesztve nagyon népszerűek voltak Iránban.

Amikor 1977-ben a sah fő ellenlábasa, Ali Shariati meghalt, Homeini lett a legbefolyásosabb ellenzéki vezető. Bár másokat arra biztatott, szálljanak szembe a sah uralmával, mivel ő csak akkor hajlandó visszatérni Iránba, amikor a sah már távozott onnan. Néhány kiváltságos személy kivételével Iránban szinte mindenki változást akart. A sah rezsimje és a hozzá kapcsolódó emberekkel szemben a többség ellenszenvet érzett. Meglátták, hogy van esély a változásra, ezért az egyetlen életképes alternatívába vetették a bizalmukat: Homeinibe. Miután a sah elmenekült az országból, legalább hatmillió ember ünnepelte Homeini hazatérését. Azok alapján, amit az ajatollah később tett, túl korán örültek neki.

Homeini a visszatérése után azonnal felelősségre vonta az ideiglenes kormány tagjait és a sah egykori miniszterelnökét. A katonák többsége dezertált, és átállt Homeini oldalára, és amikor dzsihádot, vagyis „szent

háborút" hirdetett a régi rendszerhez hű katonák ellen, az ellenállás összeomlott. Aztán népszavazást írt ki, amelyben a nép választhatott a sah régi monarchiája és az iszlám köztársaság között. A szavazók 98 százalékos többséggel az utóbbi mellett döntöttek, így Homeini átírta az alkotmányt úgy, hogy az ország tényleges vezetését hittudósokra bízta. Kétes praktikák után ezt az alkotmányt elfogadták, és ő lett a legfelsőbb vezető, az Őrök Tanácsa pedig vétójogot kapott az iszlámmal össze nem egyeztethető jogszabályok és jelöltek vonatkozásában. A sok világi és mérsékelten radikális vallási csoport, amelyek Homeini mellett tüntetve az utcára vonultak, és megadták neki azt a fontos támogatást, amelyre a hatalomra jutásához szüksége volt, azt tapasztalták, hogy nem vették be őket az új kormányzásba.

Homeini azért lett vezető, mert a sah rezsimjével szembeni ellenállást helyezte a középpontba, és a hadsereg nem akadályozta meg, hogy az emberek fellázadjanak a monarchia ellen. Amint a sah távozott, Homeini hamar egyértelművé tette, hogy nem ideiglenes kormány, nem minden érdeket képviselő tanács gyakorolja a hatalmat, hanem egyszemélyben ő. Bár a tömegek abban a reményben döntötték meg a régi rezsimet, hogy demokratikus kormányt kapnak, Homeini gondoskodott arról, hogy a valódi hatalom a papok kis csoportjának kezében maradjon. A parlamentet a lakosság széles köre választotta, de oda csak olyan jelöltek kerülhettek be, akik támogatták az Őrök Tanácsát, és akiket a tanács támogatott.

Homeini sikerében nincs semmi egyedi vagy különleges. Nem meglepő, hogy milliók akarták a sah távozását. A sah brutális, elnyomó kormányzást folytatott; az évek során ezrek tűntek el nyomtalanul. A bebörtönzés, a kínzás, a halál mindennapos volt. De ugyanilyen volt a helyzet tizennégy évvel korábban, amikor Homeini száműzetésbe ment; a sah kormánya akkor megdönthetetlennek látszott. Homeini sikerének kulcsa az 1970-es évek végén az volt, hogy a hadsereg nem volt hajlandó megállítani az utcára kivonuló elégedetlen milliókat.

Korábban ilyen tiltakozásokat nem engedtek. Mi változott? A hadsereg már nem volt hajlandó harcolni, hogy fenntartsa a rezsimet, mert tudták, hogy a sah halálos beteg. A *New York Times*[21] többször is hírt adott arról, hogy a beteg vezető nem tudja titkolni előre haladt állapotú rákbetegségét. A halott sah nem tud jutalmazni, ahogy az utóda sem. A hivatalban maradás előnye kezdett eltűnni. A hadsereg kénytelen volt szembenézni a nép elnyomásának kellemetlen feladatával úgy, hogy csak nagyon szerény kilátásai lehettek a szövetséggel járó busás javadalmazás folytatására. Ezért tétlenül várakozva is egyengették a forradalom útját.

A Fülöp-szigeteki demokrácia kialakulásának története nem sokban különbözik ettől. Benigno Aquino kiemelkedő személyiség volt. Tizennyolc éves korában becsületrenddel tüntették ki a koreai háború idején végzett haditudósítói tevékenységéért. Akkor tárgyalásokkal segítette, hogy egy lázadó csoport megadja magát. Huszonkét éves korában Concepcion város polgármestere lett, huszonkilenc évesen Tarlac tartomány kormányzója, harmincnégy évesen pedig már szenátor. Veszélyes szerepet felvállalva nyíltan bírálta Ferdinand Marcos elnököt. 1983-ban Benigno visszatért száműzetéséből az Egyesült Államokból. Manila felé tartva a repülőgépen figyelmeztette az újságírókat, hogy bármi megtörténhet. És így volt. Rögtön kirángatták a gépből, és a leszállópályán gyilkolták meg. Követhette volna Homeini példáját, hogy kivárja, amíg eljön az ő ideje.

Feleségének, Corazónnak nem voltak sem politikai képességei, sem tapasztalatai, de volt egy fontos előnye: életben volt. 1985 végén Ferdinand Marcos egy évvel a hivatali idejének lejárta előtt előrehozott választásokat írt ki. Corazón Aquino néhai férje nyomdokaiba lépett, és ő lett az ellenzék fő jelöltje. Az 1986. február 7-én megtartott választáson rengeteg csalás volt, így nem meglepő, hogy több mint egy héttel később a választási bizottság Marcos elnököt nyilvánította győztesnek. Marcost azonban hamar otthagyták a szövetségesei. Ronald Reagan amerikai elnök aggodalmát fejezte ki a választási eredményt illetően.

Jamie Sin bíboros, a Fülöp-szigeteken nagy befolyású katolikus egyház vezetője is felszólalt. Corazón Aquino felszólítására a lakosság tiltakozott. A hadsereg kulcsfontosságú vezetői és más vezető politikusok lemondtak a kormányzatban betöltött pozíciójukról, és csatlakoztak a demonstrálókhoz. Mivel a hadsereg nem állította meg a tömeget, több százezer ember tiltakozott, és még több katonai vezető dezertált.

A vérontás elkerülése érdekében Marcos és családja az Egyesült Államokban kért menedékjogot. Elhagyták a Fülöp-szigeteket, és Hawaiin telepedtek le, de mint a bennfentesek és mások is tudták, Marcos életéből nem sok volt hátra. Autoimmun betegségben szenvedett, és ezt minden kulcsfontosságú támogatója tudta. A síron túlról nem adhatott semmit, így a támogatói kezdtek ahhoz pártolni, akitől valami hasznot remélhettek. Corazón Aquinónak nem volt tapasztalata a kormányzásban, mégis sikerült neki az, ami a tehetségesebb férjének nem. Akkor lett kihívója Marcos elnöknek, amikor támogatói tudták, hogy az elnök ideje lejárt. Új szövetségest kerestek, akit támogathatnak, és megkapják érte a jutalmukat. Corazón Aquinót beiktatták elnöki hivatalába, és a *Time* magazin 1986-ban az év asszonyává választotta.

Ezek nem egyedi példák. Laurent Kabila, akit egykor Che Guevara azzal a becsmérlő kifejezéssel illetett, hogy nincs meg benne a „forradalmi komolyság, „túlságosan szereti az alkoholt és a nőket" szembeszállt a nagy hatalmú zaire-i Mobuto Sese Seko elnökkel, és győzött.[22] Kabila nem rendelkezett kiemelkedő képességekkel, de az időzítés tökéletes volt. Mobutu prosztatarákban haldokolt, és ezt mindenki tudta. A hadsereg egyszerűen nem volt hajlandó beavatkozni, miközben Kabila lázadó serege egyre nagyobb területeket foglalt el. Mobutu egykori hívei tudták, hogy fényesebb lesz a jövőjük, ha elhagyják haldokló patrónusukat; ezt a szemléletet fejezi ki a „Meghalt a király, éljen a király!" jelszó.

Az észak-koreai Kim Dzsong Il és a kubai Fidel Castro egészségi állapota is hasonló politikai spekulációkra adott okot. Mindketten azzal igyekeztek kivédeni nélkülözhetetlen szövetséges csoportjuk elpártolását, hogy utódot neveztek ki. Kim Dzsong Il a legfiatalabb fiát, Kim Dzsong Unt számos posztra nevezte ki, többek között négycsillagos tábornokká léptette elő, annak ellenére, hogy a fiatalembernek nem volt katonai tapasztalata. Fidel Castro az öccsét, Rault nevezte ki elnöknek, amikor Fidel életben maradása egy nagy műtét után kétséges volt. Azzal, hogy örököst neveznek ki, akik nagyrészt érintetlenül hagyják a fennálló szövetséget, a vezetők elejét kívánták venni, hogy eltűnjön a hivatal betöltésének előnye, ha politikai ígéreteik betartása veszélybe kerülne.

A közelgő biológiai halál mellékhatása gyakran a politikai halál. A szomorú igazság az, hogy aki önkényuralmi rendszerben hatalomra vágyik, jobban teszi, ha a saját orvosi leleteit tünteti el, mielőtt még a nemzet betegségeire akarna gyógyírt találni.

Öröklés és a rokonok miatti probléma

Nem akarjuk azt mondani, hogy az egészséges vezetőknek nem kell szembenézniük a saját kockázataikkal. Ha egy hivatalban levő vezető kifogy a pénzből, nem tudja tovább fizetni támogatóit. Miért fogy el a pénze? Azért, mert olyan nagy adókat vetett ki, és olyan sokat lopott, hogy a tömegek inkább a semmittevést választották munka helyett, ezzel csökkentve az államkincstár bevételeit. Ennél is rosszabb, ha a tömegek tétlenség helyett a forradalmat választják, mert felbátorította őket a felismerés, ha nem tesznek semmit, a helyzet még rosszabb lesz. A szövetség rossz működése és a forradalmi próbálkozások változásokat okozhatnak az intézményrendszerben, megdöntik a hivatalban levő rezsimet, és új vezetőket emelnek hatalomra.

A hatalom kihívójának általában a legnehezebb feladata, hogy eltávolítsa a hivatalban levő vezetőt. Ám ez rögtön megoldódik, ha a vezető meghal, vagy mint William Tolbert esetében történt, meggyilkolják. Amint a hivatalt betöltő vezető halott, meg kell küzdeni a halott vezető

helyére pályázó versenytársakkal. Az ambiciózus kihívóknak magukhoz kell ragadniuk az államapparátus irányítását, meg kell jutalmazniuk támogatóikat, és ki kell iktatni a riválisokat. A probléma végső megoldására a mai Törökország területén 1299-től 1923-ig uralkodó ottománok bevezették a testvérgyilkosság törvényét.[23]

Amikor a szultán meghalt, az utódlás attól függött, ki tudja magához ragadni az állami irányítást és megjutalmazni szövetségeseit. A gyakorlatban ez a kincstár kirabolását és a hadsereg lefizetését jelentette. A trónutódlás túlélési harc lett, a győztes fiú utód lett a következő szultán. A szultán minden fia egy-egy tartomány kormányzója volt. Amikor az uralkodó meghalt, a fiúk lóhalálában rohantak vissza a fővárosba, Konstantinápolyba; igyekeztek megkaparintani a kincstárat, hogy a hadsereg hűségét megvásárolhassák maguknak. Az eredmény gyakran polgárháború volt, mivel a rivális fivérek tartományi haderejüket használták arra, hogy megszerezzék a birodalom feletti totális ellenőrzést. A szultán azzal mutathatta ki valamelyik fia iránti kegyét, hogy a fővároshoz közelebbi tartomány kormányzójává nevezte ki, ezzel a halála után is kedvezett neki.

Az ottomán trónutódlásnak elég véres a története. A sikertelenül próbálkozó fivéreket jellemző módon meggyilkolták. II. Mehmet (1429–1481) szultán intézményesítette ezt a gyakorlatot a testvérgyilkossági törvénnyel, miszerint a trónra sikertelenül pályázó fivéreket selyemzsinórral fojtották meg. Egy évszázaddal később III. Mehmet tizenkilenc fivérét, két fiát és saját apjától terhes tizenöt rabszolgát gyilkoltatott meg, ezzel kiiktatott minden aktuális és potenciális riválist. A XVII. század közepére ezt a gyakorlatot kegyesebb, emberségesebb módszer váltotta fel: a szultán minden férfi rokonát a Topkapi palota negyedik udvarába, az igazi Aranykalitkába zárták. Ilyen rokonság mellett nem csoda, hogy Shakespeare *Hamlet*je vagy Robert Graves *Claudius*a inkább bolondot színlelt.

A trónutódlás általános dilemmája nem csak az ottománokra volt jellemző. Oroszlánszívű Richárd, angol király 1199-ben halt meg. Mivel

Richárd királynak nem voltak egyenes ági örökösei, a halála után legalább három ember állt elő megalapozott követeléssel, hogy őt illeti az angol trón. Richárd apja II. Henrik néven uralkodott; ez azt jelentette, hogy a trónt követelhette II. Henrik özvegye, Aquitániai Eleanóra, aki akkor nyolcvanéves volt; ugyanígy joggal követelhette a trónt Henrik legidősebb túlélő fia, János, vagy Henrik legidősebb – de elhunyt – fia, Geoffrey legidősebb élő fiúgyermeke, az alig tizenegy éves Arthur.

Eleanóra túlságosan józan és gyakorlatias volt ahhoz, hogy kockázatot vállaljon a koronáért, különösen ilyen élemedett korban. Megértette, mi lehet a következménye, ha érvényesíteni akarja az igényét. Minden bizonnyal szerető anya és nagyanya volt, ezért félreállt, hagyta, hogy János és Arthur harcoljanak a trónért. Vagy talán mérlegelte, kinek van nagyobb esélye nyerni, és megengedhette magának, hogy változtasson is az álláspontján.

A leendő egyeduralkodóknak készen kell állniuk arra, hogy megöljék azokat, akik az útjukba állnak – legyen szó akár családtagról. Az ottománok törvényessé tették, míg az angoloknál egyszerűen azt a hagyományt követték, hogy a riválist lecsukták. A gyilkosság látszott kézenfekvő megoldásnak, ha a monarchikus vagy autokratikus hatalom utódlásához szélsőséges félelem és bizonytalanság társult.

Mit tett János? Már királlyá koronázták, de még mindig félt attól, hogy Arthur követelni fogja a trónt, ahogy felnő. Végül 1203-ban János elfogatta, és meggyilkoltatta Arthurt. Az a szóbeszéd járta, hogy a király az unokaöccsét saját kezűleg végezte ki. Miután Arthur már nem állt az útjában, senki sem jelentett veszélyt János koronájára – legalábbis tizenkét évig, amikor a nemesek fellázadtak ellene, és kikényszerítették a Magna Charta hatályba léptetését.

A hatalom öröklés útján továbbadása számos előnyt jelent a vezetőknek és támogatóiknak egyaránt. A jó kormányzás alapja, hogy a megfelelő embereket kell megfizetni, márpedig a hercegek, fejedelmek elég jó helyzetben vannak ahhoz, hogy továbbra is fizessék támogatói-

kat. Tudják, hol van a pénz, és kit kell lefizetni. De az udvarnak miért érdeke annyira ragaszkodni a hatalom öröklés útján való átadásához? Ha a mindig a királyi család valamelyik tagja kerül a legfőbb méltóságba, akkor az udvaroncokból nem lehet király (diktátor, elnök). Az öröklési rend támogatása kétségtelenül azt jelenti, hogy lemondanak az esélyről, hogy valaha király legyen belőlük. Ám ez csak az érem egyik oldala. Mivel nagyon sokan pályáznak a királyi állásra, egy-egy pályázónak kicsi a trónra kerülési esélye. A valóságban a néhai király támogatói gyakran jobban teszik, ha a királyfit koronázzák meg, és remélik, hogy azokkal fog együtt táncolni, akik őt táncba vitték.

Az új vezetőknek támogatókra van szükségük, hogy hatalmon maradhassanak, és trónöröklés esetén ezek a támogatók már megvannak. A herceg ismeri, és tudja, hogyan kell megfizetni őket. Persze ahogy azt XIV. Lajos francia király példáján is láttuk, a herceg radikálisan megváltoztathatja a koalíciót. De az öreg király hívei joggal hihetnek a régi mondásban: az alma nem esik messze a fájától. Számukra ez nem jelent komoly kockázatot. A nélkülözhetetlen támogatóknak sokkal nagyobb esélyük van rá, hogy megtartsák kiváltságos helyzetüket, ha a hatalom családon belül öröklődik, apáról fiúra, királyról hercegre száll, nem pedig kívülállóra. A koronahercegnek, ha király akar lenni, nem szabad olyan gondolatokat ébreszteni apja híveiben, hogy a továbbiakban esetleg nem lesznek fontosak. Szükség lesz azokra, akik a koronaherceg kegyeit keresik, hogy biztosítsák a zökkenőmentes átmenetet. Ha a trónörökös azt akarja, hogy tűnjenek el az udvarból, később is száműzheti őket. De elég, ha csak akkor ismerik meg az új uralkodó igazi érzelmeit, amikor száműzetésbe küldi őket, vagyis jóval a koronázás után; nem pedig előtte.

Persze a királyi méltóságra pályázó ifjú hercegnek előbb túl kell élnie a „támogatóit". A történelem azt mutatta, hogy a régensek hírhedten rossz gondnokai a rájuk bízott királyságnak. Jó módszer a királyi hatalom megragadására, ha a régens megöli a leendő királyt. Példa erre

III. Richárd angol király. IV. Edward halála után, 1483-ban a korona tizenkét éves fiára, V. Edwardra szállt. IV. Edward öccse, a későbbi III. Richárd lett a régens; a kinevezett Lord Protector feladata az volt, hogy védje a herceg érdekeit. Megbízatása szerint néhány évig gyakorolja, majd átadja a hatalmat. Ám sok más vezetőhöz hasonlóan Richárd sem lelkesedett az ötletért, hogy lemondjon a hatalomról.

A bátyja, IV. Edward végrendeletének végrehajtójaként Richárd képes volt saját érdekeinek megfelelően manipulálni az eseményeket. Előbb a londoni Towerbe záratta a tizenkét éves Edwardot és öccsét. Aztán rávette a parlamentet, hogy mindkét fiút törvénytelennek nyilvánítsa, megkérdőjelezve szüleik házasságának érvényességét. A hercegeket soha többé nem látták. Meglehet, Richárd királynak a végrendelet végrehajtásával problémái lehettek, de az önkényes ítélet-végrehajtás nem okozott gondot neki. (Két csontvázat találtak egy lépcső alatt 1674-ben; a legenda szerint a két fiú maradványai lehettek.)

Még az öröklésen alapuló rendszerekben is előfordulhat, hogy megnyílik az ajtó olyan utód előtt, aki az uralkodónak nem vérrokona. A vezetők gyakran megnevezik utódukat, és néha kívülről, nem a közvetlen rokonaik közül választanak; talán azért, mert tudják, milyen komoly veszélyt jelent a családra, ha egyik családtagot favorizálják a másikkal szemben. Az első római császár, Augustus például hivatalosan adoptálta utódát, Tiberiust. Gengszterbandák vezérei gyakran követik ezt a példát. Carlo Gambino ezzel a gesztussal jelölte ki „Big" Paul Castellanót a New York-i maffiacsalád fejéül.

A kijelölt utódról minden esetben feltételezik, hogy sikeresen folytatja az előző vezető programját. Ezért nincs nagy sietség a vezetőváltásban. Az új, kijelölt vezető talán még növeli is a régi vezető hírnevét.

Beteg, elgyengült vezetők esetében az új örökös kinevezése segíthet abban, hogy életük hátralévő részét kitöltsék a hatalomban. Amennyiben a szövetség nélkülözhetetlen tagjai hisznek abban, hogy az örökös megfelelő folytonosságot biztosít a szövetség működésében, az örök-

lés nagyon megnehezíti, ha egy kívülálló a szövetség nélkülözhetetlen tagjainak olyan ajánlatot tesz, amely felülmúlja az apa-fiú örökléstől várható előnyöket.

Pápák küzdelme a hatalomért

A legjobb történetek és filmek arról szólnak, hogy nemzetek, országok, hitek sorsa hogyan múlik egyetlen emberen. Legyen az apai örökséggel küszködő Luke Skywalker, vagy a gyűrűtől megszabaduló Frodo; a csatározások csak másodlagos fontosságúak az egyéni győzelem mellett. Ilyesmi a valóságban is megtörténik.

A kereszténység első néhány száz évében Róma püspöke – a pápa – még a keresztény közösségben is viszonylag csekély fontosságú személy volt. A püspökök főként a keresztény életvitel és hitélet bírái voltak. Egészen I. Damáz pápa uralkodásáig (366–384), amikor Róma püspökét minden római katolikus püspök fölé emelték; ő lett a nyugat-római katolikus egyház feje.[24] A kiemelkedő eredményeiért később szentté avatott Damáz tevékenysége a nélkülözhetetlenek, befolyásosak és lecserélhetők manipulálásának iskolapéldája.

A 300-as évek végére a kereszténység keleti irányzata hosszú csatározások folyamán behozhatatlan előnyre tett szert a nyugati irányzattal szemben. Az apostolok, és persze Jézus is keletről származott. A szent helyek Jeruzsálemben, Galileában, a mai Izrael, a palesztin területek, Jordánia és Szíria vidékein vannak. Ilyen felülmúlhatatlan és cáfolhatatlan előnnyel szemben hogyan lehet a kereszténységet másnak, mint keleti vallásnak tekinteni? Damáznak erre is volt válasza. Az igaz, hogy az apostolok keletiek voltak, de Péter és Pál apostol Rómában halt mártírhalált, és ott temették el őket. Így azzal érvelhetett, hogy Róma privilegizált város, hiszen apostoli küldetés helyszíne; az apostolok azzal

a céllal mentek Rómába, hogy onnan terjesszék az igét, és a vértanúhalál példája keletről Rómába ért.

Damáz azt a látványos érvet hozta fel, hogy csak Szent Péter széke, Róma lehet a kereszténység központja, mert mint Jézus állítólag kijelentette: „De én is mondom néked, hogy te Péter vagy, és ezen a kősziklán építem fel az én anyaszentegyházamat, és a pokol kapui sem vesznek rajta diadalmat. És néked adom a mennyek országának kulcsait; és a mit megkötsz a földön, a mennyekben is kötve lészen; és amit megoldasz a földön, a mennyekben is oldva lészen." (Máté 16: 18-19) Eszerint Róma joga erősebb, mint a keleti püspökségeké. Látszólag ez kifejezetten vallási érvelésnek tűnhet, de bármilyen súlyú is, elfedi a szövetségépítő stratégiákat, amelyek révén Damáz végül a pápai trónusra léphetett, és Róma lett az egyházi hatalom új székhelye.

Manapság az új pápát a régi pápa halála után a bíborosok tanácsa választja. Damáz idejében a módszer más volt. A felcserélhetők – a választók – köre a római egyházmegye összes keresztény volt. A befolyásosak közé tartozott a helyi papság és a tartomány minden püspöke. A győztes szövetség – a nélkülözhetetlenek – meghatározása Damáz sikertörténetének a kezdete.

Damáznak volt egy riválisa a pápaválasztásban, bizonyos Ursinus, aki népszerű volt a laikus keresztények és a papság körében is. Damáz azonban az arisztokrácia támogatását élvezte. Mindketten szorosan együttműködtek az előző pápával, Libériusszal. Amikor Libériuszt 354-ben II. Konstantin császár száműzte, Damáz és Ursinus is követte a száműzetésbe. Ursinusszal ellentétben Damáz azonban hamar visszatért Rómába; elhagyta Libériuszt és az ellenpápa II. Félixet támogatta, aki a császár kegyeltje volt. Ez kétségtelenül segített megszilárdítani Damáz népszerűségét az uralkodó osztály körében, egyben elidegenítve őt a laikus keresztény közösségtől és a papságtól.

Libériusz halála után párhuzamosan több pápaválasztást tartottak, amelyek eredményeképpen Damázt és Ursinust is megválasztották.

Ursinust a hithű plebejusok választották, Damázt a hatalmasok. Zavargások törtek ki, szörnyű vérengzés következett, 137 embert öltek meg egy népszerű római templomban, a Sicininus-bazilikában. A város prefektusai – Róma világi vezetői – közbeléptek, helyreállították a rendet, és Damázt nyilvánították egyetlen és egyedüli pápának. Az Ursinus által jelentett fenyegetést úgy oldották meg, hogy az ellenpápát Galliába száműzték. Így történt, hogy Ursinus nagyobb szövetségét, a laikus híveket legyőzte a Damáz mögött álló kisebb, de nagyobb hatalmú koalíció.

Damáz nem véletlenül kapott támogatást az uralkodó osztálytól. II. Félixet támogatta Libériusszal szemben. Pápasága előtt (és alatt) kitartóan kereste a római felsőbb körök kegyeit, köztük a pogányokét is, így biztosítva a hűségüket; cserébe ő is olyan politikát folytatott, amely nekik kedvező volt. Damáz folyamatosan rájárt Róma arisztokrata hölgyeire. Ellenlábasai felfedezték, hogy milyen közeli kapcsolatban van Róma előkelő hölgyeivel, ezért házasságtöréssel (és gyilkossággal) vádolták meg. Maga a császár avatkozott be az érdekében, így felmentették. Támogatói ezzel szemben hangsúlyozták, hogy sok pogány arisztokrata hölgyet térített a kereszténységre, akik férjüket is betérítették az egyházba, így növelte a választók és talán a befolyásosak számát is a keresztény közösségben. Ez természetesen jó volt az egyháznak, de jó volt Damáznak is, mert így megszerezhette és megtarthatta a hatalmat. Kis szövetségre támaszkodott – nem úgy, mint Ursinus – és ezt a szövetséget a befolyásosak és lecserélhetők bővített köréből merítette.

Kifinomult stratégaként azon is dolgozott, hogy tovább bővítse a lecserélhetők létszámát azzal, hogy Róma keresztény tömegei felé nyit. Ez csak javára volt abban, hogy növelje politikai befolyását, és szabad hozzáférést biztosított neki az egyházi javakhoz. A korlátlan hatalmat később arra használta, hogy fontos közműveket építtessen, és megbízza (Szent) Jeromost a Vulgata elkészítésével, amely a Biblia első latin nyelvű változata volt. Ez tovább szilárdította a római pápa tekintélyét az evangéliumok magyarázatánál.

Hogyan sikerült Damáznak megkedveltetnie magát a tömegekkel – a lecserélhetőkkel –, akik közül sokak ellenezték pápaságát? Úgy tűnik, a hanyatló Római Birodalom nem sokkal korábban megtért laikusainak hiányzott a sok római pogány isten. Damáz felismerte, hogy ezek az emberek örömmel helyettesítik be a római isteneket a sok keresztény mártírral. Damáz arra fordította energiáit, hogy feltárja a mártírok sírjait, és hatalmas márvány emlékműveket emeltetett a helyükön. Mártír emlékműveinek és feliratainak egy része ma is látható Róma városában.

Damáz erőfeszítései eredményesek voltak. Megnyerte magának és kiterjesztette a laikus keresztényeket, támogatást szerzett a felsőbb társadalmi osztályokban és a császár is támogatta, aki helyeselte Damáznak a római érsekség elsőbbségével kapcsolatos nézeteit. I. u. 380. február 28-án Theodosius kihirdette, hogy mindenkinek a keresztény élet alapelvei szerint kell élnie, ahogy azt „Péter apostol kinyilatkoztatta Róma népének, és ahogy azt Damáz püspök és Alexandriai Péter hirdeti."[25]

Damáz megértette, mit kell tennie ahhoz, hogy hatalomra kerüljön, és hogyan tartsa meg. És miután gyalázatos módon pápa lett belőle, a római katolikus egyháznak annyi jót tett, hogy szentté avatták. Hatalomra kerüléséhez elődje, Libériusz hibái egyengették az utat; Libériusz hibája az volt, hogy eltávolodott a császártól, ahelyett, hogy megnyerte volna magának szövetségesül. Damáz nem követte el ezt a hibát. Kis létszámú, győztes szövetséget alakított ki a befolyásosak és lecserélhetők tágabb köréből, így hűséges és tartós szövetséget szerzett magának és pápaságának. És a hatalomért folyó harcban eltávolította a kereszténységet keleti eredetétől, és a nyugati vallást csinált belőle.

Az olyan vezetők, mint Libériusz, akik elmulasztották megtenni azt, ami helyes, másnak teremtettek lehetőséget a hatalomra jutáshoz. De ne feledjük: az, hogy mi a helyes, a potenciális támogató szemszögéből ítélendő meg; lehet, hogy semmi köze ahhoz, ami a legjobb a közösségnek vagy a nemzetnek. Aki azt hiszi, hogy a vezetők azt teszik, amit tenniük kell – vagyis ami a legjobb a nemzetnek, az állampolgárok/

alattvalók közösségének –, az inkább a tudomány területét válassza, ne álljon politikusnak. A politikában a hatalomra jutás sohasem arról szól, hogy helyesen kell cselekedni, hanem mindig csak arról, mi a kifizetődő.

A pénz beszél

Tény, hogy mindig kifizetődő hitelképesnek maradni. Ha egy vezető kifogy a pénzből, amelyet a támogatóinak fizethet, egy másik aspiránsnak sokkal könnyebb lesz vonzó ajánlatot tennie a koalíció tagjainak. A pénzügyi válságok kiváló alkalmat jelentenek a hatalomra ácsingózóknak.

Az orosz forradalmat gyakran a marxista ideológián és az osztályharcon keresztül mutatják be. A valóság ennél sokkal egyszerűbb. Kerenszkij forradalmárai 1917-ben azért foglalhatták el a Téli Palotát, mert a hadsereg nem állította meg őket. A hadsereg pedig azért nem tanúsított ellenállást, mert a cár nem fizette meg őket rendesen. A cár azért nem tudta megfizetni őket rendesen, mert egy nagyon rossz döntéssel jelentősen csökkentette saját bevételét: megfosztotta magát a vodkát terhelő adótól, miközben az ország hadban állt az első világháborúban.

Miklós cár a közjó érdekét akarta szolgálni, de helyette rossz politikai döntést hozott. Az a meglehetősen ostoba ötlete támadt, hogy a józan hadsereg hatékonyabb lehet, mintha részegek volnának. Miklós cár úgy gondolhatta, hogy a vodka betiltása javítani tudja az orosz csapatok helytállását a háborúban. Nem látta azonban a nyilvánvaló hátrányokat. A vodka rendkívül népszerű volt a lakosság körében, a katonáknál pedig különösen. Annyira közkedvelt volt, és olyan sok fogyott belőle, hogy a vodka értékesítéséből származó bevétel adta a költségvetésbe befolyó pénz egyharmadát. A cár kiadásai azonban a háború miatt folyamatosan növekedtek.

Miklós cár hamarosan képtelen volt a hűséget megfizetni. Ennek következménye volt, hogy hadserege már nem volt hajlandó szétverni

a sztrájkokat és tiltakozásokat. Alekszandr Fjodorovics Kerenszkij megalakította Oroszország rövid életű demokratikus kormányát, miután megdöntötték a cár uralmát. De nem sokáig tudta megtartani a hatalmat. Elkövette azt a hibát, hogy demokratikus kormányt alapított, amelyhez nagy szövetségre lett volna szükség, és népszerűtlen politikai intézkedéseket hozott – folytatta a cár háborúját –, ezzel kezdettől fogva elidegenítette magától a szövetségét. Lenin és a bolsevikok nem követtek el ilyen hibákat.

Amint a cár elbukott, semmi sem állíthatta meg a forradalmat. XVI. Lajosnak ugyanilyen sors jutott a francia forradalomban. A sikeres vezetőknek tanulniuk kell ezekből a példákból, és a bevétel növelését, a támogatók megfizetését minden elé kell helyezniük. Vegyük például, hogyan tudott Zimbabwe elnöke maradni Robert Mugabe. A gazdaság Mugabe szörnyű politikája miatt összeomlott. Az országban gyakori volt az éhínség és a kolerajárvány. Mugabe azért „sikeres", mert pontosan tudja: nem számít, mi történik az emberekkel, amíg a hadsereget jól megfizeti. És a médiaspekulációkra rácáfolva egészen a nyolcvanas évek közepéig kihúzta a hatalomban. Az egykor virágzó mezőgazdaságot annyira tönkretette, hogy külföldi segélyekre szorulnak. Mugabe természetesen borzalmas abból a szempontból, hogy mit tett a vezetése alatt álló néppel, de a hatalom játékszabályait mesterien alkalmazta. Abban teljesít jól, ami a politikában a leginkább számít: megfizeti a cimboráit. Ezért nem tudta senki sem megbuktatni.

Hallgatni arany

Bizonyára nagyon sokan hallották már azt a mondást, miszerint hallgatni arany. Ám ezen alapelv megsértése is módot adhat arra, hogy a hatalmon levő elbukjon a politikai riválisaival szemben.

A hatalmon levő jutalomosztási előnye azonnal elenyészik, amint a szövetség tagjai gyanítani kezdik, hogy véget fog érni személyes előnyszerzésük hosszú időszaka. Ha pedig a hivatalban lévő vezető nem tudja megnyugtató módon biztosítani szövetsége tagjait arról, hogy továbbra is gondoskodni tud róluk, kitűnő lehetőséget biztosít a riválisoknak, hogy megszerezzék a hatalmat. Huari Bumedien 1965-ben megszerezte a hatalmat Algériában Ahmed Ben Bellától, miután Ben Bella meglehetősen ostoba módon elkezdett beszélni. A hallgatással jobban járt volna.

Ben Bella labdarúgóként és háborús hősként is híres volt. A francia hadseregbe 1936-ban lépett be, és amíg Marseille-ben állomásozott, a hadsereg profi futballcsapatában játszott. A II. világháborúban a Croix de Guerre és a Médaille militaire kitüntetést is megkapta. A háború után bekapcsolódott az Algéria francia uralom alóli felszabadításáért folyó harcokba. A függetlenségi mozgalom népszerű alakja lett, és 1963-ban Algéria elnökévé választották. Ám a tehetsége ellenére elkövetett egy súlyos hibát. 1966. június 12-én bejelentette, hogy egy héttel később ülésezik a politbüró, és az értekezletnek három fő napirendi pontja lesz: (1) változások a kabinetben; (2) változások a hadvezetésben; (3) a katonai ellenállás felszámolása. Ezt követően Algírból Oránba utazott.

Ez a bejelentés a nélkülözhetetlen támogatók számára azt jelentette, hogy Bella néhányuktól meg akar szabadulni. Mivel nem mondta meg, kit fog meneszteni, az egész csoport érdeke lett, hogy megszabaduljanak Ahmed Ben Bellától.

Ben Bella ostoba bejelentése olyan végszó volt, amire Huari Bumedien várt. Senki sem lehetett biztos benne, kit váltanak le, de Ben Bella bejelentéséből ítélve sok embert érintett volna. Ezzel a hibával, amelyre Ben Bellát semmi nem kényszerítette, elveszítette a hivatalban levő vezető előnyét, és egy hetet hagyott Bumediennek az államcsíny kitervelésére. Ben Bella a tervezett ülés előtt egy nappal tért vissza Algírba, és azt látta, hogy a barátja, Tahar Zbiri ezredes fegyvert fog rá.

Bumedien megragadta a kínálkozó alkalmat, és a nélkülözhetetlen támogatók átpártoltak hozzá.[26] Ben Bella későn tanulhatta meg, hogy hallgatni tényleg arany. Nem jó ötlet túl korán kiteregetni a lapokat; aki ezt teszi, az biztosan veszít.

Semmi sem állandó, csak a változás

Egy bölcs mondás szerint a politikusok nem változtatják meg a szabályokat, amik hatalomra segítették őket. Ez nem igaz. Erre mindig készek, és készségesen csökkentik a szövetség méretét. A politikusok azt igyekeznek elkerülni, hogy olyan intézményi változások legyenek, amelyek növelik az elkötelezettek létszámát. Ám bármennyire igyekeznek elkerülni ezt, adódnak olyan helyzetek, amikor az intézményeket jobban be kell vonni. Ez az önkényuralkodókat sebezhetőbbé teszi, mert az általuk létrehozott szövetség és a felkínált jutalom már nem elég a hatalom megtartásához.

A régi szovjet rezsim idején Borisz Jelcinnek nem volt esélye hatalomra kerülni.[27] Próbálkozása ugyanolyan ostoba javaslatra épült, mint Miklós cár döntése, hogy betiltja a vodka árusítását. Véget akart vetni annak a gyakorlatnak, hogy a kommunista párt tagjai különleges boltokban vásárolhattak, gyermekeik a legjobb egyetemre juthassanak be, és olyan előnyöket élvezhessenek, amelyekről a Szovjetunió dolgozó népe nem is álmodhatott. Ez nyilván népszerű volt a tömegek körében, ám a tömegeknek nem sok beleszólásuk volt, hogy ki vezesse a Szovjetuniót; a párttagoknak viszont volt szavuk. Mihail Gorbacsov látta, hogy Jelcin veszélyes, ezért rövid úton menesztette. Az eset után Jelcin csak azért maradt meg a hatalom közelében, mert a megváltozott környezetben kitartó és találékony volt.

Az 1980-as évek közepén a szovjet gazdaság stagnált. Ez komoly dilemma elé állította a frissen kinevezett szovjet vezetőt, Gorbacsovot.

Ha nem sikerül valamiképpen felélénkítenie a gazdaságot, valószínűleg elfogy a pénz, és az ilyen helyzet komoly bajba sodorhatja a vezetőt. Annak érdekében, hogy a gazdaságot lendületbe hozza, és továbbra is legyen elég pénz, Gorbacsovnak könnyítenie kellett az emberekre nehezedő nyomáson, fel kellett szabadítania elnyomott vállalkozásokat.

A szovjetek számára a gazdasági liberalizáció velejárója volt, hogy sokkal több személyes és politikai szabadságot kapjanak. Ennek előnye az volt, hogy az emberek kommunikáltak egymással, koordináltak dolgokat és aktív kapcsolatban voltak egymással, ami jót tehetett a gazdasági növekedésnek. Hátránya pedig az volt, hogy mindez tömeges politikai tiltakozásokhoz vezethet. Gorbacsov nem volt ostoba, és valószínűleg tudta, hogy a liberalizáció bajt hoz rá. Sajnálatos módon azonban két tűz közé került. Erősebb gazdaság nélkül a Szovjetuniónak esélye sem lehetett arra, hogy versenyben maradjon az Egyesült Államokkal, és fenntartsa nagyhatalmi státuszát. Ennél is fontosabb volt azonban, hogy nem tudta megadni a párttagoknak azt a jutalmat, amelyben addig részesültek, és amihez hozzászoktak. Ha erősebb gazdaságot akar, azzal kockára teszi politikai hatalmát; kétfelől fenyegetik: a tömegek gyorsabb utat akarnak a jóléthez, a szövetsége pedig attól fél, hogy elveszti privilégiumait. Gorbacsov kockáztatott, és végül vesztett.

Először a szövetségen belüli államcsínykísérlettel kellett szembenéznie. 1991-ben a keményvonalas reformellenes központi bizottsági tagok, attól való félelmükben, hogy elvesztik kiváltságaikat (amit Borisz Jelcin nyíltan meghirdetett), leváltották Gorbacsovot, és átvették a hatalmat. De akkor Borisz Jelcin a Vörös téren egy tankon állva kijelentette, hogy a szovjet hadsereg nem fog lőni a tiltakozókra, akik reformot akarnak. A Borisz Jelcin által vezetett tömegmozgalom megdöntötte a Gorbacsov hatalmát megdöntők hatalmát, akik vissza akartak térni a Szovjetunió régi elnyomó politikájához. A tömegmozgalom rövid időre visszatette Gorbacsovot a hatalomba, de már csak kisebb Szovjetuniót vezethetett, és előkészítette a Szovjetunió néhány hónappal később bekövetkezett megszűnését.

Jelcin, aki túljutott az előjogok megszüntetésével kapcsolatos korábbi fiaskón, megértette, hogy nem képes nyerő szövetséget összekovácsolni a kommunista párt belső körein kívül, de megnyerheti az aparátcsikokat azzal, hogy az Orosz Köztársaságnak nagyobb költségvetési autonómiát ad a Szovjetunió struktúráján belül. A vezetők Oroszországban gazdagabbak lehetnek, és nagyobb hatalommal rendelkezhetnek, mint a Szovjetunióban. Jelcinnek sikerült Gorbacsov szövetségéből a nélkülözhetetlen tagokat maga mellé állítania, és ezzel győzött. Jelcin jól ki tudta találni, hogyan kerüljön hatalomra, ám a kormányzáshoz nem értett, de ez már másik történet.

A hatalom megszerzése demokráciákban

Az eddig bemutatott példák többsége önkényuralmi rendszerekre vonatkozott. A vezetőváltások a demokráciákban nagyjából ugyanilyenek, bár általában kevésbé erőszakosak. Ahogy az önkényuralmi rendszerekben, a kihívó félnek demokráciákban is el kell érnie a hivatalban levő vezető elmozdítását, meg kell ragadnia a hatalmat, hogy átvegye az államigazgatás irányítását, valamint megfelelően jutalmazza a támogatói szövetséget, hogy támogassák őt új demokratikus vezetőként. Ám demokráciákban a célok elérésének módja meglehetősen eltérő.

Bizonyos vonatkozásban könnyebb feladat. Demokráciában például kevésbé nehéz elidegeníteni a támogatókat a domináns koalíciótól, mert a demokratáknak nagyszámú támogatóra van szükségük. A vezetők erősen támaszkodnak a közjóra támogatóik jutalmazásában, de pontosan azért, mert a jutalmazás olyan nagy arányban előnyös mindenki számára, hogy a szövetségen *belüliek* nem sokkal járnak jobban, mint

a szövetségen *kívüliek.* Mivel a személyes előny viszonylag szerény és a szükséges támogatói létszám olyan nagy, a lojalitás tovább gyengül. Viszonylag kicsi a kockázata, hogy valaki kimarad a következő vezető szövetségéből – hiszen a következő vezetőnek is sok támogatóra van szüksége –, ami tovább gyengíti a hivatalban levő vezető előnyét.

A kihívó fél akkor jár sikerrel, ha nagyobb jutalmat ajánl, mint a kormány. Mivel sokakat kell jutalmazni, jobb vagy legalábbis népszerűbb politikai programmal kell előrukkolni. Miután olyan könnyű gyengíteni a hivatalban lévő vezetőt támogató szövetséget, a kihívó félnek nehéz lesz a saját támogatóit megfizetnie.

Amikor egy demokratikusan megválasztott vezető hatalomra jut, meg kell ragadnia a kormányzást, de nincs ebben olyan lázas sietség, mint az önkényuralmi rendszerekben. Az Egyesült Államokban például a novemberi elnökválasztás során megválasztott elnököt csak a következő januárban iktatják be a hivatalába. Ez a néhány hónap időt ad a leendő elnöknek, hogy felkészüljön, összeállítsa kabinetjét, és tisztségviselőket kinevezzen meg a betöltendő hivatalokba. Ennek a késleltetésnek (amely korábban márciusig tartott) az volt az oka, hogy hónapokba telt, amíg a vezetők az őket megválasztó államból a Kapitóliumhoz eljutottak. Az új diktátorok vagy egyeduralkodók sohasem teszik meg azt a szívességet, hogy bevárják távolabb lakók vetélytársaikat. A demokratáknál azért nincs sietség a hatalomra kerülésben, mert a demokratikus szabályok, amelyek meghatározzák, mi az eljárás a hivatalban levő vezető leváltása esetén, egyidejűleg a megteremtik a támogatók szövetségét.

Demokratikus hatalom öröklése

Mivel a demokraták nagykoalícióra támaszkodnak, nem jutalmazhatják bőkezűen minden egyes támogatójukat. Egyszerűen nincs elég pénzük ehhez. A demokratáknak az egyéni jutalmazás helyett hatékony politikai

döntéseket kell hozniuk, ami a támogatóiknak tetszik; így jutalmazzák őket a hűségükért. De ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy a demokráciákban nincsenek a politikai támogatásból származó magánelőnyök. Vannak. És ez magyarázza azt, hogy a dinasztia miért gyakori demokráciákban is. Meglepő az a kutatási adat, amely szerint az amerikai női törvényhozók 31,2 százalékának (a férfiak 8,2 százalékának) volt olyan közeli rokona, aki korábban politikai szerepet töltött be.[28] Az amerikai elnökök 20 százaléka közeli rokonságban állt egymással. Ez a tiszta verseny statisztikai valószínűségénél sokkal nagyobb arány.

A dinasztia azért gyakori a demokráciákban, amiért az egyeduralmi rendszerekben és a monarchiákban. Ki tudná jobban megvédeni a család vagyonát és presztízsét, mint a családtagok? A megválasztott vezető pénzt osztogathat, élvezi a hatalmat, és a vele járó anyagi hasznot. Szeretnék azt látni, hogy utódjuk ugyanezt a hatalmat és pénzt élvezhesse – és ezzel megvédjék saját politikai örökségüket –, ahogy Augustus császár és Carlo Gambino. Így történhetett, hogy Ohio államban a Taft család generációról generációra egyre magas posztot töltött be az államigazgatásban. Bob Taft 1999-től 2007-ig volt az állam kormányzója, az apja és a nagyapja is szenátor volt, dédapja az Egyesült Államok elnöke, ükapja igazságügy- és hadügyminiszter. A Kennedy, a Rockefeller, a Roosevelt, a Bush család és sok más amerikai família szintén régi politikai tradíciókkal büszkélkedhet.

A dinasztikus uralom természetesen sokkal gyakoribb a nem demokratikus rendszerekben. A demokráciában hatalomra kerülhet olyan ember is, aki történetesen nem politikai dinasztiába született, feltéve, ha népszerű elgondolásai vannak. A jó ötletek, amelyek segítik az állampolgárokat, ritkán vezetnek diktatúrához.

Demokráciában a verseny nem fizikai, hanem intellektuális síkon zajlik. Az ellenfelek meggyilkolása hatékony lehet diktatúrában, ám demokráciában szinte biztosan a politikai süllyesztőbe vezet. Ez erkölcsi szempontból természetesen jó dolog. De egy demokrata szempontjából ennek egyenes következménye, hogy még a jó közpolitika sem feltétlenül eredményez erős lojalitást.

Mindenki élvezi a politikai előnyöket, akár támogatják a hivatalban levő vezetőt, akár nem. Ha egy vezető környezetvédelmi intézkedéseket tesz, vagy megoldja a globális felmelegedés problémáját, mindenki számára nyereséget jelent, bár az emberek természetesen eltérő mértékben értékelik ezeket a lépéseket. Ám a múltbeli cselekedetek nem eredményeznek lojalitást. Ha megjelenik egy rivális, aki olcsóbb módszert tud a környezeti problémák megoldására, vagy olyan ügyekben tervez fellépni, amelyeket az emberek jobban értékelnek, akkor a szavazófülkében nyeri el a bizalmat. A zsarnoki politika a magánjutalmakért folytatott harc. A demokratikus politika a jó politikai ötletekért vívott csata. Ha a vezető a választók szélesebb rétegének rovására jutalmazza cimboráit, ahogy a diktátorok teszik, akkor könnyen a hatalmon kívül találja magát, ha a nélkülözhetetlen támogatók nagy szövetségére támaszkodik.

Winston Churchill nyilvánvalóan joggal tekinthető az egyik legnagyobb brit államférfinak. Méltán híres nagy hatású beszédeiről. Ám a hazafias szónoklatok önmagukban nem lett volna elégendőek Hitler legyőzéséhez a II. világháborúban. Churchill nemcsak retorikában teljesített, hanem politikai eredményekben is. Meggyőzte Franklin D. Roosevelt elnököt, hogy a kölcsönös segélynyújtási egyezmény bevezetésével a csőd szélén levő Nagy-Britannia folytatni tudta a harcot. Churchill hatékony hadigazdasággá alakította át a brit gazdaságot, és a tengelyhatalmakat többfrontos hadviselésre kényszerítette. A háború végén a britek nagy része rajongva tisztelte és éltette. Ám Clement

Attlee, a brit Munkáspárt élén az 1945 júliusában megtartott általános választáson meggyőző fölénnyel győzte le a Churchill vezette Konzervatív Pártot. Gyakorlatilag az történt, hogy a II. világháború, amelynek győztes befejezésében Winston Churchillnek legalább olyan része van, mint bármely más állampolgárnak, akkor még nem ért véget. És Nagy-Britannia lakossága kész volt kitaszítani Winstont a hatalomból.

Churchill 1942 novemberében a britek El Alamein-i győzelme után állítólag kijelentette: „Nem azért lettem a király miniszterelnöke, hogy végignézzem a Brit Birodalom likvidálását." A brit választópolgárok gondoskodtak róla, hogy ezt ne kelljen megtennie. Churchill a gazdasági megszorítások folytatását ígérte, hogy ismét naggyá tegye Britanniát. Hat nehéz háborús év, jegyrendszer és súlyos áldozatok után ez a politika nem volt vonzó. Attlee programja az egészségügyi szolgáltatás javítása és a jóléti állam megteremtése volt, a nemzetközi dominancia visszaállítása helyett. Ő nyerte a jó elgondolások csatáját. Kevesen vonhatták kétségbe, hogy Churchill fantasztikus munkát végzett, és nagyon kedvelték. Viszont Attlee volt az, aki győzött.

A szövetségek működése

A demokratákat az teszi sebezhetővé, hogy sok támogatóra van szükségük. Ha a vezetői posztra törekvő jelölt talál olyan témát, amellyel a hivatalban lévő vezető hívei nem értenek egyet, akkor hamarosan eljön az új ember ideje. Az „oszd meg és uralkodj" szörnyű elv a hatalomba kerüléshez a demokráciában; ennek a stratégiának egyik legkiválóbb művelője Abraham Lincoln volt, aki úgy tolta magát a hatalomba, hogy 1860-ban megosztotta a Demokrata Párt támogatását.

Az 1858-as Illinois állambeli szenátori választáson Abraham Lincoln arra kényszerítette Stephen Douglast, hogy foglaljon állást a rabszolgaság ügyében; tette ezt alig egy évvel az után, hogy a Legfelsőbb Bíróság

részéről Dredd Scott kimondta, hogy a kormánynak nincs joga betiltani a rabszolgaságot szövetségi területeken. Douglas aggódott. Ha azt mondja, hogy a rabszolgaságot el kell törölni, megnyeri a választásokat Illinois államban, de alapjaiban megrendíti a pártját. Ha azt mondja, a rabszolgaságot nem kell eltörölni, elveszti a választást, és minimálisra csökkenti saját esélyét, hogy ő lehessen a demokraták elnökjelöltje 1860-ban. Douglas kijelentette, hogy a nép felszámolhatja a rabszolgaságot, és természetesen megnyerte a választást, de a rabszolgasággal kapcsolatos álláspontjának az volt az ára, hogy két évvel később, az 1860-as elnökválasztáson megosztotta a Demokrata Pártot, így megnyílt az út Lincoln szövetsége előtt, hogy elnökké válasszák.

Lincoln minden más megválasztott elnöknél jobban látta előre, hogy nem lesz népszerű a választók széles körében az elnökválasztáson. Megértette, hogy a legjobb, és talán egyetlen esélye az 1860-as választáson az „oszd meg és uralkodj" elv alkalmazása. Ha Douglas a rabszolgaságot támogató választ adott volna (vagyis Dredd Scott döntését támogatta volna), minden bizonnyal elvesztette volna a szenátori helyért folyó versenyt Lincolnnal szemben. Így 1860-ban megmaradt volna a demokraták egysége, de megnövelte volna Lincolnnak, mint hivatalban levő szenátornak az esélyeit, és népszerű lett volna a párthívek táborában. Douglas a válaszával elérte, hogy a saját pártja megosztott legyen az elnökjelöltsége kérdésében. Az elnökjelöltségért folyó versenyben Breckinridge és Bell mellett Douglas elvesztette a lehetőségét, hogy a déli államok rá szavazzanak, és ez a vereséget jelentette neki és a demokrata párti riválisainak, bár a Lincolnra leadott összes szavazat kevés volt. Lincoln a közvetlen szavazáson alig 40 százalékkal győzte le a megosztott demokratákat, úgy, hogy délen szinte nem kapott szavazatot. Hasonlóképpen Bill Clinton is csak a szavazatok 43 százalékával nyert a hivatalban levő George H. W. Bush ellen (aki a közvetlen szavazáson 38 százalékot kapott) 1992-ben, ami főleg annak köszönhető, hogy

H. Ross Perot is indult (és a leadott szavazatok 19 százalékát kapta).[29] Lincoln megértette, hogy a lehető legkisebb szövetséget kell fenntartania még egy eredetileg nagy szövetségi rendszerben is.

Lincoln nem tévesztette szem elől ezt a fontos alapelvet, amikor 1864-ben indult az újraválasztásért. Látta, hogy nem jók a kilátásai, ezért úgy manőverezett, hogy kiterjessze a lecserélhetők és befolyásosak létszámát, győztes szövetséget alkothasson azokból, akiknek korábban egyáltalán nem volt beleszólásuk az elnökválasztásba. Hogyan tudta ezt megvalósítani? Lehetővé tette a lakóhelytől eltérő körzetben szavazást, katonák is voksolhattak, aminek különösen fontos hatása volt New York államban. Általános vélemény, hogy a katonák szavazatai szerezték meg az államot Lincolnnak 1864-ben George B. McClellan tábornokkal szemben. Lincoln mestere volt annak, hogy a politika szabályait a maga javára használja ki, és úgy nyert, hogy közben nagyon sok amerikai nem kedvelte.

Demokráciákban a politika a jó elgondolások versenye. Ahogy a demokratáknak érzékenynek kell lennie a választók kormányzási elvárásaira, ha hivatalra pályáznak, és előnyös, ha olyan politikát támogatnak, amely a választóknak tetszik, és kifizetődő, ha többet tesznek (mintha kevesebbet tesznek), akkor is, ha hosszú távon (amikor már nincs hivatalban) a gazdasági következmények károsak.

A szövetséget rövid távon kell kielégíteni. Amikor a demokrata politikusok azon lamentálnak, hogy „elzálogosítjuk gyermekeink jövőjét", akkor valójában azt sajnálják, hogy nem nekik jutott eszükbe az a népszerű politika, amelyet a választók valójában akarnak. A választók biztosan éreznek némi bűntudatot a legutóbbi egybillió USD program miatt, de vajon a választáson ellene szavaznak? Ha ilyen szüleik vannak, kell a gyerekeknek ellenség?

Végszó a hatalomra kerülésről: Doe őrmester sorsa

A hatalomra jutást a libériai Doe őrmester történetével kezdtük. Sorsa megszívlelendő tanmese mindazoknak, akik hatalomra vágynak. A hatalomra jutás és a hatalmon maradás, mint a könyv további fejezetei mutatják, két különböző dolog.

Doe őrmester tudta, hol van Libéria pénze, és arra használta, hogy a hadsereg hűségét megfizesse, ezért túlélt számos, a megbuktatására tett kísérletet. Viszont, ha hogy csak egyszer is veszít, akkor a „Hol van a pénz?" az a kérdés, amelyet Doe őrmester életében utoljára hallott.

A hidegháború véget ért, és az Egyesült Államoknak már nem volt szüksége Doe segítségére; így az amerikaiak 1989-ben beszüntették a támogatását. A riválisai, Charles Taylor és Prince Johnson, akiket Burkina Faso és Elefántcsontpart kormányai támogattak, meglátták a lehetőséget, és felkelést szítottak. Doe katonákat küldött ellenük, de ahelyett, hogy profi hadseregként léptek volna fel, a kormánykatonák gyilkoltak, fosztogattak, erőszakoltak, ezzel nem lopták be magukat az emberek szívébe, akiknek a támogatása megmenthette volna Doe-t.

Civilek csatlakoztak tömegesen a lázadáshoz. Doe az államférfiúi viselkedés és józan ítélőképesség rá jellemző hiányával úgy döntött, hogy autóba ül, és személyesen megy az országba érkezett nigériai békefenntartók elé. Tűzharcba keveredett, a lázadók Doe kíséretének minden tagját megölték. Prince Johnson elfogta az elnököt, és videóra vette a vallatást. A vallatók ugyanazt a kérdést ismételték, mielőtt Johnson azzal vetett véget a kérdezősködésnek, hogy levágatta Doe fülét. A „rágta a fülét" itt képletesen és konkrétan is értendő, mert miután a „Hol van a pénz? Mi a bankszámlaszám?" kérdés megválaszolatlan maradt, egyes beszámolók szerint Doe kénytelen volt megenni a saját fülét. De nem árulta el, hol a pénz. Talán tudta, hogy mindenképpen meghal, és ha hallgat, a családja élvezheti a vagyonát a száműzetésben, és kényelemben élhetnek.

Doe alkalmatlan volt az ország vezetésére. Egy amúgy is szegény országot még nagyobb szegénységbe és polgárháborúba taszított. De ismerte a hatalomra jutás lényegét. Bár a sikernek sok formája van, a sikeres kihívók mind a hatalomra jutás alapelveit követik. Nagyobb várható hasznot ígérnek a nélkülözhetetlen támogatóknak, mint amennyit a hivatalban levő vezetőtől kaptak. A kihívó számára sajnálatos módon a hivatalban lévőnek jelentős előnye van, mivel a nyertes szövetség tagjai bízhatnak abban, hogy vezetőjük továbbra is kibéleli a zsebüket vagy azt a politikát folytatja, amelyet ők akarnak. De ha kitudódik, hogy a hivatalban lévő vezető haldoklik, túl sokat tesz el magának, rossz politikát folytat vagy úgy ítélik meg, hogy kulcsfontosságú támogatói csak mérsékelten támogatják, akkor megnyílik az út a kihívó előtt, aki letaszítja a hivatalban lévő vezetőt a hatalom csúcsáról.

A hatalom megszerzése azt jelenti, hogy a hatalomba törekvő felismeri a lehetőséget, gyorsan lép, és határozottan megragadja az alkalmat. A hatalomba kerülés egyúttal azt is jelenti, hogy legyőznek minden ellenfelet; demokráciákban képletesen, a diktatúrákban fizikailag is. A hatalomra kerülés nem gyáváknak való.

A politika azonban nem ér véget azzal, hogy vezető lesz, aki arra vágyott. Miközben átveszi a hatalmat és élvezi a jutalmat, már mások vadásznak rá. Ugyanazt a pozíciót akarják, amit ő annyira áhított. A politika kockázatos vállalkozás. A sikeres vezetők úgy tudják kezelni ezeket a kockázatokat, hogy hűséges szövetséget hoznak össze maguknak. Aki a legelső feladatban kudarcot vall, az megnyitja az utat mások előtt a hatalomhoz.

3.

A HATALOM MEGTARTÁSA

A magas hivatalba pályázó végre győzedelmeskedett. Akár örökléssel, akár államcsínnyel, választással, forradalommal, gyilkossággal, zavargásokkal, de sikerült megragadnia a hatalmat. Ettől a pillanattól kezdve új kihívás elé néz: meg kell tartania a megszerzett hatalmat.

Mint Doe őrmester brutális karrierjéből tudjuk, a magas pozícióba emelkedéshez gyakran teljesen más képességek kellenek, mint a hatalom megtartásához. Ám a hatalomban a túléléshez szükséges szabályok betartása sem mindig hasonlít a *jó* kormányzáshoz szükséges képességekre. Italo Calvino író egyértelműen leírta, milyen megpróbáltatásokkal kell megküzdeniük a hatalomra kerülteknek: Miután megkoronáztak, jól teszed, ha a trónodon maradsz, nem mozdulsz onnan se éjjel, se nappal. Egész addigi életed nem volt egyéb, csak várakozás, hogy király lehess; most pedig király vagy, és csak uralkodnod kell. Az uralkodás nem más, mint hosszú várakozás. Várod a pillanatot, amikor letaszítanak a trónról, amikor búcsút kell venned a királyi kormánypálcától, a koronától, fejedtől is.[30] (A *Sotto il sole giaguaro* kötetben jelent meg, *„Un re in ascolto"* – A hallgató király címmel. – Bár Luciano Berio operát csinált belőle.)

Akkor mit tegyen egy újdonsült vezető, hogy ne veszítse el a fejét? Jó kiindulópont, ha összetoborozza támogatói szövetségét. Ez elég könnyűnek feladatnak látszik. Hiszen a hatalom csúcsa elérhetetlen, ha nincs egy erős támogató szövetség, amely visszaverheti a riválisokat. Ám

a bölcs vezető nem számít túlzott mértékben azokra, akik őt hatalomra segítették. Nem feledjük Fidel Castro legközelebbi harcostársainak sorsát. Miután megdöntötték az előző vezető hatalmát, csak idő kérdése volt, hogy felismerjék: ezt az akciót bármikor megismételhetik.

A körültekintő új vezető gyorsan cselekszik, és néhány embert félreállít, és másokat tesz a helyükre, akiknek érdeke erősebben biztosítja jövőbeli hűségüket. Csak azután lehet biztos a vezető pozíciója, ha rendet vágott a szövetségesei között, újra leosztotta a szerepeket, és szűkítette a nélkülözhetetlenek körét.

Ez nem csak a diktátorokra igaz. Ahhoz, hogy lássuk, mennyire sürgős egy új szövetség létrehozása még az üzleti világban is, vegyük példának Carly Fiorina, a Hewlett-Packard vezérigazgatója tündöklését és bukását.

Fejvadászat irányítása

A cégek vezérigazgatói, az igazgatótanácsi elnökök, ahogy az országok elnökei is, leválthatók. Mivel áldozatul eshetnek összeesküvéseknek, módosítaniuk kell a vállalati szövetségen (általában az igazgatótanács vagy a felső vezetők összetételén), lojalistákat visznek be, és megszabadulnak a potenciális bajkeverőktől. Általában sok ember közül választhatnak, és megvan a szükséges tapasztalatuk, amely segíti a választásukat. Ám az ország vezetőihez hasonlóan nekik is ellenállással kell szembenézniük az örökölt szövetség bizonyos tagjai részéről, és ezt az ellenállást nehéz leküzdeni.

A részvénytársaságok többségének több millió lecserélhető követője van (a részvényesek) és lényegesen kisebb a befolyásosak (nagyrészvényesek és intézményi befektetők) köre, a nélkülözhetetlenek csoportja pedig kifejezetten kicsi, gyakran csak tizenöt ember. Ilyen méretű csoportban a szövetség tagjai létszámának látszólag kis változása is nagy hatással lehet a vállalat vezetésére.

A HP esetében a vezérigazgató győztes szövetsége a tényleges választók viszonylag nagy hányadát foglalta magában, mert kevés a tulajdonos. Vagyis a vállalati szövetség méretét a tagok létszámában vagy az általuk birtokolt részvények számában lehet meghatározni. A HP esetében a nélkülözhetetlenek és a befolyásosak csoportja nagyon kis részét képezik az összes választónak, mert a cég alapítói, William Hewlett és David Packard családja jelentős tulajdonrészt tartott meg, ahogy az a Ford Motor Company, a Hallmark Cards és néhány más vállalat esetében is így volt.

Egy nagy cég vezetésében való részvételnek megvannak a maga előnyei. Ezek az előnyök lehetnek olyanok, amelyeket mindenki megkap, és lehetnek magánhasznok: személyi kompenzációként fizetés, természetbeni juttatások, részvénycsomagok. A mindenkinek juttatott jutalmak – amelyet a közgazdászok „közjószágnak" neveznek – megnövekedett részvényárfolyam és osztalék formájában jelentkeznek. Ha a győztes szövetség elég nagy, magánhasznok biztosításával a vezérigazgató nem tudja megvásárolni a nélkülözhetetlenek hűségét. A szövetség tagjai jellemzően nagyon igyekeznek magánhasznot húzni a tagságukból. A győztes szövetségben levő nagy részvényesek azonban az osztalékot és a részvényérték növekedését preferálják a magánhaszonnal szemben. Így ők a legnagyobb haszonélvezői annak a jutalomnak, amely minden részvényesnek jut.

Kikből áll a nélkülözhetetlenek csoportja egy cégen belül? A szövetség jellemzően csak a felső vezetés és az igazgatótanács tagjaiból áll. Ezek a vezetők a cég felső vezetéséből, nagyrészvényesekből, a vezérigazgató által kiválasztott barátokból és rokonokból kerülnek ki. A nagyvállalatokkal foglalkozó gazdasági szakemberek szerint ezek a szövetségek három csoportból tevődnek össze: bennfentesek (alkalmazottak), szürke eminenciások (barátok, rokonok) és kívülállók. A részvénytársaságok igazgatótanácsainak egyik feladata a vezérigazgató kinevezése, megtartása vagy eltávolítása. A vezérigazgató általában sokáig marad a helyén,

és ez igaz volt a HP-nél David Packardra. Egy bennfentes, Lewis Platt lépett a helyébe, aki az 1960-as évektől a cégnél dolgozott. Platt 1999-ben nyugdíjba vonult, helyét külső emberrel, Carly Fiorinával töltötték be. A HP igazgatótanácsa azóta többször leváltotta a vezérigazgatót.

Nyilvánvaló, hogy az előző igazgatótanács azon tagjai, akik a régi vezérigazgatót elmozdították, potenciális problémát jelentenek az új főnöknek is. Aki egyszer puccsot szervezett egy vezérigazgató ellen, arról nem lehet mást feltételezni, mint hogy máskor is megteszi, ha a körülmények úgy kívánják. És mi lehetne más körülmény, mint az, ha alkalmazásra kerül a korábbiakban leírt egyik-másik hatalmi szabály, amely sérti az igazgatótanács tagjainak érdekeit?

A vezérigazgatók hivatalban maradásának idejével kapcsolatos kutatások nem meglepő módon azt mutatják, hogy a hivatalban töltött idő meghosszabbodik, ha a vezérigazgató szoros személyes kapcsolatban van az igazgatótanács tagjaival. Ahogy diktatúrákban a vezető fiai és lányai örökösei a hatalomnak, a cégeknél a barátok, rokonok és munkatársak jelenthetik a hűséges támogatói bázist. Valószínűleg ez a logika vezetett arra, hogy Lewis Platt lett a HP vezérigazgatója. Ha több kívülálló kerül az igazgatótanácsba, az a részvényeseknek általában jobb megtérülést jelenthet, ami mindenki számára előnyös. Ugyanakkor nagyobb kockázatot jelent a vezérigazgató számára.[31] Mivel a vezérigazgató érdeke ritkán esik egybe a részvényesek érdekével, a vezérigazgatók igyekeznek megakadályozni, hogy kívülállók kerüljenek az igazgatótanácsba.

A nagyvállalati problémák, különösen azok, amelyek elég jelentősek ahhoz, hogy a hivatalban levő vezérigazgató leváltásához vezessenek, arra jók, hogy növeljék az igazgatótanács felügyeletét, így a fennálló szövetségek kevésbé megbízhatóak lesznek. Valószínű, hogy az új vezérigazgatónak komoly akadályokkal kell szembenéznie abban, hogy igazgatótanácsot alakítson ki az előző vezérigazgató elmozdítása után. Hiszen az igazgatótanács régi tagjai nem azért szabadultak meg az előző vezérigazgatótól, hogy megkönnyítsék a következő vezérigazgatónak,

hogy megszabadulhasson tőlük. Mégis minden új vezérigazgató próbálkozik ezzel. A hosszú ideig hivatalban levő vezérigazgatóknak ez sikerül is.

Carly Fiorina 1999-ben lett a Hewlett-Packard vezérigazgatója. Hat zavaros év után 2005 elején váltották le. Előtte sikertelen részvényesi támadásoknak volt kitéve a közgyűlés előtt, amelyek vezetője Walter Hewlett és David Woodley Packard, a HP-alapítók fiai voltak. Az örökölt bennfentes befolyással összhangban az igazgatótanács tagja volt Susan Orr, az alapító David Packard lánya. Mindegyikük nagy részvényhányaddal rendelkezett a HP-ben. Nagyrészvényesként Hewlett, Packard és Orr sokkal jobban érdekelt volt a HP teljesítményében, mint az igazgatótanácsi tagságukból származó bármilyen magánelőnyben. Ez jó hír volt a többi részvényesnek, de elég rossz hír Fiorinának.

Az igazgatótanács, amely Fiorinát megválasztotta vezérigazgatónak, tizennégy tagból állt. Hárman a HP alapítói voltak; további három igazgatótanácsi tag a HP aktív vagy egykori dolgozója volt.[32] Vagyis Fiorina eredeti tanácsában jelentős arányban voltak bennfentesek és szürke tagok, akiket nem ő választott, és akik érdekeltek voltak a cég részvényei értékében. Nem nehéz belátni, hogy Carly Fiorina kénytelen volt változtatni, hogy kisebb és neki kedvezőbb igazgatótanácsot hozzon létre. Ez nem ígérkezett könnyű feladatnak; bár az előző igazgatótanács őt választotta, nem voltak az általa kiválasztott, hűséges emberek.

Egy évvel Fiorina hatalomra kerülése után, 2000-ben a HP a részvényesek felé már csak tizenegy igazgatótanácsi tagot jelentett, 20 százalékkal kevesebbet az őt megválasztó csoport létszámánál. Hárman, köztük David Woodley Packard már nem voltak az igazgatótanács tagjai. Ahogy Fiorina jobban elfoglalta a pozícióját, az igazgatótanács létszáma tovább csökkent; a 2001-es jelentés szerint már csak tízen voltak, az eredeti létszámnál 30 százalékkal kevesebben. Fiorina, aki láthatóan egyre magabiztosabb lett, a Compaq és a HP egyesülési tervével állt elő, amely kedvező lehetőségeket és súlyos kockázatokat is jelentett.

Fiorina természetesen úgy állította be a cégegyesítést, hogy az rendkívül kedvező a HP-nek és részvényeseinek. 2002. február 4-én a következő magyarázatot adta:

> Ritka alkalom, hogy egy technológiai cég lényegesen javítani tud piaci pozícióján, ugyanakkor jelentősen csökkenti a költségstruktúráját. Ez pedig azért lehetséges, mert a Compaq és a HP ugyanabban az iparágban tevékenykedik, azonos a stratégiájuk, a piacuk, egymást kiegészítik. Felmerült a lassú folyamat lehetősége is, de két és fél évig tartó gondos mérlegelés és előkészítés alapján arra jutottunk, ha nem teszünk semmit, annak hatalmas kockázata van... Azt jelenti, hogy a visszavonulás útját választottuk, nem pedig a vezető szerepet.[33]

Nincs okunk kételkedni, hogy Fiorina őszintén hitt a Compaq és a HP egyesítésének sikerében. Ám tanulságos megvizsgálni egy lényeges mutatót, hogy Fiorina kinevezése és elgondolásai milyen hatással voltak a piacra. Carly Fiorina HP vezérigazgatóvá kinevezésének bejelentését megelőző napon a HP részvényeit 53,43 dolláron jegyezték. A piac reagálását a kinevezésre okkal lehet bizonytalannak nevezni. A HP-részvények ára a bejelentést követően rögtön stagnálni kezdett, és három hónappal később, 1999. október közepén 39 dollár alá esett. A befektetők feldolgozták az információkat, módosították elvárásaikat, ahogy Fiorina átvette az irányítást. Az új elvárások kedvezőek lehettek egy ideig, mert 2000. április elejére a HP részvényeinek árfolyama jelentősen emelkedett, elérte a 78 dollárt. Ám a bizalom és a jó körülmények nem bizonyultak tartósnak. Április 7-e után a részvényárak zuhanórepülésbe kezdtek, amelynek mélypontja 2002. szeptemberben 12 dolláros részvényérték volt. Mire Fiorina 2005 februárjában távozott tisztségéből, a HP részvényeinek értéke csak 20 dollár körül volt.

A piac egyszerűen pesszimista volt a Compaqkal való összeolvadás vonatkozásában. A Compaq és a HP egyesülésének tervét 2001. szeptember 3-án jelentették be. A hírre a részvények árfolyama emelkedni kezdett, a csúcsot abban az év decemberében érte el 23 dolláron, de így is jóval alatta maradt a Fiorina vezérigazgatói kinevezése előtti napon jegyzett értéknek. Az 1999 júliusától (Fiorina kinevezésének bejelentésétől) 2001. december végéig tartó időszakban a korrigált Dow–Jones-index 9,4 százalékpontot esett, a HP korrigált részvényárindexe pedig 47 százalékkal csökkent.

A HP-részvényekben érdekelt nagybefektetők, köztük a Hewlett és Packard család számára Fiorina katasztrófát jelentett. A cégük rosszabbul teljesített, mint a tőzsdei átlag. Fiorina vezérigazgatóként elég nagy bajban volt. A részvények ára emelkedett, és ez időleges optimizmust generált a HP és a Compaq tervezett egyesülésének bejelentésekor. Ám a piacok nem szeretik a belső harcokat, és amikor Walter Hewlett és David Woodley Packard bejelentette, hogy ellenzik az egyesülést a részvényár hamarosan a felére csökkent. Bennfentes harc alakult ki, amelyben Hewlett és Packard igyekezett elegendő számú részvényest rávenni, hogy leszavazzák az igazgatótanács javaslatát a cég éves közgyűlésén. Fiorina kétségkívül felismerte, hogy nehéz dolga lesz; talán még a cégegyesítés nyilvános bejelentése előtt ismerhette Hewlett és Packard véleményét. Csak arra tudunk következtetni, hogy szándékosan kockáztatott egy jelentős stratégiaváltásban, amelynek hátrányos hatása lett a HP nagyrészvényeseire (köztük az igazgatótanács akkori és korábbi tagjára, Hewlettre és Packardra).

A Compaq–HP-egyesülésnek stratégiai szempontból volt néhány kritikus pontja. Fiorina meglehetős bajban volt a részvények csökkenő árfolyama miatt. Sikeresen csökkentette az igazgatótanács létszámát, megváltoztatta az összetételét; mindkettő bölcs döntés, ha a vezérigazgató sokáig akarja betölteni a tisztségét. Ám jelentős ellenállásba üt-

között a nélkülözhetetlenek *és befolyásosak* belső körei részéről. Még nem szerezte meg az igazgatótanács lojalitását. Úgy gondolhatta, hogy a Compaq céggel egyesülés üzleti szempontból ésszerű megoldás, ezért jó hatással lesz a részvények árfolyamára, így enyhül a belső ellenállás. Vagy az ellenzők azt látták, hogy az egyesülés ténye megmásíthatatlan, feladják a harcot. De nem ez történt. És az igazgatótanács elégedetlen tagjait, akik olyan sokat fektettek HP-részvényekbe, nem lehetett magánelőnyökkel kiengesztelni.

Ami visszatekintve stratégiailag sikertelenségnek tűnhet, akkor komoly *stratégiai* előnyökkel kecsegtetett. Milyen hatása lehetett az igazgatótanács összetételére Fiorina több milliárd dolláros cégegyesítése? Amint a szerződést megkötötték, Fiorinának be kell hoznia a Compaq néhány vezetőjét az egyesülés utáni HP igazgatótanácsába. Ezt meg lehet oldani úgy, hogy bővítik a meglévő taglétszámot, hogy csatlakozzanak hozzájuk a Compaq befolyásosai, vagy csökkenti a HP eredeti igazgatótanácsának létszámát, hogy helyet csináljon a Compaq képviselőinek. Fiorina minden jel szerint úgy ítélte meg, hogy az egyesülés jó alkalom az igazgatótanács átszervezésére, ezzel lehetősége nyílik meggyengíteni a vele szemben álló frakciót. És pontosan ezt próbálta megtenni.

Riválisai természetesen nem várták türelmesen, hogy megszabaduljanak tőlük. Hacsak az ilyen tisztogatást nem lehet megmásíthatatlan tényként közölni a befolyásosak régi csoportjával, a bukásnak komoly esélye van. Mint kiderült, az amerikai tőzsdefelügyelet szabályzata nyilvános közlést ír elő, így az igazgatótanács-beli tisztogatás kész tényként tálalása rendkívül nehéz, amikor a tisztogatás lehetősége a kilátásba helyezett cégegyesítés függvénye.

A lázadásra, amellyel Fiorina kénytelen volt szembenézni a HP gyenge részvényárai és a Compaqkal való egyesülés miatt, két válasz lehetséges. A vezérigazgató tisztogat a nélkülözhetetlenek soraiban, és a szövetség megmaradó tagjainak egyéni jutalmát kiterjeszti, vagy nö-

veli a szövetség létszámát és a lecserélhető választók (a részvényesek) jutalmát. Miután 2002-ben túlélte a bennfentes puccskísérletet, Fiorina igazgatótanácsa tizenegy tagból állt, amelyből a cégegyesítés után ötöt a korábbi Compaq adott. A HP igazgatótanácsában gyakorlatilag csak hat korábbi HP igazgatótanácsi tag marad. Mivel Fiorina volt a Compaqkal való egyesülés fő támogatója, bizonyára feltételezte, hogy az új tagok inkább vele működnek együtt, és nem azokkal, akik támogatták Walter Hewlett harcát az egyesítés ellen. Időközben Walter Hewlett és Robert P. Wayman elhagyta az igazgatótanácsot. Ekkorra Fiorina egy fővel bővítette a létszámot, már tizenegyen voltak, miközben gondoskodott róla, hogy a tanács régi tagjai közül többen távozzanak, helyet csinálva a Compaq öt képviselőjének. Nyilván okkal hihette, hogy már az igazgatótanács többségének bizalmát élvezi.

Talán azért, hogy megerősítse a régi tagok támogatását, vagy csak véletlen egybeesés, de jelentős mértékben megváltoztatta a tanács tagjainak javadalmazását. Mielőtt Fiorina lett a HP vezérigazgatója, az igazgatótanács tagjainak tiszteletdíja 105 700 és 110 700 USD között volt. Fiorina idejében az igazgatótanács létszáma jelentősen, az igazgatótanács tagjainak javadalmazása pedig mérsékelten, 100 000-105 000 USD-re csökkent, és a 2000–2003 években nem változott. Ám 2004-ben, a HP 2005-ös nyilatkozata szerint az igazgatótanács tagjai 200 000-220 000 USD közötti összeget kaptak. Ugyanezen időszak alatt az osztalék összege nem változott, évi 0,32 USD volt részvényenként, és a HP részvényei lényegesen rosszabbul teljesítettek a vezető tőzsdéken. Nyilvánvaló volt, hogy valami készül: a HP-részvény gyenge volt, az osztalékok változatlanok; a vezetők pénzbeli juttatásának összege mégis megduplázódott.

Azzal, hogy Fiorina megváltoztatta az igazgatótanács összetételét, és a tagoknak nagyobb javadalmazást adott, nyilván arra irányult, hogy hűséges embereket tudjon maga mellett, akik segítik őt, hogy megtarthassa a pozícióját. Bár a Compaq céggel való összeolvadás azt eredményezte, hogy az igazgatótanács tagjainak létszáma tízről tizenegyre

emelkedett, figyelemre méltó, hogy a plusz egy fő növekedés öt új tag érkezése mellett következett be (az ötből egy év végén lemondott a tisztségéről). Így a régi tagok az igazgatótanács tagjainak csak a felét tették ki, így az erőegyensúly Fiorina felé tolódott. Feltehetőleg ebben reménykedett, bár a dolgok nem úgy alakultak.

Az igazgatótanács létszámának bővítése általában nem optimális válasz a belső fenyegetettségekre. Javára legyen írva, a politikai/stratégiai logika szerint jelentősen növelte a lecserélhetők számát azzal, hogy a Compaq részvényeseit a HP részvényeseihez csapta. Ez normál körülmények között erősíti a lojalitást, ám a csökkenő részvényárfolyam nem tetszhetett a HP igazgatótanácsa tagjainak, akik sokat fektettek be a Compaq részvényeibe, mivel anyagi jólétük már a HP-részvények teljesítményéhez kötődött. Fiorina nem tudta kiengesztelni a HP-igazgatótanács nagyrészvényeseit nagyobb tiszteletdíjjal, mivel a jólétük a részvényesek nagyobb hasznától függött. Ezek a szürke eminenciás igazgatótanácsi tagok, akiknek birtokában nagyon sok részvény volt, a látszólag kis létszámú igazgatótanácsot is naggyá tudták tenni a szavazati részvényaránnyal.

A hatalmas nyomás alatt Carly Fiorina lemondott a tisztségéről. Helyére az igazgatótanács élére Patricia Dunn került, a HP pénzügyi vezetőjét, Robert Waymant nevezték ki ideiglenes vezérigazgatónak. Wayman érdektelen volt abban, hogy ideiglenes vezérigazgatói pozícióját teljes munkaidős állássá tegye; egy hónap múlva lemondott, de igazgatótanácsi tag és HP-alkalmazott maradt. Vezérigazgatóként Mark Hurd lépett a helyébe.

Fiorina elbocsátása után közvetlenül a tanács elkülönített két kulcsfontosságú pozíciót: a vezérigazgató és az igazgatótanács elnöke két külön személy lett; tették ezt valószínűleg a Montesquieu által megfogalmazott hatalmi szétválasztási alapelv alapján, hogy megvédjék magukat a vezérigazgató esetleges kedvezőtlen döntéseitől. Ha ez volt

a szándékuk, nyilvánvalóan nem sikerült megvalósítaniuk. Amint Hurd lett a vezérigazgató, sikeresen újraegyesítette magának a két posztot.

Fiorina kirúgása után egy évvel az ellene fellépő vezető puccsisták egyike sem volt már színen. Mark Hurd feljutott a csúcsra, és mint az Italo Calvino-idézet mondja, éjjel-nappal figyelnie kellett, hogy ne veszítse el a fejét. Négy évvel később annak ellenére, hogy a HP kimagaslóan teljesített, Hurd személyes botrány miatt lemondásra kényszerült. Ez a politika alapvető tanulsága: nem a jó hatalomgyakorlás számít, hanem maga a hatalom.

A meritokrácia veszélyei

Ahogy Mark Hurd végül távozni kényszerült a HP éléről, abból az a tanulság, hogy a politikai túléléshez nem elég, ha valaki jó munkát végez. Ez igaz cégek, jótékonysági szervezetek, kormányok vezetésére egyaránt. Nagyon szubjektív, hogy egy vezető teljesítménye mennyire befolyásolja a hivatalban maradást. Nyilvánvalóan fontos, hogy legyenek a kulcsfontosságú támogatók szövetségében olyan emberek, akik értenek a vezető politikájának megvalósításával kapcsolatos feladatokhoz. De az abszolút hatalom nem a jó kormányzásról szól. Nem arról, hogy mi jó a népnek, hanem arról, hogy mi jó a vezetőnek. Súlyos hiba lehet, ha a vezetőnek alkalmas miniszterei vagy alkalmas igazgatótanácsi tagjai vannak. Hiszen az alkalmas, hozzáértő emberek potenciális riválisok.

A szövetség három legfontosabb jellemzője (1) lojalitás; (2) lojalitás; (3) lojalitás. A sikeres vezetők megbízható barátokkal és családtagokkal veszik körül magukat, megszabadulnak minden ambiciózus támogatótól. Carly Fiorina megszenvedett azért, hogy ezt elérje, de így sem sikerült sokáig hatalmon maradnia. Fidel Castro ezzel szemben ennek valóságos mestere volt (persze neki kevesebb akadályt kellett legyőznie,

mert sokkal többet megengedhetett magának, mint Fiorina), és közel fél évszázadig sikerült megtartania a hatalmat.

A politikai logika ezen aspektusának következményei mélyrehatóak, különösen a kis koalíción alapuló kormányok esetében. Irakban Szaddám Huszein, Ugandában Idi Amin és sok más államfő utcai gengszterként kezdte pályafutását. Az önkényuralkodóknak nincs szükségük a West Point katonai akadémián végzett katonákra testőrként. Amint hatalomra kerülnek, bölcsen saját törzsük vagy klánjuk megbízható tagjaival veszik körül magukat, ahogy azt Amin és Huszein is tette. Őket fontos – hatalommal és pénzzel is járó – pozíciókba ültetik, és megölnek bárkit, aki esetleg rivális lehet.

Szaddám Huszein 1979-ben került hatalomra, miután lemondásra kényszerítette elődjét (és unokatestvérét) Ahmed Haszan al-Bakrt.[34] Ám még előtte gondosan megteremtette az alapjait, hogy átvehesse a hatalmat Irakban. Még 1972-ben az élére állt a nemzetközi olajérdekeltségek államosítása ügyének. Irakban természetesen ott a pénz, ahol az olaj, így megteremtette a hatalomra jutás szükséges feltételeit: tudta, hol a pénz. Amint azonban hatalomra került, kegyetlenül visszanyeste támogatói bázisát.

Alig hat nappal az után, hogy Al-Bakr elnök „lemondott", Szaddám Huszein összehívta a kormányzó Ba'ath Párt vezetőit (a Forradalmi Kormányzótanácsot). A gyűlést Szaddám Huszein utasítására videofelvételen rögzítették. Az ülés alatt Muhyi Abdel-Huszein, a Forradalmi Kormányzótanács elnöke vallomást olvasott fel, amelyben beismerte, hogy összeesküvést szőtt Szaddám Huszein ellen és társaiként további hatvannyolc embert nevezett meg. Egyenként kivezették őket a teremből. Közülük huszonkettőt golyó általi halálra ítéltek, és nem sokkal később a Ba'ath Párt tagjai kivégezték őket; a párt minden szervezetének egy fegyverest kellett küldenie a kivégzőosztagokba. A következő néhány napban még több száz embert kivégeztek. Szaddám Huszein életrajzírója feltette a kérdést, miért született az a döntés, hogy meg kell szabadulni ezektől az emberektől, akiknek többsége éppen Szaddám támogatásával emelkedett egyre feljebb a Ba'ath Pártban. A választ így idézi: Azért, mert amíg forradalom van, lesz ellenforradalom is.[35] Mint már rámutattunk, akik egy vezetőt hatalomra tudnak segíteni, le is tudják taszítani a hatalomból. Legjobb, ha csökkentik azok számát, akik fenyegetést jelentenek, és csak a leghűségesebbeket tartják meg.

Mennyire volt alkalmas, kompetens a Ba'ath Pártnak az a körülbelül 450 vezetője, akiket Szaddám hatalma megszilárdításának folyamatában kivégeztetett? Ilyen távlatból ezt nehéz megítélni, de azt tudjuk, hogy voltak köztük professzorok, katonatisztek, jogászok, bírók, vezető üzletemberek, vallási vezetők és sok tanult, művelt ember. A biztonság okáért Huszein más politikai pártok vezetőivel is végzett, akik összeesküvést szőhettek ellene.

A túlélők között olyan emberek voltak, mint Szaddám unokatestvére, Ali Hasszan al-Madzsid, más néven „Vegyi Ali". Ő legjobban 1988-ban demonstrálta hűségét, amikor Szaddám parancsára népirtó akciót indított az ellenálló iraki kurdok ellen. Al-Madzsid már jóval korábban elkötelezte magát Szaddám Huszeinnek. A már említett híres videofelvételen azt láthatjuk, hogy Al-Madzsid így szól Szaddámhoz: Amit a múltban tettél, jó volt. Amit a jövőben tenni fogsz, jó lesz. Csak egy kis hibát követtél el. Túlságosan jóindulatú, túlságosan könyörületes voltál.[36] Az 1979. július 22-i pártkongresszust követően kivégzettek nagy részével ellentétben a korábban motoros futárként és kifutóként dolgozó Al-Madzsid nem volt iskolázott ember. Bár betöltötte a védelmi miniszteri, a belügyminiszteri posztot, és ő volt Irak titkosszolgálatának vezetője, úgy tűnik, a fő szakterülete a gyilkolás volt.

Szaddám Huszein kinevezési gyakorlata meglehetősen tipikusnak tűnhet. Utódja, Nouri al-Maliki miniszterelnök megtisztította a biztonsági szolgálatokat a szunnitáktól, és helyükbe siitákat nevezett ki, bár a tisztogatás az elődjénél kíméletesebb módszerekkel történt.[37]

Az új embereknek azonban nem volt megfelelő képzettségük és olyan tapasztalatuk, mint a lecserélt biztonsági szolgálati embereknek. Mindkét vezető tudta, hogy jobb, ha lojális alkalmatlanok, mintha tehetséges riválisok vannak körülöttük.

Néha persze elkerülhetetlen, hogy a hatalmon lévő a tehetséges tanácsadók segítségét kérje. A bizánciak, a mogulok, a kínaiak, a kalifák és egyéb uralkodók kreatív megoldással gondoskodtak arról, hogy a szakértők ne válhassanak riválisokká: időnként mindegyikük az eunuchokra támaszkodott. A IX. és X. században a Bizánci Birodalomban a császár alatt rangban következő három méltóságot szinte kizárólag eunuchok tölthették be. A legnagyobb rang, a Nagy Adminisztrátor a szent hálószoba felügyelőjének feladatköréből nőtt ki, és magában foglalta azt is, hogy eunuch őröket állítanak az alvó császár mellé. III. Mikhaél bizánci császár kivételt tett, és ezt a posztot nem eunuchnak, hanem egy kegyeltjének, a makedóniai paraszt istállófiú Baszileiosznak adta. Ez a döntés az életébe került. Amikor Baszileiosz úgy érezte, hogy a császár másik udvaroncot akar a kegyeibe fogadni, megölte az uralkodót, és magához ragadta a hatalmat.[38]

A modern időkben is jó stratégia közeli tanácsadóként olyan embereket választani, akik nem emelkedhetnek a csúcsra. Biztosan nem véletlen, hogy Szaddám Huszein, a muzulmán többségű Irak elnöke, Tariq Aziz személyében keresztényt nevezett ki az ország második legfontosabb emberének.

A nélkülözhetetleneket is bizonytalanságban kell tartani

Ezek után kezdhetjük méltányolni, hogy függetlenül attól, milyen jól építi fel egy zsarnok a szövetségeit, fontos, hogy ezeket a szövetségeket folyamatosan bizonytalanságban tartsa. A bizalmaskodás tiszteletlenséget szül, ha nem figyel a macska, cincognak az egerek. Mint említettük,

a hatalmon maradás legjobb módja a szövetség kis létszámon tartása, és legfőképpen az, hogy ebben a kis csoportban mindenki pontosan tudja, hogy sokan kerülhetnének a helyükre. Ezért az elnyomó államok is rendszeresen tartanak választásokat. Mindenki tudja, hogy ezek a választások nem számítanak, az emberek mégis végigcsinálják. A megbundázott választások nem a vezetők megválasztásáról szólnak, hanem a legitimációról. Hogyan lehet egy választás legitim, ha az eredményt már az urnák kihelyezése előtt borítékolni lehet? Az elcsalt választások figyelmeztetést jelentenek a nagy hatalmú politikusoknak, hogy feláldozhatók, ha letérnek a vezetőtől elvárt útról.

Vlagyimir Iljics Lenin volt az első, aki igazán kiaknázta a behelyettesíthető szövetségesek gondolatát. Egypárti rendszerben, pártállamban is tökélyre vitte a megrendezett választásokat, bevezette az általános választójogot, minden nagykorú szavazhatott. Így minden döntése – például az is, ha valakit Szibériába száműzött –, a nép akarata volt, és a behelyettesíthetők állományában bárkinek volt valamennyi esélye arra, hogy kiemelik, és a befolyásosak, sőt, talán a nélkülözhetetlenek közé kerülhet. Elméletileg akármelyik szovjet választópolgár a kommunista párt főtitkári pozíciójába emelkedhetett. Ahogy a bűnöző Sztálin vagy az iskolázatlan Nyikita Hruscsov. A belső körön belüliek tudták, nem lóghatnak ki a sorból, ha meg akarják tartani a pozíciójukat. Csak gratulálni lehet Leninnek.

Bár Lenin tökélyre fejlesztette a rendszert, és valószínűleg a saját találmányának tekintette, a mindig ámulatba ejtő keltő Libéria már korábban megtapasztalhatta ezt a jelenséget. Samuel Doe hatalomátvétele előtt Libériában az Igazi Liberális Párt uralkodott. Az ország története azzal kezdődött, hogy néhány amerikai liberális szervezet, amelyeknek tagjai felháborítónak találták a rabszolgaság bűneit, fizették a költségeket, hogy az egykori rabszolgákat visszatelepítsék Nyugat-Afrikába. Az egykori rabszolgák azt a fontos tanulságot vonhatták le, hogy a rabszolgaság és a kényszermunka sokkal jobb az uraknak, mint

a rabszolgáknak. Ezek az egykori rabszolgák 1904-ben bevezették az általános választójogot, ám nem általánosan, mert a választói cenzus gyakorlatilag kizárta a bennszülött afrikaiakat a bennfentesek köréből; így a választók köre nagy volt, de a befolyásosak csoportja viszonylag kicsi. Így olyan rendszert hoztak létre, amely a bennfentesek kis csoportjának érdekeit szolgálta, az általános választójog látszata ellenére. Ez a rendszer erős lojalitást biztosított a hivatalban levő elnöknek, és biztosította azt a lehetőséget, hogy elnyomjanak minden ellenállást, amely szembeszállhat kényszermunka-politikájukkal. E rendszer politikája különbözött a szovjet gyakorlattól, de ugyanolyan biztos volt a hivatalban maradás.[39]

A világ minden részvénytársasága gyakorlatilag a leninista manipulált választási rendszerrel működik, és nem véletlenül. Ez a választási rendszer és a gondosan megválogatott tagokból álló igazgatótanács a két fő tényező, amiért a gyengén teljesítő vezérigazgatókat csak ritkán menesztik. Carly Fiorina balszerencséjére olyan cég vezérigazgatója lett, amely olyan volt, mintha egy korrupt választási rendszerrel működő önkényuralmi rendszer, de lényegében inkább monarchia volt. Bár elméletben több millió részvényes alakíthatta volna a HP stratégiáját, a gyakorlatban azonban olyan sok részvény koncentrálódott néhány kézben, hogy a HP inkább olyan szervezethez hasonlított, amelynek kis belső szövetsége van, és ennek tagjait befolyásosak kis csoportjából választják, akik a lecserélhetők jellemzően kis csoportjából kerülnek ki; vagyis a Hewlett és Packard családokból.

A szövetség tagjait azért kell bizonytalanságban tartani, hogy tudatosuljon bennük, a lojalitásukért kapják a javadalmazást, és ha a megbízhatóságukkal kapcsolatban a legkisebb kétség is felmerül, menesztik őket. A Szovjetunió egykori első embere, Mihail Gorbacsov, akit elfogadtak nyugati politikai körökben, pontosan tudta, mennyire szükséges a lojalitást jutalmazni, és meneszteni azokat, akiknek hűsége megkérdőjelezhető. Hivatalban töltött első két éve alatt a politikai bizottság tagjainak nagy részét lecserélte, és a kommunista párt (a tényleges választók) köréből a hozzá leghűségesebbeket választotta. Ám Gorbacsov sokkal kevésbé volt kegyetlen, mint autokrata kortársai. Tény, hogy ellenlábasait, köztük Borisz Jelcint rövid úton kipenderítette a központi bizottságból. De bizonyára Jelcin is felismerte, hogy Sztálin idejében kivégezték volna. Azt is tudhatta, hogy sokkal kellemesebb volt szembekerülni az intellektuális reformer Gorbacsovval, mintha olyan kortársakkal hozta volna össze a sors, mint a zaire-i Mobutu Sese Seko vagy a kínai Teng Hsziao-ping, aki 1989-ben kegyetlenül szétkergettette a Tienanmen téren összegyűlt, demokráciát követelő tömeget. Gorbacsov sem tétovázott erőszakot alkalmazni Oroszországban, de nem vetemedett arra, hogy megölesse politikai ellenfeleit. Ennek a stratégiának az lett az eredménye, hogy csak rövid ideig volt hatalmon, mert sebezhető maradt a keményvonalas kommunista puccsal szemben, és hagyta, hogy Jelcin politikailag feltámadjon, elfojtsa a puccsot, és kineveztesse magát Gorbacsov helyére.

Az ellenfelek kivégeztetése régi bevett gyakorlat a diktátoroknál. Mindenképpen értékelni kell, hogy milyen erkölcsi jelentősége volt Gorbacsov önmérsékletének. Adolf Hitler, Mao Ce-tung, Fidel Castro, Samuel Doe és sokan mások nem voltak ilyen kíméletesek. Egykori támogatóik közül többet kivégeztettek, miután feltételezték, hogy nagy valószínűséggel nem lesz hűséges. Ennek a gyakorlatnak kíméletesebb változatát láthatjuk a nagyvállalati személyi változások gyakorlatában a vezérigazgató leváltása esetében. Bár a vezérigazgató elvileg az igazgatótanácsnak tartozik beszámolni, bevett szokás, hogy az igazgatótanácsot átalakítják, amint az új vezérigazgató átveszi a hatalmat; a farok csóválja a kutyát.

A szövetségből való kitaszítás gyakran végzetes volt. Hitler 1933. január 30-án lett Németország kancellárja. Hatalomra kerülésénél erősen támaszkodott a félkatonai Sturmabteilung szervezetre, amelynek közismert neve: SA. Egyenruhájuk alapján barnaingeseknek is nevezték

őket. Hitler az SA vezetőjében, Ernst Röhmben fenyegetést látott. Ezért alternatív, paramilitáris szervezetet hozott létre Schutzstaffel (SS) néven, aztán a hosszú kések éjszakájaként ismertté vált leszámolás során parancsára legalább nyolcvanöt, de valószínűleg több száz embert gyilkoltak meg 1934. június 30. és július 2. között. Ezreket zártak börtönbe. Annak ellenére, hogy Röhm régóta fontos támogatója volt Hitlernek, már az 1923-as sikertelen müncheni sörpuccs idején is, de a Führer nem volt szentimentális alkat. Lecserélte az SS vezetőjére, Heinrich Himmlerre, akit lojálisabbnak tartott.

Robert Mugabe is mestere volt annak, hogy a szövetségét kordában tartsa. A hosszú polgárháborút lezáró béketárgyalások után, 1980-ban választották Zimbabwe elnökének. A rhodéziai, kizárólagosan fehérek uralta rezsim elleni harcot két irányzat vezette, amelyekből politikai pártok alakultak: az egyik párt vezetője Robert Mugabe volt, pártja a ZANU (Zimbabwe African National Union); a másiké Joshua Nkomo, pártja a ZAPU (Zimbabwe African People's Union). Mugabe eredetileg megbékélést akart:

> Ha tegnap még ellened harcoltam, mert ellenségnek tartottalak, ma már barát és szövetséges vagy, mert ugyanazok a nemzeti érdekeid, mint nekem, ugyanahhoz az eszméhez vagy hűséges, mint én, ugyanazok a jogaid és kötelességeid, mint nekem. Ha tegnap gyűlöltél is, nem tagadhatod meg a szeretetet, ami téged hozzám köt, engem pedig hozzád.... Húzzunk egy vonalat, zárjuk le a múltat... A múlt bűneit meg kell bocsátani, és el kell felejteni. Ha valaha a múltba pillantunk, azt csak azért tegyük, hogy levonjuk a tanulságot belőle, nevezetesen azt, hogy az elnyomás és a rasszizmus olyan egyenlőtlenség, amely sohasem férkőzhet be politikai és társadalmi rendszerünkbe. Nem lehet hivatkozni arra, hogy mivel a fehérek, amikor hatalmon voltak, elnyomtak minket, ezért most őket kell elnyomnunk, mert miénk a hatalom. A gonosztett akkor is gonosztett, ha fehér követi el fekete ellen, és fordítva is.[40]

A naiv szemlélő azt hihetné, hogy Mugabe a ZAPU elitjét vette be a győztes szövetségbe. Ennek az elején még lett volna értelme, de amint a ZANU hatalma konszolidálódott, már arra sem volt szüksége, hogy néhány régi, ZAPU-beli barátját a hatalom közelében tartsa.

Mugabe a fehér közösség számos tagja felé is nyitott; különösen a korábbi vezetők és köztisztviselők segítettek neki az ország kormányzásában. Számos fehér ember, aki félt az átmenettől, ettől kezdve „jó öreg Bobként" emlegette. Mugabe elnöknek szüksége volt a támogatásukra. Nélkülük nem tudta volna kormányozni az országot, és meg kellett tudnia, hol van a pénz. Ebben nagy segítséget kapott a nemzetközi közösségtől. A hatalomban töltött első évében 900 millió USD-t költött el. Amint azonban megszilárdult a hatalma, Mugabe politikája megváltozott.

1981-ben bevezette az egypártrendszert, és megkezdődtek a letartóztatások a fehérek között. Azt mondta: „Elpusztítjuk a közénk beférkőző álnok kígyókat." Mugabe még keményebb volt korábbi fegyvertársaihoz. Lemondásra kényszerítette Nkomót a kabinetből, és az Észak-Koreában kiképzett félkatonai szervezetet, az Ötödik Brigádot küldte Nkomo szülőföldje, Matabeleland terrorizálására. Ahogy egy ZANU-párti miniszter megjegyezte: „Nkomo és gerillái férgek az ország sebében, és jóddal kell őket kiirtani. A páciensnek kicsit fáj." A hadműveletnek a Gukurahundi nevet adták, amely shona nyelven azt jelenti: „a tavaszi esők előtt a pelyvát elfújó szél". A fehér uralom ellen harcoló veteránok közül sokan ellenálltak. Megtorlásként Matabeleland vidékét teljesen elszigetelték, és 400 000 embert kiéheztettek. Ahogy Mugabe egyik katonai parancsnoka kijelentette: „Előbb a csirkéiteket eszitek meg, aztán a kecskéiteket, aztán a marhákat, aztán a szamarakat is. Aztán a gyerekeiteket, és végül megeszitek a lázadókat."[41]

Mugabe elnöknek szüksége volt a ZAPU-harcosok segítségére, hogy legyőzze a fehérek kizárólagos uralmát. Szüksége volt a fehér gazdálkodók és közhivatalnokok, a nemzetközi közösség segítségére, hogy legyen pénze megszilárdítani hatalmát. A „jó öreg Bob" csak akkor mutatta meg igazi énjét, amikor már megszilárdította a hatalmát.

A demokraták sem angyalok

Mint tudjuk, a történelmet a győztesek írják. Ezért a vezető sohasem ódzkodik a csalástól, ha ezt a leleplezés veszélye nélkül megteheti. A demokratáknak a legitim hatalmon maradás érdekében el kell tűrniük, hogy az országban igazi és tétre menő választásokat tartsanak, de nyilván senkinek sem okoz nagy meglepetést az a tény, hogy amikor tehetik, szívesen alkalmazzák Lenin egyik-másik hatalmi szabályát. Mottó: A legjobb az elcsalt választás, főként, ha mi csináljuk.

Hosszú a listája a csalás kipróbált és bevált módszereinek. Amint a törvényhozók kitalálnak valamit egy korrupt választási praktika tiltására, a politikusok találnak más módszereket. A vezetők például korlátozhatják, ki választható, és ki regisztrálhat szavazóként. Malajziában az IC néven ismert rendszerben a bevándorlást korlátozták, így teremtve kedvező demográfiai helyzetet a hivatalban levő politikusnak. New York City hírhedt demokrata párti gépezete, a Tammany Hall, attól lett ír jellegű, mert amint az emigránsok leszálltak a hajóról, máris beszervezték őket; állampolgárságot és munkát ígértek nekik a szavazatukért.

Ha a vezetők nem tudják korlátozni a szavazójogot vagy képtelenek másként elég szavazatot venni, megfélemlítéssel és erőszakkal nehezíthetik a szavazóhelyiségekbe való eljutást. Egyes észak-indiai államok, mint Bihár és Uttar Prades választásain a „fülkemegszállás" jelenségét tapasztalhatják a választók; párthívek szállják meg a szavazóhelyet, és minden választópolgár voksát a saját pártjukra adatják le.

A csalások sorozata természetesen nem ér véget akkor, amikor az urnákat lezárják. A vezetők sohasem tétováznak, ha rosszul kell számolni, vagy meg kell semmisíteni szavazatokat. A politikában a hatalomra kerülés és a hatalmon maradás a legfontosabb. Azokat a jelölteket, akik nem hajlandók csalni, általában legyőzik azok, akik hajlandók erre. Mivel a demokráciák jellemzően rengeteg módon megnehezítik a csalást, a hatalmon levő politikusok rengeteg legális módszert dolgoztak ki választási győzelmük biztosítására.

A józan belátással ellentétes egyik stratégia, ha a vezetők versenytársakat biztatnak indulásra. Ezért bizonyos országokban sok politikai párt van, bár csak egy győztest hirdetnek. Amerika kétpárti rendszerével kapcsolatban a józan ész azt sugallja, hogy a kisebb pártok élénkebb és érzékenyebb kormányzást eredményeznek. Ám még a többpárti országokban is mindig vannak vezető pártok, amelyek biztosan nem engednék a kisebb pártok létezését, ha az nem szolgálná az érdekeiket.

Tanzánia parlamentjében és elnöki posztján folyamatosan a Chama Cha Mapinduzi (CCM) párt emberei ülnek, bár rendszeresen tizenhét párt verseng Tanzánia szabad és tiszta választásain. A CCM-kormány egészen a legutóbbi időkig még kampányköltségeket is finanszírozott homályos módon a kis pártoknak, bátorítva őket a versenyre, hogy megosszák az ellenzéki szavazatokat. Így a centrista CCM mindig könnyen nyert. Bár a CCM a szavazatok nagy százalékát elnyeri, a választókerületek felében csak *eggyel több* szavazatra van szüksége, mint amennyit a második helyezett pártra adnak le. Ez azt jelenti, hogy a CCM-nek a választókerületek többségében akár 10 százalékkal is nyerhet. Az, hogy hány támogatóra van szüksége egy pártnak, befolyásolja, hogy milyen politikát folytat. Azokban a tanzániai választókerületekben, ahol egy ellenzéki párt sok szavazatot szerez, a CCM-nek sok szavazót el kell érnie, ezért általában jobb egészségügyi ellátást, oktatást és szolgáltatást biztosít. Azokban a választókerületekben azonban, ahol a CCM-nek

kevesebb voksra van szüksége, gyakoribbak az anyagi előnyök, és olyan juttatások, mint a kedvezményes műtrágyautalvány.[42]

A többpárti demokráciák hasonló eszközöket biztosítanak egy vagy két pártnak a kormányzati uralomra Botswanától Japánon át Izraelig. Az emberek képviselete komolyabb dolog annál, hogy csak úgy hagyják őket szavazni, még akkor is, ha a választás tisztességes.

Az alulreprezentált kisebbségeknek biztosított mandátum is olyan módszer, amellyel a vezető csökkentheti azok számát, akiktől függ. Az ilyen politikát úgy reklámozzák, hogy lehetőséget ad a kisebbségeknek, legyenek akár nők, valamilyen kaszt tagjai vagy vallás hívei. A valóságban ezek az intézkedések a vezetőknek adnak nagyobb lehetőségeket. Ha egy jelöltet a népesség kis egysége választ meg, azzal csökken a hatalmon maradáshoz szükséges nélkülözhetetlenek száma. Alapszinten kétpárti parlamenti rendszerben a választási győzelemhez a választókerületek felében a szavazók felének támogatása szükséges; vagyis elvben a választók 25 százaléka. Tegyük fel, hogy a választáson a helyek 10 százaléka egy bizonyos csoport számára van fenntartva, amely csoport földrajzilag jól körülhatárolható területen él (például a korábban említett San Franciscó-i homoszexuális szavazók a Castro negyedben, mint azt Harvey Milk megválasztásánál láttuk). Ahhoz, hogy a hivatalban levő kormány a parlamenti mandátumok felét megszerezze, elég, ha a hagyományos választókerületek 40 százalékát megtartja, amit könnyen megtehet a leadott szavazatok mindössze 22 százalékával. Így ha azokra a választókerületekre koncentrál, ahol a kedvezményezett kisebbség nagyobb arányban van jelen, a párt a szükséges szavazatok arányát 12 százalékára is le tudja vinni.

A delegált pozíciók is megkönnyítik, hogy kis szövetség alakulhasson. Vegyük például Tanzánia parlamentjét (Bunge). A választókerületekben közvetlen szavazással 232 képviselőt választanak; további hetvenöt hely van fenntartva a nőknek, akiket a pártok delegálnak az egyéni választókerületekben kapott szavazatok arányában; öt helyet pedig a Zanzibár Tanács tölthet be. (Zanzibár 1964-ben egyesült a szárazföldi Tanganyikával, és így jött létre Tanzánia.) Ezen kívül az elnök tíz kabinetmegbízottat és egy államügyészt nevez ki parlamenti képviselői jogokkal. Így összesen 323 képviselő van; az elnöknek 162 képviselő támogatása szükséges, hogy a Bunge bármit megtehessen. Tekintve, hogy eleve tizenegy képviselőt jelöl, a CCM pedig mindig jól állt Zanzibárban, az a párt regionális bázisa, máris tizenhat képviselői helye van. Ha a CCM 111 választókerületben nyer, akkor az elnök irányítja a parlamentet. Vagyis 111 közvetlenül választott képviselő, 16 kinevezett képviselő és 35 képviselőnő (75 hely x 111/232). Ez összesen 162. A CCM-nek elég a választókerületek kevesebb, mint felében győzni. És azzal, hogy több ellenzéki pártot finanszíroz, a CCM sok mandátumot nyerhet kevesebb, mint a szavazatok 10 százalékának megszerzésével. A gyakorlatban az elnök gyakorol ellenőrzést szinte minden női képviselő kinevezése fölött, és hajlamos olyan nőket választani, akiknek nincs önálló támogatói bázisa. És valóban kevés nő kerül be Tanzánia parlamentjébe úgy, hogy egyéni választókerületben győz.

Miközben a tanzániai választások szabadnak és tisztességesnek minősülnek, a valóság az, hogy a hatalmon levő CCM párt már a leadott szavazatok öt százalékának megszerzésével is hatalmon tud maradni. Természetesen a választókerületek többségében ennél sokkal többet kapnak, mert a politikusok találékonyak a választói hajlandóság ösztönzésében. Az egyik ilyen módszer a tömbszavazás bevezetése.[43]

Tömbszavazás

A tömbszavazás számos demokráciában gyakori jelenség. Nagy amerikai városokban is ez volt a gyakorlat. A Tammany Hall hathatós befolyása révén például New York Cityben egész háztömbök jelentek meg a szavazófülkéknél, hogy a Demokrata Pártra szavazzanak. India választó-

körzetei közül sok a régi Tammany Hallhoz hasonló gyakorlatot követett. Vagyis helyi potentátok kis csoportja vagy faluvezetők a közösség nevében szavaznak, és cserébe busás jutalmat kapnak.

Amikor Bueno de Mesquita 1969–1970-ben Indiában végzett kutatást, testközelből láthatta, hogy a hatalomvágy és a hatalmi blokkok egybefonódása hogyan rombolt le minden illúziót azzal kapcsolatban, hogy politikai elveket követnének, hacsak a nyerés- és nyereségvágy nem számít annak.

Befolyásos személyek városokban és falvakban, sőt, a kormányzás minden szintjén egy bizonyos pártnak ígérik az általuk vezetettek szavazatait. Cserébe előnyöket és kiváltságokat kapnak. Ezeknek a „patrónusoknak" majdnem minden embere követte a patrónus útmutatását, és a megjelölt pártra szavazott. A legmegdöbbentőbb az, hogy a szavazók és pártok egymáshoz rendelésében nem szükségszerűen jelenik meg valamiféle ideológiai affinitás vagy ok. India legnépesebb államában, Uttar Pradesben például az 1967-es választásokat követően a szabad versenyt hirdető, antikommunista Swatantra Párt, a konzervatív és antikommunista Jana Sangh Párt és az Indiai Kommunista Párt lépett koalícióra. Annak ellenére történt mindez, hogy a Swatantra Párt vezetése az Indiai Kommunista Pártot „első számú közellenségnek" kiáltotta ki. Mi volt a közös ezekben a pártokban? Csak az a vágyuk, hogy összefogjanak és megverjék a Kongresszus Pártot, és élvezhessék a hatalom előnyeit. Az ilyen furcsa koalícióstratégia eléggé elterjedt Indiában.[44]

A nyílt opportunizmus talán minden képzeletet felülmúló esete Bihár államban történt. Ott ideológiailag összeegyeztethetetlen programot hirdető pártok alkottak koalíciót, keresve Ramgarh rádzsájának kegyeit. A rádzsa, aki Bihár állam bányáinak nagy részében tulajdonosként érdekelt, szinte havonta váltott pártállást, ezzel koalíciós kormányokat döntött meg, újakat emelt hatalomra. Valahányszor pártállást váltott, nagyobb magánhasznot jutattott magának és a támogatóinak; a magánelőnyök között volt az is, hogy ejtették ellene a bűnvádi eljárásokat. Ahogy a *Patriot* című lap 1968. június 26-án a rádzsa egy újabb pártfordulása után, amely új kormány megalakulásához vezetett, ezt írta: „A rádzsa, aki képes volt megakadályozni, hogy Mahamaya Prasad [Bihár állam korábbi vezetője] kitöltse mandátumát, azt feltételezte, hogy Paswantól [Bihár állam akkori kormányzója] nagyobb árat kaphat támogatásáért. Az ár tartalmazta, hogy ő kapja a miniszterelnök-helyettesi posztot, bányaportfóliót, és megszüntetik a több bűnvádi eljárást, amelyet Bihár állam kezdeményezett ellene és családtagjai ellen."[45] A rádzsa megértette, hogyan manipulálhatja a saját szavazói tömbjét úgy, hogy kormányokat hoz létre és buktat meg kedve szerint, közben nagyon meggazdagodhat, a követői pedig csak kicsit járhatnak jól. Ez a tömbszavazás tanulsága, akár személyes kötődéseken alapul az indiai Bihár államban, akár a tanári szakszervezetben az Egyesült Államokban, akár törzsi klánok alkotják Irakban, a nyelvi megosztottság Belgiumban, vagy a vallás Észak-Írországban. A blokkok vezetői sokat, a tagok kevesebbet nyernek, és a társadalom fizeti az árat.

A tömbszavazás elveszi látszólag demokratikus intézmény lényegét, és a választást a részvénytársaságok részvényarányos szavazási rendszeréhez teszi hasonlóvá. Minden szavazónak vagy részvénytulajdonosnak van névleges joga szavazni, de a hatalom ténylegesen néhány kulcsfontosságú szereplő kezében van, akik a részvények nagy százalékával a szavazatarányt befolyásolják, vagy sok voksot visznek a falujukból. A tömbszavazás a névlegesen demokratikus rendszereket, amelyeknél nagy szövetségek vannak, olyanokká teszi, mintha autokratikus rendszerek volnának, azáltal, hogy a befolyásosak számát – akiknek a szavazata ténylegesen számít – sokkal kisebbre zsugorítja a névleges választók létszámához képest. Mivel ez a nyertes szövetségek lényeges eleme, meg kell magyaráznunk, hogyan csinálják ezt a politikusok.

A hagyományos megközelítés az volt, hogy a feltörekvő demokráciákat patrónusrendszerekként kezeljék, amelyekben a politikusok apró vesztegetésekkel igyekszenek az egyéni szavazókat a maguk oldalára ál-

lítani. A *New York Times* 2010. szeptember 17-i számában az egyik cikk címe ez volt: *Olcsó afgán voks gyakran csomagban eladó.* A lap azt írta, hogy egy afgán szavazó támogatását általában öt-hat dollár körüli összegért meg lehet venni. Ám a cikkben az is szerepelt, hogy a nagyon elterjedt választási csalások valószínűleg feleslegessé teszik a szavazatvásárlást.

A támogatásért cserébe kapott, szavazatvásárláson alapuló, csalárd választási eredmények magyarázata egyszerű, de nem teljes. Először is a pártok nem vesztegetnek meg elég embert, másodszor pedig a szavazófülkében a választópolgár megszegheti adott szavát, és nem arra a jelöltre voksol. Ezt a problémát az idők során úgy oldották meg, hogy a pártok saját szavazólapot nyomtattak. Tegyük fel, hogy a párt, akire ön szavaz, rózsaszín papírra nyomja a szavazólapját. Így a párt képviselői ellenőrizhetik, hogy aki elfogadta a vesztegetést, valóban rózsaszín szavazólapon szavazott. Bár egy egész könyvet megtölthetnénk a trükkökkel, amelyekkel a pártok befolyásolni igyekeznek a szavazást, a valóság az, hogy az igazi demokráciákban ma a szavazás általában titkos.

A választók megvesztegetése sokkal hatékonyabb a tömbszavazás rendszerében. Tegyük fel, hogy csak három falu van, és az egyik párt, nevezzük *A* pártnak, tárgyalásokat folytat a faluközösségek vezetőivel. Azt az ajánlatot teszi: ha az *A* párt nyer, új kórházat épít (utat, elszállíttatja a szemetet, rendőrőrsöt létesít stb.) a három falu közül abban, ahol a legnagyobb támogatást kapja. Ha a falu öregjei az *A* párt mellé állnak, az adott falu szavazói nem tehetnek mást, mint támogatják az *A* pártot, akkor is, ha nem szimpatikus nekik. A valóságban azonban olyan sok szavazó van, hogy nagyon keveset számít egy szavazat. A szavazók mégis nagyobb befolyással tudnak lenni arra, hol épül meg a kórház vagy melyik település utcáit fogják takarítani, mint arra, hogy ki nyeri a választást. Ahhoz, hogy ennek okát megértsük, gondoljuk végig az esetet, ha a falu öregjei kijelentik, hogy *A* pártot támogatják, és a faluban a szavazók többsége rájuk szavaz.

Mi ösztönzi az egyéni választót? Mivel a három falu közül legalább kettő jelentette ki, hogy az *A* pártot támogatja, nem valószínű, hogy egy alternatív párt nyerne, így az egyéni voksnak nincs nagy hatása a választás kimenetelére. A *B* pártra szavazni értelmetlenség. Ám a szavazó befolyásolni tudja, hol épüljön kórház, mégpedig úgy, ha leadja szavazatát az *A* pártra. Ha mindenki más az *A* pártot támogatja, de ő nem, akkor a faluja eggyel kevesebb szavazatot ad le az *A* pártra, mint a többi falu, így elveszíti a kórházépítés esélyét. Ha az *A* pártra szavaz, akkor a falujának esélye van, hogy ott épüljön a kórház. Abban a szélsőséges esetben, ha mindenki az *A* pártra szavaz, a szavazó egyharmad esélyt szalaszt el a kórházépítésre, ha nem az *A* pártra szavaz. A szavazóknak nincs más választásuk, mint a falu öregjeinek álláspontját támogatni.

Az egyik támogató csoportnak a másik rovására való jutalmazásával az egyes szavazó arra motivált, hogy a csoport vezetőjének választását kövesse, legyen a vezető akár faluvezető, akár polgármester, egyházi vagy szakszervezeti vezető. Az igazi döntéseket a csoportok vezetői hozzák, akik tömbökben kínálják a szavazatokat. Ők az igazi befolyásosak. Ezért nem meglepő, hogy a választók az egyéni jutalmakat rajtuk keresztül kapják, hogy ők is lecsíphessenék maguknak a jutalmukat. Milton Rakove írta le a folyamatot, milyen volt az 1970-es évek eleje, Richard Daley pártgépezete Chicagóban ebből a szempontból: „A gépezet beszippantja a feltörekvő vezető egyéniségeket a fekete és spanyol ajkú közösségekből, akik hajlandók együttműködni; olyan juttatásokat és kiváltságokat oszt le a fekete és spanyol ajkú közösségeknek, amelyeket a zsidóktól és a németektől vett el, akik nem támogatják a gépezetet olyan hűségesen, mint apáik..."[46]

A vezetők persze nemcsak jutalmat, hanem büntetést is tudnak alkalmazni. Lee Kuan Yew 1959-től 1990-ig vezette Szingapúrt; tudomásunk szerint ő volt a leghosszabb ideig hatalmon lévő miniszterelnök. Pártja, a People's Action Party (PAP) dominált a választásokon, és ezt

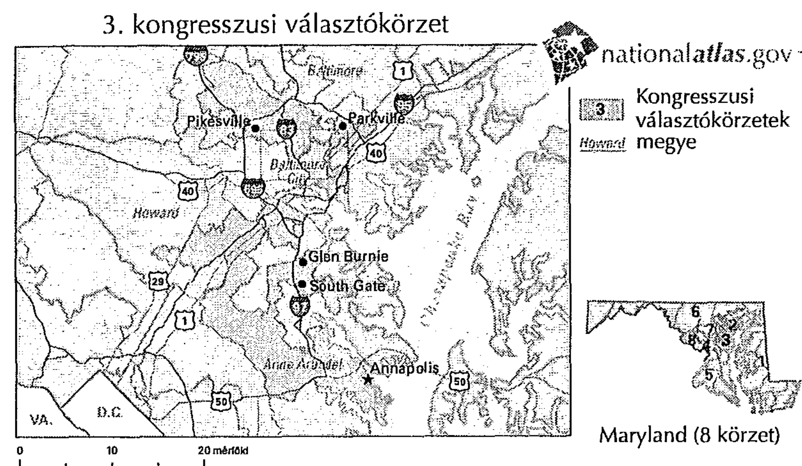
a dominanciát azzal szilárdították meg, hogy állami bérlakásokat biztosítottak az embereknek; a szingapúriak többsége ilyen lakásokban él. Azok a körzetek, amelyekben nem adnak le elég szavazatot a PAP-ra, azt tapasztalhatják, hogy a lakások karbantartása elmarad, a javítási munkákat nem végzik el.[47] Zimbabwében Robert Mugabe egy lépéssel tovább ment. A Murambatsvina (Szemételtakarító) program keretében buldózerekkel rombolta le a házakat és piacokat azokon a környékeken, amelyek nem őt támogatták a 2005-ös választáson.

A részvénytársaságok tulajdonlása ugyanúgy működik, mint a tömbszavazás. A nevünkön tarthatják a részvényeket, és szavazhatnak a közgyűléseken. Ám néhány gazdag, sok részvényt birtokló ember kivételével egy-egy részvényes szavazatának nem lesz a jelentősége, és a közgyűlésre elmenni felesleges. Ezért a részvényeket inkább befektetési és nyugdíjalapokban tartják (ennek adózási okai is vannak, de senkinek sem érdeke, hogy ezekért a szabályozásokért lobbizzon). Az intézményi befektetők a falu véneihez hasonlóan elég befolyásosak ahhoz, hogy a cégek vezérigazgatói udvaroljanak nekik a támogatásért. De sokkal olcsóbb az intézményi befektető hűségét magánelőnyökért, például fizetett igazgatótanácsi tagsággal megvenni, mint a részvények teljesítményével elkápráztatni a kisbefektetőket.

Mit tehet tehát egy politikus, ha a választás tisztességes és egyre nő a választási vereség kockázata? Ha egy hivatalban lévő politikus szembesül a választási kudarc kockázatával, megvan a lehetősége, hogy bármikor csökkentse a kockázatot úgy, hogy átszabja a választási körzetek határait, és ezzel a lehető legnagyobb mértékben kizárja az ellenzék szavazóit. Vagyis a körzethatárokat manipulálni lehet, de ilyen lehetőség csak ritkán adódik, vagyis lehet, hogy a hivatalban lévő népszerűtlen ember számára ez már túl későn jön.

A választókerületi határok manipulált átszabása miatt az amerikai kongresszusi képviselőnek újra meg nem választására annyi az esély, minthogy a Szovjetunió egypárti kommunista rendszerében ne válasszák újra a Legfelsőbb Tanács tagjait. A választókerületi határok kreatív átalakítása gyakorlatilag biztosítja az újraválasztást, és boldoggá teszi a szavazókat egy-egy kongresszusi választókörzetben. Hiszen ez azt jelenti, hogy olyan képviselőjük lesz, akit a választókörzetben élő szavazók nagy része támogat. Ha a választókerületi határokat valamilyen okból nem lehetne megváltoztatni, akkor más szabályváltoztatások vezethetnek eredményre; például a nagygyűlések betiltása, természetesen a közbiztonságra hivatkozva.

Vessünk egy pillantást Maryland állam 3. kongresszusi választókörzetére. (3.1. ábra.) Kell magyarázni, miért van az, hogy sok körzetben mindig csak egy párt győz?

3.1. ábra – Maryland 3. kongresszusi választókörzete

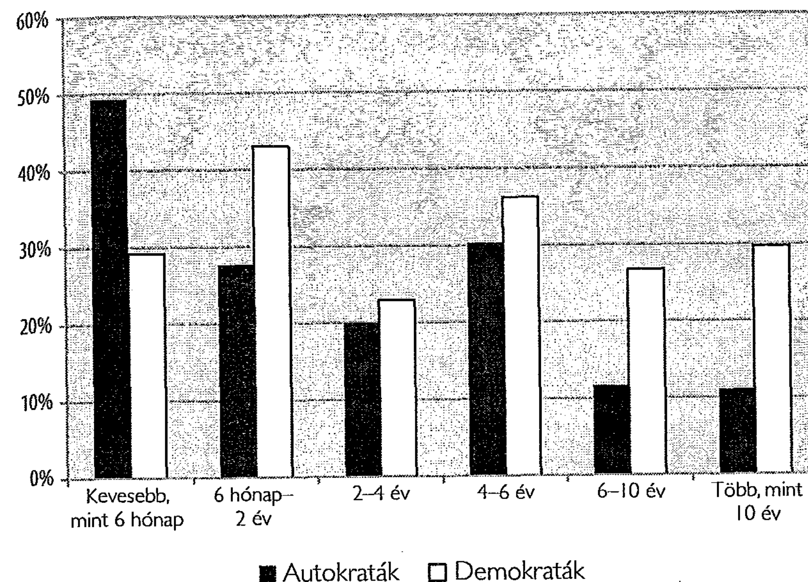
A vezető túlélése

A kis szövetség kialakítása a túlélés kulcsa. Minél kevesebb embernek lekötelezettje a vezető, annál könnyebb megmaradnia a hatalomban. Az autokraták és a demokraták egyaránt igyekeznek szelektálni a közeli

híveik között. Ha a politikai rendszereket az önkényuralom és a demokrácia tág csoportjaiba soroljuk, összehasonlíthatjuk a különböző politikai vezetők túlélését (hivatalban töltött idejét.)

A 3.2. ábra azt mutatja, milyen kockázatai vannak az autokratáknak és a demokratáknak a hivatalban eltöltött idő hosszának függvényében. Megállapítható például, hogy azoknak a demokratáknak, akik az első hat hónapot túlélik hivatalukban, 43 százalékos esélyük van arra, hogy a második év végére már nem lesznek posztjukon; ugyanakkor az autokratáknak csak 29 százalékos az esélyük, hogy ugyanennyi idő eltelte után elűzik őket.[48] Tíz év viszonylatában a demokratákat háromszor akkora eséllyel váltják le, mint a kisebb szövetségre támaszkodó autokrata kollégáikat.

Ezek az egyszerű összehasonlítások azonban figyelmen kívül hagynak egy érdekes és fontos részletet. Bár az autokraták hosszabb ideig vannak hivatalban, az első időszakban különösen nehéz számukra a túlélés. Az első fél évben kétszer akkora az esélyük a hatalomból való letaszításra, mint demokratikus kollégáiknak. Amennyiben túlélik az első zavaros hónapokat, akkor sokkal nagyobb a hatalmon maradási esélyük, mint a demokratáknak. Az első hónapok azért nehezek, mert még nem jöttek rá, hol a pénz, így a szövetségük megbízhatatlan pénzforrásnak tartja őket, és még ki kell deríteniük, kinek a támogatására van igazán szükségük, és kit távolíthatnak el az átmeneti szövetségből. Ám ha az autokratáknak sikerült átalakítani és megtisztítani a támogatóik körét, a túlélés sokkal könnyebb lesz. Ezzel szemben a demokraták folyamatos harcokat folytatnak a legjobb politikai ötletekért, hogy választóik nagy részének a kedvére tegyenek. Ezért bár a demokraták könnyebben túlélik a hivatalban töltött első hónapokat, a jó politika folyamatos kutatása megteszi a hatását, így a demokratáknak csak négy százaléka marad hivatalban tíz évig vagy annál tovább. Közel háromszoros, 11 százalékos ez az arány az autokraták esetében.

3.2. ábra – Az elnyert hivatal elvesztésének kockázata a kormányzási modell függvényében

A hivatal elnyerése után megmaradni a hatalomban kemény dolog, de a sikeres vezető magához ragadja a kezdeményezést, és átalakítja az őt hatalomra juttató szövetséget, hogy megkettőzze erejét. Az okos vezető megválik néhány korai követőjétől, megbízhatóbb és olcsóbb hívekre váltja őket. De akármennyire is teleralja a szövetséget barátokkal és támogatókkal, nem maradnak hűségesek hozzá, ha a lojalitásukért nem jutalmazza őket rendesen. És a következő fejezetben látni fogjuk, a jutalmazás nem olcsó mulatság.

4.

VEDD EL A SZEGÉNYTŐL, ADD A GAZDAGNAK!

Akár az ottomán birodalmat vezeti valaki, akár egy céget vagy Libériát, a támogatás megvásárlásához alapvető fontosságú a tőke mozgásának ellenőrzése. Ha azonban a vezető kiürítette az államkincstárat vagy a cég kasszáját, mert megfizette a nélkülözhetetlen támogatókat, új kihívásokkal kell szembenéznie, hogyan töltse fel újra a kasszát. Ha egy vezető nem talál megbízható pénzforrást, csak idő kérdése, hogy valaki nagyobb jutalmat ígérjen a követőinek.

A pénz alapvető fontosságú eszköz annak, aki valamilyen szervezetet vezetni akar. Ha nem részesülnek az államtól javadalmazásban, aligha valószínűsíthető, hogy bárki is hosszan kitartana a hivatalban. A libériai Prince Johnson nagyon jól tudta ezt, amikor kínvallatásnak vetette alá Samuel Doe-t, a bankszámlák számát követelte, ahol az államkincstár pénze lehet. Mivel erre a kérdésre nem kapott választ, Johnson nem tudta biztosítani az uralmát. Tény, hogy sem ő, sem riválisa, Charles Taylor nem tudott annyi állami bevételt generálni, hogy Doe leváltását követően megvásárolja magának a Libéria kormánya fölötti uralmat. A következmény: Samuel Doe úgy halt meg Prince Johnson kínzása következtében, hogy nem válaszolt a kérdésre, és Libériában polgárháború tört ki. Mindegyik fél képes volt elég anyagi forrást összeszedni ahhoz, hogy az ország egy részén megvegye magának a támogatást, de senki sem tudta az uralma alá hajtani az egész országot.

Az ottomán birodalom trónutódlása is jól példázza ezt. Apjuk halála után az ottomán hercegek a rájuk bízott tartományból siettek a fővárosba, hogy megszerezzék a kincstárt, megfizessék a hadsereg hűségét, és potenciális riválisaikat (a fivéreiket) megfojtassák. Aki először szerezte meg a pénzt, valószínűleg nyert. Ha nem egy fiú győzedelmeskedett, hanem egymással küzdöttek a kincstárért, akkor senki sem tudott elég bevételt szerezni, hogy megfizesse a támogatóit. Ennek gyakran polgárháború lett az eredménye, mint azt Libéria esetében láttuk.

Tudni, hol van a pénz, és ez különösen az önkényuralmi rendszerekben fontos – és rendkívül nehéz. Az ilyen rendszerekben nagy a titkolózás. A támogatókat fizetni kell, de nincsenek pontos elszámolások, nincs részletes leltár, nem lehet pontosan követni az anyagi javak mozgását. Az átláthatóság hiánya természetesen szándékos.[49] Így a kaotikus könyvelés egyfajta biztosíték: sokkal nehezebb egy riválisnak azt megígérni, hogy fizeti a támogatóit, ha nem tudja, mennyi volt a támogatás addig, vagy nem tudja rátenni a kezét a pénzre. A titkolózás nemcsak a riválisok ellen jelent biztonságot, hanem a támogatókat is bizonytalanságban tartja: nem tudják, mennyit kapnak a többiek. Aki próbálta már elolvasni a részvénytársaságok éves jelentését, hamar rájön, hogy ez a gyakorlat kis győztes szövetségtől való függés esetén áll elő. Vállalati környezetben is van homály, annak ellenére, hogy az éves beszámolóknak szigorú törvényi feltételeknek és könyvelési szabványoknak kell megfelelniük. A titkolózás biztosítja, hogy mindenki kap ajánlatot, amiről alkudozhatnak, és nem tudják, mennyibe kerül lecserélni őket. Így minden támogató árát a lehető legalacsonyabban lehet tartani, és vége annak a támogatónak, akit rajtakapnak, hogy egyeztetni próbál szövetséges társával az ár felhajtása érdekében.

Ahogy az előző fejezet végén láttuk, nagyon nehéz az autokratáknak túlélni az első hónapokat a hivatalukban. A jó kormányzás olyan luxus, amelyet nem engedhetnek meg maguknak olyan időszakban, amikor azért kell küzdeniük, hogy bevételük legyen. Nem meglepő,

hogy politikai átmenetek idején gyakran történik fosztogatás, lefoglalás, harácsolás, sürgős kiárusítás; vagy ellenkezőleg, ironikus módon liberális reformokat vezetnek be a leendő diktátorok, akik rájöttek, hogy a demokratának könnyebb átvészelni a megválasztás utáni első hónapokat, mint az autokratának. Ezért a vezetőváltást követően kevés vezetőnél látunk olyan intézkedéseket, amelyek arra utalnak, hogy törődnek az emberekkel, inkább sok új vezető veszi el az emberek pénzét és vagyonát. Meglehet, az ilyen vagyonelkobzások káros hatással vannak a hosszú távú bevételre, de ha egy vezető nem talál pénzt rövid távon, akkor a hosszú táv nem az ő problémája lesz.

A demokraták általában elég szerencsések ahhoz, hogy tudják, hol van a pénz nagy része. Amikor David Cameron lett Nagy-Britannia miniszterelnöke és Barack Obama az Egyesült Államok elnöke, egyiküknek sem kellett megkínoznia az elődjét, hogy kiszedje belőle, hol van a pénz. Mivel a demokráciáknak jól szervezett és viszonylag átlátható kincstáruk van, a pénzmozgások zavartalanul folytatódhatnak vezetőváltás esetén is. Ennek az átláthatóságnak két oka van. Az első, hogy a demokratikus vezetők a legjobban azzal segíthetik politikai túlélésüket, ha átlátható kormányzást folytatnak. A második ok, hogy demokráciában a bevétel nagyobb része származik a dolgozó emberek adójából, mint autokráciákban. Ezeket az adókat tiszta, átlátható módon kell kezelni, mert amilyen biztos, hogy a vezetőknek pénzre van szükségük, olyan biztos az is, hogy a választópolgárok igyekeznek elkerülni az adófizetést.

Adóztatás

Mindenki utálja az adókat, és rendkívül leleményesek vagyunk az adózás elkerülésben. A vezetők azonban rajongnak az adókért – egészen addig, amíg nekik nem kell fizetni. Diktátornak lenni fantasztikus lehet, de egyben szörnyen stresszes is, különösen, ha fogyóban van a pénz.

Az adó a kormányfők egyik legjobb fájdalomcsillapítója. Hiszen az adó generálja az annyira szükségelt bevételeket, amivel aztán a támogatókat lehet jutalmazni. Általános szabály, hogy a vezetők mindig emelni akarják az adókat. Így további forrásokhoz juthatnak, amelyekkel a támogatóikat jutalmazhatják, és persze nem feledkeznek meg saját magukról sem. Büntetlenül azonban nehéz adót emelni.

A vezetőknek három nehézséggel kell szembenézniük, hogy mennyi pénzt vehetnek el a néptől. Az első nehézség, hogy az adó növelése csökkenti a munkakedvet. A második, hogy az adóterhek óhatatlanul a vezető nélkülözhetetlen támogatóit is sújtják. (Az első nehézség általában autokráciában korlátozza az adókat, a második a demokráciákban.) A harmadik, hogy az adóbeszedéshez tapasztalat és pénz is kell. Az adóbeszedés költsége korlátozza, milyen adókat vethet ki a vezető, és meghatározza azt is, hogy milyen adóztatási módszereket választ.

Az adókkal kapcsolatos első és legfontosabb kifogás, hogy nem ösztönzik a kemény munkát, a vállalkozókedvet és a befektetői hajlandóságot. Ez igaz. Az emberek jellemzően nem szívesen dolgoznak keményen azért, hogy a kormány kincstárát tömjék pénzzel. A közgazdászok előszeretettel hasonlítják az adóztatást és a gazdasági tevékenységet tortához: amikor az adó alacsony, az emberek keményen dolgoznak, hogy nagyobb legyen a torta, de a kormány ebből csak vékony szeletet kap. Ha a kormány emeli az adókat, a tortából nagyobb szeletet hasít ki magának, de az emberek kezdenek kevesebbet dolgozni, így a torta mérete csökken. Ha a kormány rendkívül alacsony vagy magas adókat vet ki, az adóbevétel a nullához közelít. Az első esetben alig kap valamit egy nagyobb tortából; utóbbi esetben alig van torta, mert szinte senki sem dolgozik. Valahol a két véglet között van az ideális adóztatási arány, amely a lehető legtöbb bevételt hozza az államnak. Az az ideális adókulcs és az adók ideális összetétele attól függ, hogy mekkora a nyerő szövetség. Ez egy a sok ok közül, amiért a szervezetek vonatkozásában hasznosabb arról beszélni, hány nélkülözhetetlen szövetségtagtól függenek, nem pedig olyan homályos fogalmakat emlegetni, mint autokrácia vagy demokrácia. Az általános szabály, hogy minél nagyobb a nélkülözhetetlenek aránya, annál alacsonyabb az adókulcs. Miután ezt tisztáztuk, visszatérünk a kevésbé pontos autokrácia- és demokrácia-fogalmakra, de mindig szem előtt tartjuk, hogy ezek alatt valójában kisebb, illetve nagyobb létszámú szövetségeket értünk.

Az autokraták olyan adókulcs alkalmazására törekednek, amely a bevételt maximalizálja. Annyi pénzt akarnak, amennyit csak megszerezhetnek maguknak és a cimboráiknak. Ezzel ellentétben a jó kormányzás azt diktálja, hogy az adókat csak olyan dolgokra szabad elkölteni, amelyet a piac nem tud biztosítani; ilyen a honvédelem, illetve a nagy infrastrukturális beruházások. Viszonylag alacsony adók kivetése tehát arra ösztönzi az embereket, hogy produktívabbak legyenek, így nagyobb lesz a torta. A demokraták közelebb vannak a jó kormányzás ezen alapelvéhez, mint az autokraták, de ők is emelik az adókat. Ronald Reagan (1981–1989) amerikai elnök adópolitikájának kiindulópontja az volt, hogy az amerikai adók valójában magasabbak voltak a bevételt maximalizáló szintnél. Reagan elnök azzal érvelt, ha csökkentik az adókat, az emberek annyi pluszmunkát végeznek, hogy a kormány bevételei növekedni fognak. Vagyis a nagyobb torta kisebb szelete több mint a kisebb torta nagyobb szelete. Ez a mindenkinek előnyös politika népszerűnek bizonyult, ahogy a hasonló érvelések is. Az elmélet azonban a gyakorlatban nem így működött.

Reagan elnöknek bizonyos mértékig igaza volt: az alacsonyabb adók ösztönözték az embereket, hogy többet dolgozzanak, így a torta mérete nőtt. Ám döntő tényező, hogy demokráciákban nem a szövetség adóelviselő hajlandósága az adókulcs mértékének valódi korlátja. Mivel az adók nem voltak olyan magasak, hogy tönkrevágják a vállalkozói kedvet, Reagan adócsökkentésének nem volt érezhető hatása. A torta mérete nőtt, de nem akkorát, hogy az adóbevételek számottevően növekedtek volna.

Manapság a Republikánus Párt Tea Party szárnya a Reagan elnök adópolitikájához hasonló adócsökkentést szeretne végrehajtani. Ők is azzal érvelnek, hogy az adócsökkentés gazdaságnövelő hatású. A Tea Party mozgalom 2010-es választási sikere azt jelzi, hogy az emberek nem szeretnek adót fizetni. Az a politikus, aki felemeli vagy csak változatlanul hagyja az adókat, politikailag sebezhető; ugyanilyen sebezhető az a politikus is, aki nem azt a politikát folytatja, amelyet a szövetsége akar. Ez a bökkenő. Lehetséges, hogy az adócsökkentés növeli a torta méretét, de nem annyira, hogy egyszerre több pénzt és hatékony gazdaságpolitikát eredményezzen. Az a kérdés, hogy milyen adókulcs mellett lehet, hogy a magánszektor által megtermelt javak hatékony, de egyenlőtlen újraelosztása felülmúlja a kormány méltányos, kevésbé hatékony, de népszerű gazdasági programját.

A vezetés nem a jó kormányzásról, hanem a hatalmon maradásról szól. Ezért a vezetők támogatást vásárolnak, nélkülözhetetlen támogatóikat jutalmazzák mások rovására. Az adóztatás kettős szerepet játszik az ilyen lojalitás megszerzésében. Először is biztosítja a vezetőknek azokat a forrásokat, amelyekkel a legfontosabb támogatóikat gazdagíthatják. Másodszor csökkenti a szövetségen kívüliek jólétét. Az adóztatás, különösen a kis létszámú szövetségeknél a szövetségen kívüliektől (szegények) elvett pénzt átcsoportosítja a szövetségen belülieknek (gazdagok). A kis szövetségi rendszerek igazolják ezt az alapelvet, mert vannak helyek, ahol az emberek pontosan azért gazdagok, mert a nyerő szövetségbe tartoznak, míg mások azért szegények, mert nem tartoznak abba a körbe. A zimbabwei Robert Mugabe elnök egyik pártfogoltja, Phillip Chiyangwa őszintén kimondta: „Azért vagyok gazdag, mert a Zanu-PF [Mugabe hatalmon levő pártja] tagja vagyok."[50] Ha a szövetség változik, az is változik, hogy ki gazdag, és ki szegény.

Zimbabwe ebből a szempontból sem számít elszigetelt esetnek. Robert Bates, a Harvard Egyetem vezetéstudományi professzora leírta, Kenyában milyen kapcsolat van a vagyon és a politikai támogatás között:

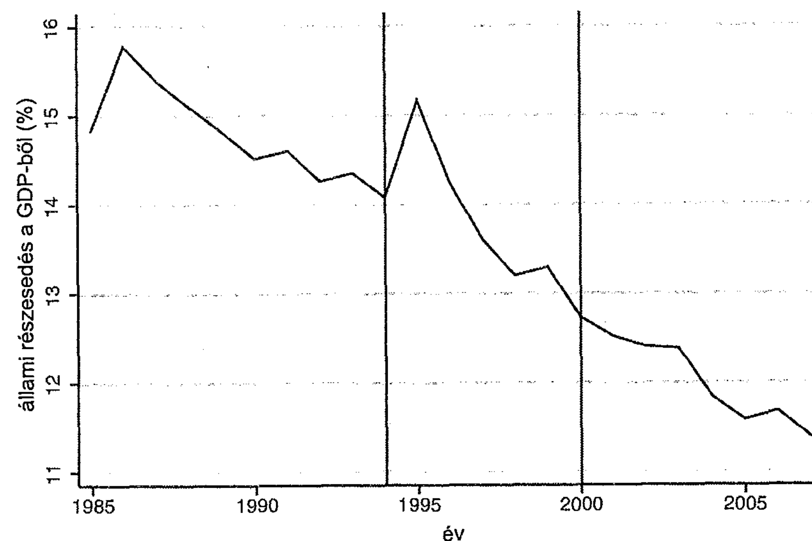
> Kenyában dolgoztam akkoriban, amikor Daniel Arap Moi után Jomo Kenyatta lett Kenya elnöke. Ezzel a hatalmi váltással a politikus elit politikai szerencséje megfordult. Ahogy autóztam, feltűnő táblákat láttam a gazdaságok kapuin: állatokat, mezőgazdasági gépeket, épületeket, földet árultak. Amint kiestek a politika kegyeiből, ezeknek a politikusoknak hirtelen azzal kellett szembenézni, hogy a hiteleiket felmondták, vagy újabb fedezetet kértek, a szubvenciókat megszüntették, vagy az üzletük, amelyet az állam addig védett, ki lett téve a piaci verseny hatásainak. Akikkel korábban Nairobi előkelő szállodáiban találkoztam, azokat most vidéki kocsmákban láttam; soványak voltak, és aggódva gondolkodtak a sorsfordulaton."[51]

Az emberek természetesen kisimultak és elégedettek, nem pedig nyúzottak és nyugtalanok szeretének lenni. Ezért maradnak lojálisak. A súlyos adóteher növeli a különbséget a gazdagok és a szegények között – akik benne vannak a szövetségben, és akik nincsenek benne. Ugyanakkor a keletkező bevétel csak a szerencsés kevesekhez jut el, másoknak alig marad valami. Ráadásul az a nyomor, amelyet a súlyos adóteher okoz a lakosság többségének, a szövetségi tagságot még értékesebbé teszi. A támogatók, mivel félnek attól, hogy másik vezetés alatt kirekesztve és szegénységben élnének, még inkább lojálisak. Bármit megtennének, hogy megtartsák, amijük van, és tovább gyarapodhassanak. Gerard Padró i Miquel, a London School of Economics kutatója rámutatott, hogy számos afrikai ország vezetője „túl" magas adókat vet ki, majd a kiválasztott csoportnak kedvezményeket ad. Lehet, hogy ez gazdaságilag őrült húzás, de politikailag zseniális.[52]

A demokraták is keményen adóztatnak, mégpedig ugyanazon okból, mint az autokraták: szubvenciókat, kedvezményeket adnak azoknak a csoportoknak, amelyek támogatják őket a választásokon; ezeket a kedvezményeket pedig az ellenzék rovására adják. Lehetőség szerint a demokraták és a republikánusok is arra használják az adóztatást, hogy ellenzéktől vagyont vonjanak el, és azt támogatóiknak adják. Vagyis a demokratikus kormányokban is erős a vágy a büntető adóztatásra, de ez nem éri el az autokraták mohóságának szintjét. Mivel a szövetség kicsi, az autokrata könnyen képes kompenzálni a szövetség nélkülözhetetlen tagjait a rájuk háruló adóteher miatt. Ez a lehetőség nem áll a demokrata vezető rendelkezésére, mert támogatóinak száma nagyon nagy. Ezért az adókulcsokat az a szükség szabályozza, hogy a szövetség tagjai egy másik vezetés alatti elvárásaiknál anyagilag mindenképpen jobban járjanak. George Bush az elnökválasztási kampány során azt mondta az amerikai népnek: „Lassan mondom: nem lesznek új adók." Ám a költségvetési deficit miatt kénytelen volt újabb bevételekhez jutni. Az eredmény: több adó. Másfél évvel korábban, az első öbölháború után Bush népszerűségi mutatója 90 százalék fölött volt. De a hanyatló gazdaság és az adókkal kapcsolatos megszegett ígérete ahhoz vezetett, hogy amikor újraválasztásáért indult, 1992-ben legyőzték. Tény, hogy minden vezető úgy akar bevételt generálni, hogy azzal saját támogatóinak kedvezzen, demokráciákban viszont a vezetők kénytelenek az adókat viszonylag alacsony szinten tartani. A demokraták is a jó kormányzási minimum fölött adóztatnak, de nem emelik az adókat az autokraták bevételmaximalizálási szintjére.

A rezsim jellege és az adóztatás közötti kapcsolat jól nyomon követhető Mexikó történelmében. Mexikóban 1994-ben tartották az első szabad választást; a hatalmon lévő pártot, a Partido Revolucionario Institucional (PRI), 2000-ben vesztett először országos szinten. Mint a 4.1. ábra mutatja, a többpárti választások (és a demokratizálódás) idején törés jelzi, hogy kezdődött a kormány bevételének csökkenése az egy főre

jutó nemzeti össztermék (GDP) arányában. Ahogy a győztes szövetség mérete nőtt, a mexikói adókulcsok csökkenni kezdtek; ennek így kell lennie, amikor a politikusoknak kevesek helyett sokak kegyét kell keresniük. 1979-ben például, amikor a PRI erős volt a hatalomban, a legmagasabb adókulcs 55 százalékos volt. Ahogy a PRI egypárti hatalma csökkent, az adókulcsok is csökkenni kezdtek. Az első szabad választások idején, 2000-ben a legmagasabb mexikói adókulcs 40 százalék volt.[53]

4.1. ábra – Mexikó adóterhelése és a demokratizálódás

Az autokraták kis létszámú szövetségének tagjai sem szeretnek adót fizetni, de készségesen támogatják a magas adók kivetését, ha ezeket az adókat arra használják, hogy bevétel jusson vissza hozzájuk. Pontosan ez volt a helyzet a kaliforniai Bell városban, amikor Robert Rizzo polgármester felemelte az adókat. A város képviselő-testülete megakadályozhatta volna az adóemelést, de ha ezt tették volna, a városnak nem lettek volna anyagi forrásai a hatalmas tanácsadói díjak kifizetésére. Az egyszerűség kedvéért tegyük fel, hogy Rizzo szövetsége Bell 36 000 lakosának

egy százalékát tette ki. Ez esetben minden egy dollár/személy adóemelésből Rizzo akár 100 dollárt is oszthat a szövetség minden tagjának. Ha szövetségének létszáma Bell lakosainak felét teszi ki, minden dollár adóemeléssel csak két dollárt juttathat nekik fejenként. Könnyű belátni, hogy az előbbi formáció készségesebben támogatja az adóemelést, mint az utóbbi.

A demokráciában élőknek, maga a gondolat, hogy az adók alacsonyabbak, mint más rendszerben, egyenesen abszurdnak tűnik. New York City lakói háromfelé adóznak: szövetségi adó, állami adó, helyi adó (és társadalombiztosítási járulék, betegbiztosítás és általános forgalmi adó). Akik elég jól keresnek, jövedelmüknek akár 40 százalékát kénytelenek befizetni jövedelemadóként. Ha beszámítjuk az általános forgalmi adót, a vagyonadót és más adókat, egy mérsékelten vagyonos New York-i a jövedelmének több mint felét adóba fizeti, ami aligha tekinthető alacsony mértéknek. A kiterjedt szociális védőhálót és állampolgári jogon járó egészségbiztosítást fenntartó európai demokráciák ennél is magasabb adókat szedhetnek be. Ezzel szemben bizonyos önkényuralmi rendszerekben nincs is jövedelemadó. Ám az átlagos adókulcsok összehasonlítása félrevezető.

Azon a jövedelmi szinten, amelyen a szegény, de diktatórikus államokban adóznak, az adókulcs Európában és az Egyesült Államokban nulla százalékos. Nem általánosságban, hanem adott jövedelmi szinteken kell összehasonlítanunk az adókat, mivel a jövedelemadó-rendszerek általában progresszívek, vagyis a magasabb jövedelmeket magasabb adókulccsal adóztatják. Ezért azt nézzük, hogy egy adott jövedelmi szinten mennyi adót kell fizetni az egyes országokban. Az Egyesült Államokban például 32 400 USD alatti éves jövedelemmel rendelkező egygyermekes családnak egyáltalán nem kell jövedelemadót fizetnie. Ha a jövedelmük 20 000 USD alatt van, a szövetségi kormánytól 1000 dollárt kapnak a gyermek ellátásának támogatására. Kínában a 32 400 dollár jövedelmű családtól 6725 dollár jövedelemadót követel az állam.[54] Bár a nominális adókulcsok lehetnek alacsonyak, a diktatúrákban magas implicit adók fordulhatnak elő; ha valakinek értékes jószága van, azt egyszerűen elvehetik.[55] Érdemes megjegyezni, hogy Kína leggazdagabb embere és Oroszország leggazdagabb embere jelenleg börtönben van.

2004-ben Mihail Hodorkovszkij volt a legvagyonosabb Oroszországban, a világon tizenhatodik leggazdagabb. Abból lett a pénze, hogy felépítette a Yukos olajvállalatot, amelyet az oroszországi privatizációs hullámban, 1993-ban alapított. A Yukos volt a világ legnagyobb nem állami kézben levő olajvállalata, az orosz olajtermelés 20 százalékát adta. Hodorkovszkij, aki eleinte a kormányhoz közeli volt, nyíltan beszélt Putyin autokrata rendszeréről és néhány ellenzéki politikai pártot alapított. 2003-ban csalás vádjával letartóztatták, és bebörtönözték. Az orosz kormány adócsalással vádolta a Yukos céget. A Yukos álláspontja szerint az orosz kormány sokkal nagyobb adót követelt a tőlük, mint más olajcégektől; olyan magas adót, amely egyes években meghaladta a bruttó bevételüket. Ez a hatalmas adóteher csődbe juttatta a céget. Amikor Hodorkovszkij első, nyolcéves ítélete letelt, és az orosz kormány nyilvánvalóan még mindig veszélyesnek tartotta, elítélték hűtlen kezelésért és pénzmosásért is.

Kínai sorstársa, Huang Guangyu, más néven Wong Kwong Ku sem járt sokkal jobban. Ötszáz dollárral és egy kordéval kezdte, amikor megalapította a Gome céget, Kína legnagyobb elektronikai kiskereskedelmi cégét. Több egymást követő évben ő lett Kína leggazdagabb embere... egészen addig, amíg vesztegetés vádjával bíróság elé nem állították, és tizennégy év börtönre ítélték. Valószínűleg bűnös volt, mert a vesztegetés annyira gyakori Kínában, hogy a normál üzletmenet részének tekinthető. Az is valószínű, hogy őt és másokat, akik ellen korrupció vádjával eljárást folytattak „politikai megfontolásból választották ki".[56]

Autokráciákban nem bölcs dolog gazdagnak lenni, kivéve, ha nem a kormány tette gazdaggá az illetőt. Ha pedig fennáll ez a helyzet, nagyon fontos a lojálitás. Valószínű, hogy Guangyu és Hodorkovszkij is

bűnös volt a csalás és vesztegetés vádjában, ám az országaikban ez bevett üzleti gyakorlat. Mások is biztosan bűnösek voltak ugyanebben, mégis szabadlábon vannak. Azért ítélték el őket, mert nem támogatták a kormányt, és hatalmas vagyonuk volt. A zimbabwei fehér farmereknek hasonló sors jutott. Robert Mugabe kormánya elvette a földjeiket. Ürügyként arra hivatkoztak, hogy földhöz kell juttatni a szegény feketéket, akiket a fehér uralmi rendszerek alatt kisemmiztek. A valóság teljesen más. A földterületek kivétel nélkül Mugabe cimboráinak jutnak, akik közül egyik sem ért a földműveléshez és gazdálkodáshoz. Az új tulajdonosok parlagon hagyják a földeket, a farmerek elvesztik befektetéseiket, a mezőgazdasági munkásokat kilakoltatják otthonaikból, és Zimbabwében, amely egykor agrártermékeket exportáló ország volt, nő az éhínség. Ugyanakkor még mindig Robert Mugabe van hatalmon.

A demokraták kevésbé hajlamosak rá, hogy átírják a szabályokat, és vagyonokat kobozzanak el. Bármilyen csábító is a többletbevétel, azt csak a csökkenő termelékenység árán lehetne elérni. Ha Shakespeare *A velencei kalmár* című színművének hőse, Portia bírói álruhába öltözve ítéletet hoz a perben, amelyben az egyik fél Antonio, aki saját magát kínálta biztosítékul egy kölcsönhöz, a másik pedig Shylock, aki követeli a biztosítékot, egy darabot Antonio húsából, amikor Antonio nem tud időben fizetni.[57] Antonio barátja, Bassanio (Portia férje) felajánlja, hogy többszörösen megfizeti a kölcsönt, és amikor Shylock ezt visszautasítja, a bíróság kegyelméért könyörög: „S kérem csak egyszer most hajoljanak Önök tekintélyére a jogok; S egy kis hibát tevén nagy jó miatt, Oh tartsák vissza e vad ördögöt." Ám Portia felismeri a törvény szentségét: „Az nem szabad. Nincs olyan hatalom, amely Velencze érvényes szokásán, törvényén, változtasson kény szerint. Mert mint előzményt fognák azt idézni, S több visszaélés törne bé honunkba ily példa résén. Az hát nem lehet."

A velencei kalmár sokféle üzenete és tanulsága bonyolult és ellentmondásos, de amit az imént idézett rész foglal össze (nem az ítélet-végrehajtás megfordítása, ami a színműben később következik be), arra figyelmeztet, hogy a sikeres kereskedelemhez a törvényes rend elengedhetetlen. A kereskedelem egyik alapkövetelménye, mint azt A velencei kalmár Velencére és általánosságban egyértelművé teszi: „A szerződéshez nem szükséges barátság, de szükséges hozzá bizonyos fokú bizalom, miszerint a piac jól szabályozott, illetve a szerződés teljesítése kikényszerítésének intézményei megfelelően erősek és hatékonyak."[58]

Adószedők

A demokratáknak is azért van szükségük anyagi forrásokra, hogy jutalmazni tudják szövetségüket, de nem vehetnek el túl sokat, különben azt kockáztatják, hogy éppen a támogatóikat idegenítik el maguktól. Hasonló megfontolások alakítják az adóbeszedés és -behajtás módját. A vezetők „igazságos", de legalábbis átlátható módon akarják beszedni az adókat. Kevés amerikai állampolgár van, aki az adóhivatalt (IRS) átlátható adóhatóságnak tekinti, de az adóhivatalra legalább szabályok vonatkoznak, és ezeknek a szabályoknak az alkalmazását független bíróság kényszeríti ki. Ami az amerikai adórendszert olyan bonyolulttá tevő szabályokat és követelményeket illeti, ezek elkerülhetetlenül azért jöttek létre, mert a politikusok óhatatlanul a kívülállók rovására saját támogatóikat jutalmazzák. Ezért az adótörvényekben többoldalas a farmerekre vonatkozó szabályozás; a gazdálkodó ugyanis nagyon fontos szövetségesei bizonyos politikusoknak, ezért őket mindenképpen jutalmazni kell, ha a hivatalban levő szenátorok és képviselők hatalmon akarnak maradni.

Autokraták, diktátorok rendszere sokkal kevésbé átlátható. Mint Hodorkovszkij és Guangyu sajnálatos esetéből láttuk, ha lehetőség adódik, az autokraták megragadják, amihez hozzáférnek. Ám hiába van meg az a jelentős előnyük, hogy nem kell tekintettel lenniük az

emberek érzéseire, az autokraták is kénytelenek valós nehézségekkel szembenézni az adóbeszedés terén. A magas adók önkéntelenül arra késztetik az embereket, hogy eltitkolják és elrejtsék a jövedelmüket. Így nehéz ellenőrizni a bevételüket. Ráadásul nagy hivatali apparátus kell ahhoz, hogy átfogó adórendszert működtessenek, és ez rettentően drága lehet. Az Egyesült Államok adóhivatala, az IRS az adóbevételek 0,5 százalékát, adófizetőnként 38 dollárt költ arra, hogy átlagosan 7614 dollár/adófizető adót beszedjen.[59] Ez teljesen rendben van olyan nemzetnél, ahol az egy főre jutó GDP 46 000 USD; de olyan országokban, ahol ez csak évi 1000 USD, ekkora költség az adóbevétel 23 százalékát is elviheti. Ráadásul nagy hivatali apparátus esetén az autokrata vezető lekötelezett az adminisztráció működtetőinek. A hatalmon maradás első számú szabálya, hogy minimalizáljuk azok számát, akiknek támogatására szükségünk van. Az autokraták, elkerülendő azt a sajnálatos helyzetet, hogy saját adóbeszedőik rabszolgái legyenek, gyakran inkább a közvetett adóztatás eszközéhez folyamodnak. Az indirekt adóztatással az adóztatás költségét nem az adófizetőkkel fizettetik meg. A kereskedelmi forgalom után fizetendő adók esetében például az értékesítők fizetik ezt az adót, de a költséget áthárítják a vásárlókra, így az adó közvetett.

A mezőgazdasági piaci tanácsok közvetett módon adóztatják a szegény gazdálkodókat az autokráciákban. Ezek a szervezetek elvileg hasonló szerepet töltenek be, mint az EU közös agrárpolitikája (CAP). A CAP garantálja a farmereknek terményeik minimálárát, így hasznot hoz a gazdálkodóknak. Számos demokráciában, ahogy az Egyesült Államokban is, a választásokon a vidéki választókerületek túlreprezentáltak. Mivel az általános hatalmi törekvés az, hogy minél kevesebb támogatóra legyen szükség a hatalmon maradáshoz, nem meglepő, hogy demokráciákban a vezetők gyakran vesznek be gazdálkodói csoportokat a szövetségükbe, és megfelelően jutalmazzák őket.[60]

Ezzel ellentétben autokráciákban, diktatúrákban a mezőgazdasági termelők csak ritkán kulcsfontosságú tényezők. Ilyen államokban a mezőgazdasági terméktanácsokat nem azért működtetik, hogy segítse, hanem azért, hogy kizsákmányolja őket. Vegyük például a ghánai Kakaó Piactanácsot (Cocoa Marketing Board – CMB). A kakaó Ghána legfőbb mezőgazdasági exportcikke. A kakaó árát a CMB határozza meg, és előírja, hogy a farmerek teljes kakaótermésüket ezen az áron adják el a tanácsnak, ami indirekt adó. A tanács ezek után a kakaót magasabb áron eladja a világpiacon, és a különbséget zsebre teszik. „A kakaótermelők verejtékén élősködő férgek hosszú sorában az első a Kakaó Piactanács."[61] Ezek a jövedelmek a ghánai kormány fő bevételi forrását jelentik.

Annak, hogy a szegényeket adóztatják meg a gazdagok gazdagodása érdekében, számos nagyon rossz gazdasági hatása van, de ezek jellemzően „hosszú távú" hatások, vagyis egy másik vezető problémái. Ghánában például a mezőgazdasági termelők súlyos adóztatásának az lett az eredménye, hogy a ghánai farmerek egyszerűen nem ültettek és nem műveltek több kakaócserjét. Az 1980-as évekre a kakaótermesztés összeomlott, és azt a keveset, amit megtermeltek, a farmerek a szomszédos Elefántcsontpartra próbálták csempészni. Ezek az esetek igazolják: ha az adó magas, az emberek nem dolgoznak többet, vagy igyekeznek kilépni a hivatalos gazdaság hatóköréből.

Az adóbeszedés privatizálása

Ha az indirekt adóztatás is túl nehézkesnek bizonyul, az autokraták néha kívülállókhoz fordulnak, hogy segítsenek nekik behajtani a pénzt a népüktől. Ennek az autokraták és adószedőik számára vannak előnyei és hátrányai. Akiket arra béreltek fel, hogy pénzt szedjenek be a kormánynak, és ennek egy részét megtarthatják maguknak, erősen motiváltak, hogy sok adót szedjenek be. Ez jó nekik és a vezetőnek is, aki megkapja a busás hasznot, amit az adószedők nem tartottak meg maguknak. Ám a feljogosított adószedők a megtartott pénznek kö-

szönhető hatalmat felhasználva fenyegetést jelenthetnek a hivatalban levő vezetőre.

Az Abbászidą Kalifátus volt az a muszlim birodalom, amelyet Mohamed próféta 632-ben bekövetkezett halála utáni katonai hódítások hoztak létre. Magában foglalta a Közel-Kelet nagy részét, Észak-Afrikát és Európa egyes területeit. Egészen 1258-ig fennmaradt. A rómaiakhoz hasonlóan a kalifák is igyekeztek elkerülni az adóbeszedés gyakorlati nehézségeit, ezért a feladatot teljes egészében kihelyezték, mondhatni külső cégre bízták. Az adóbérlő fizetett a kincstárnak a jogért, hogy egy bizonyos területről behajthassa az adót. Nyilvánvaló, hogy amint az adóbérlő kifizette a jogot, és megkapta ezt a privilégiumot, igyekezett minél több bevételt szerezni magának. Hírhedten brutálisak voltak, és eredeti módszereket találtak ki arra, hogy minél többet harácsoljanak. Az adót nem fogadták el terményben, hanem ezüstpénzt követeltek, ám közben szövetkeztek a helyi kereskedőkkel az árak alacsonyan tartására. Aki nem tudott fizetni, azt megbüntették, sőt, meg is ölték.

Az adóbérlőknek folyamatosan meg kellett küzdeniük azzal a problémával, hogy a lakosság inkább elmenekült, mintsem megfizette volna az adót. Ennek megelőzése érdekében az adóbérlők őrjáratokat szerveztek, hogy az embereket ellenőrizhessék. A nem-muzulmánokat sok esetben tetoválással jelölték meg, vagy kényszerítették őket, hogy „dögcédulát" viseljenek a nevükkel és címükkel, és ezzel a szökésüket megakadályozzák.[62] Az adóbérlők által beszedett adót csak nem-muszlimoknak kellett fizetniük. Bár nem ez volt az eredeti szándék, de sikeresnek bizonyult a muszlim hitre áttérés ösztönzésében. Sok nem-muszlim felismerte, hogy kikerülhetnek az adóbérlők hatóköréből, ha felveszik az iszlám hitet. Amíg ezek az áttérések nem értek el rendkívül nagy arányokat, az adóbérlők hihetetlenül meggazdagodtak. Amikor az áttérések túlságosan elszaporodtak, az adóbérlők is alkalmazkodtak az új helyzethez, és bizonyos adónemek beszedésében már nem tettek kivételt az igazhitű lakossággal. Ez pedig a kalifa szempontjából megbízható bevételi forrás

volt. Az, hogy az adóbérlők terrorizálták a lakosságot, politikai szempontból nem volt fontos: az elszegényedett és üldözött gazdálkodók nem voltak a győztes szövetség tagjai.

Az autokraták úgy is elkerülhetik a pénz begyűjtésének és újraelosztásának technikai nehézségeit, ha híveiket felhatalmazzák, hogy közvetlenül, mintegy önkiszolgáló rendszerben jutalmazzák magukat. Számos vezető úgy tartja, hogy a korrupció nem olyan rossz dolog, amelyet ki kell irtani. Inkább szükséges politikai eszköznek látják. A vezetők hallgatólagosan, burkoltan, sőt néha egészen nyíltan elnézik a korrupciót. Gyakorlatilag felhatalmazást adnak híveiknek, hogy fogadjanak el kenőpénzeket. Ezzel mentesülhetnek a feladat alól, hogy megszervezzék az adórendszert, és anyagi javakat juttassanak híveiknek. Szaddám Huszein fiai hírhedt csempészbandákat irányítottak az 1990-es években, amikor Irakot szankciók sújtották. Nagy vagyont szereztek a szankciók révén, amelyeknek célja elvileg az volt, hogy ártson a rezsimnek.

Ásványkincsek kitermelése

„Az olaj az ördög bélsara", ezt a kijelentést tette a venezuelai Juan Pablo Pérez Alfonzo, aki megalapította az Olajexportáló Országok Szervezetét (OPEC), amely az olajkitermelő országok kartele. Azt mondta: „Tíz év múlva, húsz év múlva az olaj tönkretesz minket." És igaza volt.

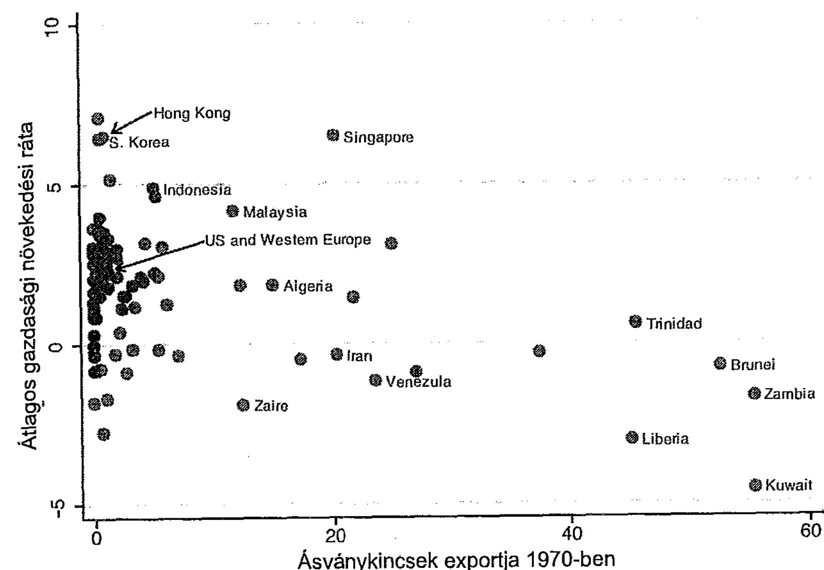
Mint sok vezető megtanulta: az adóból származó bevételekhez az kell, hogy az emberek dolgozzanak. Ha túl agresszíven adóztatnak, vagy nem olyan gazdasági környezetet teremtenek, amely kedvez a gazdasági tevékenységnek, az emberek egyszerűen nem termelnek. Ha a földből jutnak bevételhez, az megfelelő alternatívát jelent, és az embereket teljesen ki lehet hagyni az egyenletből.

Vegyük például az olajat. Akkor is folyik a földből, ha 0 százalék az adó, és akkor is, ha 100 százalék. Az olajkitermelésben az emberi mun-

ka elenyésző értéket képvisel. A gyakran ásványkincs-átoknak nevezett jelenség abban mutatkozik meg, hogy a sok és könnyen kitermelhető ásványkincsekkel rendelkező országok rosszabbul teljesítenek, mint azok, amelyeknek nem állnak rendelkezésére ilyen források.[63] A nyersanyagokban gazdag nemzeteknek rosszabb a gazdasági növekedése, nagyobb a polgárháború kitörésének veszélye, és jellemzőbben autokratikusabbak, mint a nyersanyagban szegény országok.

Afrika legnépesebb országa, Nigéria, 1960-ban nyerte el függetlenségét Nagy-Britanniától. Szegény ország volt, de reményei nagyok. Ezek a remények még tovább fokozódtak, amikor felfedezték az ország olajkincsét. Becslések szerint Nigériában van a világ tizedik legnagyobb olajtartaléka. Amikor az 1970-es évek elején és végén az olajválságok miatt az olaj ára felment, Nigéria hirtelen nagyon sok pénzhez jutott. Ám az 1980-as évek elejére az ország az adósság és szegénység mocsarába süllyedt. Az 1970-as évektől 2000-ig Nigéria 350 milliárd USD olajbevételhez jutott.[64] Ám ez a pénz nem segített az embereken. Ugyanezen időszak alatt az egy főre jutó évi jövedelem az 1970-es 1113 dollárról 2000-re 1084 dollárra csökkent; Nigéria a hatalmas olajkincse ellenére a világ egyik legszegényebb országa. A szegénység is nőtt. A napi egy dollár jövedelem gyakori mutató a szegénység becslésére: 1970-ben a nigériaiak 30 százaléka napi egy dollárnál kevesebből élt; 2000-re ez az adat közel 70 százalék lett. A helyzet azóta sem javult. Még az inflálódott dollárárfolyam mellett is a nigériaiak többsége kevesebb, mint napi egy dollárt keres, és az egy főre jutó jövedelem folyamatosan csökken. A jövedelem az inflációhoz igazítva ma kevesebb, mint Nigéria függetlensége előtt volt.

Nigéria ebből a szempontból nem kivétel. A 4.2. ábra pontosan ezt mutatja. A vízszintes tengely az ásványkincsexport a GDP arányában 1970-ben. A függőleges tengely az 1970 és 1990 közötti átlagos gazdasági növekedést mutatja. A trend teljesen egyértelmű. Azokban az országokban, amelyek bővelkednek olajban, rézben, aranyban, gyémántban és más ásványkincsekben, lassúbb a gazdasági növekedés.

4.2. ábra – A gazdasági növekedés és a természeti kincsek bősége, 1970–1990

Az ásványkincsek azonban nagyon jól jönnek a vezetőknek. Az emberekkel szemben az ásványkincseket nem kell munkára ösztökélni. Persze azokat ki is kell termelni, de az autokraták ezt többnyire a helyi lakosság bevonása nélkül meg tudják oldani. Nigériában például az olaj a Niger folyó deltájának környékére koncentrálódik. A kitermelést nagyrészt külföldi cégek végzik külföldi alkalmazottakkal. Kevés nigériai vesz részt a munkákban. Az olajvállalatok biztonsági cégeket alkalmaznak, gyakorlatilag kis magánhadseregeket, hogy távol tartsák a helyieket, akik akadályoznák a munkát, vagy tiltakoznának a kitermelés okozta természeti károk miatt. A BP és más külföldi cégek büntetlenül azt tesznek, amit akarnak, feltéve, ha megadják a kormánynak, ami a kormányé, vagyis rendesen fizetnek. Ez nem a cégek hibája, hiszen ilyen az általános üzletmenet azokban az országokban, ahol a vezető néhány cimborája támogatására támaszkodik. A tevékenységüket felelősen végző

cégeknek természetesen kevesebb pénzük marad, amit a kormánynak átadhatnak, és ez elég ahhoz, hogy lecseréljék őket olyanokkal, amelyek hajlandóak az „együttműködésre".

Az ásványkincsekben gazdag országokban a gazdagság és a szegénység közötti különbség érdekes mutatója a külföldiek megélhetési költsége. Hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy Oslo, Tokió vagy London vezeti a legdrágább helyek listáját, de a világ legdrágább városa Luanda, az Afrika déli részén levő Angola fővárosa. Havi 10 000 USD-be is kerülhet a rendes környéken egy bérlakás, de a víz- és áramellátás így is akadozhat. Ugyanakkor az ENSZ illetékesei szerint Angola lakosságának 68 százaléka él a szegénységi küszöb alatt; a gyermekek több mint negyede nem éri meg az ötödik születésnapját, és a férfiak várható élettartama 45 év alatt van. A legfrissebb jövedelemegyenlőtlenségi adat 2000-ből származik. Eszerint a lakosság legszegényebb 20 százaléka az összvagyonnak mindössze két százalékát birtokolja. A humán fejlettségi mutató alapján (HDI) Angola a világ 182 országából a 143. helyen áll. Angolában, mint sok más nyugat-afrikai államban az árakat az olaj hajtja fel.

A nyersanyag-átoknak köszönhetően az autokraták bőkezűen jutalmazzák támogatóikat, akik hatalmas vagyonokat gyűjtenek. Ez az árakat nagyon felhajtja, ahogy azt Luandában láttuk, ahol a vagyonos külföldiek és a kormányzó szövetség szerencsés helyi emberei minden nap Franciaországból repülőgéppel szállított libamájat ehetnek. A vezetők úgy biztosítják, hogy az emberek ne tudjanak együttműködni, fellázadni és magukhoz ragadni a kormányzást, hogy a szövetségen kívülieket szegénységben és tudatlanságban tartják. Míg az olajbevételek elegendő forrást biztosítanak ahhoz, hogy a társadalmi problémák megoldhatók legyenek, a beáramló pénz olyan politikai ösztönzést jelent, hogy a társadalmi problémák so[illegible] súlyosabbak lesznek.

Ez a hatás sokkal kevésbé ártal[illegible] a demokráciákban. Viszont ha egy állam egyszer profitot szerez az ás[illegible]kincsekből, a demokratizáló-

dás valószínűtlen. A liberalizálás politikájára legkönnyebben azzal ösztönözhető a vezető, hogy arra kényszerítik, adóbevételekből teremtsen pénzt. Amint ez bekövetkezik, nem nyomhatja el többé a népet, mert ha azt teszi, az emberek nem fognak dolgozni.

Ennek mellékhatásaként a nyersanyag-átok megszüntethető. Ha a segélyszervezetek segíteni akarnak az olajban gazdag országok népeinek, a politikai túléléselméletünkből az következne, hogy a tengerentúli közvetlen segítség helyett azzal tennének jót, ha adományaikat jobb tevékenységre fordítanák, és meggyőznék a fejlett világ kormányait, hogy növeljék a kőolaj adóját. Ha nőne a kőolaj és a gáz ára, az adók következtében csökkenne az olaj iránti kereslet. Ez pedig az olajban gazdag, de szegény országok vezetőit arra ösztönözné, hogy inkább az adóztatásra támaszkodjanak.

A hatékony adóztatáshoz az kell, hogy az emberek motiváltak legyenek dolgozni, de nem tudnak hatékonyan termelni, ha nincsenek olyan szabadságjogaik, mint a szabad gyülekezés joga és a szólásszabadság.

Kölcsönök

A kölcsön csodálatos eszköz a vezetők számára. Arra használják a pénzt, hogy rövid távon kielégítsék támogatóikat, és ha van egy kis eszük, valamennyit félretesznek maguknak. Ha nem különösen szerencsések, hogy sokáig maradhatnak hivatalban, a kölcsön visszafizetése másik vezető problémája lesz. Az autokrata vezetők annyi kölcsönt vesznek fel, amennyit csak tudnak; a demokratikus vezetők is lelkes kölcsönfelvevők.

Mindannyian kicsit türelmetlenek vagyunk, és jól bevásárolunk akkor is, amikor a józan ész azt diktálná, hogy inkább takarékoskodjunk. A politika a pénzügyi döntést még gyarlóbbá teszi. Hogy megértsük a logikát, és belássuk, miért olyan tékozló kölcsönfelvevők a politiku-

sok, tegyük fel, hogy egy országban mindenki évi 100 dollárt keres, és a várakozások szerint a jövőben is ennyit fog keresni. Minél többet költünk ma, annál többet kell törlesztenünk holnap. Tegyük fel, hogy plusz 100 dollár elköltése után a jövőben évi 10 dollárról le kell mondanunk, hogy fizetni tudjuk a kamatokat. A vélemények megoszlanak abban a tekintetben, hogy ez jó ötlet, de a politika nyilván vonzónak állítja be. Tegyük fel, hogy a vezetők a kölcsönvett pénzt egyszerűen felosztják a győztes szövetség tagjai között. Ez felbátorítja a vezetőket, hogy még több kölcsönt vegyenek fel. Ha egy vezető győztes koalíciójának tagjai közé a lakosság fele tartozik, és annyi kölcsönt vesz fel, hogy minden lakosra 100 dollár jut, akkor mindenkinek évi 10 dollárról kell lemondania (adó formájában a kamatra fizetni) a következő években. Ám mivel a szövetség csak a lakosság felét teszi ki, a szövetség minden tagjának azonnali haszna a kölcsönből 200 dollár. Bár egyesek ezt még mindig nem találhatják vonzónak, nyilvánvalóan jobb, mint 100 dollár adósságterhet venni a nyakukba. A kormányok pazarlóbbak költekezésben és kölcsönfelvételben, mint az állampolgárok. Ez a költekezés jelentősen megnő kis szövetségre támaszkodó rezsimek esetében.

Ahogy a szövetség mérete csökken, nő a haszna az eladósodásból. Ha például a szövetségbe százból egy ember tartozik, az adósságkötelezettségért a szövetség minden tagja 10 000 dollárt kap, míg alig 200 dollárt, ha a szövetséghez a lakosság fele tartozik. Ez nyilvánvalóan elég jó alku, amire a többség lecsapna. A szövetség méretének csökkenésével a kölcsönfelvételi kedv növekszik. Persze ha több kölcsönt vesznek fel ma, az azt jelenti, hogy holnap nagyobb lesz az eladósodottságuk, és kisebb a hitelképességük. Ám az ilyen érvek aligha győznek meg egy vezetőt. Ha a pénzügyileg kedvezőbb pozíciót választja, és nem veszi fel a hitelt, akkor kevesebbet tud jutalmazásra költeni. Egy kihívónak nincs ilyen problémája, aki készséggel vállal ilyen eladósodást azért, hogy támogatást nyerjen a hivatalban lévő vezető szövetségének tagjaitól. Ez a hivatalban levő vezetőt sebezhetővé teszi. A hitelfelvétel vonzó lehetőség, hiszen a hitel visszafizetése a következő adminisztráció feladata lesz. Ezzel meg lehet kötni minden jövőbeli kihívó kezét.

A vezetőnek annyi hitelt tanácsos felvennie, amennyit a szövetség támogat. Nyilván van kihívó, aki ennyit hitelt venne fel, és így elragadná a hatalmat a hivatalban lévő vezetőtől. Vagyis ha a vezető nem vesz fel hitelt, azzal saját hatalmának megtartását veszélyezteti. A nagy hitelfelvétel a kis szövetségi berendezkedés sajátossága. Egyes közgazdászok véleményével ellentétben nem az alapvető gazdasági jellegzetességeket figyelmen kívül hagyó harmadik világbeli vezetők sajátossága.

Autokráciában a szövetség kis mérete azt jelenti, hogy a vezetők gyakorlatilag mindig hajlandók újabb adósságot felvenni. Annak, hogy az autokraták mennyi kölcsönt vesznek fel, csak egyetlen korlátja van, hogy az emberek mennyi pénzt hajlandók kölcsönadni neki. Korábban láttuk azt a paradoxont, hogy Nigéria olajbevételeivel együtt nőttek az adósságai is. Nem arról volt szó, hogy az olajkincs bátorított volna hitelfelvételre, mivel az autokraták mindig több hitelt akarnak felvenni. Inkább az olajbevétel jelentette azt, hogy Nigéria nagyobb adósságot tud vállalni, és az emberek hajlandók kölcsönadni az államnak.

Bár a szövetség nagyobb mérete demokráciákban némi korlátot szab a kölcsönfelvétel szintjének, a demokratikus vezetők is hajlamosak a pénzügyi felelőtlenségre. Ne feledjük, hogy amíg az adósságot mindenki fizeti, a kölcsönből származó előnyökből aránytalanul nagyobb mértékben részesülnek a győztes szövetség tagjai. Az utóbbi tíz évben sok nyugati nemzet gazdasága virágzott. Ez kiváló alkalom lett volna az adósságállomány csökkentésére. Ám sok esetben nem ez történt. Az Egyesült Államok adóssága 1990-ben 2,41 billió dollár volt, a GDP 42 százaléka. 2000-re az adósság nominálértéken 3,41 billió dollárra nőtt, bár relatív értékben csökkent, a GDP 35,1 százalékát tette ki. Bár a 2000-es években a gazdaság szárnyalt, az adósság lassan nőtt, ahelyett, hogy csökkent volna. A pénzügyi válság előtt, 2007-ben az Egyesült Államok államadóssága 5,04 billió dollár, a GDP 36,9 százaléka volt.

A nagyobb gazdaság nagyobb adósságtörlesztést tesz lehetővé, ezeknek a gazdaságoknak nagyobb a kapacitásuk hitelfelvételre.

Hajlamosak lehetünk az adósság növekedését párhuzamba állítani az éppen hatalmon lévő elnök politikájával. Ám az ideológia nem magyarázza ezeket a trendeket. A háború utáni amerikai államadósság mindkét nagy felhalmozódási időszaka republikánus kormányzás idejére esett: Ronald Reagan (1981–1989) és George W. Bush (2001–2009) hivatali idejére. Ez az adósság elképesztő módon nőtt 2007 és 2010 között a recesszió időszakában, amikor az Egyesült Államok konszolidálta a bajba került bankokat, és keynesi pénzügyi politikát folytatva fiskális ösztönzést adott a gazdaságnak. 2010 harmadik negyedévére az adósság 9,13 billió dollárra, a GDP 62 százalékára nőtt. Nagy-Britannia adósságállománya hasonló trendet követ. 2002-ben az államadósság a GDP 29 százalékán állt, de 2007-re 37 százalék lett, és ez a 2008-as pénzügyi válság nyomán robbanásszerűen nőtt: a GDP 70 százaléka.

Számos kormány helyezkedik szembe Keynes nézeteivel, és recesszióban igyekszik visszafogni a költekezést, ahelyett, hogy keresletet ösztönözné. Ez gátolja a politikusok hitelfelvételi hajlandóságát; mintha a „költsünk kevesebbet" hitelfelvételi fronton nem volna érvényes. Az izlandi, görög és ír hitelválság azonban sok befektetőben keltett kételyt az iránt, hogy az országok képesek visszafizetni a hiteleiket. Ez növelte a hitelfelvétel költségét, és sokkal nehezebb lett új hitelhez jutni. Nem a kereslet, hanem a kínálat zsugorodott.

A piacok korlátozzák, mennyi hitelt vehet fel egy ország. Ha magánemberek vesznek fel túl sok hitelt, és nem tudják, vagy nem akarják visszafizetni, akkor a bankok vagy más hitelezők elvehetik a vagyontárgyait a hitel fedezetéül. Az országoknak kölcsönadó hitelezők nem foglalhatnak le vagyontárgyakat. Voltak példák arra, hogy hitelezők ezzel próbálkoztak. Franciaország 1862-ben megszállta Mexikót; így akarták elérni, hogy Mexikó fizesse vissza az államkölcsönét. Franciaország 1923-ban a Ruhr-vidéket is megszállta, hogy beszedje az I. világháborúban megítélt háborús jóvátételt, amelyet Németország nem fizetett meg. Mindkét próbálkozás kudarc volt. A gyakorlatban az egyetlen szankció, amivel a hitelezők az országok felé élhetnek az, hogy elvágják őket a további hitelfelvétel lehetőségétől. Ám ennek mélyre ható következményei vannak, mivel a pénzpiacokon a hitelképességet nagyra értékelik. Ezért az országok általában visszafizetik adósságukat.

Ha azonban a hitelképesség értéke kisebb, mint a hitelek visszafizetésének költsége, akkor a vezető beszünteti a fizetést. Ha ezt elmulasztja, vagy nem szándékozik meglépni, nyilván jön egy kihívója, aki ezt megteszi. Ez volt az 1930-as években Adolf Hitler népszerűségének a titka. Németország hatalmas adósságokkal küszködött, amelyek részben az I. világháborús jóvátételi kötelezettségből adódtak. Hitler ezt a kötelezettséget nem volt hajlandó megfizetni. A németeknek ez tetszett, mert ennek az adósságszolgálatnak túl nagy lett volna az ára.

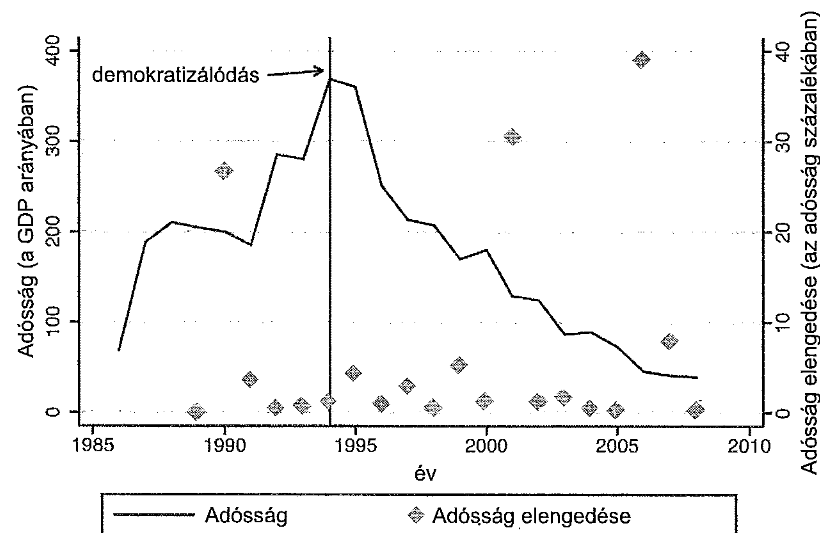
Ha az adósságállomány közelít ahhoz az egyensúlyhoz, ahol a hitelképesség értéke egyenlő lesz az adósságszolgálat költségével, a hitelezők nem hajlandók tovább növelni a hitelállományt. Ezen a ponton, ha a vezetők újabb hitelekért folyamodnak, adót kell emelniük, hogy fizetni tudják. Mint Nigéria esetében láttuk, a kitermelhető ásványkincsek felfedezése eszköz az adósságszolgálat további növelésére, és ezáltal újabb hitelek felvételére. Ám ha nem fedezték volna fel ezeket a kiaknázható ásványkincseket, csak adóemeléssel lehetett volna növelni a hitelképességet. Az autokratikus vezetők számára ez azt jelenti, hogy liberalizálják a politikájukat, hogy keményebb munkára késztessék az embereket, mert már így is magas adókulccsal dolgoznak. A vezetők csak akkor hajlandók megfontolni, hogy ilyen kockázatos politikai liberalizációt hajtsanak végre, ha financiális problémákkal kénytelenek szembenézni. Nem gyakran és nem örömmel teszik. Csak akkor engednek demokratikus, képviseleti és számon kérhető kormányt, ha nincs más módja, hogy megmeneküljenek az azonnali hatalomfosztástól.

Adósság elengedése

Az adósság elengedése népszerű politika, de általában meggondolatlan. Akik amellett vannak, hogy engedjék el a súlyosan eladósodott szegény országok adósságát, azzal érvelnek, hogy az adósságteher a nemzet szegényeire hárul, akik nem szükségszerűen részesültek a kölcsönökből. Ez nyilvánvalóan igaz. A pénz előnyeit a vezető és a szövetség élvezi, míg az adósságteher mindenkire nehezedik. Ám akik az adósság elengedése mellett érvelnek, arra hivatkoznak, hogy szerintük hogyan kellene működnie a világnak, nem pedig úgy, ahogy valójában működik.

Az 1980-as évek végén, amikor sok szegény ország küszködött az adósság visszafizetésével, a hitelezők együttműködtek az adósság átütemezésében és elengedésében. A tárgyalások egyik fontos központja a francia Gazdasági Minisztérium volt; a franciák segítettek egyeztetni, hogy minden hitelező hasonló veszteségeket szenvedjen. A tárgyalások Párizsi Klub néven váltak ismertté. A Nemzetközi Valutaalap (IMF) és a Világbank kezdeményezte a súlyosan eladósodott szegény ország (HIPC) minősítést. A korábbi esetenkénti tárgyalás helyett ez a program segítséget nyújtott a szegény országoknak azzal, hogy leírta adósságaikat. Ám ezek az országok csak akkor részesülhettek az adósság enyhítésében, ha jelentős haladást értek el abban, hogy teljesítsenek bizonyos konkrét feltételeket a szegénység enyhítése és a költségvetési reform terén. A program nagy lendületet kapott a Millenniumi Fejlesztési Célok program keretében. 2006-tól kezdődően sok HIPC adóssága jelentős mértékben csökkent. Ám érdemes visszatekinteni a 2000 előtti legnagyobb adósságterhet enyhítő programokra. Érdemes megfigyelni, milyen fontos a kormányzás természete. Bár a hitelezők gondosan megválogatják, melyek azok az országok, amelyek szerintük a hitel visszafizetésének vonatkozásában ésszerűen viselkednek, a hitelkonszolidációt követően sok ország mégis újra növelni kezdte adósságait.

Az adósság százalékában 2000 előtt a legnagyobb adósságelengedések a következők voltak: Etiópia, 1999 (az adósság 42 százaléka), Jemen, 1997 (34 százalék), Fehéroroszország, 1996 (33 százalék), Angola, 1996 (33 százalék), Nicaragua, 1996 (30 százalék) és Mozambik 1990 (27 százalék).[65] Angola és Nicaragua kivételével minden ország rögtön újra elkezdett hiteleket felvenni. Etiópia adóssága például 1999-ben sorozatos kisebb adósságcsökkentések és 4,4 milliárd dollár elengedése után 5,7 milliárd dollárra csökkent. Ám 2003-ra az adósság ismét 6,9 milliárd dollár lett. Fehéroroszországnak 1996-ben 589 millió dollár adósságot engedtek el, ám az ország adósságállománya az 1995-ös 1,8 milliárd dollárról 2005-re 4,1 milliárd dollárra nőtt. Bár az ilyen adósságcsökkentési programba bevont országokat alaposan átvilágítják, ezek a példák arra utalnak, hogy sok esetben az adósság elengedése intézményi reformok nélkül egyszerűen lehetővé teszik az állami vezetőnek, hogy újabb hiteleket vegyen fel.

4.3. ábra – Mozambik adóssága és az adósság elengedése

A demokraták is szeretnek hitelt felvenni, de nem annyira tékozlók, mint az autokraták. Általában az autokratáknál alacsonyabb adósságszinten maradnak. A demokratizálódás elősegíti a sikeres adósságcsökkentést, mint azt Mozambik és Nicaragua példája mutatja. 1990-ben Mozambik adósságának 27 százalékát elengedték. Az eredmény további adósságfelhalmozás volt. Mire Mozambik 1994-ben demokratizálódni kezdett, az adósság meghaladta a nyolc milliárd dollárt. A 4.3. ábrán láthatjuk, ezt az adósságot fokozatosan csökkentették, részben újabb adósságelengedésekkel.

A HIPC program nagyon sok kritikát kapott azért, mert csak lassan csökkent a szegény országok adóssága. Mi az ellenkezőjéért kritizáljuk ezt a programot. Ezek a programok általában túlságosan lelkesen engedik el az adósságot. Az adósság elengedése egyszerűen lehetővé teszi, hogy az autokratikus vezetők még több pénzt kezdjenek kölcsönkérni. Mint látni fogjuk, a pénzügyi válság az egyik fontos ok, amely miatt a vezetők kénytelenek nyitni a demokratizálódás felé. Az adósságleírás azonban enyhíti a pénzügyi nyomást, és lehetővé teszi az autokratáknak, hogy reformok nélkül hatalmon maradjanak, továbbra sanyargassák alattvalóikat, megkeserítsék az életüket.

Nem csoda, hogy az autokrata vezetők imádják az adósságenyhítési programokat. De hogyan tetszik az adósság elengedése azoknak, akik szeretnék javítani a kormányzást, és akik hozzánk hasonlóan azzal akarják kezdeni, hogy tanulmányozzák a vezetők viselkedését, ahelyett, hogy álmodoznának? Most nem a vezető szemszögéből nézzük a kormányzást, hanem inkább arra fordítjuk figyelmünket, hogyan lehet megváltoztatni egy autokrata szemléletét. Vagyis belegondolunk, hogyan használhatjuk a diktatórikus hatalom logikáját arra, hogy megfelelő ösztönzőket találjunk az autokratáknak a kormányzás javításához. Elgondolkodunk, vajon felkelthetjük-e legalább néhány autokrata érdeklődését, hogy a népük érdekeit szem előtt tartva uralkodjanak, mert ez a politikai túlélés legjobb módja?

Az adósságcsökkentés demokráciákban működhet. Mivel az ilyen országok amúgy is csökkenteni akarják a túlzott adósságot, az adósság részleges elengedése nyilvánvalóan felgyorsítja ezt a folyamatot. Amint a 4.3. ábrán látjuk, Mozambik már a 2001-es és 2006-os nagymértékű adósságenyhítés előtt is igyekezett megoldani adósságszolgálati problémáit. Ezért mi inkább a konzervatív megközelítés hívei vagyunk: a nulla vagy legfeljebb kismértékű adósság elengedésében látjuk a megoldást a kormányzás minőségi változtatására, az elnyomó rezsimek uralma alatt szenvedő emberek életminőségének javítására. Tudjuk, hogy az adósság elengedése lehetőséget biztosít az autokratáknak, hogy bebetonozzák magukat a hatalomba. Az adósság elengedése a demokratizálás ígéretének feltételével sohasem lesz hatásos. Az autokrata vezető kijelentheti őszinte szándékkal, hogy az anyagi forrásokért cserébe valódi demokratikus választásokat ír ki. Amint azonban a pénzügyi válságnak vége, és az illető vezető hitelhez jut, hogy megvásárolja a szövetség hűségét, minden megígért választás csak csalás és ámítás lesz. A demokratáknak az adósságenyhítés segít, de szükségtelen. Ha nem engedik el az autokrata vezetők adósságát, olyan lázadásokra lehet számítani, amilyeneket 2011-ben a Közel-Keleten tapasztalhattunk, amelyek utat nyithatnak a jövőbeli jobb kormányzás felé.

* * *

Az adóztatás, az ásványkincsek kitermelése és a kölcsönfelvétel az elsődleges módszerek a szövetség gyarapodását szolgáló pénzszerzésnek. Az adóztatás másfajta bemutatása, hogy a folyamat elfogadhatóbbnak tűnjön, olyan érveket sorakoztat, hogy az emberek milyennek szeretnék a munka világát. A vezetők azért adóztatnak, mert költeniük kell a szövetségükre. A sikeres vezető a lehető legtöbb bevételt szedi be. Az adóztatás korlátai: (1) az emberek munkahajlandóságának változása az

adóteher alatt; (2) mit hajlandó elviselni a szövetség és (3) az adóbeszedés költségei.

Ha az államkincstár megtelt, a vezetők a rendelkezésükre álló pénzeket háromféleképpen költik el: Először juttatnak a lakosságnak. Vagyis olyan politikai eszközökkel élnek, amely mindenkinek a javára szolgák. Másodszor magánjutalmakat biztosítanak a szövetség tagjainak. A magán- és közhasznosság aránya politikai rendszerek függvényében változó, és érdemes megjegyezni, ha marad pénz a szövetség tagjainak kifizetése után, azt szabadon felhasználhatják. Ezért a vezetőknek van egy harmadik választásuk abban, hogyan költik el a pénzt. A maradék pénzt elkölthetik olyan beruházásokra, amelyeket szívügyüknek tekintenek. Vagy – ahogy az túl gyakran történik – elrejtik maguknak a rosszabb napokra.

5.

FOGD A PÉNZT, ÉS KÖLTSD EL!

Az új vezető végre átalakította a szövetséget, amely hatalomra juttatta, és megfelelő embereket tett a megfelelő helyekre. Dől a pénz, vagy legalábbis folyamatosan csordogál az adófizetésnek köszönhetően. Most jön a kormányzás igazi feladata: úgy és arra adni pénzt, amivel a szövetség boldog lesz – de ne legyen túl boldog – és csak annyit juttatni lejjebb, hogy a lecserélhetők ne lázongjanak. Ahogy azt az elmúlt néhány évben Észak-Afrikában és a Közel-Keleten, Kelet-Európában az 1980-as és 1990-es években láttuk, ez minden vezetőnek óvatos kötéltánc. Az utóbbi néhány évtized történései megmutatták, hogy egy idő után minden autokrata leesik a kötélről. Valóban nehéz megtalálni a megfelelő egyensúlyt a szövetség tagjainak és a lecserélhetőknek nyújtott előnyök között.

Az új vezetőnek, aki sokáig meg akarja tartani hivatalát, el kell sajátítania a pénzköltés művészetét. Természetesen hibázhat azzal, hogy túl nagylelkű a szövetsége tagjaihoz, de ezt csak azzal a pénzzel teheti meg, amelyet saját belátása szerint elkölthet, miután gondoskodott a szövetség tagjai igényeinek kielégítéséről. Jobban teszi, ha az anyagi juttatások terén nem téved olyan ember kárára, aki puccsot vagy forradalmat robbanthat ki. Ha nem megfelelő embert rövidít meg anyagiakban, bármely vezető sorsa beteljesíti William Wordsworth híres verssorát: *Adunk-veszünk, erőnk herdálva itt.*

Minden demokrácia alapvető kérdése: hogyan osszák el a forrásaikat úgy, hogy az előnyöket a társadalom minden tagja élvezze? Ezek a közjószágok különbözőek lehetnek, attól függően, mit követelnek azok, akik olyan pozícióban vannak, hogy követelhetnek. Akik pozícióban vannak, természetesen a hivatalt betöltő vezető nélkülözhetetlen támogatói. A nélkülözhetetlen támogatók különböző csoportjai másmás közjószágokat tartanak fontosnak. Némelyek a szociális biztonsági hálóra akarnak többet költeni; mások az oktatásra; megint mások az idősek vagy a fiatalok támogatására; a művészetekre és így tovább. Bár mindezek érdekesek, és ha érintőlegesen is, de mindegyikkel foglalkozunk, minket különösen az alapvető közjavak érdekelnek, mint az oktatás, az egészségügyi ellátás és olyan szabadságjogok, mint a sajtószabadság, a szólásszabadság és a gyülekezés szabadsága.

Bár a külföldi megszállás elleni biztonság nyilvánvalóan a közjavak központi eleme, a külső fenyegetettséget későbbi fejezetben taglaljuk. Nézzük meg, hogyan segíthetik a közjavak a társadalom egészét, és hogyan segítik elő azt, hogy a vezető bebetonozza magát a hivatalába.

A hatékony politika nem szükségszerűen állampolgár-központú

Ahhoz, hogy egyensúlyt találjon a tömegeknek és nélkülözhetetlen támogatóinak kedvező költési politikák között, a vezető jól teszi, ha tanulmányozza Thomas Hobbes kormányzásfilozófiájának azon részeit, amelyeket a bevezetőben röviden bemutattunk. Hobbesnak sok mindenben igaza volt, de a kormányzásról szóló elképzeléseiben nem tévedhetetlen. Bár felismerte, hogy aki a társadalmat gazdagítja, elkerülheti az olyan forradalmat, amilyet ő átélt Angliában, de nem határozta meg, hogy mi tartja vissza az embereket a lázadástól és mi az, ami a nélkülözhetetlen támogatókat visszatartja attól, hogy elárulják a vezetőt, legyen a vezető

akár Hobbes autokratája, Platón filozófus királya, Rousseau közakarata vagy Madison képviselői. Hobbes biztos volt abban, hogy az autokratának jó szándékúnak kell lennie, mert így lehet elkerülni a forradalmat. Hobbes attól tartott, hogy ha az uralkodó nem gazdagítja népét, akkor sokak élete rossz, szegény, embertelen és rövid lesz.

Hobbesnak csak félig volt igaza. Tény, ahogy Hobbes hitte, hogy a boldog lakosság, akikről az uralkodó gondoskodik, valószínűleg nem lázad fel. Kína hosszan tartó gazdasági növekedése (legalábbis egyelőre) ezt bizonyítja. Jólétben és boldogságban kell tartani a tömegeket, és akkor nem elégedetlenkednek. Hasonlóképpen igaz az is, hogy a beteg, éhező, tudatlan nép lázadásának kicsi a valószínűsége. Észak-Korea tömege csendesnek tűnik; a vezetőjüket istenítik, akitől, bármilyen csekély mértékben is, megkapják, amire a létfenntartáshoz szükségük van. Kik csinálnak forradalmat? A nagy köztes réteg, akik nincsenek sem elnyomva, sem elkényeztetve. Az előbbiek túl gyengék és megfélemlítettek, hogy lázadjanak. Utóbbiak elégedettek, és nincs okuk hőzöngeni. Teljesen nyilvánvaló, hogy a kettő közötti réteg jelent fenyegetést a rezsim stabilitására. Ezért az okos vezető úgy egyensúlyoz az anyagi forrásokkal, hogy a szövetség elégedett maradjon, a nép pedig csak annyira legyen jó állapotban, hogy meg tudja termelni a hatalmon lévő vezető és a nélkülözhetetlenek szövetsége vagyongyarapodásához szükséges javakat. Nem meglepő, hogy azok az országok, ahol a kormány néhány nélkülözhetetlen támogatóra támaszkodik – vagyis a legkevésbé demokratikus országok – azok a helyek, ahol Hobbes pontosan írja le a tömegek életét. Mint korábban láttuk, ezeken a helyeken a legjobbak a kilátásai a vezetőnek, hogy sok évig hatalmon maradjon.

Azoknak a vezetőknek, akik nagyobb létszámú szövetségtől függnek, keményen meg kell dolgozni azért, hogy az állampolgárok élete ne legyen rossz, szegény, embertelen és rövid. Ez nem azt jelenti, hogy a demokratikus vezetőknek mindenképpen az emberek érdekeit kell szem előtt tartaniuk, és nem jelenti azt sem, hogy szeretniük kell a népet.

Csak arról kell gondoskodniuk, hogy a közjavak rendelkezésre álljanak ahhoz, hogy az életszínvonal megfelelően magas legyen. Egyszerűen be kell tartaniuk a sikeres vezetők szabályait, alkalmazniuk kell ezeket nehéz körülmények között, amelyekkel minden demokrata szembenézhet: engedetlen nélkülözhetetlenek csoportjára kénytelen támaszkodni, hogy hatalmon maradhasson.

Ahogy a demokratáknak nem szükséges a közérdeket szolgálni, a diktátorok sem feltétlenül teszik nyomorúságossá az állampolgárok életét, ám ez gyakrabban szolgálja az érdekeiket. Vannak kivételek, de ezek csak megerősítik, milyen fontos betartani a politika játékszabályait. Az teljesen rendben van, hogy egy vezető a rendelkezésére álló pénzből megpróbál az állam polgárainak jobb életet teremteni. A vezető szabad rendelkezésére álló pénz az, ami a szövetség hűségének biztosítása után megmarad. Szingapúrnak például jó szándékú diktatúrában sikerült magas életszínvonalat biztosítani az állampolgároknak, bár nincsenek olyan szabadságjogok, amelyeket mások nagy becsben tartanak. Lee Kuan Yew, Szingapúr hosszú ideig uralkodó jótevője a Hobbes-féle autokrata megtestesítője volt. Ám a jó szándékú diktátor eléggé ritka.

Az egyszerű emberek számára a jó élet megteremtésének legmegbízhatóbb eszköze a nagy létszámú szövetség fenntartása, amely arra kényszeríti a hatalomra vágyó politikusokat, hogy az emberek érdekét szem előtt tartva kormányozzanak. A demokráciák, különösen az olyan demokráciák, ahol nincs szervezett tömbszavazás, úgy alakítják az ösztönzőket, hogy a politikusok szolgálhassák saját érdekeiket, különösen a hatalmon maradás érdekét, és közben az állampolgárok nagy csoportjának biztosítanak jólétet. Ez lehet az oka annak, hogy a demokráciák többségében jólét van, az állam stabil, ahol biztonságos élni.

Nem biztos, hogy a jó élethez vezető út a nagy létszámú szövetség fennmaradása. Sok kiváló közgazdász, köztük néhány Nobel-díjas is meg van győződve róla, hogy a demokráciához vezető út a jólét növelése. Ezért valahányszor gazdasági válság felhői gyülekeznek a horizonton,

például egy kormány annyira eladósodott, hogy a fizetésképtelenség vagy csőd szélére került, adósságelengedésért, új hitelekért, külföldi segélyért és más gazdasági megoldásokért kiáltanak. Meg sem hallanak minket, akik azt követeljük, hogy a bajba jutott autokratikus gazdaság bármiféle megmentési kísérlete és a pénzügyi segítség előtt rendbe kell tenni a kormányzást. Meg vannak győződve arról, hogy a jólét – és nem a politika – jobb módszer arra, hogy elkerüljék a Hobbes által leírt helyzet kialakulását. Ha egyszerűen áttekintenék a gazdaságot megsegítő programok eredményességének történetét, amelyet az előző fejezetben kezdtünk bemutatni, rögtön nyilvánvalóvá válna, hogy a politikai változás nélküli adósságelengedés, amelyet előszeretettel alkalmaznak a harmadik világ országai pénzügyi válságainak esetén, ritkán merül fel igényként, ha nagy létszámú szövetségre támaszkodó társadalom kerül pénzügyi válságba.

Gazdasági mentőakciók és a szövetség mérete

A gazdasági mentőakciók politikája eltérő lehet kis, illetve nagy létszámú szövetségre támaszkodó rezsimek esetében. Gazdasági mentőakció lehet a változtatás az adóztatás és a költségvetési kiadások terén; kölcsönfelvétel belföldi vagy külföldi bankoktól; adósságelengedés; külföldi segélyek. Minden gazdasági mentőakció feltételéül szabják a gazdasági reformot, akár az IMF, akár a Német Központi Bank, akár az adófizetők adják a pénzt. A kis vagy nagy létszámú szövetséggel működő pénzügyi segélyezettek között az a különbség, hogy az utóbbiak szinte mindig reformokat hajtanak végre, előbbiek pedig ritka esetben teszik ezt.

Ahogy az adósságelengedés, a nehéz helyzetben alkalmazott gazdasági mentőcsomagok is arra szolgálnak az autokratáknak, hogy fenyegető politikai válságot oldjanak meg. Ha a gazdaságuk túlságosan legyengül ahhoz, hogy elegendő pénzt tudjanak költeni a politikai lojalitás

megvásárlására, az autokraták kénytelenek szembenézni azzal, hogy egy riválisuk vagy a forradalom taszítja le őket a hatalom csúcsáról. Körülbelül ennyi a 2011-es a tunéziai és egyiptomi politikai-gazdasági válság története. A gazdasági mentőcsomaggal, akár belső forrásból, akár külső kölcsönökből vagy segélyekből finanszírozzák, lefizethető az ellenzék, és elejét lehet venni annak, hogy a vezető hatalmára törjenek. Ezért gazdasági válság idején az autokraták a gazdasági nehézségek enyhítésére valójában azért kilincselnek gazdasági mentőcsomagokért, hogy önmagukat mentsék.

A nagy létszámú szövetségre támaszkodó vezetőknek a gazdasági mentőcsomag valóságos átok, de legalábbis szükséges rossz. A gyengén teljesítő gazdaságot a választók valószínűleg politikai kudarcnak, a vezetés hibájának tartják, amely eredménye az, hogy a hatalmon lévő vezetői garnitúrát a választók a következő alkalommal menesztik. A Republikánus Párt főként ezért vesztett 2008-ban az amerikai választásokon; és mivel a gazdasági helyzet nem javult elég gyorsan, hogy a választók elégedettek lehessenek, 2010-ben a demokraták vesztettek a képviselőházi választásokon. Így a gazdasági mentőcsomag szükségessége erős jelzés a választóknak arra, hogy új programmal előálló új vezetőket keressenek. Ezért a gazdasági válság és a gazdasági mentőcsomagra kényszerülés a demokráciákban szinte mindig rossz hír.

A világ gazdag országai súlyos gazdasági válságot éltek át 2008-ban és 2009-ben. A Bush- és az Obama-kormányzat is igyekezett a válság legsúlyosabb következményeit enyhíteni azzal, hogy hatalmas pénzügyi mentőcsomagokat juttattak a bankok és más nagy üzletágak megmentésére, hogy helyreállítsák a piac fizetőképességét, és az amerikai gazdaságot visszajuttassák a folyamatos fejlődés útjára. Szinte ugyanezt tették a vezetők Európában is. Ezek a gazdasági mentőcsomagok a szabályozások változását is előidézték. Jó példa erre a fogyasztóvédelmi törvény, amelyet Obama elnök 2010-ben írt alá. A súlyos recesszióval

szembenézve a Kongresszus Franklin Roosevelt elnök óta a legnagyobb szabályozási reformot szavazta meg.

Ezzel ellentétben a kis koalíciójú rezsimekben a gazdasági mentőcsomagok gyakran arra szolgálnak, hogy fennmaradjon a *status quo*, minden úgy menjen tovább, ahogy addig. A gazdasági mentőakciók az autokráciákban ritkán járnak azzal a mellékhatással, hogy komolyan átértékelnék a gazdaságpolitikát. Ennek következtében az autokráciákban gyakrabban fordulnak elő gazdasági válságok, mint demokráciákban, és amíg a gazdag országok késztetést éreznek, hogy kölcsönnel, adósságelengedéssel vagy segélyekkel a segítségükre siessenek, ritkán eredményezik a társadalom helyzetének javulását, bár egy eredményük biztosan van: megszilárdítják a rossz vezető hatalmát.

Luxus a demokrácia?

Igazuk van abban a diktátoroknak és a közgazdászoknak, hogy előbb a gazdasági hitelképességet kell megteremteni, csak azután jöhetnek a politikai változások? A demokrácia luxusának előfutára volna az anyagi jólét? Szerintünk nem. Rengeteg gazdag hely van a világon, amely elnyomó rendszerek miatt szenved, ahol az átlagemberek élete ugyanolyan magányos, rossz, embertelen és rövid, mint a szegényebb országokban élőké. Nézzük meg bármelyik nem demokratikus, olajban gazdag rezsimet.

Persze vannak a világon bölcs, jó szándékú vezetők azok között is, akik kis létszámú nélkülözhetetlen támogatói csoportra támaszkodnak, de ez nem jelenti azt, hogy jó ötleteik vannak, hogyan tegyék jobbá mások életét. Az ilyen kiskoalíciós vezetők szerint az olyan szabadságjogok, mint a szólás-, a sajtószabadság és különösen a gyülekezési szabadság olyan luxusnak számítanak, amelyet csak azután lehet adagolni, ha

a jólétet elérték. Éppen azok a vezetők vallanak ilyen nézeteket, akik népüket szegénységben és elnyomásban tartják. Jó példa erre a Kínai Népköztársaság. Amikor Teng Hsziao-ping az 1980-as években bevezette a gazdasági liberalizációt a gazdag nyugati államok szakértői elégedetten jósolták, hogy Kína gazdasága növekedni fog, és ez a folyamat gyors demokratizálódáshoz vezet. Harminc évvel a folyamatosan gyors növekedés kezdete után még várjuk ezeket a megjósolt politikai reformokat. A gazdasági növekedés nem garantálja a politikai fejlődést, de nem is kizáró oka. A Kínai Köztársaság (Tajvan) és a Koreai Köztársaság (Dél-Korea) a modell arra, hogy előbb a jólétet, aztán a demokráciát teremtették meg. Mondanunk sem kell, hogy a Kínai Népköztársaság nem lelkesedik azért, hogy a két ország tapasztalatait átültesse a saját gyakorlatába.

Számos közgazdász ugyanarra a következtetésre jut, mint a diktátorok, bár teljesen más megközelítésből. Sok gazdasági szakember számára a nemzetek nagy igyekezete a meggazdagodásra, mielőtt szabadok lennének, abból következik, ahogy a politikáról gondolkoznak. Leírják a politikát, inkább nem foglalkoznak vele.

Nem vitás, hogy gazdagnak lenni jó, és a világ sok gazdag országa demokratikus állam. A nagy létszámú nélkülözhetetlen szövetséges csoporttól való függés magyarázat az életszínvonalra akkor is, ha még nincs gazdagság, mivel az a jövőbeli jólét hírnöke. A gazdasági növekedés és a siker ezzel szemben mintha nem volna biztosíték a jobb kormányzásra, sőt akár akadályozhatja is.[66] Ezt a kérdést érdemes alaposabban tanulmányozni, bár egyelőre azt vizsgáljuk, hogy a nélkülözhetetlen és lecserélhető támogatók csoportjának mérete hogyan határozza meg a források elosztásának módját a közjószágokra és magánjutalmakra való költségráfordítás arányában úgy, hogy elég pénz jusson a szövetség tagjainak megfizetésére és kapjon a köz is, hogy az emberek ne lázongjanak.

Közjavak, amelyek nem a köz javát szolgálják

A vezető szempontjából a lakosság legfontosabb funkciója, hogy adót fizessen. Minden kormányrendszernek pénzre van szüksége. Ennek érdekében bizonyos alapvető közjavakat még a leggonoszabb diktátornak is elő kell teremtenie, hacsak nem tudja az adózó népet nélkülözni, mivel olyan bevételi forrása van, mint az olaj vagy a külföldi segélyek. A közjavaknak, mint például az alapvető infrastruktúra, az oktatás, az egészségügyi ellátás mindenki számára elérhetőnek kell lenniük, mégpedig azért, hogy biztosítsák a produktív munkaerőt, amely adóbevételt termel, így a hatalmon lévők és a nélkülözhetetlen támogatók zsebeit tömik. Ezek a közjavak politikailag nem a tömegek életkörülményeinek javítását szolgálják, annak ellenére, hogy a dolgozók hasznukat veszik.

Az oktatást, mint az életben való érvényesülés eszközét minden ország lakossága nagyon fontosnak tartja. És sok liberális gondolkodó magasztalja oktatás minőségét olyan elnyomó államokban, mint Castro Kubája, sőt mint Kim Dzsong Il Észak-Koreája. És igazuk van. Kubában és Észak-Koreában is nagyon jó az általános iskolai oktatás. Egy 1997-es UNESCO-tanulmány szerint a kubai harmadikosok és negyedikesek sokkal jobban teljesítenek, mint más latin-amerikai országok tanulói. Észak-Koreában 100 százalék az írástudók aránya. Ugyanakkor a demokratikus Indiában csak a lakosság 81 százaléka tud írni-olvasni.[67] Ám ezek a tények félrevezetők lehetnek. Azzal, hogy az alapfokú oktatás kötelező az ilyen helyeken, gyakran azt akarják bizonyítani, hogy az önkényuralmi rendszer nem is olyan rossz.

Csak kevesen gondolkoznak el azon, miért költenek a diktátorok az általános iskolai oktatásra, de nem viszik tovább a felsőoktatásra. A politikai túlélés logikája arra tanít, hogy gyanakvóan szemléljük mindezt. Nem hisszük, hogy ezek a közjavak arra szolgálnak, hogy felemeljék és segítsék azokat az embereket, akik ilyen helyeken élnek. Mint tud-

juk, a politika szabályai arra késztetik a vezetőket, hogy ne tegyenek többet az emberekért, mint amennyi szükséges ahhoz, hogy a lázadást megakadályozzák. Azok a vezetők, akik *a nélkülözhetetlen támogatók csoportjának rovására* a közjólétre költenek, a saját sírjukat ássák.

Ezek a vezetők, legyenek diktátorok vagy demokraták, mind ugyanazt a kérdést ragadják meg: mennyi oktatás szükséges? Azok számára, akik kis létszámú csoportra támaszkodnak, a válasz elég egyértelmű. A közoktatás ne legyen olyan kiterjedt, hogy lehetőséget adjon a lecserélhetőknek a kormány tekintélyének megkérdőjelezésére. A naiv szemlélő megnézheti ezeknek a szörnyű rezsimeknek a közszolgáltatásait, és arra a következtetésre juthat, hogy mivel általános körben biztosítanak olyan közjavakat, mint az állami egészségügyi ellátás és rendes általános iskolai oktatás, tulajdonképpen jobban gondoskodnak a népükről, mint sok demokratikus államban. Ez természetesen ostobaság; az autokrata rendszerek egyszerűen azért vigyáznak a parasztok egészségére, hogy dolgozni tudjanak, és csak annyit tanítanak nekik, hogy el tudják látni a munkájukat. Hiába tudnak írni, attól még parasztok maradnak.

A vezetők oktatás iránti érdekének sokkal jobb mércéje a legjobb egyetemek eloszlása. Kína és Szingapúr kivételével egyetlen nem demokratikus országnak sincs olyan egyeteme, amely a 200-as világranglistán szerepelne. Nem számítva a hongkongi egyetemeket, amelyeket még 1997 előtt a britek alapítottak, mielőtt Hongkongot visszacsatolták Kínához, a legjobb kínai egyetem csak 47. a világranglistán, annak ellenére, hogy Kína lakosságából bőven van lehetőség kiváló elméket toborozni. A legjobb orosz egyetem a hosszú diktatórikus vezetése alatt a 210. a listán. Ezzel szemben viszonylag kis lélekszámú országok, ahol a politika nagy létszámú nélkülözhetetlen támogatói csoporttól függ, mint Izrael, Finnország, Norvégia, Hollandia, Belgium és Kanada, sok egyetem tartozik a legjobb 200 közé.[68] Az, hogy a világszínvonalú egyetemek eloszlása ilyen egyenlőtlen, egyáltalán nem véletlen. A magasan képzett szakemberek potenciális fenyegetést jelentenek az autokratákra, ezért az autokraták gondoskodnak arról, hogy korlátozzák a felsőbb oktatásban való részvételt. A diktátorok azt akarják, hogy a munkásoknak legyenek meg az alapképzésük, tudjanak írni-olvasni, ám a saját gyerekeiknek – akik majd követik őket a hatalomban – nagyon jó oktatást akarnak, ezért olyan helyekre küldik őket tanulni, mint Svájc, ahol Kim Dzsong Il legkisebb fia, kijelölt utóda is tanult. A diktátorok előszeretettel küldik gyermekeiket az Egyesült Államok legjobb egyetemeire és Oxfordba. Olyannyira, hogy azt gondolhatnánk, Oxford igazi zsarnoknevelde. Az Oxfordi Egyetemre járt sok diktátor, köztük Zimbabwe elnöke, Robert Mugabe, a pakisztáni Bhutto család tagjai, Jordánia, Bhután, Malajzia, még a kis Tonga uralkodója is. Anglia nagy létszámú nélkülözhetetlen szövetségesi rendszere szélesre tárja a felsőoktatás kapuit.

Ahol a vezetés a nélkülözhetetlenek kis létszámú csoportjára támaszkodik, szinte törvényszerű, hogy a felsőoktatás a hatalmasok gyermekeinek van fenntartva; ahol azonban a nélkülözhetetlen csoport létszáma nagy, ott a felsőoktatás mindenki javát szolgálja. A régi szovjet rezsim egyik jellemzője volt, amelyet Borisz Jelcin olyan hevesen bírált, hogy a kommunista párt vezetőinek gyerekei képességeiktől függetlenül abban a kiváltságban részesültek, hogy a legjobb egyetemekre juthattak be. A lojális családok gyerekeinek segítettek előre jutni. A másként gondolkodó családok gyerekei nem juthattak be a legjobb iskolákba.[69]

A diktatúrák és a demokráciák közös jellemzője, hogy a bennfentesek különleges előnyöket élveznek, ha a legjobb egyetemekre bejutásról van szó. Úgy látszik, ez még a nagy létszámú nélkülözhetetlen támogatóra támaszkodó politikai rendszereknél is így van, bár a kiváltságosok bejutását az egyetemek garantálják, nem az állam írja elő nekik. Az Egyesült Államok elnökének nem kell odaszólnia a Harvard Egyetemre, hogy kit vegyenek fel, de ahogy sok más tekintélyes egyetem, a Harvard is tiszteli a „hagyományt", azaz előszeretettel veszik fel régi diákjaik gyermekeit, mert valószínűleg több adományra számíthatnak a vagyo-

nos végzettektől. Ami kiváltságosságon alapuló rendszernek látszik, valójában nyitott, nagykoalíciós rendszer, amely az egyetemek belső dinamikáját is tükrözi.

Az egyetemek azonban kiskoalíciós politikai rendszerhez hasonlítanak, ahol meglehetősen magas a lecserélhetők létszáma. Ennek alapján nem meglepő, hogy az önkényuralmi rendszerekhez hasonlóan működnek, vagyis a gazdagokat és befolyásosakat, a jó hatalmi kapcsolatokkal rendelkezőket favorizálják azok rovására, akiknek nincs politikai hátszelük. Az egyetemi rektorok sokkal több adminisztratív dolgozót alkalmaznak, mint a tanszékvezetők. Mintha sohasem volna elég támogató adminisztrátorokból, akiknek állása attól függ, hogy a csúcson lévő személy elégedett-e. A tanszékvezetők azonban nem függnek attól, hogy a „főnökeik" elégedettek legyenek; azt akarják elérni, hogy a kollégáik elégedettek legyenek velük, és miután megkapták a kinevezést, nagyjából azt csinálhassanak, amit akarnak. Nagyon nehéz az egyensúlyt biztosítani, és a sikeres egyetemi vezetők különösen értenek ahhoz, hogy privát jutalmakat osztogassanak bárkinek, aki fenyegetést jelenthet számukra. Az egyetemnek pénzadományt szerzők gyakran megkapják a pénz egy részét, hogy ezzel további adománygyűjtésre buzdítsák őket. Az együttműködő oktatók nagyobb valószínűséggel kapnak egész éves kutatói szabadságot, kutatási pénzeket, megválaszthatják a csoportokat (általában kis csoportokat), ahol tanítanak. Ezért nem meglepő az egyetemek érdem szerinti minősítése; valójában kis létszámú támogatói szövetségen alapuló rezsimek.

Azt remélhetnénk, hogy rózsásabb a helyzet a középfokú oktatásban azokon a helyeken, ahol kevés nélkülözhetetlenre van szükség. Miért nem támogatja minden politikai vezető a középfokú oktatásba való korlátlan bejutást, ahol a diákok magasabb szinten tanulhatnak matematikát, természettudományokat, nyelveket, irodalmat, történelmet és társadalomtudományokat? Erre a kérdésre elég könnyű válaszolni. Ezek veszélyes közjavak, amelyeket óvatosan kell adagolni. Egyszerűen

nem kívánatos, hogy sok olyan ember legyen a társadalomban, akiknek a tudása nem feltétlenül szükséges ahhoz, hogy bevételt hozzanak az autokrata rezsimnek. Miért akarna például a hatalomhoz ragaszkodó autokrata szabad utat adni a középfokú oktatásba olyan embereknek, akik valószínűleg nem járulnak majd hozzá a szövetsége vagyongyarapodásához és biztonságához? A matematikát és a természettudományokat kiválóan oktatják Kínában; a szociológia és a politikatudomány a demokráciáknak való.

Ki nem tudna szeretni egy aranyos kisgyereket?

Az egészségügyi ellátás biztosításának megfontolásai nem sokban különböznek a közoktatásétól. A kis létszámú támogatói szövetségeken alapuló rendszerek vezetőinek elsődleges fontosságú szempontja, hogy a munkaerő folyamatosan dolgozzon; minden más lényegtelen. Nincs értelme sok pénzt költeni olyan emberek egészségügyi ellátására, akik nem dolgoznak, vagy sokáig nem fognak dolgozni. Ennek legnyomasztóbb példája az egészségügy gyermekellátó ágazata és a kormányt támogató győztes szövetség mérete közötti összefüggés.

Számos diktátor és nélkülözhetetlen követőik nem szeretik a gyerekeket. Igaz ez akkor is, ha olyan szörnyetegnek látszó emberekre gondolunk, mint Szaddám Huszein, de igaz ez Fidel Castróra is, akit gyakran dicsérnek azért, hogy mennyire igyekezett kiváló egészségügyi ellátást biztosítani Kubában.

Szaddám Huszein fényűző palotákat épített, miközben országának lakossága a gazdasági szankciók hatása miatt szenvedett. Az ENSZ tápszereket küldött az országba, hogy a kisgyerekek ne érezzék anynyira a nehézségeket; ám Huszein megengedte a cimboráinak, hogy a szállítmányokat ellopják. Az ENSZ-től kapott tápszerek felbukkantak a Közel-Kelet szinte minden piacán, így Huszeinnek profitot hozott,

bár Irakban a gyermekhalandóság megkétszereződött. Kétségtelen, hogy Huszein nyomorult alak volt, de nem volt semmivel sem rosszabb bármelyik szívtelen, durva zsarnoknál. De az is lehet, hogy a kis csoporttól való függés vitte rá, hogy úgy viselkedjen, mintha brutális volna. Talán más helyen, más körülmények között nyilvános gyűléseken gyerekeket csókolgatott volna, hogy politikai támogatást szerezzen. Lehet, hogy Vegyi Alinak igaza volt és Szaddám tényleg túlságosan könyörületes volt.[70] Az adatok azt mutatják, hogy sok olyan autokráciában magas a gyermekhalandóság, ahol az egészségügyi ellátás egyébként jónak mondható. Ez azért lehet így, mert a kisgyerekek támogatása nem különösebben segíti a vezetőket a hatalmi túlélésben. Nem mintha nem szeretnék az aranyos gyermekeket ugyanúgy, mint bárki más, de tisztában vannak azzal, ha a gyerekeknek segítenek, azzal maguknak nem segítenek.

Latin-Amerikában éppen Kubában a legkisebb a gyermekhalandóság. Dicséretes eredmény. Ám a kérdés az, hogy ez Fidel Castro javára írható, annak köszönhető, hogy jó egészségügyi ellátást épített ki, vagy csak jó egészségügyi rendszert örökölt elődjétől, Fulgencio Batistától.

Batista eredetileg az 1933-as puccs résztvevőjeként került hatalomra. Bár a puccs után számos más személy töltötte be Kuba elnöki posztját, Batista, mint a hadsereg vezérkari főnöke mindig kulcsfigura maradt az átmeneti időszakban. Az 1940-es szabad, demokratikus választásokon legyőzte az előző (puccsista) kormány miniszterelnökét, Ramón Grau San Martínt. Batista ezután Kuba demokratikusan megválasztott elnöke volt 1940-től mandátuma lejártáig, 1944-ig. Érdemes megjegyezni, hogy Batista élvezte a Kubai Kommunista Párt támogatását, mert a munkásoknak és a szakszervezeteknek kedvező politikát folytatott. Tény, hogy elnöki megbízatásának ideje alatt 1940-ben fogadták el Kuba alkotmányát, és Batista hatékony társadalmi reformer lett, aki egy sikeres gazdaságpolitika megvalósítását is segítette.[71] Vagyis pontosan úgy kormányzott, ahogy azt nagy létszámú szövetségre támaszkodó vezetőtől elvárnánk.

Elnöki mandátumának lejárta után Batista az Egyesült Államokba költözött. Akit utódjául szeretett volna, az 1944-es kubai választásokon vesztett. Grau lett az elnök. Bár az Egyesült Államokban lakott, Batistát 1948-ban a kubai szenátus tagjai közé választották. Hazatért, hogy szolgálja hazáját, és 1952-ben újra indult az elnökségért, de a közvélemény-kutatások szerint csak harmadik volt Robert Agramonte és Carlos Hevia mögött. Látta, hogy nincs esélye a megválasztásra, és mivel az Egyesült Államok kormánya támogatta, Batista még a választások előtt puccsot szervezett. A hadsereg támogatásával magához ragadta az elnöki hatalmat; kis létszámú szövetségre támaszkodó diktátor lett, nem demokratikusan megválasztott, nagy létszámú szövetséggel hatalomra jutott vezető. Ez is mutatja, hogy a hatalom fontosabb a politikai elveknél.

A kubai gazdaság nagymértékben függ a mezőgazdaságtól, különösen a cukornádtermesztéstől, amely erősen munkaigényes. Ennek eredményeképpen – természeti erőforrásokból, ásványkincsekből származható bevétel híján – a Batista- és a Castro-rezsim is kénytelen volt a munkásokra támaszkodni, hogy bevételhez jussanak. Mindkettőjüknek megvolt az a különleges előnye, hogy ezt a bevételt külföldi segélyekből egészíthették ki: Batista az Egyesült Államoktól, Castro a Szovjetuniótól kapott pénzeket. Ahhoz, hogy a rendszer fenn tudjon maradni, mindkettőjüknek egészséges és megfelelően iskolázott munkaerőre volt szüksége. Ezért Batista és Castro Kubájának jó egészségügyi ellátásra és alapfokú oktatásra volt szüksége.

Ne várjunk nagy különbségeket a közjavakban, a diktátor Batista és Castro rendszere között. Ideológiai szólamaik radikálisan eltérőek voltak, de mindketten kis klikktől függtek, akik hatalmon tartották őket. Mindkét esetben alapvető fontosságú volt a hadsereg és a lojális hivatalnokkar. Így a hatalmukat legitimálni igyekvő hasonló rezsimeket működtettek. Az volt a fő különbség, hogy Batistának kis szövetsége volt, és kis választórétege, miután hatályon kívül helyezte az alkot-

mányt. Castrónak manipulált választásokon alapuló hatalma volt, így Batistához hasonlóan neki is kicsi volt a támogató szövetsége, de Batistával ellentétben az ő névleges választói rétege nagy volt. Persze Castro alatt az igazi kubai választói réteg, a befolyásosak köre valószínűleg nem volt nagyobb, mint Batista tényleges választói rétege. Vagyis feltételezhetjük, hogy mindketten jó egészségügyi rendszert és jó alapfokú oktatást biztosítottak. A tények pedig ezt alátámasztják.

Bár szembetűnő tény, hogy egész Latin-Amerikában éppen Castro Kubájában a legalacsonyabb a gyermekhalandóság aránya, a részletek felfedik, hogy a gyermekek egészségügyi ellátásának relatív minősége romlott. Már Batista idején is Kubában volt a legalacsonyabb a gyermekhalandósági arány a latin-amerikai országok között. Általában igaz, hogy a kis létszámú szövetségen alapuló rezsimek fokozatosan nullázzák le gazdaságaikat olyan hatékonyságot csökkentő tényezők miatt, amelyek rövid távon a vezető és nélkülözhetetlen támogatói érdekét szolgálják a hosszú távú termelékenység rovására. Az, hogy a jóléti szolgáltatások milyen gyorsan erodálódnak, részben attól függ, hogy milyen külföldi segélyek érkeznek az országba a gazdasági bajok enyhítésére. Nem feltétlenül tapasztalhattuk azt, hogy a Batista-uralomhoz képest Castro alatt romlott az egészségügyi ellátás színvonala Kubában, mert az egyik jobban gondoskodott az emberekről, mint a másik, hanem azért mert kicsinyes diktatúrákban az idő előre haladtával óhatatlanul romlik az átlagemberek életminősége.

Batista elűzése után Kuba gyermekhalandósági rátája jelentősen javult, de a gyermekellátás relatív minősége nem érte el a világátlagot. A II. világháború vége óta az orvosi technológia fejlődése jelentős mértékben javította az egészségügyi ellátást, különösen 1960-as években, miután a forradalmár Castro 1959-ben átvette a hatalmat. Bár Kubában valóban csökkent a gyermekhalandóság, ez messze elmarad sok más ország adatától. 1957-ben, nem sokkal az előtt, hogy Castro forradalma letaszította a hatalomból Batistát, Kuba csecsemőhalandósági rátája

1000 élve születésre 32 halálozás volt. Akkoriban ez a világ tizenharmadik legjobb eredménye volt. Ez lenyűgöző, ha megnézzük, milyen országokat előzött meg Kuba: Ausztria, Belgium, Franciaország, Izrael, Japán, Spanyolország, Portugália és Nyugat-Németország. Ma ezekben az országokban alacsonyabb a csecsemőhalandóság, mint Kubában. Ám a Szovjetunió bukásáig Kuba gazdasági növekedése volt a legnagyobb az egész latin-amerikai régióban. Ugyanakkor a Guttmacher Institute adatai szerint itt volt a legmagasabb az abortuszok aránya: 100 élve születésre 58,6 terhesség megszakítás jutott.[72]

A kubai csecsemőhalandósági történet a jobbak közé tartozik a diktatúrában élő országok között. A gazdagság sem jelent biztosítékot, hogy a kisgyerekeket megvédje az idő előtti haláltól. A nagy létszámú szövetségen alapuló politikai rendszer a legjobb gyógyszer. Az sem tökéletes, de sokat számít.

A világ 36 olyan országában, amely a legnagyobb létszámú szövetségre támaszkodik, 1000 születésre 31-gyel kevesebb csecsemőhalál jut, mint abban a negyvennégy országban, amelyekben a hatalom a legkisebb létszámú szövetségre támaszkodik. Ugyanezt a nyolcvan országot összehasonlítva a legszegényebbeknél 1000 szülésre 15-tel több csecsemőhalál jut, mint a leggazdagabbaknál. Vagyis a jólét valóban életeket ment, de nem olyan arányban, mint demokratikus volna a rendszer!

Tiszta ivóvíz

Az autokraták felesleges pénzkidobásnak tartják azokat az összegeket, amelyeket olyan emberekre költenek, akik – mint a csecsemők és a kisgyerekek – csak évek múlva vesznek részt a gazdaságban. A forrásokat inkább olyanokra fordítják, akik segítenek a vezetőnek hatalmon maradni a jelenben, nem pedig olyanokra, akik a távoli jövőben lehetnek értékesek. Ha krízishelyzetben lévő népességről szóló képeket látunk,

nyilvánvaló, hogy az életciklus két végén az emberek szenvedése nem ritka jelenség az autokratikus rendszerekben. Nem azért, mert ezeket a szörnyű állapotokat nem lehet javítani, hanem, mert az autokrata kénytelen költségmegfontolásokból úgy dönteni, hogy nem változtat a helyzeten. Az ilyen kiadások az ő zsebéből és a nélkülözhetetlen szövetség tagjainak a zsebéből veszik ki a pénzt.

Vegyük például olyan alapvető közjavat, mint a tiszta ivóvíz. A víz által terjedő betegségek, mint a kolera, a vérhas és a hasmenés gyerekek és öregek – vagyis a nemdolgozók – millióinak halálát okozzák; ezek könnyen megelőzhetők volnának, ha a lakosság tiszta ivóvízhez jutna. Sajnos az autokraták ezeket az életeket nem tartják értékesnek.

Tény, hogy az ivóvíz tisztább és szélesebb körben hozzáférhető a demokratikus országokban, mint a kis létszámú szövetségen alapuló rezsimekben; ez az adat független az egy főre jutó jövedelemtől. Hondurasban például az egy főre jutó jövedelem évi 4100 dollár. Mégis, a hondurasiak 90 százaléka tiszta ivóvízhez jut. Az egy főre jutó jövedelem az Egyenlítői-Guineában több mint évi 37 000 dollár, nyolcszor annyi, mint Hondurasban.[73] Mégis csak a lakosság 44 százaléka élvezheti a tiszta ivóvizet. Pedig mindkét ország trópusi klímájú; mindkettő spanyol gyarmat volt; és mindkettőben túlnyomóan katolikus vallású lakosság él. A nagy különbség, hogy Honduras demokratikus állam, nagyobb a nélkülözhetetlenek csoportjának létszáma, mint Egyenlítői Guineában.

Amúgy tény, hogy a magasabb jövedelmű országokban általában jobb minőségű az ivóvíz, mint a szegényebb országokban. Ha a világ körülbelül azonos egy főre jutó jövedelmű országait vizsgáljuk, azt láthatjuk, hogy a nagy létszámú szövetségen alapuló kormányzati rendszerek általában szinte az egész lakosságnak könnyen hozzáférhetővé teszik a tiszta ivóvizet; ám a kis létszámú szövetségen alapuló kormányzati rendszerek legalább 20 százalékkal lemaradva követik őket. Nem

a tiszta víz hozzáférhetősége és technológiája kedvez a demokratikus társadalmaknak; a demokratikus államgépezetek választják azt, hogy tiszta ivóvizet biztosítanak.

Infrastruktúra kiépítése

Mint rámutattunk, a gonosz diktátorok is biztosítják a népnek az alapfokú oktatást és az alapvető egészségügyi ellátást, hogy a lakosság dolgozhasson és gazdagíthassa a vezetőt. Van még egy program, ami szükséges ahhoz, hogy a munka az autokrata vagyonát gyarapítsa. Mindennek, amit a munkások előállítanak, el kell jutnia a piacra, hogy a vezető el tudja adni a dolgozók által előállított termékeket. Ez azt jelenti, kellenek utak, hogy olyan piacokra szállítsák az árut, ahol az embereknek van pénze.

Az infrastruktúra vonatkozásában is van egy bizonyos egyensúly, mivel vigyázni kell, hogy ne építsenek túl sok utat olyan helyeken, ahol nem bölcs dolog biztosítani az eljutást. Az útépítés nagyon drága, és a költségeket könnyű eltitkolni, a maradékot zsebre tenni, emiatt az útépítés vonzó beruházás. De ha egy országban *túl jó a közlekedés*, új regionális – politikai, gazdasági, egyéb – hatalmi központok alakulhatnak ki, amelyek aláássák az autokrata hatalmát. És ha fennáll a forradalom kockázata, akkor azok az utak, amelyeket az autokrata épített, veszélyt hozhatnak rá. A gyenge infrastruktúra sok országban nem elszenvedett kényelmetlenség, hanem szándékos.

Zaire (Kongói Demokratikus Köztársaság) elnöke, Mobutu Sese Seko egyszer azt mondta Ruanda elnökének, Juvénal Habyiaramának: „Harminc éve vagyok hatalmon Zaire-ban, és soha egyetlen utat sem építettem, mert azokon az utakon jönnek érted."[74] Mobuto hatalomra kerülésekor, 1965-ben, Zaire úthálózata körülbelül 144 000 kilométer hosszú volt.

Harminckét évvel később, amikor végül letaszították a hatalomból, csak 9700 kilométer út maradt; éppen annyi, amennyi elég volt az árukat szállítani, de nem annyi, hogy könnyű legyen Mobutuhoz eljutni. Szóval utak a piacokig: igen. Utak az országból kijutni: igen. Más utak: nem.

Nézzük meg, milyen egyenesek vagy kanyargósak az utak a fővárosból a város legnagyobb repülőterére. Természetesen az, hogy az út milyen egyenes, számos tényezőtől függ. Például a terepviszonyoktól, hogy milyen technológiát használtak, amikor az utat építették és milyen gazdag a társadalom. És persze függ a nyertes szövetség létszámától is.

A vagyon, a jólét megoszlása nem véletlen. Azok az államok, ahol széles alapú támogatás kell a kormány hatalmon maradásához, jellemzően gazdagok. Ebből azt gondolhatnánk, hogy a repülőtérre vezető autópályák különösen gazdag – azaz nagy létszámú szövetségen alapuló – társadalmakban egyenesek, mivel a gazdag kormányok kompenzálhatják a legkönnyebben az embereket azért, hogy az megépítése miatt le kell rombolni a házaikat. És mégsem ez a helyzet.

A vagyonnal ellentétben a domborzatot nem a politika alakítja. Széles vízi utakkal szabdalt, magas hegyek között eléggé kanyargós a repülőtérről a városba vezető út, függetlenül attól, hogy milyen típusú kormány vezeti az országot. Ahhoz, hogy ilyen terepen egyenes utat építsenek, alagutakat kell fúrni, hosszú völgyhidakat építeni. Ez azonban drága. Falvakon átvágni is sokba kerül, amennyiben a lakosoknak tisztességes kártérítést kell adni, ha a kormány él a közérdekű kisajátítás jogával, és leromboltatja az útban levő épületeket. Márpedig az „útban lakó" emberek történetesen lehetnek befolyásosak és nélkülözhetetlenek is. Ha a tervezett repülőtéri út nyomvonalában lakó emberek nem befolyásosak vagy nélkülözhetetlenek a kormányzás szempontjából, akkor olcsóbb átvágni az adott falvakon, mint megkerülni a településeket.

Ha az út nyomvonalának megválasztásában csak gazdasági szempontok játszanának szerepet, azt gondolhatnánk, hogy gazdag országokban a legegyenesebbek a repülőtérre vezető utak. Ám ha a politika uralja

a gazdaságot, akkor az egyenes utak inkább a kisszerű diktatúrákra jellemzőek, mint a népképviseleten alapuló és gazdag demokráciákra. Az, hogy az út tényleges hossza és a légvonalban mért távolság különbsége kapcsolatban van a politikával, és azzal, hogy hány nélkülözhetetlenre van szüksége a vezetőnek, talán meglepő, de valóban létezik ilyen kapcsolat.

Kiszámítottuk a repülőtéri út tényleges hossza és légvonalban mért távolság arányát 158 országban.[75] Az alacsony arány meglehetősen egyenes utat jelent. A harminc legalacsonyabb arányú ország közül – ahol az út tényleges hossza és a légvonalban mért távolság szinte azonos – csak kettőben van demokrácia. A demokrácia kategóriát az utóbbi harminc év (1981–2010) átlagos kormányzati koalíció összetétele alapján határoztuk meg. Portugáliában és Kanadában a legegyenesebb a repülőtéri út azon országok közül, amelyeknek vezetői nagyszámú nélkülözhetetlenre támaszkodva vannak hatalmon. Portugáliában a tizenharmadik legalacsonyabb az arány, Kanadában a huszonnyolcadik. Melyik az a tíz ország, ahol a legalacsonyabb az arány? A válasz: Guinea, Kuba, Dominika, Kolumbia, Afganisztán, Pakisztán, Jemen, Ecuador, Etiópia és Egyenlítői-Guinea. Ebben a tarka társaságban csak Ecuador és Kolumbia kormányai mutatnak valódi haladást a nagy létszámú szövetség felé. Becslésünk szerint az átlagos szövetség mérete a lehetséges 100 egységből 42.[76] A világátlag 62, vagyis 50 százalékkal több![77]

Mindebből az a tanulság, ha egy autokratának kell út a repülőtérre (jó menekülési útvonal), egyszerűen kisajátíttat magánterületeket, és egyenes utat építtet. Obama elnök 2011. január 25-i évértékelő beszédében hasonló gondolatokat fogalmazott meg a vasútépítéssel kapcsolatban: „Ha a központi kormány vasutat akar, akkor vasutat épít, függetlenül attól, hány otthont kell ledózerolni." Ezzel szembeállította azt, hogy mit tehet egy autokrata, és mit nem tehet egy demokratikus vezető.

A demokraták a kisajátítási jogot politikailag költségesnek tartják, ezért nagyobb a valószínűsége, hogy inkább a települést elkerülő útvonalat választanak, mint magántulajdon lerombolását. Ha egy demokrata

mégsem tartaná tiszteletben a tulajdonjogot, a nép valószínűleg élne demokratikus szabadságjogával, és az utcára vonulnának tüntetni. Az okos-demokrata természetesen igyekszik elkerülni az ilyen helyzetet, és csak akkor él a kisajátítás jogával, ha az sokaknak hasznára van, különösen a befolyásosaknak. Hihetetlen, milyen könnyen veszik el a vezetők az emberek vagyonát a Kínai Népköztársaságban, és milyen nehéz ugyanezt megtenni Hongkongban. Ha a nélkülözhetetlenek kis csoportot alkotnak, szinte mindent meg lehet tenni.

Nem csak az utak jelentik a magánhaszon jelleget autokráciákban és a közhaszon jelleget a demokráciákban. Az autokratáknak és a demokratáknak is szüksége van elektromos hálózatra. Egy nemrégiben készült tanulmány például azt mutatja, hogy amikor a kormányok igyekeznek kiterjeszteni a szövetséget, bővíteni akarják annak létszámát, az elektromos áram árát és a villamos hálózat elérhetőségét az energiaszolgáltatóknak kedvező politika helyett úgy módosítják, hogy az a fogyasztóknak legyen kedvezőbb; vagyis a tömegeknek kedveznek a gazdagok helyett.[78] És vannak a világban Mobutu Sese Sekóhoz hasonló vezetők, akik kidolgoztak egy rendszert, hogy az elektromos áram is az ő politikai túlélésüket szolgálja.

Mobutu hírhedt átszervezést hajtott végre: a helyi elektromosáramtermelést, amely eredetileg Zaire rézbányái mellett volt, áthelyezte 1700 kilométerrel távolabb, és vízi erőművel váltotta ki. Ezzel lehetővé vált, hogy egy gombnyomással megszüntesse az áramellátást, és biztosította, hogy ő, nem pedig valami helyi vállalkozó húzzon hasznot a rézvagyonból. Érdemes megjegyezni, hogy az elektromos távvezeték kikerülte a lakott területeket. Ilyen infrastruktúra-politikát kell folytatnia annak, aki a közérdeket saját hatalma megszilárdítására akarja használni.

Olyan hatalmas beruházások, mint az asszuáni gát Egyiptomban és a kínai Három-szurdok gát, sokban hasonlítanak Mobutu áramellátó hálózatához. Az ilyen beruházások nagyon jók az autokratáknak. Amellett, hogy rengeteg embernek el kell költöznie a környékről, kiváló

alkalmat teremtenek a korrupcióra; remekül lehet magánhaszonhoz jutni, és az alapvető infrastruktúra is épül. Érdemes megjegyezni, hogy sokkal többe kerülnek, mint a hasonló gátak az Egyesült Államokban vagy más demokratikus országokban, ahol ezek a beruházások a közérdeket – nem pedig a magánérdeket – szolgálják.

Minden vezetőnek biztosítania kell bizonyos alapvető közjavakat, hogy az emberek tudjanak dolgozni és adót fizetni. Ez más gazdasági környezetben is igaz. A nagyvállalatok vezetői nem várhatják el, hogy az alkalmazottaik elszigetelten termeljenek. A kommunikáció, a képzés, a csapatépítés elősegíti a termelékenységet, bár egyben megkönnyíti a főnök elleni tiltakozást is. Ezért a vállalat nem minden telefonjáról lehet kapcsolni bármelyik melléket.

A bűnbandák főnökei is szolgálnak közjavakkal, amelyek segítik a gengszterek pénzszerzését; ezek közül a legfontosabb a hírnév. Az ilyen bűnözőknek sokkal nehezebb volna védelmi pénzt szedni, ha az emberek nem hinnék el, hogy komoly erő áll mögöttük. A maffiák erőt és elrettentést adnak, ezzel védik tagjaikat. Egy maffiózó meggyilkolását nem lehet egyszerűen megúszni. A maffiáknak ügyvédeik is vannak. Ezek a szolgáltatások értékesek. De ennél is fontosabb, hogy biztosítják a maffia folyamatos bevételeit. Ahogy az autokraták, úgy a maffiafőnökök is megadják azokat a közjavakat, amelyek segítik a bűnözőknek megszerezni azt a pénzt, amely a főnöknek a hatalom csúcson maradáshoz szükséges.

Közjavak a közjóért

Kis létszámú szövetségen alapuló politikai rendszerekben a közjavak gyakran a vezetés szűk körét szolgálják, és csak közvetetten a polgárok érdekeit. Teljesen más a helyzet ott, ahol a kormányzás nagy létszámú szövetségre támaszkodik. Az ilyen vezetők számára a hivatalban maradás

vágya azt diktálja, hogy ki kell elégíteniük a nagy létszámú szövetség igényeit, azaz minden szinten jó oktatást biztosítani, minden szinten jó egészségügyi szolgáltatást adni, és ami a legfontosabb: biztosítani, hogy a szövetség kívánságai könnyen eljussanak a kormányhoz. Biztosan nem véletlen, hogy a világon az egy főre jutó jövedelem alapján az első huszonegy ország egy (Szingapúr) kivételével liberális demokrácia; vagyis a társadalom a jogállam előnyeit élvezi, a kormány átlátható politikát folytat, elszámoltatható, a sajtó szabad, és adott a gyülekezés szabadságának joga is. Ezek inkább elősegítik, mintsem hátráltatják a politikai versenyt. Nem azért segítik elő, mert annyira szem előtt tartják az emberek érdekeit, hanem azért, mert több támogatót be kell vonniuk a szövetségbe.

A világ leggazdagabb nemzeteinek némelyike kis területen él, mint Izland vagy Luxemburg. Más országok népessége nagyon nagy – Egyesült Államok vagy Japán –; megint más országokban hatalmas területen viszonylag alacsony a lélekszám – Kanada és Ausztrália. A világ leggazdagabb nemzetei közül néhányan homogén vallású társadalomban élnek, mint Dánia vagy Olaszország, míg mások vallásilag heterogén területeken, mint az Egyesült Királyság vagy az Egyesült Államok. A leggazdagabb országok közül sok Európában található, de vannak Ázsiában, Észak-Amerikában vagy Óceániában is. Némelyik gyarmattartó ország volt, mint Nagy-Britannia és Franciaország; mások gyarmatok voltak, mint Kanada vagy Új-Zéland.

Mi a közös ezekben az országokban? Nem a földrajzi jellegzetességeik, nem a kultúrájuk, nem a vallásuk, nem a történelmük, nem is a területük nagysága. Az a közös bennük, hogy mind demokráciák, így a kormányzás nagy létszámú, bár eltérő berendezkedésű és méretű szövetségeken alapul. És mivel sok nélkülözhetetlentől függnek, ezek a kormányok kivétel nélkül biztosítják azt az egyáltalán nem költséges, mégis rendkívül értékes közjót, amelyet úgy hívnak: *szabadság*.

Bár az olyan alapvető szabadságjogok biztosítása, mint a szólásszabadság, a gyülekezési szabadság és a sajtószabadság meglehetősen olcsó,

az autokraták ezeket kerülik, mint a pestist. Kétségtelen, hogy a demokratikus vezetők is szívesen ellehetetlenítenék a hozzáférést a közjavakhoz, amelyek megkönnyítik a riválisoknak, hogy szervezkedjenek, és a választókkal leváltassák őket a hatalomból. Ám azok, akik nagy létszámú szövetségre támaszkodnak, nem mellőzhetik ezeket, mert nem tudnak győztes szövetséget toborozni, ha nem adják meg a nagy létszámú csoportoknak a jogot, hogy azt mondjanak, olvassanak és írjanak, amit akarnak, és szabadon gyülekezhessenek. Ráadásul a demokratáknak meg kell hallgatniuk, mit akarnak a választópolgárok, különben más kerül hatalomra.

Amennyiben a hivatalban lévő vezető kis létszámú szövetségre, néhány cimbora támogatására támaszkodik, a szövetség tagjai készségesen megelégszenek azzal, ha a korrupció és nepotizmus révén meggazdagodnak. Nem kockáztatják ezeket a javakat azzal, hogy azt követeljék a hivatalban levő vezetőtől, vegyen el pénzt tőlük, és inkább hatékony közpolitikára költsék. Ilyen feltételek mellett a vezetők készségesen korlátozzák a közjavak biztosítását, és különösen a szabadságjogokat. Így a demokráciák elkerülik a Hobbes-féle állam sorsát, az autokráciák pedig általában nem. Jól látható a drámai különbség, mi történik a kétféle társadalomban természeti katasztrófák, mint földrengés, tájfun, cunami és szárazság esetén. Ezek nyilvánvalóan nem politikai események, de a következményeik azt mutatják, hogyan osztják el az anyagi forrásokat a vezetők, és hogyan szabályozza ezeket a döntéseket az emberek szervezkedési szabadsága.

Földrengések és kormányzás

A Richter skála szerinti 7-es erősségű földrengés tízszer olyan erős, mint a 6-os, ahogy a 8-as erősségű a 7-esnél 10-szer, a 6-osnál 100-szor nagyobb. 2003. december 26-án az iráni Bam városa szörnyű földrengést

szenvedett. Erőssége 6,5 és 6,6 között volt. A város 97 000 lakója közül 26 271 meghalt. 2005. január 14-én az iránival körülbelül azonos egy főre jutó nemzeti össztermékű Chilében 7,9-es erősségű földrengés volt. Vagyis ötvenszer erősebb, mint a Bam városát ért lökéshullám és népesebb területen pusztított. A chilei földrengés epicentruma a 238 000 lakosú Iquique városban volt. Figyelemre méltó, hogy csak tizenegy ember halt meg. Vajon ez a jó szerencse, vagy a jó politika miatt történt így?

Chilében és Iránban rendszeres a szeizmikus tevékenység. Ebből azt várnánk, hogy a kormányok figyelnek a földrengéskockázatra és arra, hogy milyen károkat okozhat ez az embereknek. Ám mindazok alapján, amiket eddig mondtunk, óvatosnak kell lennünk a kormányzás ilyen optimista szemléletével.

Ha az utóbbi ötven év kormányzását megnézzük, Iránban folyamatosan kis létszámú szövetségen alapuló rezsim volt. A sah kormánya talán a nélkülözhetetlenek még kisebb csoportjától függött, mint Irán jelenlegi teokratikus kormánya, de a két rezsim gyakorlatilag nem különbözik. Ezért szerintünk Irán nem olyan hely, amely politikai szabadságjogokat dédelgetne, és megkönnyítené, hogy az emberek kifejezzék, mit akarnak, és a kormány komoly lépéseket tenne a nép akaratának teljesítésére.

Chile utóbbi fél évszázada elég zavaros volt. Az országban demokratikus politikát folytattak 1960-tól egészen 1973-ig, aztán kis létszámú szövetségi kormányzás kezdődött, amely az 1980-as évek végéig tartott. 1989-től az országot viszonylag nagy létszámú szövetségre támaszkodva kormányozzák. Ez azt jelenti, hogy lényegesen több közjóorientált megközelítést feltételezünk Chilében, mint Iránban, legalábbis az 1960-as években és 1990 óta.

Chilét 1960-ban rendkívüli erejű, 9,5 erősségű földrengés rázta meg. 1655 chilei lakos halt meg (és hatvanegyen vesztették életüket a távoli Hawaiin a földrengés miatti cunamiban), és kétmillió ember vált hajléktalanná. Chile (akkori) demokratikus kormánya rögtön nekilátott, hogy új, szigorúbb építési szabályokat dolgozzon ki, hogy megvédje polgárait a jövőbeni földrengések ilyen nagy pusztításától. A katonai diktatúra ideje alatt ez a szabályozás nagyjából változatlan maradt, ám 1993-ban az újra demokratikus Chile kiigazításokat végzett a technológiai fejlődésnek megfelelően. A chilei földrengés-biztonsági építési szabályzat nemcsak szigorú volt, de be is tartották, így nőtt a közbiztonság az ilyen fenyegető természeti csapásokkal szemben.

Chilével ellentétben azonban Irán nem élvezett ilyen demokratikus kormányzást az elmúlt fél évszázadban. Ennek eredményeképpen a kormányzat nem érzett ösztönzést arra, hogy a szabályokat megszigorítva védelmet nyújtson a lakosságnak a földrengések ellen. Mint azt az a Massachusetts Institute of Technology (MIT) iranisztikai kutatócsoportja a Bam városában bekövetkezett földrengést követően megállapította: „Az Irán területén tapasztalható nagy szeizmikus aktivitást figyelembe véve 1991-ben átfogó kockázatcsökkentési programot indítottak. Ám az intézkedések hatékonysága korlátozott volt, mivel nem volt megfelelő anyagi fedezet, és hiányzott az intézményes koordináció... A térségben a földrengéskárok fő okai a nem hatékony közpolitika, a késlekedő és megfontolatlan infrastrukturális beruházások."[79] Vagyis a sah és az ajatollahok kis létszámú szövetségre támaszkodva elvonták az anyagi forrásokat saját maguknak, ahelyett, hogy a közbiztonságot növelték volna, és keveset tettek annak érdekében, hogy megóvják az állampolgárokat a földrengések okozta, részben elkerülhető károk ellen, és kevesebb lehetett volna a halálos áldozatok száma.

Irán és Chile összehasonlításának eredménye egyáltalán nem szokatlan. Kínában is volt a chileihez hasonlóan 7,9-es földrengés 2008 májusában. Rengeteg rosszul megépített iskolát és lakást rombolt le, közel 70 000 ember halt meg. Még a Chile és Kína lélekszámában és bevételeiben mutatkozó különbségeket figyelembe véve is lehetetlen másképpen magyarázni a kínai és a chilei halálos áldozatok számának

ilyen nagy eltérését, mint hogy a demokratikus Chilében megfelelő építési szabványokat léptettek hatályba, amelyek hiányoztak az autokratikus Kínában és Iránban. Érdemes megjegyezni, hogy a demokratikus Hondurasban 2009. május 6-án a 7,1-es erősségű földrengés hat halálos áldozatot követelt, míg a 2009. áprilisi olaszországi 6,3-as 207-et. Még a szörnyű erejű 8,9-es földrengés és a cunami is kevesebb ember halálát okozta 2011 márciusában, mintha egy kis létszámú szövetségen alapuló rezsimben történt volna. Japán rengeteget költött minőségi építkezésre, földrengésbiztos épületekre, de senki sem tud védekezni olyan erős földrengés és cunami ellen, amely Japánt sújtotta. A nagy létszámú koalíciók életeket mentenek, mert a vezetők tudják: ha nem védik meg a lakosságot, elvesztik hivatalukat, mert olyan vezetőt választanak helyettük, aki védelmet nyújt nekik.

A földrengéseket és cunamikat nehéz előre látni, de a következményeiket sem. Ha sok nélkülözhetetlen támogató kell a kormányzáshoz, a mentés sürgős, a helyreállítás gyors és hatékony. Ha nem olyan gyors és hatékony, ahogy az emberek elvárják – nagy szövetségi rendszerekben pedig elég gyors és hatékony intézkedéseket várnak – akkor a politikusok elbuknak. Ez történt az Egyesült Államokban a Katrina hurrikán után. Ha kicsi a nélkülözhetetlenek száma, a gyenge mentés nem vezet hivatalvesztésekhez. Az autokraták jellemzően szeretnek túlozni a károk mértékét illetően, hogy több segélyt kapjanak. Amint a segélyt megkapják, egyenesen a politikai elit magánszámláira utalják, nem pedig az újjáépítést finanszírozzák belőle. Példa erre a 2004-es cunami után Srí Lankán a segélyakció története.

Ilyen különbségeket egy országon belül is tapasztalhatunk. Edward Luce menekülttáborokat látogatott a 2004-es cunami után Tamil Nadu államban, India délkeleti partján.[80] Bár a cunamiban 15-20 000 ember pusztult el, és hatalmas volt a kár, egy éven belül gyakorlatilag mindenki új otthonba költözhetett, és a kormány kártérítést adott az érintetteknek. A viszonylagos szegénységben élő embereket megfelelő

módon tájékoztatták. Az ok: Tamil Nadu államban a választásokon nagy a verseny, már nincs olyan típusú tömbszavazás, mint India északi államaiban. Amikor Luce 2006-ban bejárta az északi Orissa államot, azt látta, hogy az emberek még mindig sátorvárosokban élnek. Ám ők nem a 2004-es cunami áldozatai voltak, hanem még az 1999-es ciklon okozta károkat sem tudták felszámolni.

A természeti katasztrófák kezelésének példái ugyanannak a történetnek a változatai. Ha a kormány sok nélkülözhetetlentől függ, a forrásokat úgy kell elosztaniuk, hogy értékes közjavakat teremtsenek, mint például építési szabályzat, mentőakciók a katasztrófa áldozatainak megsegítésére, és töltések és gátak építése, hogy a hasonló katasztrófákat megakadályozzák. Ahhoz, hogy a kormányok tudják, mire van szüksége a népnek, a kormányoknak meg kell könnyíteniük a lakosság számára, hogy kinyilvánítsák, milyen közjavakat kívánnak. Ezt legjobban úgy tehetik meg, ha megadják nekik a legkevésbé költséges és legértékesebb közjót: a szabadságot.

* * *

A közjó szolgálhatja a köz javát, ám a kizsákmányolás eszköze is lehet. Nagy szövetségi rendszerben a közjavak főként a köz javát szolgálják. Kis szövetségi rendszerekben ez nem így van.

A demokráciák nem szerencsések, mert véletlenül nem vonzzák be a közjóban gondolkodó vezetőket. Inkább túlélésközpontú vezetőket vonzanak be, akik megértik, hogy mivel sok nélkülözhetetlentől függenek, csak akkor kerülhetnek hatalomra, és maradhatnak hatalmon, ha a megfelelő javakat tudják biztosítani a közjó számára. A kis szövetségi vezetők is kitalálják a maguk megoldását erre a problémára. Csak amennyiben a szövetség, amelyre a hatalmuk támaszkodik, kicsi, akkor a közjavak választéka kisebb és szegényesebb. Mindkét esetben a hatalmi túlélés a cél.

Nem szükséges a polgári szellemiségre hivatkozni, ha azt akarjuk megmagyarázni, miért van az embereknek sokkal jobb élete a demokráciában, mint az autokráciában. A jobb oktatás, mindenki számára elérhető a nagy szövetségi rendszerekben; a kis szövetségi rendszerekben azonban csak az alapfokú oktatást biztosítják széles körűen. Az egészségügyi ellátás a kis szövetségi rendszerben az aktív dolgozókért van; nagy szövetségi rendszerekben a csecsemőket és az időseket sem zárják ki; különben csak a kiváltságosok részesülnének belőle. És ami a legfontosabb: nagy szövetségi rendszerekben van lehetőség elmondani, hogy mit akarunk, és mivel vagyunk elégedetlenek, kis szövetségi rendszerekben pedig erre kevés a lehetőség.

Miután körbejártuk, milyen előnyei vannak a nagy szövetségi rendszereknek, a következő fejezetben a demokrácia sötét oldalával foglalkozunk; a nagy szövetségi rezsimektől sem áll távol, hogy egy kiváltságos rétegnek magánelőnyöket biztosítsanak. Azt is látni fogjuk, hogy a korrupció valóságos jótétemény a kis szövetségi vezetőknek és a korrupció, a kenőpénzek és a cimboráknak juttatott magánelőnyök segítik a kis szövetségi vezetőket hatalmon maradni. Ha nagy szövetségi vezetők tennék ugyanezt, leváltanák őket. Ezért van az, hogy a világ legkorruptabb rezsimjei jellemzően kis szövetségi rendszerek.

6.

HA A KORRUPCIÓ HATALMAT AD, AZ ABSZOLÚT KORRUPCIÓ ABSZOLÚT HATALMAT BIZTOSÍT

Láttuk, hogyan kerülnek a vezetők hatalomra, hogyan találják meg a pénzt és teremtenek közjavakat, néha valóban a közjó érdekében is. Ám nagyon kevés sikeres vezetőt motivál az a vágy, hogy a népének tegyen jót. Mindenki szereti, ha szeretik, és semmi okunk azt gondolni, hogy a hatalom csúcsán levőknek ellenére van, ha a nép szereti és tiszteli őket. Meglehet, sok olyan magas hivatalra pályázó van, aki azzal a szándékkal kíván hatalomra jutni, hogy jó szándékú vezető legyen. A probléma csak az, hogy amivel jót tesznek az embereknek, az komolyan ronthatja a hatalmon maradás esélyeit.

A politikai túlélés logikája arra tanít, hogy a vezetők – akár országokat, akár cégeket, akár bizottságokat vezetnek – először és legfőképpen hatalmon akarnak maradni. A második, de nem másodlagos cél, hogy a lehető legnagyobb fokú ellenőrzést gyakorolják a bevételek elköltése fölött. Miközben átadják magukat a vágyott tevékenységnek, és a rendelkezésükre álló pénzzel jót tesznek, hatalomra kerülnek és hatalmon maradnak, a vezetőknek arra kell összpontosítani, hogy olyan szövetséget kovácsoljanak maguknak, amely elég hűséges ahhoz, hogy visszaverjen minden riválist. Ennek érdekében a vezetőnek előbb kell jutalmaznia a nélkülözhetetlen támogatók szövetségét, mielőtt a népnek, sőt saját magának juttatna.

Láttuk, hogyan kapja a szövetség a jutalmat közjavak formájában, különösen, ha nagy a nélkülözhetetlenek csoportja. Ám ha a nélkülözhetetlenek csoportjának létszáma csökken, minden vezető akkor hatékony, ha nagyobb hangsúlyt fektet a cimboráinak juttatott magánelőnyökre. Miért? Azért, mert a keveseknek juttatott magánelőnyök kevesebbe kerülnek, mint a sokaknak adott közjavak. Ez még inkább igaz akkor, ha a koalíció nemcsak kicsi, hanem a lecserélhető választók nagy létszámú csoportjából választották őket, akik mind szeretnének a győztes szövetség tagjai lenni, és hozzáférést szerezni a magánelőnyökhöz.

A sikeres vezetőnek a jó cselekedetre való késztetést távoli harmadiknak kell besorolniuk saját politikai túlélésük és a tetszésük szerinti intézkedések mögé. A vezetők többsége a szövetség hűségét magánelőnyökkel tudja fenntartani. Csak a magánelőnyök különböztetik meg a nélkülözhetetleneket a tömegektől.

Ezért alapvető fontosságú, hogy feltárjuk, hogyan lehet magánjutalmakkal a hatalmi túlélést biztosítani. Majd később elválik, mihez kezdenek a vezetők azzal a pénzzel, amelyet nem kell felhasználniuk a szövetség hűségének megfizetésére, vagyis a hivatalban levő vezető saját belátása szerint költheti el. Ahogy a rendelkezésre álló pénznek ezt a felhasználását szemléljük, láthatjuk, mennyire igaz Lord Acton mondása: „amennyiben a hatalom korrupt, az abszolút hatalom abszolút mértékben korrupt" – ám az ok-okozati viszonyt nem tárja fel, amely kétirányú: a hatalom korrupcióhoz vezet, és a korrupció hatalomhoz vezet. Mint a fejezet címe utal rá, a vezetők korrupcióval jutnak hatalomra, és az abszolút korrupció abszolút hatalmat ad nekik... illetve majdnem abszolút hatalmat. Mint azt XIV. Lajos esetében láttuk, egyetlen vezetőnek sincs abszolút hatalma. Ezért van szükségük a vezetőknek szövetségesekre, akik támogatják őket, és ezért a koalíció tagjainak lehetőséget kell adni a meggazdagodásra, hogy lojálisak legyenek a vezetőhöz, ami lehetővé teszi, hogy a vezető hatalmon maradjon, pénzt tudjon beszedni és költeni – rájuk.

Hatalom és korrupció

A korrupt politikusokkal előszeretettel keresnek kapcsolatot leendő támogatók, a hatalomra vágyó politikusok pedig a legkönnyebben a korrupt embereket nyerik meg az ügyüknek. A vezetők hatalmon akarnak maradni, és ezért muszáj megtenniük mindent. A sikeres vezetőktől sem áll távol az elhallgattatás, az eltussolás, a hatalommal való visszaélés, sőt, akár meg is öl(et)hetik ellenfeleiket. Aki nem hajlandó felvállalni a piszkos munkát, az ne akarjon vezető lenni. Nyilván, aki vonakodik brutális lenni, nem marad sokáig a hivatalában, ha mindenki tudja, hogy nem kész erkölcstelen magatartásra, amely alapvetően fontos a politikai túléléshez Ha egy vezetői posztra vágyó nem hajlandó szörnyű dolgokat tenni, biztos lehet benne, hogy mások megteszik. És ha nem fizetik meg a támogatóikat, hogy szörnyű dolgokat műveljenek, egészen biztosak lehetnek benne, hogy ezeket majd mások megfizetik, és ők a szörnyű tetteket gazdagságra és hatalomra váltják.

Dzsingisz kán (1162–1227) pontosan ismerte ezt az elvet. Ha olyan városba ért, amely nem adta meg magát azonnal, mindenkit megöletett, és gondoskodott róla, hogy a következő város megtudja, mit tett. Így végül nem kellett annyi embert megöletnie. Rájöttek, jobb, ha megadják magukat, átadják javaikat, és tűrik, hogy a mongolok áthaladjanak területükön, sorsukra hagyva a túlélőket. Dzsingisz-kánt, aki az ismert világ nagy részén uralkodott, idős korában, hatvanöt évesen, álmában élte a halál. Tény, hogy a nyugati világban nincs túl jó híre (bár hazájában, Mongóliában rajongva tisztelik), de szinte biztos, hogy sikeres vezető volt.

Nyugodtan ki lehet jelenteni, hogy V. Henrik angol királynak sokkal jobb hírneve volt, mint Dzsingisz kánnak.[81] Shakespeare drámájában a Szent Kriszpin napi beszédet a modern olvasó is csodálattal olvashatja. De hajlamosak vagyunk megfeledkezni róla, hogy Henrik elég brutális tudott lenni. Az angolok csodálhatják és tisztelhetik, de Franciaországban nem részesült ilyen szívélyes fogadtatásban, ahol Harfleur ostrománál Shakespeare szövege szerint meglehetősen könyörtelen vezető jelentette be a város vezetőjének, mit szándékozik tenni, ha nem hódolnak be neki.

Kezdem az ágyúzást, el nem hagyom
A félig földúlt Harfleurt, míg porig
Nem égett. Akkor már mind csukva lesznek
Az irgalom kapui és a nyers,
Keményszivű, vért szagolt katona
Dühöng pokol-tág lelkiismerettel,
Friss szűzet és virító gyermeket
Fűként kaszálva. És mit bánom akkor,
Ha a veszett háború lángruhában,
Mint ördögkirály, bemázolt pofájú,
A pusztulást rémtettekkel vegyíti.
Mit nekem? Hiszen ti lesztek az oka,
Ha tiszta leányaitokat kegyetlen,
Forró erőszak kaparintja meg.[82]

Harfleur szerencséjére Henrik király szavai hallatán a polgármester átadta a várost.

A történelem legnagyobb hatalmú vezetői, mint Dzsingisz kán, V. Henrik, Nagy Katalin orosz cárnő jellemzően kis létszámú szövetségre támaszkodó autokraták voltak. A legsikeresebbek, különösen a modern világban, szinte mindig biztos bevételi forrással rendelkeznek, például

ásványkincsekből. Amennyiben egészsége nem romlik, az ilyen vezető gyakorlatilag megtámadhatatlan. Vagyis közel jut ahhoz, hogy abszolút vezető hatalmú legyen.

Mit csinál egy autokrata, ha hatalomra került? Rendkívül sok adót vet ki. Dzsingisz kán állítólag 100 százalékos adót vetett ki egy-egy hódítása után. Nomád lévén nem volt szüksége arra, hogy a legyőzöttek a következő évben is termeljenek, mivel a hordája addigra már máshol lesz. Sztálin szerint megéri ártatlan életeket feláldozni, ha van köztük néhány a „nép ellenségei" közül. Ezért világosan komisszárjai értésére adta, hogy a potenciális ellenségek elpusztításában a rendkívüli nagy hibaszázalék teljesen elfogadható. Bőkezűen osztogatták a jutalmakat a nélkülözhetetlen támogatóknak; Nagy Katalin úgy gondoskodott róla, hogy még volt szeretői is lojálisak maradjanak hozzá, hogy nagy földterületeket adott nekik, több ezer jobbágyot és a földek összes jövedelmét. És végül pénzt tesznek félre maguknak, így biztosítva, hogy ne legyenek anyagi gondjaik, ha esetleg fordul a szerencse, és letaszítják őket a hatalom csúcsáról. Haiti vezetője, Jean-Claude „Baby Doc" Duvalier is ezt tette; jólétben élt Franciaországban, amíg egy csúnya válóperben exneje megkapta a vagyona nagy részét.[83]

Mi legyen az abszolút vezető vezetési módszere? Röviden: *legyen korrupt.*

A pénz viszi előre a világot, és a szövetséget is a pénz tartja egyben. A lojális szövetség kulcsa egészen biztosan a pénz. Ha egy vezető el akarja hallgattatni, el akarja nyomni, vagy akár meg akarja ölni ellenfeleit/ellenségeit, emberekre van szüksége, akik elvégzik helyette a piszkos munkát. Ezért a sikeres vezetők bárki másnál többet fizetnek ilyen célra, de sohasem többet a szükségesnél.

Autokratikus államokban a vezetők és befolyásosak elképesztően nagy vagyont tudnak felhalmozni, miközben a lakosság nyomorog, éhezik, sok esetben magas a halálozási arány. Ám ez nem sokat számít, mert a vezető monopolhatalma gondoskodik arról, hogy az emberek

elnyomásban maradjanak és a kiválasztott keveseket boldogító pénz biztosítsa a rezsim fennmaradását, és védelmezze a vezető hatalmát.

Nehogy valaki azt a következtetést vonja le, hogy ez csak a diktátorokra jellemző, és érdemes megvizsgálni a demokraták vezetése alatt a magánjavak helyzetét. Mivel a demokratáknak sokak támogatására van szükségük, nem fizetnek annyit, mint az autokraták, de ettől függetlenül a demokraták támogatói is megkövetelik a maguk jutalmát.

Magánjavak a demokráciákban

A mi politikai logikánk szerint a magánjutalmak a kormány költéseiből nagyobb részt hasítanak ki, ha a hatalom a kevesebb nélkülözhetetlenre támaszkodik. Ez nyilvánvalóan az egyik ok, miért jobban feltűnő a nagymértékű korrupció a diktatúrákban, mint a demokráciákban. A kormányzati korrupciót évente vizsgáló Transparency International 2010-es adatai szerint a huszonöt legkorruptabb ország közül egy sem demokratikus berendezkedésű. Csak néhányuk – például Oroszország és Venezuela – tekinthető kvázi demokratikusnak, legalábbis abból a szempontból, hogy többpárti választásokat tartanak. Azért csak „kvázi" demokráciák, mert mindkét esetben nyilvánvaló, hogy az ellenzéki pártok számára súlyosan korlátozzák a médiában való megjelenést és a nyilvános gyűléseket. Így teljesen egyértelmű, hogy a korrupció az antiliberális, kis szövetségi rezsimekben a legnagyobb. Ez nem jelenti azt, hogy a nagy szövetségi rezsimek abszolút értékben kevesebbet költenek korrupcióra, mint az autokratikus államok.

Mivel a demokratikus berendezkedés eleve alacsonyabb adókat feltételez, és azt, hogy az állam többet költ olyan termelékenységet növelő közjavakra, mint a kis szövetségi rezsimek, a sok nélkülözhetetlentől való függés jellemzően összefüggésben van a sikeres gazdasággal. Ennek következtében valószínűleg nagyobb a bevételi torta, mint a kis

szövetségi rendszerekben. Az összbevétel kisebb részét veszik el a nagy szövetségi kormányok, de ez nagyobb torta kisebb része, így több bevétel áll rendelkezésükre. Bár a magánjavak/közjavak a kis szövetségi rezsimekben a magánelőnyöknek kedveznek, a magánjutalmak összege nagyobb lehet a nagy szövetségi környezetben.

Irán és Törökország lakosságának nagy része muszlim (előbbi az iszlám siita, utóbbi a szunnita ágához tartozik), mindkét ország a Közel-Keleten van. Iránnak hatalmas olajtartalékai vannak, amelyeknek vélhetően csökkenteniük kellene az adóterheket. Törökországnak nincsen olaj- és számottevő egyéb ásványkincse, így a kormány csak az adóbevételekre támaszkodhat. Irán és Törökország történetében is volt önkényuralmi korszak, ám Törökország feltörekvő (bár még átmeneti) demokrácia, míg Irán, bizonyos látszatdemokrácia ellenére önkényuralmi rendszer maradt. Iránban az emberek szavazatait és a parlament döntéseit megváltoztathatja a Legfőbb Vezető akarata. Törökországban az Egyesült Államokhoz hasonlóan az elnöknek csak korlátozott törvényhozói vétójoga van, így valami törvénytelen dolog, például katonai összeesküvés kell ahhoz, hogy az emberek akaratát felülírja.

Irán lakossága 73 millió, Törökországé 75 millió, vagyis a két ország alapvetően összehasonlítható. Irán a korrupciós világranglistán 2010-ben a harminckettedik legrosszabb volt (az üzleti élet tisztasága vonatkozásában 178 ország közül a 146. helyen), vagyis a világ egyik legkorruptabb rezsimje. Törökország ugyanezen a listán az ötvenhatodik, vagyis a korrupciót elkerülni igyekvő felső egyharmadába tartozik. Pontosan 122 ország korruptabb Törökországnál. Az egy főre jutó jövedelem Törökországban 13 730 USD, míg Iránban 4530 USD.[84] Így hatalmas olajvagyona ellenére Irán átlagos bevétele csak egyharmada a törökökének. Ráadásul Iránban az adók is magasabbak, mint Törökországban, így az olajvagyon ellenére Irán nagyobb adóbevételt sajtol ki a lakosságból, mint Törökország. Mindkét országban progresszív adózás van, bár Iránban egy kis csoport, a Bonyadok nem fizetnek adót,

és korrupcióval sem vádolhatók meg. Ők kezelik a vezető ajatollahok és kulcsfontosságú katonai vezetők pénzét. Állítólag ők gyakorolnak ellenőrzést Irán éves bevételének 20-25 százaléka fölött; magánjövedelemként egyáltalán nem rossz.

A két ország megfelelő összehasonlításához hasznos megvizsgálnunk, mennyi adót kell fizetnie egy iráninak és egy töröknek. Az átlagos 4530 dollár évi jövedelem után egy iráni polgár 762 USD adót fizet, egy török azonban csak 680 USD-t.[85] Ha a jövedelem 13 730 dollár (ez a török átlag), a törökök 2450, az iràniak 2809 dollárt fizetnek. Az iráni kormány tehát nagyobb részt vesz el a kisebb nemzeti össztermék tortából. A Világbank jelentése szerint Törökország kormányának bevétele 2008-ban a GDP 22,5 százaléka volt; Iránban ugyanebben az évben ez 32 százalék volt. Törökország GDP-je mellett az állami bevétel 2009-ben 138,8 milliárd USD volt. Az iráni állam bevétele a 2009-es GDP alapján 105,9 milliárd lehetett. A magasabb iráni adók ellenére a török kormány bevétele magasabb volt, mint az iránié.

A nagyobb adóteher ellenére Irán bevételi tortája csak a törtök torta 76 százaléka, vagyis ha Irán a jövedelmének 25 százalékát magánjutalmazásra költi, azt a nélkülözhetetlen támogatók viszonylag kis létszámú csoportja kapja, akkor Törökországnak csak a bevétel 19 százalékát kéne elköltenie, hogy ugyanannyit tudjon kifizetni magánjutalmazásra, mint Irán. Nagyon valószínű, hogy Törökország ilyen célra ennél sokkal kevesebbet költ a költségvetési bevétel tortájából, mint amennyit Irán költ korrupcióra és magánjavadalmazásra. De az is lehetséges, hogy a nagy szövetségi rendszerekben abszolút értékben ugyanannyit költenek korrupcióra, mint a kis szövetségi rendszerekben. A korrupció nagyobbnak számít a kis szövetségi rendszerekben, mert az a rendelkezésre álló bevétel vagy GDP-tortának nagyobb szelete.

Fontos szem előtt tartani, hogy a magánelőnyök értéke az egyéni támogatók milliói számára demokráciában kicsi, autokrata rendszerekben a néhány fontosabb egyéni támogató számára azonban nagy, akkor

is, ha mindkét országban ugyanannyit költöttek ilyen magáncélokra. Törökország nyertes szövetsége 20 millió szavazó lehet. A 2007-es törökországi választásokon a megjelentek száma közel 36 millió volt. A 48,4 millió választópolgár közül 42,5 millióan regisztráltak a szavazásra. Mivel 36 millióan szavaztak, a győztes koalícióhoz Törökországban több mint 18 millió szavazat kellett. Irán győztes koalíciója a vallási vezetőket, a helyi és országos politikai elit tagjait, a fontos közhivatalnokokat, a kulcspozíciójú katonai vezetőket és a kormány verőembereit (a Homeini ajatollah egyik fia vezette félkatonai Baszidzs milíciát) is beleszámítva eléri a százezret, és ez a nyerő koalíció sikeres a tiltakozások elnyomásában. Ha Irán csak öt milliárd dollárt költ magánjutalmazásra, a szövetség egy átlagos tagja 50 000 USD-t kap évente, amely a nemzeti átlagjövedelem tízszerese. Ha Törökország ugyanezt a jövedelmet költi magánjutalmazásra, a győztes szövetség egy tagjára csak 250 dollár jut, ami az egy főre jutó éves jövedelem két százaléka.

Természetesen a győztes szövetség tagjainak többsége minden esetben kevesebbet kap az átlagnál, mivel néhányan sokkal többet kapnak. De nyilvánvaló, hogy Törökországban nem sok olyan tagja van a győztes szövetségnek, aki hajlandó volna polgártársait 250 dollárért megverni, sőt megölni. Hasonlóképpen az is nyilvánvaló, hogy a viszonylag szegény Iránban fejenként 50 000 dollárért nem nehéz a rezsimnek olyan támogatókat találni, akik elnyomják honfitársaikat.

A magánzsebekbe juttatott pénzek minden kormány költségvetésének részét képezik, és ez a vállalatoknál is így van. Ám hiába egyenlő a magánjavakra fordítandó összeg, nagy szövetségi környezetben sokkal nehezebb rávenni az embereket, hogy igazán galád tetteket kövessenek el, míg ez kis szövetségi környezetben nem okoz túl nagy problémát. Olyan brutális vezető, mint Dzsingisz kán, nagy szövetségi környezetben még nem fordult elő a történelemben. Hasonlóképpen fel kell ismernünk, hogy a magánjutalmak a demokratikus rendszerben inkább torzult közpolitika formájában nyilvánulnak meg, nem pedig olyan

szembetűnő formában, mint a vesztegetés, a feketepiac vagy a protekcionizmus.

Vajon milyen magánelőnyöket tudnak nyújtani a demokráciák? Hogyan torzulhat a közpolitika, hogy valakinek hasznot, másoknak költséget jelent?

* * *

Divatos olyan terminológiákban beszélni a politikáról, mint az ideológia vagy a bal- és jobboldal folytonossága. Mindkét oldal jellegzetes mantrája, hogy a liberálisok gondoskodnak a szegényekről, és elkötelezetten igyekeznek csökkenteni a terheiket. Őket azonban gyakran akadályozzák a gazdagok és hatalmasok. A gazdagok és hatalommal bírók általában konzervatívok, akik a gazdagok érdekeit tartják szem előtt, és igyekeznek védeni őket az (extra) adóktól és a liberálisok költekezésétől. A liberálisok támogatói nem meglepő módon többségükben szegények a konzervatívok támogatóihoz képest. Politikai egyszerűsítésként ez elmegy. Nem akarunk vitába szállni a nézettel, hanem teljesen más szempontból közelítjük meg a jelenséget.

A hatalomgyakorlás szabályai miatt a hatalom gyakorlóinak vágyai, valamint nyilatkozatai és tettei elkerülhetetlenül eltérnek egymástól. Nem vonjuk kétségbe, hogy a politikusoknak őszinte nézeteket vallanak arról, hogy mit tartanak jó és rossz közpolitikának; ám ezek az elgondolások nem igazán fontosak, ráadásul nem lehet különbséget tenni politikai célszerűségből és őszinte meggyőződésből tett nyilatkozatok között.

Az úgynevezett liberálisoknak és az úgynevezett konzervatívoknak más-más választói réteg ad esélyt hatalomra kerülni. Az Egyesült Államokban a Demokrata Párt politikusai előszeretettel emelik a gazdagok adóit, javítják a szegények életminőségét, és jelentős előnyökhöz igyekeznek juttatni a középosztálybeli szavazókat. Az Egyesült Államokban a Republikánus Párt politikusai előszeretettel enyhítik a gazdagok adóterheit, olyan intézkedéseket hoznak, amelyek rontják a szegények életminőségét, inkább a munkába újra bekapcsolódás programjait támogatják, és ők is jelentős előnyökhöz igyekeznek juttatni a középosztálybeli szavazókat. Az adóztatás és a közpénz felhasználása, a közpénzek népszerű célokra való felhasználása egyszerűen olyan magánjavakat jelentenek, amelyeket a párt nélkülözhetetlen szövetségesi körének juttatnak. Mindkét párt különös figyelmet fordít a középosztályra, mert a rengeteg középosztálybeli szavazót valahogy jutalmazni lehet. Úgy határozzák meg a gazdagokat – akiket magasabb adók fizetésére kérhetnek –, hogy gazdag az, akinek a jövedelme magasabb, mint az övék. Úgy gondolnak a jóléti kiadásokra, hogy azokkal kapcsolatban rengeteg a csalás és a visszaélés, amelyet ki kell vizsgálni. És nagyon örülnek, hogy olyan kormányprogramok valósulnak meg, amelyek aránytalanul előnyös helyzetbe hozzák őket – ebben nincs semmi meglepő –; ilyen a jelzáloghitelek kamatadójának csökkentése, a társadalombiztosítási ellátás kiterjesztése, az egyetemi tandíj adókedvezménye, és akkor is növelik a társadalombiztosítási juttatások összegét, ha azt infláció nem indokolja.

A nagyon szegények valószínűleg nem szavaznak, de a dolgozó szegények valószínűleg azokra szavaznak, akik nekik kedvező politikát hirdetnek. A kevésbé tehetősek kedvelik a progresszív adózást, és gyűlölik a forgalmi adókat. Akik a munkavállaláshoz szükséges gyakorlati képzést, az ingyenes orvosi ellátást, a hosszabb ideig járó munkanélküli-segélyt szeretnék, valamint azt, hogy lehetőleg semmilyen adót ne kelljen fizetniük, olyan jelölt felé fordulnak, aki megítélésük szerint nagy valószínűséggel képes teljesíteni kívánságaikat. Ezek a kívánságok természetesen közpolitikaiak, amelyek főképpen a kiválasztott csoportnak kedveznek, amely „szavazói blokkja” nélkülözhetetlen ahhoz, hogy a demokrata párti jelölt nyerjen. Nem valószínű, hogy ők a republikánus jelöltre szavaznának, mert a győztes republikánus jelölt valószínű-

leg nem támogatná azokat a programokat olyan mértékben, mint egy demokrata jelölt. Így a politikai támogatást fizetik meg, vagyis nem jelentenek sem többet, sem kevesebbet, mint bármilyen magánjuttatás.

A gazdagok is szeretik az állami támogatást. Azok a republikánus jelöltek biztosítják ezeket a legnagyobb valószínűséggel, akik a viszonylag gazdagok támogatására kívánnak szövetséget építeni. A jómódú és republikánus jelöltek olyan programok támogatását ígérik, mint az a rákkutatás, az Alzheimer-kór és egyéb olyan betegségek kutatása, amelyek az Egyesült Államokban az idősek legvagyonosabb rétegeit érinti. A jómódúaknak van a legnagyobb esélye arra, hogy elég hosszú ideig éljenek ahhoz, hogy ezektől a betegségektől szenvedjenek. Kedvelik az alacsonyabb jövedelemadókat, mivel elég pénzük van, hogy részvényekbe, kötvényekbe fektessenek, és nem kedvelik az örökösödési adót, mert elég szép summát tudnak az örököseikre hagyni. A szegények ritkán élvezik ezeket az előnyöket, de ők fizetik meg az árát, hogy a gazdagokat segítsék. Mivel a demokraták gyakrabban tartják ellenőrzésük alatt a törvényhozást szövetségi és állami szinten is, mint a republikánusok, érdemes megjegyezni, hogy az amerikaiak több mint 40 százaléka – többségükben az alacsonyabb jövedelmi szinteken lévők – egyáltalán nem fizetnek jövedelemadót.[86] Végső soron ez is magánhaszon, amelyre annyira vágynak; pontosan úgy, ahogy a kisebb szövetségen alapuló rezsimekben a gazdagok kevesebb adót fizetnek, és magánelőnyöket követelnek. A magánelőnyök a kis és nagy szövetségi rendszerekben torzítják a gazdaságot, mégpedig önkiszolgáló módon, ahogy az várható. És a legdemokratikusabb politikai berendezkedésű rendszerekben is tökéletesen magyarázhatók ezek a magánelőnyök anélkül, hogy az igazságosságra, a hatékonyságra vagy az ideológia magasztos eszméire kellene hivatkozni. Az emberek azokat a vezetőket kedvelik, akik olyan politikát folytatnak, amely kedvez nekik. Ezért a közpénzek népszerű – populista – felhasználása általában megvetés tárgya, de nagyon örülnek az ilyen célra elkölthető pénzeknek a választókerületek.

Ez nem csak az Egyesült Államokra érvényes. Ahogy az egyes kormányok a demokrácia felé sodódnak vagy éppen attól távolodnak, illetve a vezetők a kis vagy nagy szövetségtől függés különböző mértékét tapasztalják, mindig a helyzethez igazítják, mennyi és milyen magánjutalmat adnak. Jól láthatjuk ezt, ha összehasonlítunk két átmeneti demokráciát: Tanzániát, amely éppen növelné a szövetség méretét, és Oroszországot, ahol a szövetség mérete csökkenő tendenciát mutat.

Korábban említettük, hogy Tanzánia parlamentje, a Bunge látszólag olyan, mintha nagy szövetségen alapuló demokratikus kormány volna. A látszólagos demokrácia felszíne alatt ez átmeneti rezsim, amely a kis szövetségi környezet számos jellegzetességét megtartotta. Vagyis a választók köre gyorsabban bővült, mint a győztes szövetség; a választáson valószínűleg csalások történtek. Az átmeneti rezsimeknek ez a problémája számos módon megnyilvánulhat, még általános választójog mellett is lehet szabályozni, milyen nagy legyen a szövetség. Az egyik módszer, amely lehetővé teszi, hogy Tanzániában a győztes szövetség mesterségesen kicsi maradjon, hogy számos parlamenti helyet tartanak fenn a nőknek, akiket közvetetten választanak képviselőnek, valamint a parlament számos képviselőjét az elnök nevezi ki. Az eredmény az, hogy a szükséges győztes szövetség létszáma sokkal kisebb, mint a törvényhozó testület (a parlament) abszolút többsége. Amikor pedig megvizsgáltuk, milyen valójában a választás körzeti szinten Tanzániában, rájöttünk, hogy a kaliforniai Bell városban tartott többjelöltes választás esetéhez hasonlóan a tanzániai választókerületekben is elég a győzelemhez egyetlen vokssal több, mint amennyit a második helyezett kapott. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a voksoknak még 10 százalékára sincs szükség. Annak érdekében, hogy meglegyen ez a döntő fontosságú különbség, a kormány magánjutalmakat osztogat.

Tanzánia fő terménye a kukorica. A kormány ezért egyes kivételezetteknek utalványokat ad, így kedvezményes áron vehetnek vetőmagot.

A különböző körzetekben az utalványok eltérő értékűek, és meg lehet figyelni, hogyan működik a magánjutalmazás rendszere. Arra számíthatunk, hogy az utalványok kedvezményezettjeinek létszáma és értéke attól függ, hogy egy adott körzetben mekkora a győztes szövetség. Az utalványprogram lehet központi kormányzati jutalom a lojális, kis szövetségi választókerületekben. A nagy szövetségi választókerületekben azonban nem valószínű az utalványok osztása, vagy csak kis értékben kapnak még akkor is, ha kukoricatermesztéssel foglalkoznak vagy elszegényedettek.[87] Az utalványok osztogatásával a tanzániai központi kormány egyenlőséget teremthet vagy torzíthatja a gazdasági és társadalmi viszonyokat. Dönthetnének rászorultsági alapon (szegénység, alacsony termésátlag). Ennek alternatívája, hogy a politikailag lojálisakat támogatják a hátrányos helyzetűek helyett. És mit gondolnak, mit tesz Tanzánia kormánya?

Mint arra számíthattunk, a szövetség méretének jelentős szerepe van az elosztásban; kétszeres méretű választókörzeti nyertes szövetség jellemzően nagyjából 69 százalékkal *kisebb* eséllyel kap utalványt. Az utalványok értéke inkább korrelál a szövetség méretével, mint annak a valószínűségével, hogy kapnak-e egyáltalán. Ha azokat a körzeteket nézzük, amelyek ténylegesen kaptak utalványokat, azt találjuk, ha egy adott választókörzetben megduplázódik a körzeti szintű nélkülözhetetlenek száma, egyharmaddal kisebb értékű utalványokat kapnak. Így a kis szövetségi körzetek – ahol az utalványokat a legnagyobb valószínűséggel kapják – között is erősen diszkriminál a központi kormány azok között, akik a legjobban értékelik a magánhasznokat (a legkisebb szövetségi körzetek) és azok között, ahol ez kevésbé fontos (a viszonylag nagyobb szövetségi körzetek).

Mi volna, ha rászorultsági alapon osztanák az utalványokat? Kiderült, hogy a termelékenység összefüggésben van azzal, hogy kapnak-e az adott körzetben vetőmagutalványokat, és ha igen, mennyi azok értéke, de a nagyobb termésátlagokat felmutató körzetekbe jut több utalvány, nem pedig azokba, ahol segíteni kellene a termés növelését.

Ami a szegénység és az utalványok közötti összefüggést illeti, egyértelmű, hogy annak nincs hatása az utalványok felhasználására, az agrárgazdaság stimulálására, vagyis amely éppen a kormányprogram célja lett volna. A vezetők saját érdeke ismét erősebb az emberek érdekénél, kivéve akkor, ha választókerületi szinten nagy a nyerő szövetség. Azokban a körzetekben, mint arra számíthattunk, hatékonyabb közpolitikai programok vannak. A nagy szövetségi körzetekben élőknek jobban hozzáférnek az egészségügyi programokhoz, alacsonyabb a csecsemőhalandóság, több otthonban van áram, mint a kis szövetségi körzetekben.

Kétségtelen, hogy a korrupció a kis szövetségi rezsimek jellegzetessége. Az autokráciából a demokráciába átmenetben a korrupció is csökken. Tanzániában például lassan, fokozatosan javul a kormányzás színvonala. A Transparency International 2010-ben a 178 országot felsoroló korrupciós listán 116.-nak sorolta, vagyis lényegesen jobb helyen volt, mint Oroszország, ahol az átmenet ellenkező irányú: egyre távolodnak a demokrácia felé vezető úttól a kisebb szövetségi autokrácia felé, és a vezetés politikai túlélése eszközeként fogadják el a korrupciót.

Mint rámutattunk, Oroszország a világ legkorruptabb országai között szerepel, ezért a magánjavak politikai logikája megfigyelhető a korrupció működésében.

A kis szövetségi rendszerekben a rendőrök fizetése jellemzően alacsony, és Oroszország sem kivétel. Ez elsőre meglepő lehet, hiszen a rendőrség alapvetően fontos a rezsim túléléséhez. A rendőrök feladata a közrend fenntartása – ami pedig gyakran abban nyilvánul meg, hogy el kell nyomni a kormányellenes tiltakozásokat és az aktivistákat szó szerint le kell verni. Ilyen elvárás a rezsim iránti erős elkötelezettséget, vagy nagyon előnyös javadalmazást feltételez. De mint máshol is láttuk, a korrupció logikája bonyolult fordulatot tesz.

Bár egyéni jutalmakat közvetlenül a kormány kincstárából is lehet adni, a rendőrséget legkönnyebben úgy lehet kompenzálni a lojalitásáért

– amelynek része, hogy hajlandók elnyomni polgártársaikat –, hogy szabad kezet adnak nekik a korrupcióra. Egyszerűen olyan keveset fizetnek nekik, hogy a rendőrök kénytelenek felismerni: nemcsak elfogadható, de szükséges is, hogy korruptak legyenek. Így duplán elkötelezettek a rezsim mellett: először hálásak lesznek a vagyonért, amelyet a rezsim gyűjteni enged nekik; másodszor pontosan tudják, ha a lojalitásuk meginog, fennáll a kockázata, hogy elvesztik kiváltságaikat, ráadásul vád alá helyezik őket. Emlékeznek Mihail Hodorkovszkijra? Valaha ő volt Oroszország leggazdagabb embere. Nem tudjuk, hogy korrupt volt-e vagy sem, de azt tudjuk, hogy nem volt lojális Putyin kormányához, és hamar bíróság előtt találta magát korrupció vádjával. A rendőröknek ugyanezzel a fenyegetettséggel kell szembenézniük.

Vegyük például az egykori rendőr őrnagy és leleplező Alekszej Dimovszkij esetét.[88] Dimovszkij saját bevallása szerint korrupt rendőr volt a 225 000 lakosú Novorosszijszk városában. Rájött, hogy havi 413 dolláros (12 000 rubeles) fizetéséből nem tud megélni, ezért kénytelen volt korrupcióhoz folyamodni. Dimovszkij azt állítja, hogy ő személyesen csak kis pénzösszegeket vett el. Nem tudhatjuk, hogy ez igaz-e, de azt tudjuk, hogy mi történt ezután.

Egy videóüzenetben – amelyet elküldött Vlagyimir Putyinnak, mielőtt híres lett a YouTube-on – Dimovszkij leírt olyan rendőrségi gyakorlatot, amely gyakorinak számít Oroszországban: amikor a rendőrök leadják a szolgálatot, a kapott kenőpénz egy részét le kell adniuk az úgynevezett pénztárosnak, egy magasabb rangú rendőrnek. Ez jellemzően napi 25–100 dollár volt. Ha a rendőrök nem fizetnek, fegyelmit kapnak. Dimovszkij beszámolója szerint végül elege lett abból, hogy egyenesen korrupcióra kényszerítik. A *New York Times* beszámolója szerint megkérdezte Vlagyimir Putyintól, hogyan fogadhat el egy rendőr kenőpénzeket. „Tudja, merre tart a társadalmunk? Ön arról beszél, hogy harcolni kell a korrupció ellen. Hogy az ne csak bűncselekmény, hanem morálisan is elfogadhatatlan legyen. De ez nem így van. Szóltam

a főnökömnek, hogy a rendőrök korruptak. Ő pedig azt felelte, hogy ezen nem lehet változtatni."

Dimovszkij népi hős lett Oroszországban. Úgy tűnik, ezt a leleplezést sok orosz állampolgár nagyra értékelte. A hivatalos reakció azonban teljesen más volt. Kirúgták, perbe fogták, elítélték és börtönbe zárták. Aztán közfelháborodás hatására kénytelenek voltak szabadon engedni. Vállalkozást alapított, hogy idegenvezetőként mutogatja egykori kollégáinak luxusházait. A legnevezetesebb közülük Csernosztyinov rendőrfőnök háza. A főrendőr fizetése körülbelül évi 25 000 USD volt, ám 800 000 USD körüli értékre becsült part menti háza van. A rendőrfőnök nem hajlandó elárulni, hogyan tudott szert tenni a házra, és továbbra is a hivatalában maradt. Őt nem büntették elzárással nyilvánvaló korrupcióért, ám Mihail Hodorkovszkijjal és Alekszej Dimivszkijjal ellentétben Novorosszijszk rendőrfőnöke hűséges maradt a fennálló rezsimhez. Ami Dimovszkij leleplezését illeti, a Kreml reagált rá. Az orosz kormány kemény büntetést szabott ki azokra a rendőrökre, akik a feljebbvalójukat kritizálják. A *New York Times* szerint ez az intézkedés „Dimovszkij-törvényként" vált ismertté.

A korrupció olyan magánhaszon-alternatíva, amelyet pontosan a Dimovszkij-ügyben felmerült okok miatt választanak. Lehetőséget ad a rezsimhez való hűség biztosítására úgy, hogy nem kell jó fizetést adni, és garantálja, hogy a törvény szigorával lehet lesújtani azokra, akik mégsem maradnak hűek a rendszerhez. A vezető szempontjából mi lehetne ennél jobb?

Magánjavak a kis szövetségi rendszerekben

A libériai Doe őrmester, akit „helyesen gondolkodó" kis szövetségi uralkodóként már jól ismerünk, nagyon jól megértette, milyen fontos magánjutalmakat biztosítani a cimboráinak. Az Egyesült Államoktól kapott

segélyek felhasználásáról szóló amerikai kormányjelentés megállapította: „Az elnök elsődleges szempontja a politikai és fizikai túlélés. Prioritásai nagyban eltérnek a gazdaság talpra állításának feltételeitől, és azokkal összeegyeztethetlenek... Dole elnök ragaszkodik saját törzséhez és a belső köréhez. Az, hogy a helyi csoportok rosszul megtervezett beruházásait támogatja, aláássa a tágabb társadalmi célok megvalósulását."[89] Ez a magánelőnyök pontos megfogalmazása: fizikai és politikai túlélés, nem pedig a tágabb társadalmi célok. Doe őrmestert éppen azért maradhatott egy évtizedig hatalmon, mert jelentős mértékben „visszaélt" a kormány pénzével. Nem Doe találta fel ezt a rendszert, és a története Afrikában sem egyedi, sőt nem csak kormányokra jellemző. Minden szervezetre érvényes, ha kis létszámú nélkülözhetetlenből álló szövetségre támaszkodik. Mielőtt bemutatnánk a világ számos diktátorát, nézzük meg, hogyan működnek a magánelőnyök kis szövetségi rezsimekben úgy, hogy azokat a többség jóindulatúnak, sőt elismerésre méltónak tartja. Két sportszervezetre gondolunk, a Nemzetközi Olimpiai Bizottságra (NOB) és a Nemzetközi Labdarúgó-szövetségre (Fédération Internationale de Football Association – FIFA). Mi lehetne fontosabb a NOB számára, mint a politikai torzításoktól mentes nemzetközi sportversenyek minőségének javítása? A válasz: remek szórakozás és sok pénz.

A 2002-ben Salt Lake Cityben rendezett téli olimpiai játékok legalább annyira emlékezetesek lehetnek a botrányról és megvesztegetésről, mint a sportolói teljesítményekről. A szervezőbizottság (Salt Lake Organizing Committee – SLOC) több millió dollárt költött vesztegetésre, amelyben volt készpénz, pazar szórakozás, utazás, ösztöndíjak és állások a NOB-tagok rokonainak, ingatlanügyletek, sőt plasztikai műtét is. A botrány következtében a NOB tíz tagja lemondott, vagy lemondatták őket, tíz másik tagot megrovásban részesítettek, valamint Tom Welch és Dave Johnson, a SLOC elnökei kénytelenek voltak bíróság elé állni.

Ez egyáltalán nem elszigetelt eset. A Salt Lake szervezőbizottság úgy érezte, hogy az 1998-as téli játékok rendezési jogának odaítélésekor igazságtalanul mellőzték őket. Az 1998-as téli játékokat Japánban, Nagano városában rendezték. A város 4,4 millió dollárt költött a NOB képviselőinek szórakoztatására. Gyakorlatilag minden nevezés mögött ilyen szabálytalanságok állnak. Az 1996-os nyári játékok rendezéséért való versengése során az ausztráliai Melbourne különleges zongorahangversenyt szervezett a dél-koreai NOB-tag zongorista lányának. Nyilvánvaló, hogy az a város, amely komoly esélyt akar magának, hogy a játékokat nála rendezzék, jól teszi, ha luxusutazásokkal és szórakoztatással kedveskedik az illetékeseknek.

A korrupció és a magánnyereség nem csak nagy kenőpénzekre vonatkozik; a támogatóknak nyújtott, magánnyereséggé változó pénz minden szinten előfordul. Az 1996-os olimpiai játékokat végül Atlantában rendezték. Ez a rendezés demonstrálja, hogy a NOB a legkisebb mozzanatra is felfigyel, amely a cimboráknak és nélkülözhetetlen támogatóknak osztott pénzt fenyegetheti. Mint a brit *Independent* írta 1995. március 26-i számának üzleti rovatában:

> A kisvállalkozóknak, a pólóárusoknak és az étteremtulajdonosoknak is nagyon óvatosnak kell lenniük. Az Egyesült Államok 1978-as amatőrsport törvénye alapján az Egyesült Államok olimpiai bizottságának (USOC) „szupervédjegy" joga van az olimpiai szimbólumokra és az *olimpiai játékok* névhasználatára...
> A szigorú akciók kilátásba helyezése nagyon fontos volt az atlantai olimpiai szervezőbizottságnak (Atlanta Committee for the Olympic Games – ACOG), hogy hivatalos szponzorokat tudjon szerezni, akik akár 40 millió dollárt is fizethetnek a védjegyek kizárólagos használatáért. Szerződött már velük a Coca-Cola, amelynek székhelye Atlantában van, valamint az IBM, a Kodak, a Xerox, a General Motors, valamint a BMW...

Felfigyeltek azonban arra, milyen lépéseket tettek az olimpiai védjegy védelmére. Egy atlantai művész az „USAtlanta" védjegyet

akarta bejegyeztetni termékei árusítására. Az ACOG tiltakozott, mondván, hogy az 1996-os játékokra utal.

– Szerintem ezzel túllőttek a célon. Nehezen tudom elképzelni, hogy bárki úgy értelmezné a logóját, hogy azért tervezte, hogy a játékokból profitáljon – mondta John Bevilaqua atlantai szponzor-szakértő, aki a játékok szervezőivel szimpatizál.

Talán a legkülönösebb Theodorus Vatzakas története, aki 1983-ban nyitott görög éttermet Atlantában – jóval azelőtt, hogy a város elnyerte volna az 1996-os olimpiai játékok rendezési jogát. 1991-ben az ACOG arról tájékozatta, hogy megsérti az 1978-as olimpiai védjegyhasználati törvényt, és meg kell változtatnia a nevét. Végül megtette, ezzel 1000 dollár költséget vállalva. Az étterem neve „Olympia Restaurant and Pizza" lett.

– Ez nekem nagyon rosszul esik – panaszolta. – De megváltoztattam a nevet, mert nincs pénzem harcba szállni ezekkel. De szerintem ez már őrültség.[90]

A könyv egyik szerzője – Bueno de Mesquita – is tapasztalhatta, milyen buzgón igyekeznek az olimpiai bizottságok a pénzmozgásokat ellenőrzésük alatt tartani, és kihasználni a magánelőnyök lehetőségeit. Felesége, Arlene és két barátjuk Cartwheels néven céget alapítottak (amelyet később eladtak). A cég pólókat, ékszereket, papírárut és zenei CD-ket forgalmazott, elsősorban tornászoknak. Arlene így emlékszik vissza, milyen tapasztalata volt a Cartwheels cégnek a NOB és a USOC szabályozóival az 1996-os atlantai olimpia előtt:

> Cégünk pólókat és egyéb termékeket tervezett tornászoknak. Az atlantai olimpia előtt néhány darabunk tervein karikák, fáklya és „az olimpiához köthető" ábrák voltak, de azt mondták, hogy ezeket senki sem fogja legyártani nekünk, és jogi problémáink lehetnek. Nem számított, hogy teljesen más voltak a szín és a stílus, de nem használhattuk az olimpia szó semmilyen formáját, a karikákra és fáklyára sem utalhattunk. A hivatalos színek használatától is tartózkodnunk kellett. Ha ki akartuk elégíteni vásárlóink ilyen jellegű igényeit, a hivatalos USOC-termékeket kellett megvennünk, nagyon magas árakon. Némelyiknek szörnyű volt a minősége; elgondolkodtató volt, hogyan kaphatták meg ezek a cégek a szponzori jogot.

A logikánk szerint a válasz teljesen egyértelmű. A Cartwheels, mind sok más cég kénytelen volt magas árakat fizetni, és azoktól a kereskedőktől vásárolni, akiket a NOB és az AOC kiválasztott, akik beleadták a pénzt abba az alapba, amelyből a NOB és az AOC magát gazdagítja, és másoknak bőséges magánjutalmakat ad. És ahogy az várható volt, a minőség fordított arányban állt az árral.

A botrányos korrupció, amely az olimpiák szinte minden üzleti vonatkozását jellemezte, mintha Salt Lake Cityben tetőzött volna. A korrupciós botrány körüli negatív sajtóhírverés hatására a NOB reformokat ígért, többek között az ajándékok elfogadásának, a luxusutazások, a pályázó városoktól származó mellékjövedelem tiltását. Ám a politikai túlélés szabályai szerint ennek kicsi a valószínűsége, mivel az olimpiai szervezetek kis szövetségi rendszerek. A BBC *Panorama* című hírműsorának leleplező riportja bemutatta, hogy a vesztegetés hagyománya tovább él. A 2012-es játékok helyszínének bejelentése előtt készült titkos hangfelvételek szerint egy NOB-szavazatot 100 000–200 000 dollárért lehetett megvásárolni.[91] Ez nyilván felzaklatta a sportszeretőket, de aki a politikai túlélést tartja szem előtt, az egyáltalán nem találja ezt meglepőnek.

Az, hogy a NOB tevékenységében mindennaposak a korrupcióval és kenőpénzekkel kapcsolatos vádak, a szervezeti struktúrából következik. Az 1894-ben alapított NOB ellenőrzi a modern olimpiai játékok minden mozzanatát. A NOB 115 tagját aktív sportolókból (maximum

15 tag), nemzetközi sportszövetségek tagjaiból (maximum 15 tag), a nemzeti olimpiai bizottságok vezető tisztségviselőiből (maximum 15 tag) választják, és van még hetven úgynevezett független tag, akik nem tartoznak a fenti szervezetekhez. Az új tagokat a meglévő NOB-tagok választják ki, és szavazzák meg. A NOB választja meg a tagok sorából az olimpiai vezetőket és bizottságokat, amelyek a nemzeti olimpiai bizottságokat és a sportági szövetségeket szabályozzák, és döntést hoznak a következő játékok helyszínéről.

Ötvennyolc voks elég ahhoz, hogy valakit megválasszanak a NOB elnökévé, illetve ahhoz, hogy melyik város rendezhesse a következő játékokat. Nem meglepő, hogy a NOB-elnökök olyan hosszú ideig maradnak hivatalban, és olyan nagy pénzek fölött rendelkezhetnek. Az első modern olimpiai játékok, 1896 óta a NOB-nak csak hét elnöke volt. A gyakorlatban sokszor előfordul, hogy ötvennyolc szavazatnál kevesebb is elég, mert nem mind a 115 pozíció van betöltve, és a képviselők nem dönthetnek saját hazájuk ügyében. A 2012-es játékok helyszínének megszavazásakor például London 54:50 arányban győzte le Párizst. A *Panorama* becslése szerint kevesebb, mint 10 millió dollárba került a győzelem. Bár ez jelentős összeg, egészen jelentéktelennek tűnik a NOB bevételeihez képest (közel 5,5 milliárd dollár a 2005–2008 időszakban, amelybe a pekingi játékok is beletartoztak) és ahhoz a 9,3 milliárd dollárhoz képest, amelyet Nagy-Britannia költ a 2012-es játékok helyszíneire és infrastruktúrájára.[92] Jobb stadionokat építenek, amelyek az egész olimpiai mozgalomnak – a sportolóknak, a sportvezetőknek és a közönségnek is – hasznára lesznek, és a támogatásvásárlás sokkal drágább formáját jelentik, mint 10 millió dollárt kifizetni kiváltságos kevesek magánjutalmaként.

A NOB botrányainak hátterében maga a NOB szervezete áll. Amikor ötvennyolc szavazat garantálja a győzelmet, és a NOB elnöke válogathatja a NOB-tagokat, a politika és a hatalom mindig a korrupció és a kenőpénzek körül fog forogni. Amíg a NOB intézményei változatlanok maradnak, a szavazatvásárlás és a vesztegetés is megmarad, mert az a „helyes" stratégia minden NOB-elnök számára, ha hivatalban akar maradni. Az „ajándékok" és az utazások elfogadásának szabályozása nem változtatja meg azt a bevett gyakorlatot, hogy a városok inkább magánelőnyöket juttatva versengjenek a rendezés jogáért, nem pedig jobb szervezéssel és létesítményekkel.

Ha több milliárd dollár a tét, és a győzelemhez csak 58 ember támogatása szükséges, azok a nemzetek, amelyek pályázatuk minőségében bízva reménykednek a rendezés jogának elnyerésében, biztos vesztesek. Salt Lake City is megtanulta ezt a leckét, amikor az 1998-as téli játékok rendezési jogára pályázott. Ezt a hibát nem követték el még egyszer, amikor a 2002-es játékokra pályáztak, bár közben lelepleződtek. Salt Lake Cityben sokan színleltek felháborodást, de sokan örülhettek, hiszen a vesztegetés leleplelezése ellenére a verseny rendezési jogát nem adták más városnak.

Nem csak a NOB-ra jellemző a korrupció. A FIFA, a Nemzetközi Labdarúgó-szövetség még ennél is rosszabb. 2010. december 1-jén a FIFA bejelentette, hogy a 2018-as és 2022-es világbajnokságot Oroszországban, illetve Katarban rendezik. Oroszország olyan európai országokat győzött le, mint Anglia, Belgium és Hollandia, valamint az Ibériai-félsziget városainak közös pályázatát. Bár az orosz pályázatnak számos előnye volt, még nehezebb megérteni, miért választották Katart más pályázókkal, Ausztráliával, Japánnal, Dél-Koreával és az Egyesült Államokkal szemben.

Katar kis ország a Perzsa-öbölben; itt található a világ harmadik legnagyobb gázmezője, és talán az egész világon itt a legmagasabb az egy főre jutó jövedelem. Ám labdarúgó-világbajnokság helyszíneként az ország eléggé problémás. A jogrendszer alapja a muzulmán vallási törvénykezés. Az alkoholfogyasztást súlyosan büntetik, a homoszexualitás tilos, és Sepp Blattert, a FIFA-elnökét már elmarasztalták, hogy ebben a témában tapintatlan megjegyzést tett. Ezen aggodalmakon túl az időjárás a legkomolyabb akadálya annak, hogy a világbajnokságot

éppen Katarban rendezzék meg. Olyan nagy a forróság, hogy Katar sok állampolgára elhagyja az országot nyáron. Annak érdekében, hogy az ország egyáltalán pályázni tudjon, a katariak ígéretet tettek, hogy különleges szerkezetű, teljesen légkondicionált stadionokat építenek. A FIFA most azon gondolkodik, hogy a világbajnokság idejét a hagyományos június–júliusi időszakról a téli hónapokra tegyék, amikor sokkal hűvösebb az idő. Ez súlyosan megzavarná az európai nemzeti bajnokságok menetét, ahol a világ legjobb játékosai játszanak. Mondanunk sem kell, felesleges erről vitatkozni a szavazás *után*, és csodálkozunk, miért nem előtte merültek fel ezek az aggályok, ha valóban azt nézik, mi a legjobb a sportágnak.

Mivel a FIFA mindössze huszonnégy tagból álló végrehajtó bizottsága dönt a világbajnokságok helyszínéről, a győztesnek csak tizenhárom tag szavazatát kell megvásárolnia... maximum. A 2010-es szavazáson csak tizenkét voks kellett, mivel két tagot, akik állítólag megpróbálták eladni a szavazatukat, felfüggesztettek. A két felfüggesztett tag egyikét, Amos Adamut tetten érték, amint 800 000 dollár kenőpénzt kér a *Sunday Times* által küldött tárgyalófféltől. Bár a pénzt hivatalosan műfüves pályák építésére szánták, az alku úgy szólt, hogy a 800 000 dollárt közvetlenül neki fizessék. Három nappal a szavazás előtt a BBC *Panorama* című műsorának szerkesztői *A FIFA mocskos titka* címmel riportot készítettek, amelyben részletesen beszámoltak számos vezető FIFA-tisztségviselő kenőpénz elfogadásairól és korrupt módszereiről. Úgy tudni, ez elég hátrányosan érintette Anglia pályázatát a 2018-as világbajnokság lebonyolítására, mivel a megvádolt vezetők közül hárman a rendezésről döntő huszonkét tagú bizottság tagjai voltak. Talán az a tény, hogy az angol pályázat támogatói, köztük a brit miniszterelnök, David Cameron rögtön kijelentette, hogy teljes mértékben megbízik a megvádolt FIFA-tisztségviselők pártatlanságában, árulkodó jele annak, hogy a vesztegetés a modus operandi a FIFA berkeiben. Hiszen miért kellene vizsgálatot elrendelni, ha azzal csak veszélyeztetik Anglia rendezési esélyeit?

Szerencsére könnyű olyan reformokat kitalálni, amelyek a sportot és a sportszerű versenyzést támogatnák a vesztegetéssel, meg a korrupcióval szemben, és a két intézmény közötti vesztegetési különbségek áttekintése erre rámutatott. Az olimpia megvásárlásához körülbelül négyszer annyi szavazat kell, mint a labdarúgó-vb megvásárlásához, pontosan 58:13 az arány. Ha hinni lehet a kenőpénzek állítólagos mértékének, a csúszópénz az olimpia esetén lényegesen kisebb: 100 000–200 000 dollár szavazatonként, a focivébé 800 000 dolláros szavazatonkénti tarifájával szemben. Ez az intézmények működését egyértelműen illusztrálja, és nyilvánvalóvá teszi a megoldást.

Ahogy nő a szükséges támogatók száma, a magánelőnyök kevésbé lesznek fontosak. A kenőpénzt könnyen el lehetne felejteni egyszerűen azzal, ha megemelnék a NOB tagjainak létszámát. Például minden olimpikon szavazati jogot kaphatna, ők választanák a NOB tagjait, és ők döntenének a játékok megrendezésének helyszínéről. A pekingi nyári játékokon több mint 11 000 sportoló vett részt, a vancouveri téli játékokon több mint 2500-an voltak. Alternatív megoldásként az érmesek, a csapatjátékok túlsúlyát elkerülendő érmes csapatonként egy fő lehetne a NOB tagja. Néhány éven belül felduzzadna a NOB tagsága, az illetékeseknek és a pályázó városoknak a szervezés minőségével, a játékokkal és a létesítményekkel kellene versenyezniük, nem pedig azzal, hogy a döntéshozókat luxusutazásokra viszik. (Alastair azon siránkozik, hogy az angol focicsapat felkészítése sokkal nagyobb kihívást jelent.)

Wall Street: kis szövetségek akcióban

A főnökök szempontjából egy üzleti vállalkozás szervezésének legjobb módja a kormányok megszervezésével azonos: a nélkülözhetetlenek minél kisebb csoportjára kell támaszkodni, akiket a befolyásos választók kis csoportjából emeltek ki, és előzőleg a lecserélhető választók milliói

közül választottak. Ez természetesen tökéletes illik a modern részvénytársaságokra. És történetesen elég jó leírása a szervezett bűnözői famíliáknak. Csupán véletlen volna? Talán nem; és nem azért nem véletlen, amiért gondolnánk.

A nagy részvénytársaságok nem kényszerítik az embereket, hogy vegyék igénybe a szolgáltatásaikat. Értékes szolgáltatást nyújtanak, és ez arra készteti az embereket, hogy önként költsenek rájuk, és ezzel általában előnyt szerezzenek maguknak. Ám a maffiához, a monarchiákhoz és a kisszerű diktatúrákhoz hasonlóan a részvénytársaságok is kis szövetségi rendszert alkotnak; befolyásosok kis csoportja és lecserélhetők tömege alkotja. Ez azt jelenti, hogy a vezetőik kénytelenek sok magánelőnyt biztosítani a nélkülözhetetlen támogatóik szövetségének ahhoz, hogy hivatalban maradhassanak.

A média (amely maga is ilyen részvénytársaságokból áll) szereti úgy bemutatni a Wall Street cégeit, mintha azok érzéketlenek és mohók volnának. Mi azonban úgy látjuk, hogy elég sokan vagyunk mohók; mindegy, hogy pénzre, elismerésre, hatalomra vágyik valaki, de akkor is mohó. Meglehetősen keveseknek van lehetősége arra, hogy kielégítse mohóságát, míg a többiek csak kevésbé fontos dolgokban tudják a mohóságukat kiélni. A Wall Streeten a bankároknak nagyobb lehetőségük van kiélni a pénz és a hatalom iránti vágyukat, és ne lepődjünk meg, ha ezt meg is teszik.

Mint tudjuk, a világgazdaságban az utóbbi években recesszió volt. Jó néhány évvel a válság mélypontja után is magas a munkanélküliség, és a gazdasági növekedés szerény. Ám mégis – és itt van némi igaza a média-érzéketlenség vádjának –, a Wall Street-i bónuszok magasak maradtak. A Wall Street-i pénzügyi cégek, bankok 2008-ban 18,4 milliárd dollár bónuszt fizettek ki, annak ellenére, hogy a legnagyobb Wall Street-i cégek közül sokan milliárdos szubvenciót könyörögtek ki a kormánytól azonnali segélyként. Ezeket a bónuszokat természetesen a vezetők között osztották szét, a szövetség tagjai és befolyásos támogatóik között; ezek a magánjutalmak, amelyek a vezetőt hivatalban tartják. Hasonlóképpen érdemes megjegyezni, hogy ezek a bónuszok így is 40 százalékkal kevesebbek voltak, mint 2007-ben, a gazdaság összeomlása előtti évben. A magánjutalmakat a nyereségből csepegtetik. Ha a nyereség csökken, akkor logikus, hogy a magánjutalmaknak is csökkenniük kell, hiszen a vezetők a lehető legtöbb pénzt szeretnék megtartani személyes rendelkezésükre, és ha nincs elég pénz, a magánjuttatások kedvezményezettjei sem találhatnak maguknak könnyen jobb helyet máshol.

Mit kell tenni a jótevőkkel?

Korábban már megjegyeztük, hogy „a sikeres vezetőktől sem áll távol az elhallgattatás, az eltussolás, a hatalommal való visszaélés, sőt, akár meg is öl(et)hetik ellenfeleiket". Az, hogy ez az állítás mennyire igaz; rendszeresen megmutatkozik a világ legkisebb szövetségre támaszkodó rendszereiben. Alekszej Dimovszkij szerencsétlen esete Oroszországban semmi ahhoz képest, ha igazán kis szövetségekben tör ki korrupcióellenes kampány.

A legrosszabbak Afrikában történtek. Daniel Kaufman, a Brookings Institute vezető kutatója becslése szerint világszerte több mint egybillió dollárt költenek kenőpénzekre, amelyeknek nagy része valószínűleg kormányhivatalnokok zsebébe vándorol. Mivel nagyon sok pénzről van szó, nem csoda, hogy hozzáteszi: „Hatalmas visszalépést tapasztalhatunk a korrupció elleni fellépésben. Ennek legszembetűnőbb példája annak a néhány korrupcióellenes bizottságnak a sorsa, amelyeknek igazán bátor vezetése volt. Vagy legyőzték őket, vagy halottak." Két jellemző példa a burundi Ernest Manirumva és a kongói Bruno Jacquet Ossebi esete. Manirumva magas körökben előfordult korrupciós eseteket vizsgált Burundiban, amikor halálra késelték. Bár nyilvánvalóan nem vették el tőle személyes tárgyait, a nonprofit társaság elnöke, amelynek

dolgozott, a *New York Times* szerint beszámolt róla: „Az ágyán vérfoltos mappa hevert. Több dokumentum és egy memóriakártya hiányzott." Kétségtelenül a véletlenek szerencsétlen egybeesése lehetett.

Ossebi elkövette azt a hibát, hogy együttműködött a Transparency International szervezettel abban a perben, amelyet azért indítottak, hogy visszaszerezzék a vagyont, amelyet állítólag Kongó elnöke ellopott. Ossebi úgy halt meg, hogy a háza gyanús körülmények között kigyulladt. Ha Alekszej Dimovszkij ismeri ezeket a tényeket, hálát adhat, hogy olyan országban él, amely távolodik a demokráciától, nem pedig olyanban, ahol sohasem volt demokrácia.

Elrettentő tanulságok: Sose vedd biztosra a szövetséget!

Nem csak árulás által lehet bajba kerülni. A vezetők óriási kockázatnak teszik ki magukat, ha biztosra veszik szövetségeseik lojalitását. A hatalomgyakorlás szabályai arra tanítanak, hogy a vezetők sohasem fizessék alul a szövetség tagjait; tőlük semmiképpen ne vonjanak el pénzt, hogy magukat jutalmazzák vagy másoknak juttassanak. Aki magát akarja gazdagítani, tegye abból a pénzből, amelyet szabadon elkölthet, ne pedig abból, amelyet a szövetség tagjaira kell költenie. Hasonlóképpen, aki a lakosság életkörülményeit akarja javítani, tegye ezt a saját zsebéből, ne a szövetség rovására. A vezetők néha rosszul számítják ki, mi szükséges a szövetség tagjainak elégedettségéhez. Ha elkövetik ezt a hibát, a vezetői pozíciójukkal és gyakran az életükkel fizetnek. „Big" Paul Castellano maffiafőnök és Julius Caesar római császár története legyen intő példa mindenkinek, aki nem adja meg a szövetségnek, ami a szövetségé.

„Big" Paul Castellano, aki 1976-ban örökölte meg a Gambino maffiacsalád vezetését, elkövette ezt a hibát. A családi üzlet fő tevékenységeként az építőipari svindlikre és zsarolásokra tette a hangsúlyt. Azt mondták, nem volt olyan kétmillió dollár feletti építkezés New Yorkban, ahol akár egy talicska betont is leöntöttek volna a maffia engedélye nélkül. Minden rendben lett volna, a maffiacsalád zavartalanul működött volna, ha ezekből az új tevékenységekből a családtagoknak folyt volna haszon, vagy ha kellő figyelmet fordított volna a hagyományos bevételi forrásokra. Ám ő elhanyagolta a hagyományos üzletágakat, mint a pénzbehajtás, az uzsorakölcsönök és a prostitúció, amely a maffiacsalád tradicionális bevételi forrása volt. Amikor elérkezett a megfelelő pillanat, egyik fő támogatója, Aniello „Neil" Dellacroce halálát követően, a Rudy Giuliani vezette maffiaperben vádat emeltek ellene, egykori társai Castellano ellen fordultak. John Gotti, Frank DeCicco, Sammy Gravano és más maffiavezérek összefogtak, és Castellanót New Yorkban a Sparks Steak House előtt a Negyvenhatodik utcán lelőtték.[93]

Castellano a támogatói rovására jutalmazta magát, és ez az életébe került. Mintegy kétezer évvel korábban Julius Caesar hibája az volt, hogy a népnek akart segíteni a támogatói rovására, és ez neki is az életébe került. Julius Caesar halálát, hogy a legközelebbi hívei ölték meg, egy despota halálaként szokták emlegetni. Ám a tények nem támasztják alá ezt az értelmezést.

Julius Caesar reformer volt. Fontos dolgokat tett a közért; például reformálta a naptárt, szabályozta a forgalmai dugókat és stabilizálta az élelmiszerellátást. Tett olyan lépéseket is, amelyek egyértelműen a szegényeket segítették. Például földet adományozott az egykori katonáknak, és felszámolta az adóbérlés intézményét, helyette átláthatóbb adórendszert vezetett be. De a lakosság adósságterhét is 25 százalékkal csökkentette.

Nem meglepő, hogy bár ez a politika nagyon népszerű volt a nép körében, sok intézkedés a prominens rómaiak érdekét sértette. Az adóbérlés természetesen nagyon jövedelmező volt azoknak a szerencsés keveseknek, akik beszedhették a pénzt a néptől. A nagy eladósodottság is jövedelmező volt azoknak, akiknek pénzzel tartoztak. Caesar ezen

intézkedései nekik anyagi veszteséget jelentettek, vagyis nyilván nem örültek neki. Bármilyen népszerűek voltak reformjai a nép körében, sértették a nagy hatalmú befolyásosokat és nélkülözhetetleneket, és természetesen ők gyilkoltatták meg.[94]

Caesar elkövette azt a hibát, hogy igyekezett a közembereknek segíteni, de az anyagi forrásokat a szövetség javadalmából próbálta elvenni. Szép dolog, ha a vezető igyekszik jobbítani az emberek életét, de azt a vezető fizesse zsebből, ne pedig a szövetséggel fizettesse meg. Caesar és Castellano története is arra figyelmeztet, hogy a túl sok jótett vagy a túl nagy mohóság ugyanúgy elnyeri méltó büntetését, ha ezek eredményeképpen a szövetség tagjai veszítenek.

Mint láttuk, kényes egyensúly van a között, hogy a vezető elég magánjutalmat osszon, hogy a szövetség hűséges maradjon. Ha máshol költi el azt a pénzt, amely „jogosan" a szövetséget illeti, akkor komoly veszélye van az államcsínynek. Ha a vezető több pénzt költ a koalícióra, mint amennyit megérdemelnek, azzal olyan pénzösszegeket pocsékol el, amelyeket különben megtarthatna.

Szabad felhasználású pénz

Mit tegyen a vezető azzal a pénzzel, amely megmarad, miután megfelelően biztosította a szövetség tagjainak hűségét? Erre a kérdésre két válasz van: rejtse el titkos számlán, adja a népnek. A hírhedtek csarnokába azok kerülnek be, akik a legsikeresebben lopták a pénzt maguknak. A közjót jobban szem előtt tartók a szabad felhasználású pénzeket a nép megsegítésére használják fel, de csak némelyikük csinálja jól. A hírességek csarnokába kerülnek azok, akik ebben sikeresek, és a szégyen csarnokába azok, akiken rossz ötleteik voltak.

A demokratizálódás előtti Mexikóban Hank Gonzalez politikus szerint „Az a politikus, aki szegény marad, az a politikában gyenge."[95] Ezen az alapon Zaire elnöke, Mobutu politikai zseni volt. Állítólag milliárdokat lopott össze magának. Életrajzírója, Michela Wrong, megjegyzi: „Egyetlen más afrikai autokrata sem bizonyult ilyen fortélyos túlélőnek. Más elnök nem kapott ilyen lehetőségekkel rendelkező országot, és egyetlen más vezető sem fosztotta ki a gazdaságot ilyen hatékonyan, és élt ilyen nagy lábon."[96] A kleptokrata jelzőt, amely lopáson alapuló uralmat jelent, egyenesen a Mobutu által képviselt kormányzási stílusra találták ki. Bár Mobutu tette híressé a kleptokráciát, nem ő találta fel.

Salamon királynak állítólag 700 felesége volt. Vajon hány nő ment hozzá a saját akaratából? És ki tudná elfeledni az Abbászida Kalifátus fosztogatásait? A 918–919 évre vonatkozó becslés szerint 15,5 millió dinár volt a kalifátus bevétele, amelyből 10,5 milliót a kalifa háztartására költöttek.[97] Hogy az arányokkal tisztában legyünk: ha Barack Obama elnök az Egyesült Államok gazdasága által megtermelt pénzből ennyit költhetne kizárólag saját háztartására, ő és Michelle személyes rendelkezésére ötbillió dollár állna. Ez az oka, hogy miért vállaltak sokan olyan nagy kockázatot, hogy kalifák lehessenek.

A kis szövetségi rendszerek vezetőinek rengeteg pénz áll rendelkezésükre, hogy kedvükre elkölthessék. Bár jól kompenzálják nélkülözhetetlen támogatóik szövetségét, mivel kevesen vannak, bőven marad pénz. Néhány hivatalban lévő vezető úgy dönthet, hogy a kizárólagos felhasználásukra maradt pénzt a közjót szolgáló célok megvalósítására fordítja – ezekről a hírességek és hírhedtségek csarnokába tartozókkal kapcsolatban teszünk említést –, de sokan félreteszik maguknak ezt a pénzt rosszabb napokra. Az ilyen vezetőknek jön jól, hogy léteznek titkos bankszámlák.

Megdöbbentő, milyen nagy arányban fordulnak elő a világ vezetői között kiváló tolvajok. Vannak, akik viszonylag kisebb sikert értek el, mint Alberto Fujimori, aki 1990–2000 között volt Peru elnöke (hivatali ideje alatt 1992-ben puccsot hajtott végre saját maga ellen, amelynek során felfüggesztette a parlament működését és az alkotmányt). Ő való-

színűleg nem szedett össze magának többet néhány százmillió dollárnál. Amikor Peru visszatért a demokráciához, Fujimori ellen, aki önkéntes száműzetésbe vonult külföldre, kiadatási eljárást kezdeményeztek. Visszavitték Peruba, bíróság elé állították, elítélték gyilkosságért, az emberi jogok megsértéséért és sok más bűncselekményért. Pedig csak azt tette, amit minden kis szövetségi vezető, de balszerencsés volt, hogy eltávolították hivatalából, miután a nép megelégelte a korrupciós rendszert, és inkább a nagy szövetséget választották.

Mások sokkal ügyesebbek, ha azt nézzük, hogy az ország, ahonnan a pénzt szerzik, milyen szerény körülmények között él. A szerb Slobodan Milošević állítólag egymilliárd dollárt szerzett magának olyan országban, ahol uralma alatt az egy főre eső éves jövedelem a felére csökkent. Alapvető politikai elveket követett: a szövetség kicsi volt; súlyos adókat vetett ki, ami lehetővé tette, hogy vagyont halmozzon fel magának, és gondoskodott arról, hogy az emberek ne emelkedjenek ki a nyomorból. Megbízható jelentések szólnak arról, hogy ő idézte elő az élelmiszerhiányt és a tartós munkanélküliséget az ellene fordult szerbeknek, így milliók éltek kétségbeejtő körülmények között, miközben Milošević 10 000 befolyásos támogatója gazdagodott.

Az ország kincstárára fenyegetést jelentők toplistáján felfelé haladva elérkeztünk Szaddám Huszeinhez. Több milliárd dollár értékű palotákat építetett magának, miközben országában a csecsemőellátás hiányában könnyen kezelhető betegségekben haltak meg gyerekek. A nemzeti vagyon további rablói, akiket a társadalom elszegényítéséhez viszonyított zsákmányuk tesz nevezetessé: az ugandai Idi Amin, a haiti Papa Doc Duvalier és fia, Baby Doc Duvalier. A lista hosszú. Mindannyian a sikeres autokrata megtestesítői: tudják, hogyan kell szoros szövetséget létrehozni, vezetni és finanszírozni úgy, hogy közben ők (is) gazdagodjanak. Ám – Mobutu kivételével – mind kispályások a Hírhedtek csarnokának bajnoka mellett.

A kleptokraták elitjébe tartozik az indonéziai Suharto (aki 1967-től 1997-ig volt elnök), a zaire-i Mobutu (elnöksége 1965-től 1997-ig tartott), a Fülöp-szigeteki Ferdinand Marcos (1965-tól 1986-ig volt uralmon) és a jelenleg is hivatalban lévő bajnok, a szudáni Omar al-Baszhír. 1993-ban került hatalomra, és még mindig hivatalban van, annak ellenére, hogy a hágai Nemzetközi Bíróság vád alá helyezte az emberi jogok elleni bűncselemény, háborús bűnök és népirtás miatt.

Suharto, akit az *Economist* magazin a kleptokraták királyának nevezett, a Transparency International szerint 35 milliárd dollárt lopott az országától.[98] Néhai feleségét, Madame Tient gyakran „Madame Tien percent" (Madame Tíz százalék) gúnynéven emlegették. Természetesen nem tudhatjuk, pontosan mennyi pénzt szedett össze magának a család, de azt tudjuk, hogy kis szövetségre támaszkodott, rengeteg pénzt használhatott fel saját döntése alapján, több mint harminc évet töltött a hivatalában, és szabad emberként élte le élete hátralévő részét (2008-ban halt meg). Nyilvánvalóan túl beteg volt a büntetőeljáráshoz.

Suhartóhoz hasonlóan a zaire-i vezető, Mobutu is több mint harminc évig volt „uralkodott"; csak akkor taszították le a hatalomból, amikor kiderült, hogy gyógyíthatatlan rákbetegségben szenved. Mobutu milliárdokat lopott, és nagystílűen, míg Suharto a nagy vagyonához képest szerényen élt. Mobutunak villái voltak a svájci Alpokban, Portugáliában, a francia Riviérán, és számos rezidenciát tartott fenn Brüsszelben. Ezenkívül Zaire szinte minden nagyobb városában volt elnöki palotája, köztük szülővárosában, Gbadolitében. Nem feltételeznénk, hogy a 114 000 lakosú városnak szüksége van olyan repülőtérre, ahol a Concorde is le tudott szállni. Bérelte a Concorde-ot az Air France légitársaságtól személyes használatára, és mivel ahhoz megfelelő kifutópálya kellett, megépíttette magának.

Suhartóhoz hasonlóan Ferdinand Marcos is látszólag sikeres gazdaságpolitikát folytatott. Sok olyan év volt Marcos uralma alatt, amikor

a gazdaság egészen jól teljesített, de a Fülöp-szigetek népessége gyorsabban növekedett, mint a gazdaság. Míg Suharto sikeresen szabályozta a népességnövekedést, Marcos ebben nem volt olyan jó. Ám nyilvánvalóan jól csinált valamit, mert úgynevezett koma-kapitalista rendszere gazdagította a szövetségét és őt magát is. A Transparency International becslése szerint Marcos milliárdokat lopott az országától. Feleségét, Imeldát, aki híres volt hatalmas cipőgyűjteményéről, vád alá helyezték lopás és sikkasztás miatt, és az államkincstárnak sikerült 684 millió dollárt visszaszereznie az eltüntetett pénzekből. Viszonylag szerény összeg ahhoz képest, hogy mennyit hasított ki magának Marcos és a famíliája. Figyelemre méltó, hogy a sikkasztási vádak ellenére a Marcos család politikai visszatérését figyelhetjük meg a Fülöp-szigeteken. Úgy látszik, tényleg a pénz mozgatja a világot... és a politikát!

Omar al-Bashír, Szudán elnöke ellen többek között az a vád, hogy kilencmilliárd dollárt sikkasztott az ország vagyonából. Ez volt az egyik tény, amelyet a Wikileaks 2010 végén kiszivárogtatott. A vádirat, amelyet Luis Moreno Ocampo, a Nemzetközi Bíróság főügyésze terjesztett be, azt is tartalmazza, hogy Bashír pénzét a londoni Lloyd's Bank kezeli. A Lloyd's természetesen tagadja ezt, ahogy Bashír is. A *Guardian* egyik cikkében beszámolt arról, hogy Khalid al-Mubarak, Szudán londoni nagykövetségének szóvivője azt mondta: „Azt állítani, hogy az elnöknek lehetősége van a kincstári pénzek felett rendelkezni, és pénzeket utalni a saját számlájára, egyenesen nevetséges vád a Nemzetközi Bíróság ügyésze részéről."

Szerintünk ez egyáltalán nem nevetséges vád, hanem pontosan ezt a kormányzási módot választják a kis szövetségekkel összeállt diktátorok, és ez a módszer beválik nekik. A politikai túlélés szempontjából az volna nevetséges, ha Bashírnak nincs „lehetősége kincstári pénzek fölött rendelkezni, és pénzeket átutalni saját számlájára." Bashír tizenhét éve van hatalmon, és nemzetközi jogi problémák ellenére továbbra is tartja hatalmát, valamint rendelkezik az államkincstár fölött.

A pénz szabad felhasználása azt jelenti, hogy a vezetőnek van választási lehetősége. Eddig olyan vezetőkkel foglalkoztunk, akik maguknak tették félre ezeket a pénzeket, de ezzel nem akarjuk azt mondani, hogy a hatalmon lévők mindegyike olyan önző és mohó, mint Marcos, Mobutu, Suharto és Bashír. Az is lehetséges, hogy az autokraták némelyike a közjót szem előtt tartó jó szándékú, aki igyekszik a legjobbat tenni az általa vezetett népnek. Az a baj a jó szándékú vezetővel, hogy nem korlátozza a nagy szövetségre támaszkodásból eredő elszámoltathatóság. Nehéz a vezetőnek kitalálnia, mit akar valójában a nép, kivéve, ha szabad választás útján került a hatalomba, van szabad sajtó, és a szólásszabadsággal élve az emberek megfogalmazhatják elvárásaikat. A szabad és tisztességes választásokból eredő elszámoltathatóság nélkül a jó szándékú, kis szövetségi vezetők is csak azt tehetik, amit tanácsadóik a legjobbnak gondolnak.

Végül bemutatunk néhány jó szándékú vezetőt; néhányuk a hírességek csarnokába, mások a hírhedtek csarnokába tartoznak; az előbbiek jót akartak tenni, és ezt sikerült elérnie, utóbbiak jót akartak tenni, de nem azt csinálták. A hírhedtek illusztris képviselője az egykori Szovjetunió vezetője, Nyikita Hruscsov.

Hruscsov 1959-ben látogatást tett az Egyesült Államokban, és új agrárpolitikát jelentett be. Bizonygatta, hogy a Szovjetunió több húst, tejet és vajat fog termelni, mint az Egyesült Államok. Nem sokat tudott a mezőgazdaságról, és nem tartozott közvetlen elszámolással azoknak, akik járatosak voltak a mezőgazdaságban, és akikre a célok elérését terhelték. Nincs okunk azt hinni, hogy Hruscsovnak személyesen bármi haszna keletkezett volna ebből a rossz gazdaságpolitikából; nincs bizonyíték arra sem, hogy közpénzt sikkasztott volna. Úgy tűnik, őszintén szerette volna a szovjet emberek sorsát javítani.

Ám a jó szándék ellenére a mezőgazdasági programja, és annak megvalósítása katasztrofális volt. A helyi illetékesek, akik nagyon igyekeztek Hruscsov elvárásainak megfelelni, és érzékenyen érinthette volna

őket, ha nem sikerül ezeknek az elvárásoknak megfelelniük, elkötelezték magukat a megnövekedett termelési követelmények teljesítése mellett. A célok elérésére tett ígéreteiket azonban természetesen nem lehetett teljesíteni a Szovjetunióban rendelkezésére álló primitív mezőgazdasági technológiával. Hruscsov elképzelésének az eredménye az volt, hogy a gazdálkodók a tenyészállataikat is vágóhídra hajtották, hogy teljesíthető legyen a kitűzött terv. A helyzet annyira visszás volt, hogy egyes termelők az állami boltokból vettek húst, és sajátnak mondva újra eladták az államnak. Ezzel egyrészt a megnövekedett termelés hamis látszatát keltették, másrészt pedig felmentek az árak, mivel a tenyészállatok levágásával csökkent a jövőbeli állatállomány létszáma.

Alig néhány év telt el a programban, és az élelmiszerárak az egekbe szöktek; ennek hatására kormányellenes tömegmegmozdulások voltak. Hivatalos szovjet jelentések szerint ezek során 22 ember halt meg, 87 megsebesült, 116 tüntetőt letartóztattak, hetet kivégeztek.[99] Két évvel később, amikor a szovjet gazdaság romokban hevert, élelmiszerhiány volt, és a nemzetet megalázta a kubai rakétaválság, Hruscsovot békés puccsal eltávolították a hatalomból. Húsz évvel később Mihail Gorbacsov lépett Hruscsov nyomdokaiba; reformot hirdetett a gazdaság mobilizálására. Az ő programjai sem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket; az ő esete annyiban volt más, hogy nemcsak a hatalomból távolították el, hanem a reformok kudarca egyben a Szovjetunió végét is jelentette.

A kínai Mao Ce-tung és Teng Hsziao-ping hasonló szerepet töltött be, mint Hruscsov és Gorbacsov, de lényeges különbséggel. Ezeket a vezetőket eredetileg kivétel nélkül az a szándék vezérelte, hogy a gazdaság fejlődjön. Mindannyian felismerték, ha nem sikerül a gazdaságot lendületbe hozni, az nagy veszélyt jelent hatalmukra. Ám Maóval, Mihaillal és Nyikitával ellentétben Teng egyértelműen a hírességek csarnokába tartozik. A többiekhez hasonlóan őt sem tudta közvetlenül elszámoltatni a nép, és ő sem habozott levetni az uralma ellen lázadó

tömegmozgalmakat. A Tiananmen tér borzalmait nem szabad elfelejteni. Ám diktátortársaival *ellentétben* neki volt fogalma arról, hogyan lehet növelni a gazdasági teljesítményt.

Teng és a szingapúri Lee Kuan Yew egészen biztosan a kortárs autoriter vezetők ikonikus alakjai. Nem halmoztak fel maguknak vagyont titkos bankszámlákon, nem éltek olyan fényűző életet, mint Mobutu Sese Seko vagy Szaddám Huszein. Az állami bevételek fölötti korlátlan rendelkezésüket arra használták fel, hogy sikeres, piacorientált reformokat vigyenek végbe, amelyek révén Szingapúr a világ egyik legvagyonosabb nemzete lett, és kínaiak millióit emelte ki a szánalmas szegénységből. Nincs olyan intézkedésük, amely ellentmondana a sikeres, hosszú távú hatalmon maradás szabályainak. Brutálisak voltak, amikor az szolgálta a hatalmon maradási érdekeiket; Teng gyilkos erőszakot alkalmazott, Lee Kuan Yew pedig törvényes eszközökkel juttatta csődbe ellenfeleit. Lee hozzáállása sokkal civilizáltabb volt, mint Teng módszerei, de attól még keményen élt a politikai túlélés logikája szerinti hatalommal. Végső soron a politika éppen erről szól.

* * *

Az emberek többsége úgy véli, hogy a korrupció csökkentése kívánatos cél. Gyakori megközelítés, hogy új korrupcióellenes törvényeket vezetnek be, és növelik a büntetési tételeket. Sajnálatos módon azonban ezek a megközelítések nem hatékonyak. Ha egy rendszer korrupcióra épül, mindenki, aki számít, vezetők és támogatók egyaránt sárosak. Így vagy úgy, mindenki beszennyezte a kezét. Nem lennének ott, ahol vannak, ha soha nem nyúltak volna be a kasszába. A büntetési tételek növelése egyszerűen pluszeszközt ad a vezetők kezébe, amellyel kierőszakolhatják, fenntarthatják a rendet. Elég gyakori, hogy reformereket és leleplezőket valamilyen okból bíróság elé állítanak. Azt beszélik, hogy Jasszer Arafatnak nyilvántartása volt minden korrupciós ügyletről, amelyeket

a kormánya tagjai valaha elkövettek. A korrupciós büntetési tételek növelése csak növeli a hatalmat, amelyet Arafat és mások gyakorolhatnak cimboráik fölött. Arafat hatékonyan stabilizálta a lojalitást azzal, hogy figyelemmel kísérte és pontosan regisztrálta cimborái korrupciós ügyeit. És bár azt állította, hogy a Palesztin Hatóság csődbe ment, az al-Dzsazíra szerint Arafat jókora vagyont, 4,2 és 6,5 milliárd dollár közötti összeget gyűjtött magának.

A korrupció eltörlésére tett jogi intézkedések sem működnek, sőt néha jelentősen rontják a helyzetet. A korrupcióval szemben a leghatásosabb fellépés, ha megváltoztatják az ösztönzőket. A szövetség méretének növekedésével a korrupció a múlté. Ahogy azt a NOB és a FIFA esetében javasoltuk, a megvesztegetések végét jelentené, ha megnövelnék a játékok helyszínéről döntő bizottság tagjainak számát. Ugyanez a logika működik minden szervezetben. Ha a politikusok véget akarnak vetni annak, hogy a bankárok jelentős bónuszokat kapjanak, akkor olyan törvényeket kell alkotniuk, amelyek a vállalatok vezető testületeinek átalakítását írják elő, hogy a vezérigazgató és az igazgatótanács elnöke valóban a részvényesektől függjön (ne csupán néhány belső embertől). Ameddig a nagy cégek vezetői viszonylag kevés embertől függnek, ennek a néhány kulcsfontosságú támogatónak busás jutalmakat fognak osztogatni. A nagy bónuszok nem nyerték el a közvélemény tetszését, sőt számos részvényes is ellenzi ezeket, de a közvélemény és a részvényesek szervezetlen közössége semmit sem tehet ellenük. A javadalmazást korlátozó törvényi intézkedések egyszerűen arra kényszerítik az ügyvezetőket, hogy különösen trükkös, látszólag törvényes eszközökhöz folyamodjanak. Az ilyen rendelkezések nem javítják a vállalatok működésének átláthatóságát, és nem könnyítik meg a vállalati mérlegek értelmezését.

Akik azt szeretnék elérni, hogy a vállalati javadalmazásokat szabályozzák, és ezzel a részvényesek érdekképviselete felé igyekeznének terelni a vállalatokat, jobban tennék, ha közelebbről tanulmányoznák

a vállalatok működési szabályzatát. Az ad hoc megoldások, amelyeket a kormányhivatalnokok előszeretettel javasolnak, jól működnek a politikai választókerületekben, de ellentmondanak a vezetés alapvető logikájának, és nagy valószínűséggel aláássák a jó vállalatvezetési elveket is. Vegyük például a céges csalások problémáját. Számos bizonyítéka áll rendelkezésünkre, hogy az értékpapírokkal való visszaélés nagyobb valószínűséggel történik olyan cégeknél, amelyek pénzügyi gondokkal küszködnek és nagy szövetségi rendszerben működnek, mint hasonló pénzügyi gondokkal szembesülő kis szövetségi rendszerben működő cégeknél. A viszonylag nagy szövetségtől függő vezetőket különösen fenyegeti az a veszély, hogy leváltják őket, ha a cég teljesítménye gyenge. Mivel a pozícióvesztés jobban fenyegeti őket, a nagyobb szövetségtől függő vezetők hamis mérleggel igyekeznek eltitkolni a gyenge vállalati teljesítményt.[100] A cégadatok meghamisítása felismerésének egyik legbiztosabb korai jele, ha a cég kimutatott teljesítményéhez képest a felső vezetés a vártnál kevesebb juttatást kap!

Ugyanez érvényes a kormányok esetére. A politikusok mindenféle törvényeket, jogszabályokat, intézkedéseket léptethetnek életbe a korrupció felderítésére és büntetésére. Ez a választók felé jól mutat. Ám az ilyen intézkedések csak a felszínt szépítik, mögöttük minden megy a régi bevált módszerekkel, vagy arra találják ki ezeket, hogy fegyver legyen a kezükben a politikai ellenfelekkel szemben. A korrupciót nem lehet kifüstölni vagy üldözni. Ám ha a vezető politikusok nagyobb körben elszámoltathatóak, akkor a politika nem a kenőpénzek és a korrupció, hanem a jó ötletek versenyterepe lesz. A vezetők persze nem szeretnék, ha nagyobb körben elszámoltathatóak volnának, mivel az csökkentené a hatalomban eltöltött idejüket, és az önálló döntési hatáskörüket. Ezért a következőkben azzal a nehéz kérdéssel foglalkozunk, hogyan lehet rávenni a vezetőket arra, hogy mégis fogadják el az ilyen intézkedések bevezetését.

7.

BARÁTI KÜLFÖLDI SEGÍTSÉG

A demokratának nem jut boldog sors. Folyamatosan arra kell törekednie, hogy olyan politikai megoldásokat találjon, amelyekkel nagyszámú támogatójának kedvez. Mégis meg van kötve a keze. Nem dönthet a politikája megválasztásában. Dédelgetett tervei megvalósítását alá kell rendelnie a támogatók nagy szövetsége kívánságainak, és gyakorlatilag nem lophat. Olyan, mint egy önfeláldozó angyal, aki a nép érdekeit látszólag a saját érdekei elé helyezi. Egészen addig, amíg a külföld felé nem fordul a figyelme.

Ha külpolitikáról van szó, a demokrata hajlamos angyal helyett ördögként viselkedni. Ha a politikája külföldi kormányok ellen irányul, valószínűleg nem sokkal jobb, mint a zsarnoki vezetők, akik azokat a külföldi rezsimeket vezetik.

Ebben a fejezetben a külföldi segélyezés öt kérdését vizsgáljuk. Ki ad segélyt és kinek? Mennyit adnak? Miért adnak? Mik a segélyezés politikai és gazdasági következményei? És milyen tanulságai vannak a kérdésekre adott válaszoknak a nemzetépítés szempontjából?

Akik a demokratákat kezdték jó fiúknak tekinteni, mindez felnyithatja a szemüket. Mindannyian szeretnénk azt hinni, hogy a külföldi segélyek az elszegényedettek megsegítésére szolgálnak. Az amerikai állami segélyszervezet, United States Agency for International Development (USAID), amely az amerikai segélyek elsődleges kihelyezője,

azt hirdeti, hogy „segítő kezet nyújtanak azoknak a népeknek, akik azért küzdenek, hogy jobb életük lehessen, akik természeti katasztrófák után próbálják újraszervezni életüket, vagy az ország szabadságáért és a demokráciáért küzdenek. Ez a segítőkészség jellemzi az Egyesült Államokat világszerte." Az, hogy a világ jobb, élhetőbb hely legyen, dicséretes törekvés az adományozók részéről. Ám a kedvezményezett népekben gyakran gyűlölet alakul ki az adományozó iránt. A kedvezményezett kormányoknak (és az adományozóknak is) gyakran eltérő elképzeléseik vannak arról, mire kellene költeni a pénzt. Mint látni fogjuk, a demokratákat korlátozza a nagy koalíció abban, hogy otthon jót cselekedjenek. Ám ez a belföldi korlátozás vezet oda, hogy szinte könyörtelenül kihasználnak más népeket.

A segélyezés politikai logikája

Éhező gyerekeket bemutató szívszorító fotók hatására biztosan megindulnak a külföldi adományok. Mivel a gabonatárolás technológiája már a fáraók idejében ismert volt, csodálkozunk, miért szenvednek Észak-Afrika gyermekei még ma is éhínségtől. A magyarázat talán Ryszard Kapuściński feljegyzéseiben rejlik. Az etióp császár, Hailé Szelasszié udvaráról írva Kapuściński leírja, mit válaszolt az uralkodó arra, hogy a segélyszervezetek 1972-ben nagy erőfeszítéseket tettek a szárazság miatt bekövetkezett éhínségtől szenvedő etiópok megmentésére:[101]

> Hirtelen kezdtek olyan hírek jönni, hogy a külföldi jótevők, akik vették maguknak a fáradságot, hogy a mi örökké telhetetlen népünket táplálják, fellázadtak és felfüggesztették a szállításokat, mert a pénzügyminiszterünk, Yelma Deresa, aki a császári kincstárat kívánta gazdagítani, elrendelte, hogy a jótékonykodók fizessenek magas vámot a segélyszállítmányok után. – Segíteni

> akarnak? – tette fel a kérdést a miniszter. – Tegyék, de fizetniük kell. Ők pedig azt mondták: – Hogyan érti azt, hogy fizetnünk kell? Segítséget adunk! És még nekünk kell fizetni? – Igen – felelte a miniszter. – Ez a törvény. Úgy akarnának segíteni, hogy a birodalomnak abból semmi haszna ne legyen?

Az etióp kormányról szóló bizarr történet nem meglepő. Az autokratáknak pénzre van szükségük ahhoz, hogy fizessék a koalíciót. Hailé Szelasszié, bár az 1930-as években az olasz megszállás miatt egy ideig nem volt hatalmon, 1930-tól egészen végelgyengüléséig, 1974-ig hatalmon volt. Hosszú ideig uralkodó sikeres autokrataként Szelasszié tudta, hogy nem tanácsos a nép szükségleteit a nélkülözhetetlen támogatók igényei elé helyeznie. Kapuściński beszámolója így folytatódik:

> Először is az éhhalál évszázadok óta jelen van birodalmunkban; mindennapos, teljesen természetes dolog, és soha senki nem háborgott miatta. Jön az aszály, a föld kiszárad, az állatok felfordulnak, a parasztok éheznek. Ez teljesen megszokott dolog; összhangban van a természet törvényeivel, a dolgok rendjével. Mivel ez örök és természetes, a főhivatalnokok egyike sem merné a császári felséget zaklatni azzal a hírrel, hogy ebben és ebben a tartományban egy bizonyos személy éhen halt... Akkor pedig honnan tudnánk, hogy fenn északon szokatlanul nagy az éhínség?

Szelasszié előbb a támogatóit lakatta jól, önmagát csak utána; az éhező tömegeknek ki várniuk kellett a sorukra, bár nem biztos, hogy ez valaha bekövetkezett. Hátborzongató, milyen arcátlanul semmibe veszi az emberek szenvedését, legalábbis addig tartjuk hátborzongatónak, míg nem hasonlítjuk össze azzal, amit az utóda tett. Mengisztu Hailé Mariam a császár uralkodása után Derg katonai diktatúra vezetője lett. Olyan

politikát folytatott, amely az 1980-as években tovább súlyosbította az északi, Tigray és Wollo tartományokban az aszályt.[102] Ezeken a területeken polgárháború dúlt, két éve tartott az aszály, és erőszakos kollektivizálást hajtottak végre. Milliókat kényszerítettek termelőszövetkezetekbe, és több százezer embert üldöztek el a két tartományból. A következmény: hatalmas éhínség. Becslések szerint 300 000–1 000 000 ember halhatott meg. A Derg perspektívájából az éhínség súlyosan meggyengítette a lázadókat, amelyet Mengisztu kifejezetten kedvezőnek tekintett. Sokan emlékezhetünk a Live Aid koncertre, amelyet Bob Geldof szervezett a károk enyhítésére. Bármilyen jó szándékú volt a kezdeményezés, a segélyek nagy része a kormányhoz jutott.[103] A segélyeket szállító teherautókat lefoglalták, és arra használták, hogy az embereket országszerte erőszakkal a termelőszövetkezetek kommunáiba költöztessék. Ezek az erőszakos áttelepítések becslések szerint 100 000 ember életét követelték.

Hasonló példákban nincs hiány; a kormányok gyakran elsikkasztják, vagy jogosulatlan felhasználókhoz juttatják a segélyeket. Az egyik kirívó példa, hogy az Egyesült Államok 2001 és 2008 között 6,6 milliárd dollár katonai segélyt adott Pakisztánnak a tálibok elleni harcokhoz. Becslések szerint legfeljebb 500 millió dollár érhetett el a hadsereghez.[104] A segélyek tovább folynak a pakisztáni zsebekbe. A segélyszervezetek kifejezett célját tekintve azt hihetnénk, hogy amint a segély ellopása bebizonyosodik, abbahagyják a segélyezést. Ez sajnos nem így van.

Könnyen eloszlathatunk minden olyan feltételezést, hogy az adományozókat félrevezetik, ha megvizsgáljuk, mi történt Kenyában. Michela Wrong *It's Our Turn to Eat* [Most mi ehetünk] című könyvében leírja, miket tett egy idealista bürokrata, John Githongo, akinek Kenya elnöke, Mwai Kibaki szabad kezet adott a korrupcióellenes harcban.[105] Mivel elődje, Daniel Arap Moi hírhedten korrupt volt, Kibaki kijátszotta a korrupcióellenes kártyát. A nemzetközi segélyszervezetek ismét ontották a segélyeket Kenyába. Amikor az IMF 252,8 millió dolláros

segélyt adott Kenyának, az *Economist* arról számolt be, hogy a pénzügyminiszter állítólag elégedetten füttyentve megjegyezte: „Égből pottyant pénz."[106]

Githongo hamar rájött, hogy a kormány azt a szerepet szánta neki, hogy leplezze a korrupciót, nem pedig, hogy kiirtsa. Amikor felfogta, hogy a korrupció szálai egészen az elnökig vezetnek, titkos hangfelvételeket készített, majd Nagy-Britanniába menekült, ahol nemzetközi szervezeteknek és bankoknak dokumentumokkal alátámasztott bizonyítékot szolgáltatott a kenyai korrupcióról. Nem ő volt az egyetlen, aki ezt hangoztatta. Edward Clay, Nagy-Britannia kenyai nagykövete úgy szemléltette ezt a korrupciót, hogy a miniszterek úgy zabálnak, „mint a torkos borz" és az adományozók „cipőjére hánynak".

Bár néhány évvel később az IMF és a Világbank beszüntette Kenya hitelezését, nem azonnal cselekedtek. A nemzetközi pénzügyi közösség inkább Githongót mellőzte, nem pedig azokat, akik loptak. Githongo információit nem vették figyelembe, pária lett a tanácskozásokon. A bankok és bürokraták úgy viselkedtek, mint aki annyira enni akar egy étteremben, hogy nem veszi figyelembe az egészségügyi hatóságok figyelmeztetését, miszerint a konyhában patkányok rohangásznak. Githongo szerényen él tanári és konzultánsi fizetéséből. Edward Clay *persona non grata* lett Kenyában, és a brit kormány diszkréten visszahívta. Githongo és Clay is azzal vetett véget a karrierjének, hogy „azt tette, ami helyes".

Nehéz elhinni, hogy a segélyszervezetek olyan naivak, hogy nem értik, milyen mértékű visszaélések történnek az adományaikkal. Az igazság talán az USAID egy másik céljában van: „Amerika külpolitikai érdekeinek az érvényesítése." Meglehet, az Egyesült Államoknak nagyobb érdeke, hogy megbízható szövetségese legyen Kenya a nemzetközi terrorizmus elleni harcban, és segítségre van szüksége a szomáliai kalózok elleni fellépéshez az Indiai-óceánon.

A meglehetősen kemény véleménnyel szemben, miszerint a segély arról szól, hogy a segélyezettek külföldön adják el támogatásukat, ott

áll Kenya első elnöke, Jomo Kenyatta véleménye, aki függetlenség napi beszédében 1963-ban a következőket mondta:

> Sohasem egyezünk bele, hogy vesztegetés árán legyenek barátaink. És azt akarom, hogy azok a nemzetek, amelyek ma itt képviseltetik magukat – legyenek nyugatiak vagy keletiek – pontosan értsék ezt a szándékunkat. Nem akarunk segítséget semmilyen személytől, aki azt mondja: Kenyatta, ha segélyt akarsz, hozzá kell járulnod ehhez vagy ahhoz. Úgy hiszem, testvéreim, és most ki is jelentem nektek, hogy jobb szegénynek lenni és szabadnak maradni, mint formailag szabadnak lenni, de gyakorlatilag láncon tartva élni. A ló nem választhat: zablát, kantárt lehet tenni rá, hogy gazdája arra vezesse, amerre akarja. Nem fogadunk el semmilyen segélyt, ami úgy kötne meg minket, mint a lovat a kantár.[107]

Bármilyen őszintének hangzik első hallásra ez a szöveg, Kenyatta valójában képmutató. Vajon a segélyszervezetek tényleg csak szórják a pénzt? Vagy kapnak valamit cserébe? Gyanítjuk, hogy Kenyatta beszédének kulcsa a „legyenek akár nyugatiak vagy keletiek" kitételben van. Az idealista szavak ellenére titkos táviratokban jelezte, hogy kormánya nyitott mindkét oldalról érkező ajánlatokra.

A politikai logika azt sugallja, hogy a demokratikus adományozók készek szemet hunyni a lopás és a korrupció fölött, ha szívességet akarnak cserébe. Talán emlékeznek, hogy a libériai Doe egy évtizedes uralma alatt több mint 500 millió dollárt kapott az Egyesült Államoktól. Az Egyesült Államok pedig sokat kapott cserébe: „Mi [az USA] óriási segítséget kaptunk tőle nemzetközi téren. Töretlenül támogatta a Líbia és Irán elleni fellépésünket. Együtt kellett élnünk vele. Nem éreztük, hogy olyan szörnyeteg, akivel nem lehet együttműködni. Doe minden érdekünket maradéktalanul, kifogástalanul védelmezte."[108]

Amikor azonban véget ért a hidegháború, az Egyesült Államoknak már sokkal kevésbé volt szüksége Doe támogatására, és csak akkor merültek fel erkölcsi aggályok. 1989-ben megjelent egy országjelentés, amelyet korábban idéztünk már, de érdemes megismételni:

> [Libériát] inkább a rövid távú politikai túlélés és alku, nem pedig a hosszú távú felemelkedés vagy a nemzetépítő törekvés vezérli... Az elnök elsődleges szempontja a politikai és fizikai túlélés. Prioritásai nagyban eltérnek a gazdaság talpraállásának feltételeitől, és azokkal összeegyeztethetlenek... Dole elnök ragaszkodik a saját törzséhez és belső köréhez. Az, hogy a helyi csoportok rosszul megtervezett beruházásait támogatja, aláássa a tágabb társadalmi célok megvalósulását.[109]

Az igazsághoz tartozik, hogy a külföldi segélyeknek megvan a saját logikája. A segélyt kifejezetten nem azzal az elsődleges céllal adják, hogy a szegénységet vagy a nyomort enyhítsék, hanem azért, mert az adományozó országoknak valamilyen előnye származik belőle. Ha a segély nem enyhíti a szegénységet, az nem azért van, mert az adományozók túl kevés pénzt adnak a világ szegényeinek megsegítésére. Inkább arról van szó, hogy pontosan akkora összegű a segély, hogy elérje a célját; az adományozó országok választóinak szól, hogy újra akarják megválasztani a hatalmon lévőket. Hasonlóképpen a segély nem jut rossz helyre, ha a kormányokhoz kerül, nem pedig a helyi vállalkozókhoz vagy jótékonysági intézményekhez, amelyek bölcsen használnák fel. Tény, hogy sok segély korrupt kormányokhoz jut, de ez céltudatosan történik így, nem pedig véletlenül vagy hanyagságból. Pontosan azért adnak segélyt tolvaj kormányoknak, mert azok a saját politikai biztonságuk érdekében eladják a népüket. Az adományozók megadják nekik ezt a biztonságot olyan politikáért cserébe, amely növeli az adományozó ország biztonságát is azzal, hogy saját választópolgáraik jólétéhez járul hozzá.

Tény, hogy a segélyek nagyon kevés jót tesznek a világban, és sokkal nagyobb kárt okoznak. Ameddig nem strukturálják át az adományokat, azok továbbra is rossz és negatív következményekkel járnak; jó szándékú polgárok továbbra is rész vesznek segélyakciókban, és nem látják, milyen kárt okoznak sok szegény embernek, akik jobb életet érdemelnének.

Tisztázzuk, hogy a demokraták úgy tesznek, mintha érdekelné őket a *saját* embereik jóléte, mert szükségük van a támogatásukra. Nem jóságból segítenek, és a törődésük csak addig tart, amíg tényleg a *saját* embereik, akik közül sok támogatóra van szükségük. A demokraták nem gazdagíthatják a nélkülözhetetlen támogatóikat készpénzzel. Ennek egyszerűen az oka, mert túl sok embert kell jutalmazni. A demokratáknak olyan közpolitikát kell folytatniuk, amilyet a szövetségük akar.

Az autokraták viszont bőkezűen jutalmazhatják korlátozott számú, nélkülözhetetlen támogatójukat készpénzzel. A pénz, amelyet a jó kormányzás szerint a tömegeknek hasznos közjavakra kellene fordítani, jobban is hasznosítható (legalábbis az autokrata szempontjából) azzal, hogy jutalomként a támogatóknak adják. És mivel a magánjavak koncentrált előnyökhöz juttatják azokat, akik számítanak (és a jó vezető sohasem felejti el, hogy csak az számít, aki számít), az autokraták lemondanak a népnek kedvező közpolitikai célokról. Nem mintha szükségszerűen kevesebbet törődnének az emberek jólétével, mint a demokraták, de amennyiben a nép érdekeit akarják megvalósítani, azzal veszélyeztetik saját hatalmukat. Emlékezzünk Julius Caesar történetére!

A külföldi segélyek alapja, hogy mindkét oldal adhat valamit, ami a másiknak érték. A demokraták olyan politikai intézkedéseket akarnak, amely a népnek tetszik; az autokrata készpénzt akar, amelyből a szövetségét fizetheti.

Tegyük fel, hogy van két nemzet: *A* és *B*, mindegyikben 100 lakos. Mindkét nemzet vezetőjének 100 dollár áll rendelkezésére, hogy politikai hűséget vásároljon magának. Tegyük fel, hogy *A* nemzet demokrácia, és vezetőjének ötven ember megelégedésére kell politizálnia ahhoz,

hogy hatalmon maradhasson. Ezzel szemben a *B* nemzet autokrácia, és a vezetőjének öt ember megelégedésére kell politizálnia ahhoz, hogy hatalmon maradhasson. Tegyük fel, hogy mindkét nemzetnek tetszik egy olyan politikai intézkedés, amelyet a *B* nemzet tett. A hidegháború alatt gyakori helyzetben *B* nemzet politikája a Szovjetunióhoz való viszonyulás lehet. Az *A* ország polgárainak az a kedvező, ha *B* nemzet szovjetellenes politikát folytat. Tegyük fel, hogy az ilyen politika értéke az *A* ország minden polgára számára egy dollár. A *B* nemzet polgárai nem akarják, hogy a szocializmust megdöntsék, és nem akarják, hogy a kormányuk szovjetellenes politikát folytasson. Tételezzük fel, hogy mivel országuk politikája a tét, a *B* ország polgárainak sokkal fontosabb országuk politikája, mint az *A* ország polgárainak. Hogy leegyszerűsítsük a példánkat, tegyük fel, ha *B* ország szovjetellenes politikát folytatna, az *B* ország minden polgárának két dollár jövedelemcsökkenést jelentene.

Az *A* ország vezetőjének 100 dollárból kell ötven ember elégedettségére politizálnia. Ha kiosztja ezt a pénzt a támogatóinak, mindegyikük két dollárt kap. A *B* ország vezetőjének sokkal kevesebb ember elégedettségére kell politizálnia. Ha minden pénzét kiosztja, mindegyik támogatója 20 dollárt kap. Most tegyük fel, hogy a *B* ország vezetője beleegyezik, hogy készpénzért cserébe szovjetellenes politikát fog folytatni. Az alapvető kérdés az, hogy mennyi pénzre van *B*-nek szüksége, és mennyit hajlandó *A* fizetni azért, hogy az egyezség létrejöjjön.

B ország vezetője csak akkor egyezik bele, hogy a politikát segélyre váltja, ha azzal a szövetsége jobban jár. A politikai fordulat azt jelenti, hogy mind az öt támogatója, akiknek nem tetszik ez a politika, két dollárt veszít (és ugyanennyit veszít az a 95 *B* polgár is, akik nem befolyásosak). Ezért *B* ország vezetője nem fog beleegyezni a szovjetellenes politikai fordulatba, ha a felajánlott pénz nem nagyobb, mint a veszteség. Mivel öt támogatójának megelégedésére kell politizálnia, és mindegyik támogató két dollár veszteséget könyvelhet el, legalább 10 dollár segélyre van szüksége ahhoz, hogy kompenzálja a szovjetellenes

politika okozta veszteséget. Vagyis öt támogatónak nyújtott két dollár a minimum, amely ahhoz szükséges, hogy *B* ország megváltoztassa a politikáját, és szovjetellenessé váljon.

Az *A* nemzet vezetője csak akkor „veszi meg" a szovjetellenes politikát, ha a támogatói azt többre értékelik, mint azt az összeget, amelyről mindegyiküknek le kell mondania. Mivel *A* ország szövetségének ötven tagja egy-egy dollárra értékeli a szovjetellenes politikát, a pénzösszegnek, amelyről lemondanak, hogy kormányuk megvehesse *B* ország politikai fordulatát, fejenként egy dollárnál kevesebbnek kell lennie. Különben inkább a készpénzt választják a politikai alku helyett. Mivel a politikai változás az *A* nemzet minden egyes támogató tagja számára megér egy dollárt, és a szövetség 50 tagból áll, A nemzet 50 dollárt hajlandó fizetni *B* nemzet kormányának azért, hogy váltson át szovjetellenes politikára.

Feltéve, ha az átutalt segély 10 és 50 dollár közötti, mindkét nemzet kormányának nélkülözhetetlen támogatói jobban járnak, ha a létrejön az üzlet. Ez mindkét vezető politikai túlélési esélyeit növeli. Ám a *B* nemzetnek a szövetségen kívüli 95 tagja fejenként két dollárt veszít. Őket nem kompenzálják a szovjetellenes politikáért, amely nem tetszik nekik.

Ez a példa – bár rendkívül leegyszerűsített – jól mutatja a hidegháborús segélyek logikáját. Az Egyesült Államok a libériai Doe őrmesternek évente átlagosan 50 millió dollár segélyt juttatott a szovjetellenes politikájáért cserébe. A segély nem a libériaiak jólétét szolgálta, és véletlenül egészen közel van ahhoz az összeghez, amelyet Doe és cimborái egy évtizedes uralmuk alatt elloptak. A túlélésre játszó vezetők szempontjából a segély logikája teljesen egyszerű. Amikor a hidegháború véget ért, az Egyesült Államok már nem volt hajlandó megfizetni a szovjetellenes politikát. Doe kormányának nem volt más olyan értéke, amelyet az Egyesült Államoknak felajánlhatott volna, ezért a segélyeket beszüntették. A segélyek nélkül Doe már nem tudott eleget fizetni támogatóinak ahhoz, hogy elnyomják a lázadókat, ezért fordulhatott elő, hogy szörnyű halált halt Prince Johnson kezétől.

Aki túlságosan mesterkéltnek találná a fenti példát, érdemes az Egyesült Államok közelmúltbeli, sikertelen politikai kísérletét tanulmányozni. Irak 2003-as lerohanása előkészületeként az Egyesült Államok engedélyt kért, hogy katonai bázisokat használhasson a többségében muzulmánok lakta Törökország területén. A bázisok használata megkönnyítette volna az Irak elleni támadást. Bár Törökország a NATO-tagsága révén az Egyesült Államok szövetségese, belpolitikai feszültséget keltett, hogy segítsenek egy többségében keresztény nemzetnek megszállni egy muszlim országot. A 2003-as tárgyalások során az Egyesült Államok hatmilliárd dollárt és 20 milliárd dolláros hitelgaranciát ajánlott Törökországnak, amely a 70 milliós lakossággal számolva fejenként 370 dollárt jelentett.[110]

Törökország viszonylag demokratikus ország. Tételezzük fel, hogy a vezetőnek a lakosság egynegyede támogatására van szüksége. Így az Egyesült Államok ajánlatának értéke közel 1500 dollár nélkülözhetetlen támogatóként. Ez jelentős összeg (több mint az egy főre jutó török jövedelem 10 százaléka), ám a kívánt politikai koncesszió rendkívül kockázatos. Az amerikai olvasók gondolkozzanak el azon, mekkora kompenzáció mellett volnának hajlandók beleegyezni, hogy külföldi csapatok katonai bázisokat használjanak az országban Kanada lerohanásához.

Úgy látszik, a fejenkénti 1500 dollár nem volt elég. Hosszas tárgyalások után a török kormány elutasította az ajánlatot. Sokkal több pénzre számítottak, így tudjuk, hogy van olyan pénz, amiért a politikai koncessziót megadták volna. Az Egyesült Államok nem volt hajlandó többet fizetni, így a végén Törökország sokkal kevésbé ellentmondásos koncessziót adott, sokkal kevesebb pénzért. Az Egyesült Államok katapultált pilóták megmentésére használhatott törökországi bázisokat.

Demokráciától politikai jogot venni drága dolog, mert sok embert kell kompenzálni a politikai lépésért. Autokráciáktól politikai kedvezményt venni kicsit könnyebb. Tegyük fel, hogy Törökország autokrata

állam, és a vezető csak a lakosság egy százalékának van lekötelezve. Ilyen körülmények között az Egyesült Államok ajánlatából, amelyet Törökország visszautasított, minden nélkülözhetetlen támogatónak 40 000 USD jutna. A törökök közül 1500 dollárért kevesen árulták volna el déli szomszédot, 40 000 dollár már sokaknak kecsegtető összeg lehet. Talán nem véletlen, hogy az Egyesült Államok kifejezetten kis szövetségi rendszerekben, Kuvaitban és Szaúd-Arábiában létesített bázisokról indította az Irak elleni támadásait.

A szövetségek működésének logikája jó támpont, hogy ki mennyi segélyt ad, és kinek. A demokratikus vezetőket az tartja hatalmon, hogy megadják az embereknek, amit akarnak. Ezért nem meglepő, hogy a külföldi segélyeket többnyire demokráciák adják. A koncesszió vásárlásának ára a téma fontosságától és a segélyezett vezető szövetségének méretétől függ. Minél nagyobb a szövetség, a segélyezett vezetőnek annál több embert kell kompenzálnia azért, hogy elfogadják a segélyező által javasolt politikát. Ez azt jelenti, hogy a politikai koncesszió ára a leendő segélyezett nélkülözhetetlen támogatói csoportjának létszámával egyenes arányban nő. Ez érdekes helyzetet teremt.

Ahogy egy nemzet demokratikus lesz, egyre több segély kell ahhoz, hogy politikai magatartását segéllyel befolyásolják. De mivel az ár magasabb, a segélyezők kevésbé hajlandók politikai koncessziót vásárolni, mert az túl drága. Legnagyobb eséllyel a szegény autokrata országok kapnak segélyt, de nem sokat. Bár lehet, hogy nagy szükségük van segítségre, őket olcsón meg lehet venni. Részletes statisztikai elemzéssel mutattuk ki az összefüggést a szövetség mérete, a segélyben részesülés esélye és a(z esetleg) kapott segély összege között az Egyesült Államok és más gazdag országok, nevezetesen az OECD országai között.[111]

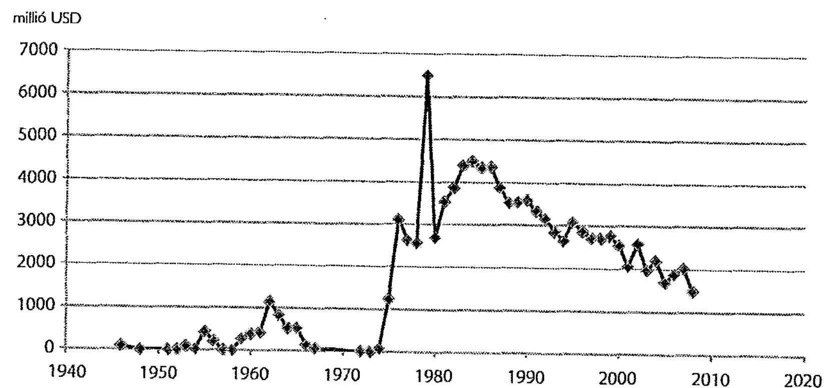
A szövetség mérete nem az egyetlen tényező, amely meghatározza, ki kap segélyt, vagy mennyit költenek arra, hogy koncessziót vegyenek. A témája fontossága, a tét értéke – mennyit ér a politikai engedmény – fontos tényezője a segély mértékének. Vegyük figyelembe, hogy az

imént felvázolt képletben a szükség nem lényeges tényező. Mivel egy pluszdollár fontosabb egy szegény országnak, mint egy gazdagnak, a nagyobb szükséget szenvedő országok nem több, hanem valószínűleg kevesebb segélyt kapnak, mint azok, amelyeknek a segélyezettek között erre kisebb szükségük van.

Rendkívül fontos, vagyis drága alku volt az 1979-es egyiptomi–izraeli békeszerződés. Az egyezség részeként Egyiptom volt az első arab ország, amely hivatalosan elismerte Izraelt. Izrael és Egyiptom véget vetett az ellenségeskedésnek, amely az 1948-as háború óta folyamatos volt (1956-ban, 1967-ben és 1973-ban háborús cselekmények is történtek). Az 1979-es szerződés értelmében Izrael visszavonta csapatait a Sínai-félszigetről, amelyet 1967-ben a hatnapos háborúban foglalt el, és mindkét fél beleegyezett, hogy szabad átvonulást engednek a hajóknak a Szuezi-csatornán. Az Egyiptom és Izrael közötti béke nagyon fontos volt az Egyesült Államoknak. Amellett, hogy Izraelnek az Egyesült Államokban erős támogatottsága van, az amerikaiak megszenvedték az 1970-es évek olajválságának káros hatásait. Az olaj árának hirtelen emelkedése megnövelte az inflációt, és károkat okozott az olajimporttól függő amerikai és nyugati gazdaságoknak. Az Egyesült Államoknak érdekében állt, hogy elkerüljék a hasonló válságokat, ezért jótállást vállalt az egyezmény betartásáért, hogy segítse a helyzet stabilizálását a régióban. Mint a 7.1. ábrán látható, az Egyesült Államok gazdaságilag ösztönözte az egyiptomi elnököt, Anvar Szadatot, hogy látogasson el Izraelbe, vegyen részt a Camp David-i békekonferencián, és írja alá az egyezményt.

Izrael állam elismerése rendkívül népszerűtlen volt Egyiptomban. Ezért kért olyan nagy kompenzációt Szadat az Egyesült Államoktól. Szadat számára sajnálatos módon ez vezetett meggyilkolásához. Szélsőségesek 1981-ben egy katonai parádén gránátokkal és gépfegyverekkel támadtak rá. Bár hivatalosan elismerték Izraelt, az egyiptomi kormány semmit sem tett annak érdekében, hogy csökkentse az egyiptomiak gyű-

gyűlöletét Izrael ellen. Megdöbbentő volt a BBC felmérése: 30 évvel a Camp David-i egyezmény aláírása után az egyiptomiak 78 százaléka szerint Izrael negatív hatással van a világra; ez sokkal magasabb arány, mint amit a BBC felmérésében szereplő többi országban mértek.[112] Természetesen, ha a kormányzatnak sikerült volna csökkenteni az Izrael elleni gyűlöletet az egyiptomi lakosság körében, az csökkenést okozott volna az Egyesült Államok által Egyiptomnak juttatott segélyek összegében.

7.1. ábra – Az Egyesült Államok segélyei Egyiptomnak összesen, 2008-as árfolyamon számolva. *Forrás: USAID Zöld könyv*

A demokratikus kormányzásra irányuló egyiptomi törekvések rávilágítanak a demokratikus adományozók dilemmájára. Akik üdvözölték a demokráciát Egyiptomban, és elfogadják az Izraellel kötött békét, azok bajban vannak. Mint megjegyeztük a segély azért működhetett, mert az autokratikus egyiptomi vezetés és szövetsége kompenzációt kapott a lakosság körében megnyilvánuló Izrael-ellenességért, amelynek fenntartásához hozzájárultak. Miután a *nép* átvette a hatalmat, természetes lenne Egyiptom számára, hogy eltávolodjon az Izraellel kötött békétől. Ennek megakadályozására nagyobb összegű külföldi segélyek szükségesek, mint amennyit a Szadat–Mubarak-diktatúrák alatt juttattak. Mivel az izraeli–egyiptomi béke rendkívül fontos az amerikai és

izraeli szavazóknak, valószínű, hogy a magasabb árat is megfizetik. Az a kérdés, hogy ezt a nagyobb összeget a hadsereg megerősítésére, vagy az egyiptomi nép életszínvonalának javítására fordítják.

Ahogy Egyiptom esetében láttuk, a Pakisztánnak szánt amerikai segítséget is sokkal könnyebb megmagyarázni, ha a juttatott pénzt nem a szegénység enyhítésének, hanem politikai szívességek vásárlásának tekintjük. Az Egyesült Államok 2001-ben Pakisztánnak 5,3 millió, Nepálnak 30,4 millió USD segélyt juttatott. A Pakisztánnak szánt segélyt kongresszusi rendelet csökkentette az után, hogy az ország 1998-ban nukleáris fegyverkísérletet hajtott végre. Ám 2001. szeptember 22-én az Egyesült Államok elnöke, George W. Bush elnöki rendelettel megszüntette a segélylimitet. Pakisztán 2002-ben már több mint 800 millió USD-t kapott. Közben Nepál, mivel nem volt az al-Kaida és a tálibok elleni harc frontvonalában, körülbelül 37 milliót kapott, csak kevéssel többet, mint az előző évben. India, mivel szintén nem volt a terrorizmus elleni harc előterében, 2002-ben 166 millió dollárt kapott az Egyesült Államoktól, alig többet, mint 2001-ben, amikor az összeg 163 millió volt. A szegénység 2001 és 2002 között nem változott lényegesen ezekben az országokban, ám az amerikai szavazók számára csökkent a fontosságuk.

A demokratákat gyakran úgy képzelik, hogy diktálják a feltételeket az autokrata vezetőknek. Ám gyakran éppen az ő kezük van megkötve. Olyan politikát kell folytatniuk, amelyet a támogatóik elvárnak tőlük. Ha megpróbálnak visszavenni a segélyekből, vagy szigorú feltételeket diktálnak, az autokraták véget vetnek a politikai engedménynek.

Az amerikai–pakisztáni kapcsolatok ezt követő története teljesen egyértelmű bizonyíték a segélyösszeget növelő vagy csökkentő politikára. Mint láttuk, a segély összege a 2001. szeptember 11-i terrortámadások után nőtt meg, de csökkenni kezdett 2003-ra, amikor úgy látszott, hogy megnyerik a háborút az afganisztáni tálibok ellen. Amikor Pakisztán egyre inkább a tálibok és az al-Kaida menedékévé vált, minden

megváltozott. Pakisztán nehéz helyzetben találta magát. Ha a kormány szembeszáll a tálibokkal, akik Afganisztánból a határon át Pakisztánba szivárogtak, abból valószínűleg zavargások lesznek. Ha azonban támogatják a tálibokat, akkor komoly nyomás nehezedik rájuk az Egyesült Államok részéről. Ez a dilemma lehetőséget kínált Pakisztánnak arra, hogy nagyobb összegeket követeljen az Egyesült Államoktól, ha azt várja, hogy Pakisztán ellenállást tanúsítson a tálibokkal szemben. A követelés elhangzott, de az Egyesült Államok képviselőháza ellenezte, hogy Pakisztán több segélyt kapjon; megjegyezték, hogy az Iszlamábádnak szánt amerikai segélyek jó részét nem a Kongresszus által meghatározott célokra költötték. A pénz egy része egyszerűen eltűnt, a maradék nagy részét pedig átirányították olyan célra, amit Pakisztánban a muzulmán fundamentalista katonai fenyegetésnél nagyobb veszélynek tartanak: az indiai fenyegetettség elleni védekezésre.

A pakisztániakkal elégedetlen Egyesült Államok eleinte nem egyezett bele, hogy megadja a magasabb árat, amivel rá tudnák venni a pakisztáni kormányt, hogy országuk területén üldözzék a tálibokat és az al-Kaida tagjait. Mit értek el ezzel? Mint arra számítani lehetett, a pakisztáni vezetés az amerikai nyomást figyelmen kívül hagyva keresni kezdte a módját, hogyan működhetne együtt a tálibokkal.

Pakisztán vezetője, Aszif Ali Zardari 2008-ban már csak szóban üldözte a tálib harcosokat. A Bush-kormányzat nem tudott több segélyt felajánlani, ezért képtelen volt változtatni Zardari hozzáállásán. 2008 második felében a Zardari-kormány már csak felületes erőfeszítéseket tett a tálibok elleni harcban. Június 28-án rövid katonai offenzívát indítottak a tálibok ellen, ám ezt június elején már befejezték, és egyetlen tálib harcost öltek meg. Ezután a tálibok továbbra is agresszíven terjeszkedtek Pakisztán területén, a kormány azonban nem foglalkozott velük. A Zardari-rezsim nemhogy harcolt volna a tálibok ellen, hanem 2009 februárjában alkut kötött velük; hat millió dollárt fizettek nekik, és jóváhagyták, hogy a Swat-völgyben a *saría* iszlám vallási törvények

legyenek hatályban; cserébe a tálibok vállalták a meghatározatlan ideig tartó tűzszünetet. A fegyvernyugvás májusig tartott. Addigra a Zardari-kormány komoly bajban volt, és az Egyesült Államok vezetése attól tartott, hogy a tálibok egész Pakisztánt az ellenőrzésük alá vonják. Ilyen vészhelyzetben a segély ára felment, de ugyanígy nőtt az Egyesült Államok hajlandósága is, hogy a tálibok elleni keményebb fellépésre, vagyis a visszaszorításukra próbálja rávenni a pakisztániakat.

A Kongresszus 2009. szeptember végén elfogadta a Kerry–Lugar-törvényt, amely megháromszorozta, 1,5 milliárd USD-re emelte a Pakisztánnak szánt segélyt. A pakisztáni kormány még akkor is vonakodott elfogadni a jelentősen megnövekedett segélyt, mert annak feltételei között szerepelt, hogy a pakisztániak a felhasználásról elszámolással tartoznak. Mivel Pakisztán részéről ellenállás mutatkozott, John Kerry szenátor azt nyilatkozta, hogy a törvényt nem azért hozták, hogy beavatkozzanak Pakisztán szuverén döntéseibe; vagyis gyakorlatilag biztosította a pakisztáni vezetést, hogy az Egyesült Államok nem fogja szigorúan ellenőrizni a pénzek felhasználását. Nem sokkal később a pakisztáni kormány elfogadta a segélyt, és nagy haladást értek el a határaikon belül tevékenykedő tálibok elleni harcban. 2010 februárjára elfogták a második legfontosabb tálib vezetőt, de mint várható volt, gondosan ügyeltek arra, hogy ne számolják fel teljesen a tálibok által jelentett fenyegetést, mivel azt eredményezte volna, hogy elapadnak az amerikai segélyek.

Az amerikai kormányzat csalódott volt, hogy Pakisztánt még 1,5 milliárd USD sem motiválja eléggé a tálibok visszaverésére. Ezért az Egyesült Államok saját haderejét bevetve dróntámadásokat intézett a tálibok ellen pakisztáni területen, a Zardari-kormány nyilvános szörnyülködésére (bár kételkedünk abban, hogy ez magánemberként megdöbbenést okozott volna nekik). Ez az egész az adományozók és az adományok címzettjeinek násztánca; az adományt kérők igyekeznek a lehető legtöbb pénzt kapni, az adományozók pedig nagyon fontos politikai engedményt akarnak elérni: a tálibok megsemmisítését.

Ezt talán visszataszítónak találják azok, akik szeretnék azt hinni, hogy a segély a szegénység enyhítéséről szól. Természetesen adnak segélyt humanitárius célra is, például természeti katasztrófák után. Mégis nehéz megbékélni azzal a ténnyel, hogy nagyon sok segély áramlik Egyiptomba és Pakisztánba idealisztikus célokra. Ha a segély tényleg a szegényeket segítené, azt várhatnánk, hogy a segélyezett népek hálás legyenek a segélyt adó országnak. Semmi sem áll távolabb az igazságtól. Egyiptomban és Pakisztánban az Egyesült Államokat a „jótéteményéért" gyalázzák, és a népnek erre jó oka van.

2002-ben negyvenkét országban vizsgálták, milyen értékeket tartanak fontosnak az emberek, mi a véleményük bizonyos témákról. Az egyik kérdés az Egyesült Államok megítélésére vonatkozott. Pakisztánban az emberek 69 százaléka fogalmazott meg az Egyesült Államokról rendkívül kedvezőtlen véleményt. Egyiptomban ez az érték 79 százalék volt. A többi negyven országban csak az emberek 11 százaléka tartotta ez Egyesült Államokat rendkívül negatívnak. Pedig Pakisztán és Egyiptom 2002-ben átlagosan 1,6 milliárd dollár gazdasági és katonai segélyt kapott az Egyesült Államoktól, míg a többi negyven ország átlaga 97 millió dollár volt. Ez a séma részletes statisztikai elemzésben bontakozik ki. Azok a nemzetek, amelyek nagyon sok amerikai segélyt kapnak, jobban gyűlölik az Egyesült Államokat. Természetesen sok minden változhatott 2002 óta, és érdekes volna látni, hogy megállapításainkat igazolják-e a későbbi felmérések.

A segélyekről szóló megállapításaink fényében az Egyesült Államok a nemzetközi közösség első számú rosszfiújának tűnhet. De nem csak az Egyesült Államok ad segélyeket. Bár összességében a legnagyobb segélyező, viszonylag keveset, GDP-jének körülbelül 0,2 százalékát fordítja segélyezésre. A skandináv nemzetek GDP-jüknek több mint egy százalékát fordítják külföldi segélyekre. Feltéve, ha a politikai nyereség, amelyet külföldi hatalom nyújthat demokrata támogatóinak, többet ér a támogatóknak, mint az az előny, amelyet közvetlenül lehetne

venni az adott összegből, a demokraták a segélyt részesítik előnyben. Más nemzetek és képviseletek is vásárolnak kedvezményeket, bár nem olyan mértékben, mint amennyit az Egyesült Államok megengedhet magának. A gondos elemzés viszont azt mutatja, hogy a látszólag nagylelkű skandinávok is politikai előnyökért adnak segélyt, nem pedig emberbaráti megfontolásból. Különösen kereskedelmi koncessziókért cserébe szeretnek koncessziót adni, és azért, ha a segélyt kapó rezsimek támogatják a szociáldemokrata ideológiát.[113]

A segélymegállapodásokban hírhedt kitétel, hogy olyan feltételekhez kötik, amelyek a segélyezőnek kedveznek. Ez azt jelenti, hogy az egyezmény gyakran meghatározza, hogyan és hol kell elkölteni a segélyt. Németország adhat egy országnak pénzt azzal a kizárólagos feltétellel, hogy abból német traktorokat kell vásárolni. Meglehet, ez nem túl hatékony intézkedés a traktorgyártók megsegítésére. Ám a nemzetközi kereskedelmi jog gyakran tiltja a közvetlen szubvenciókat. Ráadásul a kötött felhasználású segély további üzleteket jelenthet, például az alkatrészellátás és a szervizelés terén. Kanada híresen sok kötött segélyt ad, a segélyprogramjaik 65-70 százaléka ilyen. A skandináv országok és az Egyesült Királyság azt hangoztatja, hogy náluk a legalacsonyabb a kötött segélyek aránya, de ott is gyakoriak a nem hivatalos kötöttségek. Dánia például 45 millió dollárt adott arra, hogy megjavítsák a bangladesi kompokat. Ahelyett azonban, hogy a javítást a helyszínen végezték volna el, Dánia azt javasolta, hogy a járműveket vigyék Dániába, és ott javítsák meg a helyi ár négyszereséért. Mivel a bangladesi kormány ez ellen hevesen tiltakozott, Dánia egyszerűen lemondta az egész programot, így sem bangladesiek, sem dánok nem nyertek az ügyleten.

Ahogy az Egyesült Államok segéllyel biztonságot és kereskedelmi koncessziókat vásárol, az európaiak üzleti koncessziókat, Japán is ugyanezt teszi. A bálnák félhetnek a japánoktól. Az amerikai szavazók szeretik a disznóhúst. A japán szavazók viszont a bálnazsírt szeretik, és a japán

vezetők keményen dolgoztak ezért, hogy ezt megadják nekik. A Nemzetközi Bálnahalászati Bizottság (IWC) 1986-ban betiltotta a bálnák kereskedelmi célú vadászatát. Míg ezt a tiltást a világ népeinek többsége örömmel fogadta, Izland, Norvégia és Japán szeretné folytatni a bálnavadászatot. A japánok jelenleg is levadásznak néhány bálnát, kihasználva azt a kiskaput, amelyet az egyezmény a bálnák tudományos célú vadászatára hagyott. A tudományos célra leölt bálnákat természetesen étkezési célra használják fel. A japán kormány külföldi segélyekkel vásárol szavazatokat az IWC-nél. Japán erőfeszítései nemrégiben eredménnyel jártak, és az IWC olyan országokat is felvett tagjai közé, amelyeknek történetében sohasem volt jellemző a bálnahalászat. Ilyen új tag Laosz, Mali és Mongólia, amelynek még tengerpartja sincs. Japán sikereket ért el abban, hogy egyre növekszik a bálnahalászat támogatása.

A segély hatása

Egyik példa a másik után világítja meg azt a tényt, hogy sokkal könnyebben és sokkal nagyobb összegekben adnak segélyt politikai engedményekért, mint a szegénység és a szenvedés csökkentésére. A II. világháború után a gazdag nemzetek komolyan gondolták, hogy nagylelkűségükkel megszabadíthatják a világot a szegénységtől. Ám amint a segélyek áramlani kezdtek, a nyomor enyhítésének nemes célja elé betolakodott a politikai túlélés. Nyilván nem meglepő, hogy a politika diadalmaskodott a jó szándék fölött. Az eredmény teljesen egyértelmű: a külföldi segély teljesen hatástalannak bizonyult a szegénység enyhítésében, a gazdasági növekedés elősegítésében.

A II. világháború után Európának számos kihívással kellett szembenéznie. A győztesek is hatalmas emberveszteséget és gazdasági kárt szenvedtek. Az Egyesült Államok széles körű segélyprogramot indított, az úgynevezett Marsall-segélyt. 1946 és 1952 között az Egyesült Államok mai értéken számolva több mint 182 milliárd USD gazdasági segélyt adott Európának. Nagy-Britannia kapta a legtöbbet, majd a sorrend: Nyugat-Németország, Franciaország, Olaszország.[114] Az Egyesült Államok célja az volt, hogy elkötelezett államok legyenek szövetségesei a kommunizmus ellen. Ezért az Egyesült Államoknak gazdaságilag erős Európára volt szüksége. Azok az államok kaptak segélyt, amelyek hajlandóak voltak harcolni a kommunizmus ellen, és követni az amerikai gazdasági programot; amely országok erre nem voltak hajlandók, nem kaptak segélyt.

A háború utáni időszakban az Egyesült Államok gazdasági segélyeinek összege közel 1,3 billió USD volt. Ugyanabban az időszakban a katonai segélyek összege 650 milliárd USD. Az összeg nagyságáról fogalmat alkothatunk, ha tudjuk, hogy a gazdasági és katonai segély összege a 2009-es amerikai gazdaságélénkítő csomag kétszerese volt.

A Marshall-segély sikerét nehéz volt megismételni. Több billió dollárt pumpáltak a fejlődő gazdaságokba, ám ebből kevés látszik, ha a teljesítményt az életszínvonal emelkedésén mérjük. Mint láttuk, a segély szinte semmit sem enyhített a szegénységen.

A politikacsinálók körében ez az adat éles vitát váltott ki a segélyek hatékonyságával kapcsolatban. A kritikusok könnyen rámutatnak, hogy sok segélyfüggő afrikai ország szegényebb most, mint a függetlensége kikiáltásakor volt. A támogatók közössége szeret azzal visszavágni, hogy ilyen közvetlen összehasonlítás nem tisztességes, és azzal érvelnek, hogy a segélyektől függő országok valóban gyenge teljesítményt nyújtottak, de ez segély nélkül sokkal rosszabb lehetett volna. Ez a védekezés, bár téves, olyan érvelés, amelyet komolyan kell venni.

Nem ítélhetjük el a segélyezést csak azért, mert a segélyezett országok olyan gyengén teljesítettek. Ahhoz, hogy ezt megértsük, gondolkozzunk el ezen a provokatív állításon: „A kórházak gyilkolnak!" Rengeteg bizonyíték támasztja alá ezt a kijelentést. Aki kórházban van, sokkal nagyobb valószínűséggel hal meg. Persze mindenki rögtön látja, mi a hiba

ebben az érvelésben. A kórházban betegek vannak. Egészséges ember nem fekszik kórházban. Mégis gyakori az ilyen hiba, amely mérlegelés nélkül emel ki statisztikai adatokat.

Egy kollégánk, Peter Rosendorff aláírásgyűjtést szervezett, és kérelmet adtak be Santa Monica önkormányzatához, hogy egykori lakóhelye közelében egy veszélyes kereszteződésben létesítsenek gyalogosátkelőt. A városüzemeltetési mérnök erre azt a választ adta, hogy inkább minden gyalogos-átkelőhelyet megszüntetnek, mert statisztikák azt mutatják, hogy gyakrabban ütnek el gyalogosokat zebrán, mint máshol. Santa Monica gyermekei hálásak lehetnek Peternek. Rászánta az időt, hogy megmagyarázza az illetékesnek: ez a statisztikai adat nem azt mutatja, hogy a gyalogos-átkelőhelyek eleve veszélyesebbek, hanem azt, hogy az emberek ott mennek át gyakrabban az úton.

A kórházak vagy egy adott kezelés, gyógyszer valós hatását nehéz felmérni, ha nem tudjuk, kit kezelnek. A kutatóorvosok véletlenszerűen kiválasztott pácienseken végeznek kísérleteket a gyógyszerek hatásának kipróbálására. A pácienseket véletlenszerű kijelöléssel két csoportra osztják: az egyik csoport a tesztelendő gyógyszert kapja, a másik hatóanyag nélküli placebót. A gyógyszer hatékonyságát a két csoport közötti különbséggel határozzák meg. Ha azonban nem ezt a módszert alkalmazzák, hanem a gyógyszert csak beteg páciensekből összeállított csoport kapja, akkor hiába hatékony a gyógyszer, a csoport eredménye rosszabb lehet, mint azé a csoporté, amelyik egyáltalán nem kapott hatóanyagot. Hasonlóképpen, ha a segélyszervezetek csak a legsúlyosabb nehézségekkel küszködő országokat segélyezik, a segély akkor is hatástalannak látszik, ha valójában hatásos.

A nemzetközi közösség a segélyek hatékonyságának megállapítását ideális esetben ellenőrzött kísérletekkel tudná elvégezni, vagyis véletlenszerűen kiválasztott országoknak ad segélyt, míg ezt másoktól megtagadja. Ám mivel nem valószínű, hogy ezt a módszert választanák a segélyek elosztására, a közgazdászok kénytelenek bonyolult (és ellentmondásos)

statisztikai módszereket alkalmazni, hogy az eredményeket a nemzetgazdaság eredményeihez igazítsák. Nem megyünk bele ezeknek a különösen komplikált statisztikai módszereknek a tárgyalásába, inkább az ENSZ Biztonsági Tanácsának egyszerű bizonyítékait mutatjuk be.

Az ENSZ BT öt állandó (Egyesült Államok, Oroszország, Kína, Nagy-Britannia és Franciaország), valamint tíz ideiglenes tagból áll. Az ideiglenes tagok két évre kapnak megbízatást, és ennek lejárta után két évvel választhatók újra. Nagy presztízst jelent, ha egy országot az ENSZ BT ideiglenes tagjának választanak, és mint kiderült, nagyon értékes is. Sajnálatos módon ez az értékesség költséggel jár, és nehézséget jelent sok beválasztott ország számára. Az ENSZ BT tagjává választott országokban általában lassúbb a gazdasági növekedés, kevésbé demokratikusak, több korlátozással kell szembenézniük a sajtószabadság területén, mint azoknak az országoknak, amelyeket beválaszthattak volna, de mégsem kerültek be a Biztonsági Tanácsba.[115] A kétéves ciklus ideje alatt az ideiglenes tagok gazdasága általában 1,2 százalékkal lassabban növekszik, mint a be nem választott nemzeteké. Négyéves periódus alatt (két év az ENSZ BT tagjaként és a nem választhatóság két éve) a különbség 3,5 százalék, vagyis a BT ideiglenes tagok gazdaságában az éves növekedés egy százalékkal gyengébb. Ez a hatás sokkal erősebb az autokráciákban, mint a demokráciákban.

A BT-tagság hatása a gazdasági növekedésre egészen megdöbbentő, és felmerül a kérdés, hogy ennek ellenére miért tartják olyan nagy becsben. Ez egyben fontos bizonyíték a segélyek hatására. Az ENSZ BT külső tagjává választott országok több segélyt kapnak. Ezen tagság olyan helyzetbe hozza az adott ország vezetőjét, hogy értékes szívességeket adhat el a BT-beli szavazatáért, és a kapott segély miatt teljesít rosszabbul a gazdaságuk. Számtalan tanulmány jelent meg arról, hogy az ENSZ BT-be beválasztott országok pénzbeli jutalmakat kapnak a nemzetközi közösségtől. Több amerikai és ENSZ-segély jut el hozzájuk, jobb feltételeket kapnak az IMF-től és a Világbanktól és más

szervezetektől.[116] Az ENSZ BT-tagság lehetőséget ad az adott ország vezetőinek, hogy beleszólásuk legyen a világpolitika alakulásába. Különösen autokratikus berendezkedésű országok vezetői értékesítik előszeretettel ezt a befolyást, nem pedig a népük érdekében használják ki.

Az ENSZ BT-tagság áll a lehető legközelebb a randomkísérletek módszeréhez. Bár nem véletlen, hogy kit választanak be a tanácsba, és semmi köze ahhoz, hogy melyik országnak van szüksége segélyre. Úgy tűnik, csak a lakosság létszáma ez egyetlen meghatározó az ENSZ BT-be való beválasztásra. Különösen az afrikai országoknál jellemző valamilyen rotációs forma. Az országokat azért választják be, mert rajtuk a sor. A leglényegesebb tényező, hogy a beválasztás előtt az ENSZ BT-tagok ugyanolyan mutatókkal rendelkeznek, mint más országok. Ám a megválasztásuk után rögtön romlik a gazdasági teljesítmény. Az orvosi analógiára visszatérve az ENSZ BT-be beválasztott országok nem betegebbek, mint azok, amelyeket nem választottak be. Ám kapnak egy extrainjekciót (segélyt), és attól betegebbek lesznek (szegényebbek, kevésbé demokratikusak, csökken a sajtószabadság).

Az ENSZ BT-tagság lehetőséget ad a vezetőknek, hogy fontos politikai támogatást tegyenek pénzzé. Ahogy már sok esetben láttuk, az autokratáknak meg kell fizetniük szövetségeseiket. A segélyekből megvan a pénz, amivel ezt megtehetik és így ezek a pénzek a vezetőt segítik hatalmon maradni. További segélyek arra ösztönzik az autokratákat, hogy csökkentsék a szabadságjogokat, és ennek két oka van. Az első: a segélyekből származó bevétel azt jelenti, hogy a vezető kevésbé függ az emberek hajlandóságáról, így nem muszáj olyan sok kockázatot vállalnia, mint amikor a bevétel és a munka termelékenysége attól függ, hogy az emberek kommunikálni tudjanak. A második: a politikai engedmények a lakosság körében általában nem népszerűek, ezért a vezetőknek el kell nyomniuk az elégedetlenkedést. Az ENSZ BT-tagság kitüntetést és presztízst jelent egy nemzetnek. Az autokratikus vezetőnek egyben több pénzt jelent. Az autokratikus vezetésű országok lakossága számára

az ország ENSZ BT-tagság megnyirbált szabadságjogokat, a demokrácia csökkenését, kevesebb jólétet és több nyomort jelent.

A történelmi adatok azt bizonyítják, hogy a segélyek többnyire nem hoztak sikert a nemzetek szegénységből való kiemelésében. Talán ironikus, hogy míg a segélyeket azért adják, hogy a pénzből enyhítsék a szegénységet, és segítsék a gazdasági növekedést, a segély viszont olyan politikai ösztönzőket generál, amelyek ennek ellenkezője felé hatnak. Mint Edward Walker, az Egyesült Államok egyiptomi nagykövete (1994–1998) megfogalmazta: „A segélyek megkönnyítik, hogy Egyiptom elodázza a reformokat."[117]

A külföldi segélyek megítélése

Mit gondoljunk ezek után a külföldi segélyekről? Jó stratégia, vagy csak jó politika?

Az biztos, hogy a segélyezés történetének megvoltak a maga sikerei. A külföldi pénzek a Marshall-segély formájában kiemelték Nyugat-Európa túlnyomórészt demokratikus államait a gazdasági katasztrófából. Az Egyesült Államok gazdaságilag sikeres szövetségesi tömböt akart, amely meg tudja állítani a szovjet terjeszkedést. A segély ezért a gazdasági növekedést segítette. A demokratáknak politikai sikerekre van szükségük, ezért örömmel teljesítették az amerikai stratégiai célokat nagy összegű segélyért. Ám az ezt követő segélyek nem tudták megismételni a Marsall-terv sikerét.

A segély kiválóan alkalmas arra, hogy segítse a diktátorokat hatalmon maradni, és abban is, hogy visszatarthassák a szabadságjogokat. És mégis főnixként feltámad az ötlet, hogy segéllyel segítsék a szegényeket. Olyan ez, mint Sziszüphosz erőfeszítése, aki újra és újra felgörgeti a sziklát a hegyre, de a szikla mindig visszagurul.

Körülbelül tízévente állnak elő az adományozó államok új elgondolásokkal „a segélyek hatékonysága növelése érdekében." Ennek legújabb megnyilvánulása a Millenniumi Fejlesztési Célok (Millennium Development Goals) néven ismertté vált fejlesztési program. Az ENSZ Fejlesztési Tanácsa dolgozta ki, a világ vezetői 2000-ben írták alá. A program célul tűzi ki, hogy 2015-re jelentős haladást érjenek el a szegénység felszámolása, az egészségügy, a nők egyenlősége, az oktatás és környezetvédelmi célok vonatkozásában. A szegénység felszámolásának célkitűzése például azt jelenti, hogy felére csökkenjen azok száma, akik napi egy dollárnál kevesebből élnek. Bármilyen dicséretesek ezek a célok, egy dolog mondani, hogy a szegényeket kevésbé szegénnyé akarják tenni, és más dolog ezt megtenni.

A Millenniumi Fejlesztési Célok nem az első olyan kezdeményezés, amely a szegénység felszámolását tűzte ki célul. Már az 1940-es és 1950-es években is volt próbálkozás a „fenntartható növekedés"megvalósítására infrastruktúra fejlesztési beruházásokon keresztül. Ezt követően a US P-4 program a tudományos és technológiai áttöréseket tette könnyen hozzáférhetővé a szegény országok számára. Ezután következett John Kennedy kijelentése, hogy az 1960-as évek a „fejlődés évtizede" lesz. Az 1940-es években megfogalmazott célok ma is csak célok maradtak, és alig van példa rá, hogy a világ jobban közeledne a célok eléréséhez, mint az 1950-es vagy 1960-as években. William Easterly vizsgálta az évtizedenként felbukkanó kezdeményezésekhez kapcsolódó reményt és optimizmust. Bár mindegyik új terv azt hirdeti, hogy más lesz, mint a többi, a múlt ugyanazon hibáit ismétlik. Azt állítja, hogy a segélyezésben részt vevő bürokrácia révén a segélyeket úgy adják, hogy az nem elősegíti, hanem éppen hátráltatja a gazdasági fejlődést. Tehát a szegénység továbbra is létezik.[118]

Mégsem kell teljesen pesszimistának lenni a segélyekkel kapcsolatban. Sokkal többet lehet már tudni a segélyezés hatásairól, folyamatairól. Tudjuk például, hogy a segélyezés hatásosabb jó kormányzás esetén

(persze tudjuk, hogy a segélyek gyakrabban jutnak olyan helyekre, ahol rossz kormányzás van).[119] A fejlesztési segélyek indítványozói rámutatnak, milyen sikereket értek el civil szervezetek közvetlen nemzetközi programok megvalósításában. A Carter Center például 1986-ban elindított egy programot, amelynek egy parazita fonalféreg fertőzése elleni küzdelem volt a célja. A fonalféreg fertőzött ivóvízzel terjed; Ázsia és Afrika területén körülbelül 3,5 millió embert érint. 2009-re fertőzöttek létszáma világszerte körülbelül 3000-re csökkent, úgy, hogy a betegek többsége Szudán déli részén koncentrálódott.

A civil szervezetek bebizonyították, hogy képesek hatékonyan alapvető egészségügyi szolgáltatásokat és alapfokú oktatást nyújtani. Ám visszatérve a kis szövetségi rendszerek jószolgálati tevékenységére, kénytelenek vagyunk megjegyezni, hogy pontosan azok a közjavak, amelyeket a legautokratikusabb vezetők is biztosítani akarnak. A civil szervezetek kevésbé sikeresek a felsőoktatás biztosításában. A segélyezett országok autokrata vezetői nem akarják, hogy az embereket megtanítsák az olyan mértékű önálló gondolkodásra, hogy megszervezhessék a kormány ellenzékét.

A civil szervezetek sikerei az alapfokú oktatás, az alapvető egészségügyi szolgáltatás, a higiénia és más alapszükségletek – kútásás, falvak villamosítása, kisvállalkozói hitelek biztosítása (amelyek kamatait az Egyesült Államokban uzsorakamatnak minősítenék) – mind a segélyprogramok alapvető sikertelenségére mutatnak rá, és arra, hogy sok civil szervezet és támogatói köre akaratlanul is kárt okoz. Egyszerű tény, hogy a segélypénzek felhasználása behelyettesíthető. Ez azt jelenti, hogy a segélyezett kormányok szinte teljesen szabad kezet kapnak, hogy a pénzeket átcsoportosítsák. Könnyű belátni, miért van ez így, ha egyik kormánytól a másikhoz közvetlenül kerül a pénz. Az autokraták magánjutalmakat akarnak adni támogatóiknak. A civil szervezetek jellemzően nem azt akarják elősegíteni, hogy a gazdagok még gazdagabbak legyenek, ezért meghatározott programokat támogatnak, vagy ők maguk

végzik a munkát. Ám a gyakorlatban a segélyezettek járatosak abban, hogyan alakítsák át a segélyt olyan javakká, amelyekre vágynak, ahelyett, hogy azt fogadnák el, amit az adományozók adni akarnak nekik.

A segélyek hatékonysága ellenőrzésének legérzékenyebb kritériuma nem az, hogy rákérdezünk, mennyi pénzt kötöttek, hány kutat ástak, hány iskolát építettek, hány faluba vezették be az áramot, hanem az, hogy hány emberen segítettek. A civil szervezetek a sikerességet általában abban mérik, hogy mennyi pénzt költöttek a segélyezésre, ez azonban hibás megközelítés. Arra ösztönzi a civil szervezeteket, hogy azokat támogassák, akiken a legkönnyebben tudnak segíteni, akik könynyen elérhetőek, miközben elhanyagolják a nehezebb eseteket, azokat az embereket, akiket nehéz elérni, és akik talán jobban rászorulnának. Ha a megsegített emberek száma fontos, az arra ösztönzi a segélyszervezeteket, hogy olyan munkát végezzenek, amelyet a kormány is elvégzett volna. Ne feledjük, hogy a civil szervezetek az olyan alapvető közjavak biztosításában érték el a legjobb eredményeket, mint az alapfokú oktatás és az egészségügyi alapellátás; ezek olyan szolgáltatások, amelyeket az autokraták kifejezetten akarnak. Ha a segélyek a kormány kiadásait pótolják, azt jelenti, hogy a segélyszervezet valójában keveseken, vagy senkin sem segített, hacsak az így felszabadult költségvetési pénzt a kormány nem a lakosság egészét segítő programok finanszírozására használja. Persze ezt teszik meg, hanem az így felszabadult pénzt saját politikai pozíciójuk megerősítésére és nélkülözhetetlen támogatóik hűségének biztosítására használják.

Kambodzsa nagyon jó példa erre. A kambodzsai kormány költségvetésének felét külföldi segélyek adják. A segélypénzek nem a kormányprogramokat egészítik ki, hanem nagyrészt a kormányhivatalnokok magánbankszámláira kerülnek. Kambodzsa amúgy a világ legkorruptabb államai között van. A USAID jelentése szerint „rengeteg pénzadomány érkezett oktatási és egészségügyi célra, és ezek némelyike valóban elért az állampolgárokhoz. Ám kétségtelen tény, hogy az iskoláknak, tanároknak, klinikáknak, egészségügyi dolgozóknak szánt pénz jelentős részét eltérítették."[120]

Vagyis a lakosságnak szánt pénz a kambodzsai gazdagokat gazdagítja. A civil szervezetek segítségnyújtásával kapcsolatban gyakran előfordul, hogy a segítség mértéke lényegesen kisebb annál, mint amit a számok mutatnak. Tegyük fel, hogy egy civil szervezet 100 gyereknek biztosít alapfokú oktatást gyerekenkénti 100 dolláros költséggel, ami évi 10 000 dollár költséget jelent. Úgy tűnhet, hogy a civil szervezet 100 embernek segít, ez elégedettséggel tölti el az adományozót, és még több pénzt vonz. Kevésbé világos azonban, hogy valójában hány embernek segítettek. A kormány is fizethette volna a gyerekek felének (vagy mind a 100 gyereknek) az oktatását akkor is, ha nem számíthattak volna segélyre. A segélyszervezet névlegesen 100 gyereken segít. Ám a valóságban ötven gyereknek segítenek a névleges költség kétszereséért, és lehetővé teszik, hogy a politikus vezetők zsebre tegyék az oktatásból kispórolt 5000 dollárt. Jó ez? Igen. Legalábbis annak az 50 gyereknek, aki iskolába járhatott, és máskülönben nem részesült volna oktatásban. Rossz ez? Igen, mégpedig mindenkinek, mivel a civil szervezet további lehetőséget biztosít a kormánynak a lopásra, és ezzel a rossz kormányzás még jobban beáshatja magát a hatalomba, és még sok évig sanyargathatják a lakosságot.

A legegyszerűbb segélyakcióknak is vannak rossz következményeik, amelyek erősítik a kormány hatalmát és felelőtlenségét. Hogy személyes példával éljünk: 2009-ben Alastair Smith kenyai kirándulásra vitte a gyermekeit. A túra egyik megállója egy általános iskola volt, ahol arra biztatták a látogatókat, hogy segítsenek kifesteni az osztálytermeket. Jó ötletnek tűnik a segítés, és sokan lelkesen ecsetet ragadtak, hogy világosabb legyen az osztályterem. Alastairnek elvi kifogásai voltak ellene, ezért kiment, és megtanított néhány gyereket, hogyan kell használni a digitális kamerát. Vajon ünneprontó, utálatos alak volt, vagy jobb gazdaságpolitikára biztatott? Közgazdasági szempontból az, hogy

magasan képzett turistákat és családjukat alkalmaznak osztálytermek festésére, legjobb esetben is rossz költséghatékonyságú, ha nem egyenesen ártalmas.

A gazdaság egyik leglényegesebb eleme a komparatív előny. Mindenki arra szakosodjon, amiben viszonylag jó, és ezt a termékét vagy szolgáltatását vigye a piacra. Így mindenki jobban jár, mintha mindenki kicsit mindennel próbálkozna. Vegyük például Kenya komparatív előnyét Nagy-Britanniával szemben! (Alastair útitársainak többsége brit állampolgár volt.) Kenyában az oktatás szintje alacsony, nagyon sok a szakképzetlen fizikai munkás. Kenya komparatív előnye ezért olyan iparágakban van, ahol viszonylag sok képzetlen munkaerőre van szükség. És valóban ezen a téren kitűnően teljesít: Kenya rendkívül jelentős virágexportőr. Nagyon jó a klímája a virágtermesztéshez, és sok ember tud részt venni a virágtermesztés és csomagolás feladataiban. A virágokat Nyugat-Európa piacaira viszik értékesíteni. Cserébe Európa olyan termékeket exportál, amelyek előállításához emberi erőforrásokra és tőkére van szükség: gyógyszereket, gépeket, számítógépes programokat. Európában viszonylagos bőség van emberi erőforrásokból és tőkéből. Európa a tőkeigényes termékeit cseréli Kenya munkaigényes mezőgazdasági termékeire, és mindkét fél jól jár.

Mi köze ennek az osztálytermek kifestéséhez? Bár az osztályterem festése jó mulatság volt, megfosztott egy helyi munkást a kereseti lehetőségtől, pedig arra nagy szüksége lehetett. Ha iskolázott nyugatiak ütik el a helyieket a munkavégzéstől, akkor ezek a munkások hol szállhatnak versenybe a munkaerőpiacon? Hogyan kereshetnek elég pénzt a megélhetéshez, és ahhoz, hogy iskolába küldjék a gyerekeiket, hogy felnőttként versenyképesek lehessenek? Az ecsetet megragadó gazdag turisták nemhogy segítettek volna, hanem helyi munkásokat fosztottak meg a pénzkereset lehetőségétől. Ha ezt ezerszer megismétlik ezer más helyzetben, láthatjuk, hogy a jó szándékú segítség a segélyezőt sokkal nagyobb mértékben segíti, mint a szükséget szenvedőket.

Nagyobb léptékben a szükséget szenvedő országok megsegítése nagy mértékben javulhat, ha figyelembe vesszük a komparatív előnyöket. Európában és Észak-Amerikában a mezőgazdaságot árszabályozással és szubvenciókkal jelentős mértékben védik a versenytől. A mezőgazdaságot szándékosan hagyták ki a háború utáni kereskedelmi egyezségekből, amelyeket az Általános Vámtarifa- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT), majd a Kereskedelmi Világszervezet (WTO) kötött. Ez azért van így, mert bizonyos országokban a vidéki körzetek aránytalanul nagyobb mértékben jutottak képviselethez, és a mezőgazdasági termelők sok európai országban a vezetők nélkülözhetetlen támogatói közé tartoznak. Ha lehetővé tennék, hogy a fejlődő országok mezőgazdasági termelői a komparatív előnyök alapján versenyezzenek a mezőgazdasági termékek piacán, azzal sokkal többet tennénk a gazdasági fejlődésért, mint a rosszul megválasztott segélyezetteknek, bürokratikus módon juttatott segélyekkel. Az osztályterem festése csak egy példa arra, hogy a segítség, bármilyen jó szándékú is, nem szolgálja a fejlődést. Bill Easterly rámutat, hogy ez egyáltalán nem kivétel, hanem általános jelenség.

Segélyek kizsarolása

Ezt a fejezetet azzal kezdtük, hogy beszámoltunk arról, miként akart hasznot húzni a segélyezőkből Hailé Szelasszié. Most már talán nyilvánvaló, hogy ez a gyakorlat abszolút elterjedt és az egyedileg adott segély logikáját fejezi ki. Ha magánadományozók adnak segélyt, a kormány megegyezik velük, hogy megkapja a részét – hiszen ez a segély értéke egy kis szövetségi rendszerben – vagy megegyezés hiányában le kell fölözniük a jó szándékkal adott magánsegélyeket. Akárhogy is, a kormánynak meg kell kapnia, ami a kormányé, különben a segélyezők számára lehetetlen a segítségnyújtás. Ezt tette például Mianmar kor-

mánya 2008-ban a Nargis ciklon pusztítása után. Ragaszkodtak ahhoz, hogy az ENSZ-segélyt a kormánynak szállítsák le, különben kitiltják a segélyszervezet az országból. Miért tették ezt? Azért, mert mint korábban megjegyeztük, a katonai diktatúra arra akarta használni a segélyt, hogy magát gazdagítsa a segélycsomagok feketepiaci kiárusításával. Nem szándékoztak a segélyt kiosztani a rászorulóknak. Azt gondolhatnák, hogy ez a szörnyű rezsim furcsa viselkedése volt, ami egyáltalán nem jellemző a kormányokra természeti katasztrófák után. Ez azonban nem így van! Vegyük például az Oxfam-segélyt, amelyet 2004-ben Srí Lankának küldtek az Indiai-óceánon pusztító cunami után.

2004. december 26-án erős földrengést követően hatalmas hullámok csaptak a szárazföldre; a szökőár tizennégy országban több mint 230 000 emberéletet követelt. Az ezt követő segélyek összege elérte a 14 milliárd dollárt. Bár a segélyszervezetek célja az lehetett, hogy enyhítse a szenvedést, sok segélyezett kormány további gazdagodásra használta ki ezt a lehetőséget.

A segélyek szétosztására az Oxfam huszonöt darab terepjárót szállított a térségbe. A Srí Lanka-i kormány lefoglalta a járműveket és követelték, hogy az Oxfam 300 százalékos importvámot fizessen utánuk. Ezek a teherautók több mint egy hónapig (a cunami utáni kritikus hónapban) nem mozdulhattak, és az emberek, akiknek ezekkel segélyt vittek volna, élelem és fedél nélkül maradtak. Az Oxfam végül több mint egymillió dollárt fizetett, hogy a teherautókat a hatóságok kiadják.

Mielőtt adakoznának, sokan szeretik felbecsülni, hogy az adományukból mennyi kerül a károsultakhoz, és mennyit költ a segélyszervezet saját fenntartására. A jótékonysági szervezeteket minősítő Charity Navigator értékelésében az Oxfam America a maximális négy csillagból hármat kapott. Az Oxfam bevételeinek hat százalékát költi adminisztratív költségekre, 14 százalékot pedig támogatószerzésre. A fennmaradó 80 százalékot a programokra, vagyis a segélyezettre fordítják. Sajnálatos módon azonban a dolláronkénti 80 cent nem a segítségre fordított

tényleges összeg. Mi van a 300 százalékos importvámmal? Ha az ilyen esetek általánosak (általában azok), a segítségre fordított valós összeg dolláronként 20 cent lehet. Ha olyan körültekintő jótékonysági szervezetet is zsarolni tudnak, mint az Oxfam, csak találgatni tudunk, mi lehet a helyzet a többiekkel.

Gyakorlatilag lehetetlen számszerűsíteni, mennyi segély jut a segélyezett kormány céljaira, és mennyi az adományozó által meghatározott célra. Bár gyanítjuk, hogy a kormányok jókora sápot szednek. Az alapvető probléma, hogy a segélyezett kormányokat nem megfelelően ösztönzik arra, hogy a problémákat megoldják. Vegyünk egy viszonylag friss példát, a 2010-es pakisztáni áradásokat. A kormányt senki nem hibáztathatja azért, mert esett az eső, de az esőzést követő pusztulásért már igen. A természeti katasztrófa több mint 20 millió embert érintett, négymillióan váltak hajléktalanná, és kétezren haltak meg.

Az 1970-es évekbeli nagy árvizek után Pakisztán árvízi bizottságot állított fel. A bizottság papíron 900 millió dollár értékben épített töltéseket. A valóság természetesen ettől jelentős mértékben eltér. Az öntözés és az árvízvédelem nem a közjót szolgálja, hanem jó alkalom az illegális haszonszerzésre. A megépített gátak is a vagyonosak érdekeit szolgálják; vagyis nem az átlagemberekét. Ahogy az áradások egyre több embert fenyegettek, Zardari elnök, aki a „10 százalék" gúnynevet kapta, mert állítólag ekkora részesedést szokott kérni, úgy viselkedett, ahogy egy jó autokratának kell. Tudomást sem vett a problémáról, hivatalos látogatásokra Európába ment, és hagyta, hogy a kormánya feláldozza a sokakat a kevesek megmentésére. A kormány megerősítette a töltéseket, hogy megvédje a nélkülözhetetlen támogatókat, miközben hagyta, hogy a víz elöntse a szegények lakta vidékeket. Az etnikai kisebbségek és a nagyobb ellenzéki csoportok lakta területeket különösen sújtották az árvízkárok.[121]

Richard Holbrooke, az Egyesült Államok pakisztáni különmegbízottja az áradást „egyenlő bánásmód katasztrófának" nevezte, de ez

távol áll a valóságtól. A kis szövetségi rendszerre támaszkodó pakisztáni vezetők feláldozták a sokaságot, mivel azokat a töltéseket, gátakat erősítették meg, amelyek az ő támogatóik otthonait és gazdaságait védték, és nem vettek tudomást a városok és falvak nehéz helyzetéről. Egy helyi hivatalnok elismerte, hogy:

> a helyi kormányzati szervek Sindh tartományban összejátszottak a legnagyobb földtulajdonosokkal, hogy az ő birtokukon átmenő, és más fontosnak tartott folyószakaszok gátjait erősítsék meg más régiók rovására, amelyek így ki voltak téve az áradásnak... Nem csak a hatóságok alkalmatlansága, tehetetlensége miatt nem védtük meg a legszegényebbeket az árvíztől; szándékosan történt, hogy ha árvíz lesz, inkább ők szenvedjenek kárt.[122]

A jó kormányzás szempontjából az ilyen kormányzati magatartásnak természetesen nincs értelme. Ám a hatalmi túlélés érdekében történő kormányzás szempontjából ez zseniális húzás. A támogatók figyelmeztetést kaptak, milyen következményekkel jár, ha kimaradnak a nélkülözhetetlen támogatók szövetségéből. Ez jót tesz a lojalitásnak. És a segélyszervezetek siettek pénzt adni. Ban Ki Mun ENSZ-főtitkár azt mondta, ilyen szörnyű árvizet még nem látott, és jelentős külföldi segítségnyújtásra szólított fel. Számos pakisztáni úgy döntött, inkább közvetlenül segíti a rászorulókat; mint megjegyezték: „nem adunk pénzt a kormánynak, mert tudjuk, hogy azt a kormánytisztviselők teszik zsebre."[123] A nemzetközi közösség nem volt ennyire elővigyázatos. Az első három hónapban 1,7 milliárd dollárt juttattak Pakisztánnak. Vagyis minden károsultra 83 dollár jutott (volna). A pénz nagy részét feltételezhetően ellopták. Legalábbis hatékony kárenyhítésre biztosan nem használták.

Nem Pakisztán az egyetlen ország, amely 2010-ben hatalmas árvízkárokat szenvedett. Beninben is emberemlékezet óta nem látott árvizek pusztítottak; az ország területének kétharmada víz alá került. Bár az abszolút számok kisebbek voltak, arányaiban a katasztrófa nagyon hasonló volt a pakisztáni károkhoz. Benin jóval kevesebb segítséget kapott, egy főre vetítve a pakisztáni segélyösszeg egyhuszadát. Ám ennek ellenére a kárenyhítési intézkedések nagy elismerést váltottak ki. Persze Beninben sokkal erősebb a demokrácia, mint Pakisztánban. Biztosak vagyunk abban, hogy a 2011-ben Japánt sújtó pusztító földrengés és cunami esetében a benini példa ismétlődik. Japán demokratikus ország, nagy segítséget kap, ahogy annak lennie kell. A pénzt sokkal bölcsebben használja fel, mint a 2004-es cunami által sújtott országok.

Könnyű megérteni, miért tett Zardari elnök olyan keveset annak érdekében, hogy minimalizálja az árvíz okozta károkat a sűrűn lakott területeken, és – mint egyesek felvetették – talán szándékosan rontott is a helyzeten. Erős anyagi érdekei fűződtek hozzá. A katasztrófa súlyosbodásával egyenes arányban nőtt a segély összege. Zardari politikai túlélése nem attól függ, hogy a sokaságot megvédje, hanem attól, hogy a keveseket kifizesse. A külföldi segélyek arra ösztönzik az autokratikus vezetőket, hogy ne oldják meg a problémát. Amennyiben Pakisztán hatékony árvízvédelmi programot hajtott volna végre, akkor az emberek sokkal jobban jártak volna, de Zardarinak nem lett volna újabb ürügye az adományozóktól további pénzeket kicsalni.

Hasonló ösztönzők fertőzik a pakisztáni segítséget a terrorizmus elleni harcban. A 2001-ben elkövetett terrortámadások után az Egyesült Államok többször kérte a segítségüket a tálibok és az al-Kaida elleni küzdelemben, nemzetközi terroristák elfogásában, legfőképpen az al-Kaida vezetője, Oszama bin Laden felkutatásában, aki állítólag Pakisztán északnyugati törzsi területén rejtőzött. Az Egyesült Államok 2008-ban 6,5 milliárd USD gazdasági és katonai segélyt adott Pakisztánnak a segítségért. Ha Pakisztán letartóztatta volna Bin Ladent, és megakadályozta volna, hogy a tálibok Pakisztán északi részéből kiindulva folytassák katonai tevékenységüket, az Egyesült Államok nagyon

hálás lett volna. Ugyanakkor nem lett volna szükség arra, hogy tovább pénzelje Iszlamábádot. Ahogy a sikeres katasztrófavédelem, amely korlátozza a katasztrófák áldozatainak számát, úgy Bin Laden elfogása is véget vetett volna a pakisztáni vezetők anyagi megsegítésének, ahogy a terrorista vezér halálával most valószínűleg ez fog történni.

Ahhoz, hogy megértsük, hogyan működnek a segélyek, alapvetően fontos figyelembe venni, milyen ösztönzők hatnak a politikát alakító vezetőkre. Ha a segélyek rendszere változatlan marad, Pakisztánnak nem sok oka van arra, hogy véget vessen a fegyveres tevékenységnek és a terrorizmusnak. Így inkább az az érdekük, hogy minden maradjon úgy, ahogy van, ha a Nyugat vissza akar venni a segélypénzekből. Szerencsére azon túlmenően, hogy felismerjük a problémás ösztönzőket, a mi perspektívánk eszközöket is kínál a segélyezés átstrukturálására, és olyan ösztönzők kialakítására, amelyekkel a problémák megoldhatóak.

A segélypolitika reformja

A nemzetközi közösségben az a modus operandi, hogy pénzt adnak a segélyezett nemzeteknek a probléma megoldására. Gyakori érv, hogy a helyiek jobban tudják, mire van szükségük, hogyan kell megoldani a problémát, mint az adományozók. Ez valószínűleg igaz, de az, hogy a helyiek tudják, hogyan kell megoldani a helyi problémákat, és ez szándékukban áll-e, teljesen más dolog. Véget kell vetni annak a gyakorlatnak, hogy pénzt adunk a segélyezetteknek, és elvárjuk tőlük, hogy ők oldják meg a problémát. Az Egyesült Államoknak feltételhez kellene kötni a pénz átutalását; csak akkor fizetni, ha a cél teljesült.

Vegyük például az al-Kaida második embere, Ayman al-Zawahiri elfogásának problémáját. Tegyük fel, hogy az Egyesült Államok úgy ítéli meg, hogy az elfogásáért négymilliárd dollár méltányos jutalom. Ne feledjük, hogy az amerikai kormány addig 6,5 milliárd dollárt fizetett

ki, siker nélkül. Ezt a pénzt letétbe lehetne helyezni egy svájci bankban. Ha Zawahirit elfogják, Pakisztán kaphatna kétmilliárd dollárt, majd a következő évben még egymilliárd dollárt, és a harmadik évben az utolsó részletet. Az ügyletet talán olcsóbban is meg lehetne úszni, ha azzal az ötlettel állnak elő, hogy a pénz a pakisztáni embereket illeti, és közvetlenül a pakisztáni vezetőknek fizetnének.

Ha a segélyt ilyen feltételekhez kötött rendszerben fizetnék, Zardarinak át kellene adnia Zawahirit, hogy megkaphassa a pénzt. Ám a jelenlegi ösztönzőkkel ellentétben ezt úgy tehetné meg, hogy nem kell tartania attól, hogy a pénzforrás elapad, amint a segítségére nincs szükség. Zardari talán nem hajlandó, vagy képtelen elfogni Zawahirit négymilliárd dollárért. Ha ez így van, akkor az Egyesült Államok nem vesztett semmit. Annyi azonban biztos, hogy nem fogja átadni, ha csak annyit kell tennie, hogy úgy tesz, mintha keresné, és a pénzt folyamatosan kapja. És a jelenlegi rendszer pontosan így működik.

Kétségtelenül számos működési és eljárási probléma van a felfüggesztett segélyrendszerrel. Ezek a problémák még nagyobb nehézséget jelentenének katasztrófakárokat enyhítő segélyezés esetén. Mégis jobb ezeket a technikai jellegű kérdésekkel olyan keretben foglalkozni, amely arra ösztönzi a vezetőket, hogy az adományozó számára fontos problémákat oldják meg a hibás politikai gyakorlat folytatása helyett.

Nemzetépítés

Melyek az alapvető ösztönzők arra, hogy egy rendszer beavatkozzon egy másik rendszer működésébe? A demokráciák gyakran azt állítják, hogy demokratizálni szeretnének más nemzeteket. Gyakran igazolják a segélyt és a katonai beavatkozást is ezzel, de kevés bizonyíték támasztja alá, hogy valóban elősegítik a demokrácia kialakulását. Akik ilyen jellegű politikát védelmeznek, hajlamosak Németország és Japán

II. világháború utáni fejlődésének példájával előhozakodni, ám az több mint hatvan évvel ezelőtt volt, és ha jobban megnézzük az eseményeket, sok évbe telt, mire önálló külpolitikát kezdtek folytatni (vagy erre engedélyt kaptak). A valóság az, hogy az esetek többségében a demokráciák nem akarnak demokráciákat teremteni.

1939-ben az amerikai elnök, Franklin Delano Roosevelt híressé vált kijelentést tett a brutális nicaraguai diktátor, Anastasio Somoza Garcíáról: „Gazember, de legalább a mi gazemberünk." És itt van a kutya elásva. A diktátorokat olcsón meg lehet venni. Olyan politikát folytatnak, amilyet a demokratikus országok vezetői, illetve szövetségeseik akarnak, és mivel viszonylag kis létszámú nélkülözhetetlen követőre támaszkodnak, az autokratáknál olcsó az alku. Lehet velük beszélni, hogy olyan politikát folytassanak, amilyent a demokraták akarnak, és cserébe pénzt kapnak, amire az autokratának szüksége van. Demokratákat megvenni sokkal költségesebb. Szinte minden amerikai elnök kijelentette, hogy szeretné a demokrácia terjedését elősegíteni a világban. Ám ugyanezeknek az amerikai elnököknek nem jelentett lelkiismereti problémát, hogy aláássák demokratikus vagy demokratizálódó országok vezetését, ha azok olyan vezetőket választanak, akik az amerikaiaknak nem tetsző politikát folytatnak.

A demokrácia aláásása történt akkor, amikor az Egyesült Államok ellenezte Kongó első demokratikusan megválasztott elnöke, Patrice Lumumba politikáját. Lumumbát 1960 júniusában demokratikusan választották meg, és alig fél évvel később, 1960. január 17-én meggyilkolták. Lumumbának az általa választott politika miatt támadtak nehézségei a nyugati demokráciákkal, nem pedig azért, mert a hatalmat bitorolta volna. Vehemensen szólt azokról az évekről, amikor Kongóban belga uralom volt. Alig egy héttel megválasztása után, Kongó függetlenségének ünnepén Lumumba bejelentette: „Már nem vagyunk a ti majmaitok".[124] Igyekezett eltávolítani a belga csapatokat és diplomatákat az országból, és leverni a Katanga tartományban erős, Moise

Csombe vezette szeparatista mozgalmat, és ezért Lumumba szovjet katonai segítséget kért. Ez hatalmas politikai hiba volt. Mára már rengeteg bizonyíték van arra vonatkozóan, hogy amerikai és belga érintettségű érdek volt Lumumba meggyilkolása. Később az Egyesült Államok szoros együttműködést alakított ki a kongói Mobutu Sese Seko elnökkel, aki Lumumbával ellentétben sem demokrata, se szovjetbarát nem volt. Bizonyos összegért (amely összeg harminc év hatalom végén milliárdokat tett ki) Mobutu hajlandó volt támogatni az amerikai politikát. A demokratikusan megválasztott Lumumba nem ezt tette, tehát mennie kellett.

Nem Lumumba volt az egyetlen, akinek a vesztét demokratikus államok vezetők okozták. Hawaii királynőjét, Liliuokalanit 1893-ban fosztották meg trónjától. Mi volt a bűne? Azt akarta, hogy Hawaii és lakói (akik közé ő is tartozott) profitáljon a Hawaii területén amerikai és európai cégek által folytatott mezőgazdasági és exporttevékenységből. Mivel ezek az üzleti érdekeltségek megszervezték, hogy eltávolítják a királynőt a hatalomból az Egyesült Államok tengerészgyalogosokat küldött, látszólag azért, hogy semlegesként fenntartsák a rendet, valójában azonban lehetetlenné tették, hogy Hawaii uralkodója megvédje magát. És nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy a Dominikai Köztársaság demokratikusan megválasztott elnöke, Juan Bosch hatalmát is amerikai katonák döntötték meg 1965-ben. Az volt a vétke, hogy kedvelte Fidel Castrót. Ugyanígy járt Chilében Salvador Allende, Iránban Mohamed Moszadek, és az amerikai kormányzat mindent megtett a Palesztin Hatóság vezetésére demokratikusan megválasztott Hamasz ellen. A listát folytathatnánk. Most is azt látjuk, hogy a demokrácia terjesztése nem folyik serényen a Perzsa-öböl térségében. Az Egyesült Államok történetében sok példa van arra, hogy számukra hasznos autokratákat támogattak. Az amerikai politika a világnak azon részén tökéletes példa a demokratizálódás veszélyeire. Az öbölmenti új, fejlődő demokráciák nem viszonyulnak pozitívan az amerikai érdekekhez;

részben azért, mert mély politikai ellentétek vannak a háttérben, és részben azért, mert Amerika évtizedekig pénzelte az elnyomó hatalmat.

A történet esetről esetre ugyanaz. A demokraták az engedelmes külföldi rezsimeket kedvelik a demokratikusakkal szemben. A demokratikus beavatkozók, miközben arról beszélnek, hogy a demokratizálódás érdekében vetnek be katonai erőt, jellemzően csökkentik a demokráciát a célországban, miközben politikai kedvezményeket vásárolnak a könnyen megvehető autokratáknál.[125]

* * *

Mielőtt ezt a fejezetet olvasni kezdték, talán az lehetett az elképzelésük, hogy az autokratikus vezetőkhöz képest a demokraták angyalok. Ez a fejezet minden bizonnyal eloszlatta ezt az elképzelést. Ha tovább olvassák a könyvet, további illúziórombolás következik. Ám mielőtt elítélnénk az európai, japán miniszterelnököket és amerikai elnököket, gondolkozzunk el azon, hogy mit miért tesznek.

A demokraták azt teszik, amit az emberek akarnak. Mivel meg kell választatniuk magukat, a demokraták jellemzően türelmetlenek. Rövid távú a gondolkodásuk. Számukra a hosszú táv a következő választás, nem az ország teljesítménye a következő húsz évben. Amíg mi, választópolgárok az olcsó üzemanyagot és rengeteg olcsó mezőgazdasági terméket erősebben akarjuk, mint azt, hogy igazi fejlődés legyen a szegény országokban, addig a vezetőink az előbbi kívánságainkat igyekeznek teljesíteni. Ha nem ezt teszik, leváltjuk őket, és olyat választunk, aki ezt megteszi. Erről szól a demokrácia: a *hazai* polgárok által választott, értük dolgozó kormány.

Az egyetemen Bruce gyakran teszi fel a kérdést a diákjainak, hogy hányan szeretnének segíteni a szegénység felszámolásában Nigériában vagy Maliban. Az ötlet általános támogatást élvez. Gyakorlatilag mindenki azt akarja, hogy a kormány adjon segélyeket erre a célra. Ám

amikor a konkrét intézkedésekre kerülne a sor, a lelkesedés általában lelohad. Amikor például azt kérdezi, hányan volnának hajlandók lemondani a mobiltelefon szolgáltatásról, hogy azt a pénzt Nigéria megsegítésére fordítsák. Ilyenkor alig emelkedik kéz a levegőbe. Még kevesebben jelentkeznek, amikor azt kérdezi, hányan volnának hajlandók lemondani az alacsony kamatozású diákhitelről, hogy a pénz az igazán szegényekhez kerüljön. Bruce mindig elmondja a hallgatóknak, hogy ők a világ hihetetlenül gazdag „szegényei", és kijelentették, hogy szeretnének segíteni az igazán szegényeken. De nem úgy, hogy nekik ebből hátrányuk legyen!

A segély olyan eszköz, amellyel befolyást és politikai támogatást lehet venni. Ha nem értékeljük igazán a fejlődést, és nem vagyunk hajlandóak áldozatot hozni ezekért a célokért, akkor a segélyek továbbra sem fogják elérni céljukat. A demokraták nem brutális gonosztevők. Egyszerűen hivatalban akarnak maradni, és ennek érdekében olyan politikát kell folytatniuk, amelyet az emberek akarnak. Túl sokan választjuk az olcsó olajat azzal szemben, hogy igazi változás történjen Nyugat-Afrikában vagy a Közel-Keleten. Tehát ne nagyon panaszkodjunk, ha a vezetőink azt csinálják, amit mi akarunk. Hiszen éppen ez a demokrácia lényege.

8.

HA LÁZAD A NÉP

A sikeres vezető számára mindig a nélkülözhetetlen támogatók igényei az elsődlegesek, a nép szükségletei csak ezután következnek.[126] A szövetség támogatása nélkül a vezető semmit sem ér, és gyorsan letaszítja a csúcsról egy riválisa. Ám annak ára van, hogy a szövetség folyamatosan elégedett legyen, ha a vezető hatalma kis körtől függ. A koalíció tagjait általában a társadalom többi tagjának rovására fizetik. Tény, hogy néhány autokrata törekszik arra, hogy javítson az emberek életminőségén. A többség azonban nem ilyen. És akik nem ilyenek, hivatali idejük alatt tönkreteszik a gazdaságot azért, hogy magukat és a szövetséget gazdagítsák. Végül a dolgok annyira elfajulnak, hogy az emberek egy részének elege lesz a terhek viseléséből. Ekkor ők is fenyegetést jelenthetnek a vezetőjükre.

Bár nem olyan gyakori, mint a szövetség tagjainak hatalomvesztése, ha a tömeg az utcára megy, sikerülhet megdönteniük az államhatalmat. A diktátorok számára ezért alapvető fontosságú, hogy megelőzzék, és megfelelően kezeljék az ilyen forradalmi fenyegetettséget, a leendő forradalmároknak pedig ugyanígy fontos, hogy tudják, mit kell tenniük.

Autokráciákban az emberekkel rosszul bánnak. Az ő munkájuk adja az adóbevételt, amiből a vezetők bőven juttatnak a nélkülözhetetlen támogatóknak. A vezetők a minimális egészségügyi ellátásnál, alapszintű oktatásnál nemigen juttatnak többet a népnek. Ha pedig a kis szövetségi vezető olyan szerencsés, hogy az adóbevételen túl más bevétele is van ásványkincsekből vagy külföldi adományozótól, akkor akár a minimális juttatásokat sem kell feltétlenül megadnia. Az autokraták nyilvánvalóan nem biztosítanak politikai szabadságjogokat. A kis szövetségi rezsimek többségében az emberek élete rossz, szegény és rövid. Amikor rájönnek, milyen reménytelen útra terelték őket, mindig változásra vágynak. Olyan kormányt akarnak, amely gondoskodik róluk, és amelynek vezetése alatt biztonságban, boldogan élhetnek, és anyagilag is boldogulnak.

Miért van az, hogy miután sokáig és sokat szenvedtek, egyszer csak a tömegek felkelnek a kormány ellen? A válasz abban rejlik, hogy elérkezik egy döntő pillanat, a fordulópont, amikor a fennálló kormány alatti élet olyan rossznak ígérkezik, hogy megéri kockáztatni a lázadás kétségtelen költségeit. Nyilván úgy gondolják, hogy akik először lázadnak, jó esélyük van a sikerre, és arra is, hogy az emberek életét jobbá tegyék.

Ez a helyzet elég kényes egyensúlyt teremt. Ha egy rezsim kitűnik abban, hogy meggyőzze az embereket, ha kilépnek a sorból, azzal hihetetlen nyomorúságot hoznak magukra, sőt az életükbe kerülhet, valószínűleg nem lesz lázadás. Az ilyen rezsimekben szörnyű az élet, de a lázadás elbukásának túl nagy az ára ahhoz, hogy az emberek fellázadjanak. Megölhetik és bebörtönözhetik őket, elveszthetik a munkájukat vagy az otthonukat, sőt a gyermekeiket is. Ezért van az, hogy Hitlernek, Sztálinnak és Kim Dzsong Ilnek sikerült elkerülniük, hogy nyíltan lázadjanak ellenük. Ha az uralom igazán brutális, az embereket sikeresen elrettenti a lázadástól.

Először néhány különösen bátor ember kezdeményezhet zendülést. Kifejezik szándékukat, hogy hazájukat demokratikus társadalommá alakítják. Minden forradalom és tömegmozgalom azzal a demokratikus reform ígéretével indul, olyan új kormányzást ígérnek, amely felemeli az elesetteket, enyhíti szenvedéseiket. Ez elengedhetetlen elem ahhoz, hogy a tömegek az utcára vonuljanak. Persze nem mindig hatékony.

A kínai kommunisták például 1931. november 7-én kikiáltották a Kínai Szovjet Köztársaságot. Újonnan alakított államukról kijelentették:

> Ez az elnyomott munkások, parasztok, katonák és a tömegek állama. Zászlaja az imperializmus bukását, a földesurak birtokainak felszámolását, a nacionalista kormány megdöntését hirdeti. Szovjet típusú kormányzást vezetünk be egész Kínában; az elnyomottak, a jogfosztottak, a munkások, parasztok, katonák és más megnyomorítottak érdekeiért fogunk harcolni, hogy egész Kínát békés úton egyesítsük.[127]

Jomo Kenyatta, a kenyai függetlenségi mozgalom vezetője, az új Kenya első államfője hasonló tartalmú beszédet mondott a Kenyai Afrika Unió (KAU) ülésén 1952. július 26-án:

> Ha most összefog egyik törzs a másikkal, létrehozzuk ebben az országban azt, amit az európaiak demokráciának neveznek. Az igazi demokrácia nem különbözteti meg az embereket bőrszín szerint. Nem választ fekete és fehér között. Azért vagyunk itt ezen a gyűlésen a Kenyai Afrika Unió zászlaja alatt, hogy megtaláljuk az utat, amely kivezet minket a sötétségből a demokráciába. Ahhoz, hogy ezt megtaláljuk, nekünk, afrikaiaknak előbb biztosítanunk kell azt a jogot, hogy magunk választhassuk meg

azokat, akik minket a törvényhozásban képviselnek, és rendet fogunk teremteni... A történelem nem ismer példát arra, hogy egy ország egyenlőség nélkül felvirágozzék. Megvetjük a vesztegetést és a korrupciót, amire az európaiak ismételten hivatkoznak. A vesztegetés és a korrupció elterjedt ebben az országban, de ezen nem lepődöm meg. Amíg az emberek elnyomásban élnek, felütheti a fejét a korrupció, és erre az egyetlen megoldás az egyenlőség politikája.[128]

Nemes szavak ezek Mao Ce-tung és Jomo Kenyatta szájából. Egyikük sem teljesítette az egyelőségre, a demokráciára és a szabadságra tett ígéretét. Egyik vezető sem számolta fel a korrupciót és a párthoz hűségeseknek nyújtott különleges juttatásokat. A forradalmárok többségével az a helyzet, hogy amint hatalomra kerülnek, a szándékuk – ha egyáltalán sikerül megvalósítaniuk – meglehetősen diktatórikus. Hiszen éppen a nép akaratát közvetítő és kifejező demokratikus intézmények nehezítik meg a vezetőknek, hogy sokáig hatalmon maradjanak. A vezetők általában nem engednek a nép akaratának, hacsak a nép nem kényszeríti őket erre. És mikor képes a nép bármire kényszeríteni egy régóta hatalmon lévő diktátort vagy egy győztes forradalmárt, aki éppen bevette magát a hatalomba, hogy a népről gondoskodjon, ne pedig magáról? A kérdésre adott válasz tulajdonképpen arra a kérdésre válaszol, hogy mikor választják a rezsimek a demokráciába vezető utat ahelyett, hogy az autokratikus rendszert tartanák fenn.

Mielőtt egy leendő tüntető úgy döntene, hogy kockáztat a forradalmárok ígéretei miatt, mérlegelnie kell a lázadás költségeit és kockázatait, és arra a következtetésre kell jutnia, hogy ezek elviselhetőek azokhoz a körülményekhez képest, amelyeket a forradalom nélkül kénytelen elviselni, és a sikeres felkelésnek számára viszonylagos előnyei vannak. Így történhet, hogy a középutas diktátorok, mint a kubai Fulgencio

Batista, a tunéziai Ben Ali, az egyiptomi Hoszni Mubarak, a szovjet Gorbacsov, nagyobb valószínűséggel kénytelenek lázadással szembenézni, mint keményvonalas autokraták. Ez nem jelenti azt, hogy amikor az emberek fellázadnak, igazuk van, ha azt gondolják, hogy jobb lesz az életük. Kiszámított kockázatot vállalnak. Nyilván pontosan tudják, hogy a forradalmi mozgalom sikerében rejlik az életük javulásának lehetősége, de nem minden forradalmi mozgalom végződik demokráciában, és nem mindegyikben kezd áradni a közjó az emberekhez.

Számos forradalom végződik úgy, hogy egyszerűen egyik autokrácia a másikat váltja. Van úgy, hogy az utód rezsim még rosszabb, mint a leváltott. Ez lehetett a helyzet, amikor Doe őrmester sajátos módon átvette a hatalmat Libéria True Whig párti kormányától, vagy amikor Mao legyőzte Csang Kaj-sek Kuomintang-kormányát Kínában. Ám a forradalomban való részvétel mellett döntő érv a remény, hogy javítanak sorsukon; vagy megnövelik a győztes szövetség méretét, és demokratizálják az országot, vagy egyszerűen új kormányzati szövetség tagjaivá válnak.

A tömegmozgalmak csírában való elfojtása

Két eltérő módja van, ahogy egy vezető a forradalmi fenyegetettségre reagálhat. Erősítheti a demokráciát, annyira javíthatja az emberek életkörülményeit, hogy már ne akarjanak lázadni. Vagy növelheti az elnyomást, az emberek nagyobb nyomorban élnek, mint korábban, és már valós esélyük sincs arra, hogy felkelést szervezzenek a kormány ellen.

A hadsereg lojalitása kritikus tényező abban, hogy mit lép a hivatalban lévő vezető egy fenyegetettségre. A vezetők tudják, hogy az elszigetelt emberek nem jelentenek veszélyt a hatalomra. A kormányok pontosan ezért vonakodnak megadni az embereknek a szabad gyüleke-

zés és önszerveződés jogát. Ha az emberek megtalálják a módját, hogy tömegesen az utcára vonuljanak, a hatalom birtokosának nagyon lojális támogatókra van szüksége, hogy visszaverjék a tömegeket.

Sok esetben azt láttuk, hogy a támogatók éppen ilyen kulcsfontosságú pillanatokban hagyták el a vezetőt. Amikor az emberek 1990-ben fellázadtak Doe ellen, a katonái nem a veszélyt igyekeztek elhárítani, hanem Libéria lakosságát terrorizálták és fosztogatták. Az iráni sah 1979-ben azért vesztette el a hatalmát, mert katonái csatlakoztak Homeini ajatollah támogatóihoz. Hasonlóképpen Ferdinand Marcos, a Fülöp-szigetek elnöke is azért bukott meg 1986-ban, mert biztonsági erői dezertáltak. Az orosz Miklós cár uralma akkor ért véget, amikor 1917-ben a tömegek Szentpétervárott betörtek a Téli Palotába. A rosszul fizetett hadsereg, a frontra vezényléssel fenyegetett katonák nem állították meg a tömeget. A modern kori történelem számos fontos eseménye, a francia forradalomtól a Szovjetunió és utódállamainak összeomlásáig azért következett be, mert a nélkülözhetetlen támogatók a kritikus pillanatban nem voltak hajlandók elnyomni a népet. A közelmúltbeli úgynevezett színes forradalmak (Grúzia, 2003: rózsa forradalom; Ukrajna, 2004–2005: narancsos forradalom; Kirgizisztán, 2005: tulipános forradalom), a tunéziai jázmin forradalom és az egyiptomi zavargások is ugyanannak a jelenségnek a különböző megnyilvánulásai.

Minden esetben az a helyzet, hogy a szövetség támogatása a kulcsfontosságú pillanatban megszűnt, mert a vezető már nem ígérhetett a támogatóinak rendszeres juttatást, amely megfelelően kompenzálta volna őket a piszkos munka elvégzéséért. Az orosz cár, XVI. Lajos francia király és a Szovjetunió is pénzszűkébe kerültek, így nem tudták megfelelően fizetni támogatóikat. A Fülöp-szigeteki Marcos elnökről, az iráni sahról is köztudott volt, hogy halálos kórtól szenvednek. Az új vezetők jellemzően átszervezik a szövetséget, így a rezsim fő támogatói nem érezhetik magukat biztonságban, hogy az utódnak szüksége lesz

vajon rájuk. Mivel ilyen bizonyosságuk nem lehetett, inkább félreálltak és hagyták, hogy az emberek lázadjanak.

A forradalmi mozgalmak spontánnak látszanak, de tudnunk kell, hogy akkor indulnak, amikor elég állampolgár hisz abban, hogy reális esélyük van a győzelemre. Azért a sikeres autokraták elveszik a lázadás vonzerejét. Gyorsan közbelépnek, keményen büntetik azokat, akik először megjelennek az utcákon. Ezt láttuk Iránban a 2009-es elnökválasztás után. A rezsim gyorsan lépett; letartóztatta, meggyilkolta a tiltakozókat, és ezt egészen addig folytatták, amíg az emberek már féltek az utcára menni.

A bölcs diktátor csírájában fojtja el a forradalmi megmozdulásokat. Ezért csak az akarjon diktátor lenni, aki hajlandó nagyon mocskos dolgokat is megtenni. A lágyszívűeket egy pillanat alatt kiütik a hatalomból.

Tiltakozás demokráciában és autokráciában

A kormány tevékenysége miatti elégedetlenség teljesen más a demokráciákban, mint autokráciákban. Demokráciában a tiltakozás viszonylag olcsó és könnyű. Az emberek gyakorolhatják szabadságjogaikat, joguk van gyülekezni. Megvannak az eszközeik is, hogy könnyen együttműködjenek és szerveződjenek. A korábbi fejezetekből tudjuk, hogy a nagy szövetségi rendszerekben működő kormányok sok közjót teremtenek, köztük olyan különleges közjavakat, amelyek a szabadságjogok közé tartoznak. Ilyen a sajtó-, a szólásszabadság, a gyülekezési szabadság. Ezek a szabadságjogok nagy mértékben megkönnyítik, hogy sok ember kinyilvánítsa, hogy mi a véleményük a kormányról, és tiltakozásukat fejezhetik ki bármilyen politikai intézkedéssel kapcsolatban.

Ezek a szabadságjogok a tiltakozást is megkönnyítik. De mivel az emberek szeretik ezeket a szabadságjogokat, az is csökkentheti a kor-

mány leváltásának vágyát, ha ezeket a jogokat a kormány biztosítja. Demokráciákban gyakoriak a tiltakozások, de a kormány intézményeinek megdöntését célzó forradalmak nem jellemzők. A demokraták olyan politikát folytatnak, amilyet az emberek akarnak, mert különben tiltakoznak, és ha szabadon gyülekezhetnek, a vezető nem tehet semmi mást, mint hogy megadja nekik, amit akarnak. Előfordulhat, hogy egy demokratikus vezető nem adja meg a népnek, amit akar. Ilyenkor az emberek az utcára mennek, hogy kifejezzék nemtetszésüket egy bizonyos politikával kapcsolatban. Lyndon Johnson elnök például a vietnami háborús politikája elleni tiltakozások hatására döntött úgy, hogy nem indul újra az elnöki posztért.

Demokráciában a tiltakozás arról szól, hogy felhívják a vezetők figyelmét a tényre, miszerint a nép elégedetlen, és ha nem változtatnak politikájukon, kipenderítik őket a hatalomból. Ám autokráciában a tiltakozásoknak komolyabb céljuk van: a kormány intézményeinek megdöntése, és a kormányzás módjának megváltoztatása.

Az autokraták nem szeretik a szabadságjogokat, mert azok megkönynyítik az embereknek, hogy megtudják egymástól, milyen nyomorúságban élnek, és együttműködjenek a kormány elleni lázadásban. Ha választási lehetőségük van, az autokraták megvonják a gyülekezés jogát, a sajtó- és a szólásszabadságot az emberektől. Ez az autokratáknak rossz, mert a szabadságjogok előnyei nélkül az emberek dolgozni sem tudnak együtt hatékonyan, mert nem tudják könnyen megbeszélni azt sem, hogyan lehetne a munkakörülményeken javítani. Márpedig ha az emberek nem tudnak hatékonyan dolgozni, a vezető nem jut adóbevételhez.

Az autokratáknak meg kell találniuk a helyes egyensúlyt. Ha nincs elegendő szabadság, az emberek kevésbé hatékonyan dolgoznak; ám ha túl sok szabadságot kapnak, fenyegetést jelentenek a vezetőre. Az, hogy egy vezető milyen mértékben támaszkodik az adóbevételekre, korlátozza, hogy milyen mértékben nyomhatja el a népet.

A természeti erőforrásokban bővelkedő vagy külföldi segélyekkel elárasztott nemzetek ritkán demokratizálódnak. Ezek a világ legelnyomóbb rezsimjei. Vezetőiknek elég anyagi forrás áll rendelkezésre nélkülözhetetlen támogatóik jutalmazására, anélkül, hogy szabadságjogokat kellene adni a népnek. Az ilyen társadalmakban, bár az emberek igazán vágynak a változásra, nem tudnak fellépni azért, hogy megvalósulhasson, amit akarnak. Gyülekezési szabadság nélkül a kormányellenes szervezkedés rendkívül nehéz. Az emberek azt is tudják, hogy a vezető képes megfizetni szövetségét, hogy őket elnyomják. Ha a siker esélye kicsi, az emberek inkább lehajtott fejjel járnak. A tiltakozás ritka, és ha előfordul, a rezsim még nagyobb elnyomással válaszol.

De mi történik, ha a pénzforrás kiapad?

Pillantsunk vissza a 7.1. ábrára, ahol Egyiptom külföldi segélyeit tüntettük fel 2010-ig. Az Egyiptom és Izrael közötti békeszerződés időpontjától a jelen felé távolodva csökkent az amerikai segélyek összege. A csökkenés jelentős volt, és ez azt jelentette, hogy Egyiptom korábbi elnöke, Hoszni Mubarak egyre rosszabb pozícióban találta magát a hadsereg hűségének gyengülése miatt. A globális gazdasági hanyatlás megnövelte a segélyek jelentőségét az egyiptomi rezsim számára. Mivel a pénzforrás kezdett apadni, reális esély mutatkozott a kormány elleni lázadásra. És valóban, 2011 tavaszán Mubaraknak nemcsak gyengén teljesítő hazai gazdasággal és a segély csökkenésével, hanem a tömegek lázadásával is szembe kellett néznie.

Ha az autokraták számára nem állnak rendelkezésre források bőven, nehezebben tudják irányítani az embereket. Az első és legfontosabb feladat, hogy a vezetőnek meg kell fizetnie a nélkülözhetetlen támogatóit, különben elpártolnak tőle. Azok a vezetők, akiknek nincs megfelelő bevételük segélyekből, természeti erőforrásokból vagy kölcsönökből, úgy kell pénzt szerezni, hogy az embereket munkára ösztönzik, és megadóztatják. A vezetők számára sajnálatos módon a termelékenységet növelő közjavak egyben növelik az emberek szervezkedési és tiltakozási

lehetőségeit. És mivel a vezetőknek szükségük van az adóbevételre, az ilyen helyeken a tiltakozásoknak nagyobb valószínűséggel lesz politikai engedmény a vége, mint a természeti erőforrásokban gazdag vagy nagy készpénztartalékokkal rendelkező országok esetében.

A forradalomhoz vezető tényezők viszonylag nem bonyolultak. Az határozza meg az emberek lázadási hajlandóságának mértékét, hogy a vezető mennyit tesz a lakosság jólétének javításáért. A szabadság foka azt határozza meg, milyen könnyen tudnak a követeléseikért utcai megmozdulásokat szervezni.

A világ számos országában megvannak a feltételek, ám a tiltakozások mégis ritkák. Ahhoz, hogy tiltakozások törjenek ki, kell egy szikra.

Sokkhatás a lázadás kiváltó oka

A tiltakozásokat kiváltó sokk többféle lehet. Ritka, hogy a tiltakozások spontán törnek ki. Gyakoribb, hogy szükség van olyan eseményre, amely tiltakozásokat provokál. A Szovjetunió és más kelet-európai kommunista államok összeomlásában 1989-ben a ragályosság jelentős szerepet játszott. Amint az egyik állam összeomlott, a környező országok állampolgárai rájöttek, hogy talán az ő államuk sem sérthetetlen többé. A kommunista Lengyelországban tartott szabad választások szították a tiltakozást Kelet-Németországban. Amikor nyilvánvaló lett, hogy a biztonsági erők nem engedelmeskednek a keletnémet Erich Honecker parancsának, hogy verjék le a tiltakozásokat, még nagyobb tömegek kapcsolódtak be. A sikeres keletnémet tiltakozások kiterjesztették a demonstrációkat Csehszlovákiára és így tovább. Ahogy sorra estek el ezek az országok, az még erősebb jelzés volt a megmaradt kommunista államok lakosainak. Mindegyik ország gyengén teljesítő gazdaságtól szenvedett, olyannyira, hogy a kelet-európai diktátorok már nem tudtak magánelőnyöket biztosítani támogatóiknak. Olyan állapot

alakult ki, hogy ezeknek a vezetőknek számos csatlósa megértette: jobb elhagyni a diktátort, mint a rezsimmel együtt bukni. Nagyjából ugyanez a történet ismétlődött a Közel-Keleten 2011-ben. Tunézia eleste után az egyiptomiak is rájöttek, hogy az ő vezetőjük is sebezhető. Annyira ragályos volt a hit, hogy a lázadás sikerrel járhat, hogy a Közel-Kelet hamarosan tömegmozgalmak színterévé vált. Bahrein, Jordánia, Jemen, Szíria, Líbia és más országok népei is szerencsét próbáltak.

Felhívás lehet a tiltakozóknak a természeti katasztrófa, előre nem látott utódlási válság vagy globális gazdasági recesszió, amely az autokrata gazdaságát a csőd szélére taszítja. Más sokkhatások „tervezhetők"; ezek olyan események vagy alkalmak, amikor az autokrata rosszul ítéli meg a kockázatokat. Gyakori példa erre az elcsalt választás.

Úgy tűnik, a diktátorok kedvelik a választásokat. Akár nemzetközi nyomásra (a külföldi segélyek feltételeként), akár a belső nyugtalanság megszüntetésére, akár a legitimitás hamis látszatának keltésére kell választást tartaniuk, előszeretettel csalnak a szavazatszámlálás során. Szép dolog a választás, de a győzelem még szebb. Ám néhányan kihasználják a választás lehetőségét, hogy meglepetést okozzanak a hatalmon lévőnek; olyan elsöprő többséggel szavaznak valaki másra, hogy nehéz az igazi eredményt eltitkolni.

A libériai Doe elég ostoba volt ahhoz, hogy választást írjon ki. Ezzel megteremtette az okot a tiltakozásra; szerencséje volt, hogy élve megúszta. 1985-ben Thomas Quiwonkpa állt ki Samuel Doe ellen, miután hetekig tartott, hogy a libériai választási bizottság „megszámlálja" a voksokat. Quiwonkpa a bizottság tétovázását talán a nép támogatása jelének vette, és egyben úgy értelmezte, hogy a választási bizottság nem őt támogatja. Ahogy az általa vezetett felkelők csapata a fővároshoz, Monroviához közeledett, tömegek vonultak az utcákra Doe kormánya ellen tüntetni. Azonban Doe nélkülözhetetlen támogatói hűségesek maradtak az elnökhöz. A tiltakozások megtorlásul Doe katonái százakat mészároltak le.

Kelet-Európában a „legitimizáló" választások segítették az állampolgárok lázadását. A választások nem tartották volna meg a hatalmon lévőket, hanem alkalmat adtak a leváltásukra. 2004-ben a két ciklust kitöltött Leonyid Kucsma ukrán vezető talán nélkülözhetetlen támogatói megdöbbenésére úgy döntött, hogy tiszteletben tartja a kétciklusos korlátozást, és visszavonul. Kijelölt utódja Viktor Janukovics volt. A választás előkészületei olyanok voltak, mintha egy John le Carre-kémregény lett volna a forgatókönyv. Az ellenzéki jelöltet, Viktor Juscsenkót állítólag dioxinnal mérgezték meg, az arca és a teste szörnyen eltorzult.

A választások első, októberi fordulójában a vezető jelöltek mindegyike 39 százalékot kapott. Ezért szükség volt a második fordulóra, amelyet november 21-én tartottak, és amelynek hivatalosan kihirdetett eredménye nagyban eltért az első fordulóétól. Még le sem zárult a második forduló előtti kampány, Juscsenko az utcára szólította az embereket. A választási bizottság Janukovicsot nyilvánította győztesnek. Ám a tiltakozás egyre nőtt, a biztonsági erők visszavonultak. Végül a Legfelsőbb Bíróság úgy döntött, hogy mivel nagyon sok volt a visszaélés, újabb szavazási fordulót tartanak. Ezt Juscsenko fölényesen megnyerte.

A szövetség dinamikája a kulcstényező abban, hogy miért engedik a biztonsági erők a tömegeknek elfoglalni az utcákat. Az elnök személye változott. Bár a távozó elnök, Kucsma jelöltje Janukovics volt, ő nem tudta biztosítani a biztonsági erőkön belüli nélkülözhetetlen támogatóit arról, hogy a hatalomváltás után megtartják őket. Ahogy XIV. Lajos és sok más vezető esetében láttuk, az újonnan választott vezetők, akkor is, ha az elõd választotta őket, bölcsen teszik, ha átalakítják a szövetséget, beviszik a saját embereiket, és kidobják az elõd egykori támogatóit. Mivel a biztonsági erők nem lehettek biztosak abban, hogy megtarthatják régi előjogaikat, nem voltak hajlandók a tömegekre támadni, inkább a kivárást választották. Mivel nem voltak fegyveres erők, amelyek kordában tartották volna az utcán tiltakozó tömeget, Janukovicsot elhagyták a támogatói. Az emberek Juscsenkót ültették a hatalomba,

de volt egy nagyon lényeges tényező, hogy hajlandók voltak az utcára menni: a biztonsági erők látványosan nem álltak Janukovics mögé.

Néha a forradalmat kirobbantó szikra váratlanul jön. A természeti katasztrófák, bár az embereknek nyomorúságot jelentenek, de hatalmat is adhatnak nekik. A földrengések, hurrikánok és szárazságok gyakori következménye, hogy sok ember kénytelen elhagyni egykori lakóhelyét. Ha megengedik nekik, hogy menekülttáborokban lakjanak, akkor lehetőségük van szerveződni a kormány ellen. A menekülttáboroknak megvan az a nem kívánt következményük, hogy elősegítik a szabad gyülekezést. A földrengések, viharok és vulkánkitörések elkeseredett emberek tömegét terelik egy helyre. Ezzel lényegesen romlik a kormány esélye, hogy az emberek fölött ellenőrzést gyakoroljon.

1985. szeptember 19-én hatalmas, 8,1 Richter-skála erősségű földrengés volt a Csendes-óceánban, Mexikóvárostól 350 kilométerre. Mexikóváros geológiailag sérülékeny, mivel az egykori Texcoco-tó laza üledékére épült. A földrengés ideje alatt a talaj úgy viselkedik, mintha folyadék volna. A várost nem demokrácia idején építették, így kevés építési szabályt alkalmaztak. Ezért a távoli földrengés hatalmas károkat okozott. Nagy vita volt arról, hányan haltak meg; a becslések 10 000 és 30 000 közötti áldozatot említenek. További 250 000 ember vált hajléktalanná. A kormány gyakorlatilag semmit sem tett. Az emberek segítség nélkül kénytelenek voltak maguk végezni a mentési munkálatokat. Csoportokba szerveződve kutattak a romok között túlélők után, és menekülttáborokat szerveztek.

Ezek a szükségből létrejött menekülttáborok fontos politikai erő alapjául szolgáltak Mexikóvárosban. Nem a kormány intézkedéseivel elégedetlen egyének voltak már, hanem elkeseredett tömeg. Mivel zsúfolt táborokba kényszerültek, megosztották egymással véleményüket, hogy mennyire csalódtak a kormányban. Hirtelen könnyű volt tiltakozó megmozdulásokat szervezni. Sok ember volt hajlandó részt venni a tüntetéseken; mivel nem volt vesztenivalójuk. Ezek a társadalmi

csoportok fontos politikai tényezőkké váltak, és hamar kormányellenes demonstrációkat szerveztek. A kormány, mivel semmit sem tudott tenni a csoportok ellen, próbált alkalmazkodni hozzájuk. Általános vélemény, hogy ezek a csoportok kulcsfontosságú szerepet kaptak Mexikó demokratizálódásában.[129]

Nagyon hasonló ehhez Anastasio Somoza eltávolítása és az 1979-es nicaraguai forradalom története. 1972-ben 6,2 erősségű földrengés rázta meg a főváros, Managua környékét; 5000 ember halt meg, 250 000 hajléktalan kényszerült menekülttáborokba. Somoza és cimborái profitáltak a segélyekből, de semmit sem tettek annak érdekében, hogy újra saját fedél legyen a menekülttáborokban lakók feje fölött. Ezekben a táborokban szerveződtek azok az aktivistacsoportok, amelyek aztán véget vetettek Somoza uralmának.

Nem minden autokrata követi el azt a hibát, hogy nem veszi figyelembe a katasztrófákat és a menekülttáborok létesítését. Vegyük például azt, ami Mianmarban 2008-ban történt. Burma (hivatalosan már Mianmar) katonai vezetője Than Shwe. Bár jelentéktelen embernek írták le, pontosan ismeri a hatalmon maradás lényegét.[130] 2008. május 5-én a Nargis nevű hatalmas ciklon söpört végig hatalmas pusztítással Burma déli részén, az Iravádi folyó deltájában. A deltavidék lakói, főként szegény halászok és gazdálkodók nem kaptak figyelmeztetést a közelgő viharról, amely teljes városokat és falvakat lerombolt. A hivatalos adatok szerint a halálos áldozatok száma 138 000 volt, bár becslések szerint akár félmillió is lehetett.

Senki sem hibáztathatja Than Shwet a viharért, és azért sem, hogy a falvak sebezhetőek a vihar pusztításával szemben. Ám Burma katonai rezsimje nem adott ki figyelmeztetést, és nem segítette a túlélőket, ezért pedig hibáztathatóak. Sőt, ha nem tettek volna semmit, akkor legalább nem akadályozták volna a károsultak megsegítését. Rangun, a szintén súlyos károkat szenvedett déli nagyváros lakói próbáltak segítséget nyújtani a deltában élőknek. Nem engedték meg nekik. Kisvállalkozók és

kereskedők kénytelenek voltak csempészni az élelmet a városokban és falvakban maradt túlélőknek.

A nemzetközi közösség sietett segítséget felajánlani. Mivel több tízezer, sőt valószínűleg több százezer ember halt éhen és szomjan a vihar után, a burmai partoknál segélyszállítmányokkal megrakott hajók sorakoztak. A katonai junta azonban nem volt hajlandó beengedni a segítőket. Szinte lehetetlen volt vízumot szerezni. Információ alig jutott ki az országból. A kormány ugyan kért segítséget, de ragaszkodott ahhoz, hogy az kétoldalú, kormányszintű segély formájában érkezzen. Than Shwe végül kimondta: „Küldjenek pénzt, de ide ne tegyék be a lábukat!"

Körülbelül egy héttel a katasztrófa után a hadsereg kezdett bevonulni a deltavidék nagyobb városaiba és falvaiba. Azért mentek, hogy szétoszlassák az iskolákban és templomokban összegyűlt túlélőket. Bár azok száma alig haladta meg a néhány százat, a túlélőket kiűzték menedékükből, hogy menjenek haza. Nem számított, hogy az esetek többségében az egész település elpusztult, nem volt élelmük, vizük, ruhájuk, házuk, ahová hazatérhettek volna. Egy beszámoló szerint:

> A túlélőket hajókba ültették és visszavitték elpusztult falvaikba, ahonnan nem sokkal korábban menekültek el. Bizonyos területekről elég gyorsan evakuálták az embereket. Mivel a rendkívüli helyzetnek hivatalosan vége volt, a hatóságok elrendelték, hogy június 2-ig, a következő iskolai szemeszter kezdetéig mindenki térjen haza a lakóhelyére. Ám a túlélőknek fogalmuk sem volt, hová térhetnek vissza; maradt-e valami abból a helyből, amelyet valaha az otthonuknak neveztek. És hogyan jutnak vízhez és élelemhez?[131]

A kormány kísérletet sem tett a kérdések megválaszolására.

A PBS televíziós hálózat *Eyes of the Storm* (A vihar közepén) című dokumentumfilmjében egy magas rangú burmai tábornokot látunk túl-

élők csoportjával beszélni.[132] Az éhező, nyomorgó emberek egy marék rizst kérnek tőle. A tábornok azt mondja, hogy eljött közéjük (de nem ajánl segítséget), és vissza kell térniük a falujukba, hogy „keményen dolgozzanak". Miközben a hadsereg elkobozta (és a feketepiacon eladta) azt a kevés segélyt, amelyet beengedtek az országba, az embereknek azt mondták, hogy egyenek békát. A kormány gyakorlatilag azt mondta az embereknek, hogy menjenek el, és haljanak meg feltűnés nélkül. Ez rendkívül embertelen, de kiváló kis szövetségi politika. A halottak nem tudnak tiltakozni.

A katasztrófa mindig katasztrófa a kormány túlélése szempontjából?

A földrengések és egyéb katasztrófák megrengetik a politikai rendszereket. A változás jellege államszervezetenként nagyon eltérő. A demokratikus vezetők eléggé érzékenyek a katasztrófák okozta károkra.

Ha embereket hagynak meghalni, az súlyos politikai hiba. A demokratáknak jó közpolitikát kell folytatniuk, mert azzal jutalmazzák nagyszámú támogatójukat. Ha ezt nem teszik, csak önmagukat hibáztathatják, ha elmozdítják őket a hatalomból. Ha a katasztrófáknak halálos áldozatai vannak, az demokráciákban tiltakozásokhoz és a vezetők eltávolításához vezet.

A rossz katasztrófaelhárítás különbségét nem-demokratikus és demokratikus környezetben jól szemlélteti a Nargis ciklon és a Katrina hurrikán után történtek összehasonlítása. A Katrina hurrikán 2005 augusztusában csapott le az Egyesült Államok déli részén, a Mexikói-öböl környékén. Ez volt az Egyesült Államok történetének legköltségesebb természeti katasztrófája; a károkat 81 milliárd USD-re becsülik. A halálos áldozatok száma 1836 volt.

A kormányzatot George W. Bush elnöktől New Orleans polgármesteréig, Ray Naginig rossz vezetéssel, botrányosan hibás döntésekkel vádolták. Nagin csak tizenkilenc órával a hurrikán partot érése előtt adta ki az evakuálásra a parancsot.

New Orleans Superdome stadionját jelölték ki sürgősségi központnak, de a várt 800 ember helyett harmincezren mentek oda, és hatalmas lett a zsúfoltság. A szövetségi katasztrófaelhárítók késve érkeztek. Az áldozatok között sok volt a beteg és idős ember, akik a hőség és a kiszáradás miatt haltak meg.

Az amerikai vezetők hivatalát súlyosan veszélyeztette a katasztrófa. Sokan úgy gondolják, hogy a Katrina hurrikán utáni események lényegesen hozzájárultak ahhoz, hogy a 2006-os időközi választásokat a republikánusok elvesztették, és 2008-ban is a demokraták nyertek. Bár nyilvánvaló, hogy a helyzetet sokkal jobban is lehetett volna kezelni, egyáltalán nem emlékeztet a Nargis ciklon pusztítása nyomán kialakult helyzetre. Legalább 138 000 embert hagyott meghalni Than Shwe, aki eléggé bebetonozta magát a hatalomba ahhoz, hogy 2010-ben bohózatszerű választásokat tartson, amelyet a kormányt támogató pártok könnyen megnyertek (legalábbis a hivatalos források szerint).

Mint Mexikó és Nicaragua esetében láttuk, a természeti katasztrófák erőt adnak az autokráciák elleni harchoz. A katasztrófák összehozzák az ellenzéket, így könnyebben hangolják össze a tevékenységüket. Ám a katasztrófák miatti haláleseteknek viszonylag csekély hatása van a diktátorok hatalmon maradási esélyeire. Sőt a természeti csapások sok halálos áldozata megnöveli az autokrata vezetők politikai túlélési esélyeit.

Mint tudjuk, az autokraták nem hatékony közpolitikával vásárolnak maguknak politikai támogatást. Azt a pénzt, amelyet emberéletek megmentésére fordítanak, nem költhetik a cimboráikra. Ráadásul az autokraták remekül ki tudják használni a nemzetközi közösség segítségét. Sőt, minél több embert hagynak meghalni, annál több segélyt tudnak kikönyörögni. Ennek félelmetes következményei vannak. Nem csoda,

hogy autokráciákban sokkal több emberéletet követelnek a természeti katasztrófák, mint a demokráciákban.

Autokráciákban jó politika, ha embereket hagynak meghalni, de ugyanennek a demokratákra katasztrofális következményei vannak. Bár a természeti katasztrófák,[133] a halottak száma és a vezetők hivatalban töltött idejének kapcsolatát vizsgáló bonyolult, összehasonlító elemzést végeztünk, mi történik egy országban, ha kétszáznál több ember hal meg 5-ösnél nagyobb erősségű földrengésben. Különösen azt néztük, milyen hatással vannak a körülmények arra, hogy az ország vezetőjét a földrengést követő két éven belül eltávolítsák a hatalomból.

A földrengés önmagában nem fenyegeti a demokraták politikai túlélését. Ha azonban 200-nál több ember hal meg, akkor a demokrata vezetőt szinte biztosan eltávolítják a hivatalából. Normális esetben a demokratáknak 40 százalékos esélyük van, hogy két éven belül elveszítsék a hivatalukat. Ám egy olyan demokratának, akinek az országában földrengés miatt 200-nál többen meghalnak, 91 százalékra nő a hivatalvesztés esélye. Ennek oka, hogy a demokratikus vezetőktől azt várják, hogy hatékony közpolitikát folytassanak, és ez magában foglalja azt is, hogy megfelelő építési szabályozókat foganatosítsanak, és hatékony mentést és újjáépítést vezényeljenek le a természeti katasztrófa után. Ha ilyen elemi csapásban sokan halnak meg, azt a társadalom nyilvánvaló jelnek tekinti, hogy a vezetés nem végzett megfelelő munkát, nem védte meg az embereket, ezért a vezetőket leváltják.

Az autokratákat kevésbé fenyegeti az a veszély, hogy a földrengés okozta halálesetek hatással legyenek a hatalmon maradásukra. Az említett kétéves időszakon belül az autokraták 22 százaléka veszti el a hatalmát. Ha országuk 5-ös erősségűnél nagyobb földrengést szenved el, a kétéves időszak első évében, a diktátor eltávolításának esélye 30 százalékra nő. Ám ha a földrengésben 200-nál több ember hal meg, az autokrata eltávolításának kockázata 24 százalékra csökken. A földrengés akkor jelent nagy veszélyt az autokratikus vezetőkre, ha az emberek

kénytelenek menekülttáborba menni, és ott szervezkedhetnek a rezsim ellen. A földrengésben meghalt emberek nem tudnak szervezkedni, így nem jelentenek veszélyt a diktátor hivatali túlélésére. Mint a tények és körülmények miatt várható, autokráciákban sokkal nagyobb az esélye annak, hogy földrengésben 200-nál több ember hal meg.[134]

Nem minden katasztrófa egyenlő az autokraták szemében. A diktátorok különösen körültekintően járnak el olyan természeti csapások esetén, amelyek politikailag és gazdaságilag fontos központokban történik. A kínai katasztrófavédelem is ezt példázza. Amikor 2010-ben földrengés sújtotta a távoli Qinghai tartományt, a kínai kormány válasza jó indulattal is csak lagymatagnak minősíthető. Ám amikor a 2008-as szecsuáni földrengés áldozatait kellett menteni, a mentés elnyerte a nemzetközi közösség elismerését. A különbség nagyon szembetűnő és a politika által vezérelt. A szecsuáni földrengés gazdaságilag és politikailag fontos központban történt, ahol egy tömegtüntetés veszélyes lehetett volna a kormányzatra. Qinghai távoli tartomány, politikai fontossága csekély. Ha ott tiltakozások törnek ki, az nem veszélyezteti a kormányt. A kormány sokkal kevesebbet tesz azoknak az embereknek a mentésére, akik nem jelenthetnek rá veszélyt.

Reakció a forradalomra, vagy a forradalmi fenyegetettségre

Akár előre nem látható földrengés miatt, akár utódlási vagy pénzügyi krízis miatt tör ki a forradalmi veszély, villámcsapásként érheti a vezetőt. Mi a megfelelő válasz az ilyen fenyegetettségre? A történelemből tudjuk, hogy vannak, akik keményen fellépnek a lázadók ellen; mások megadják magukat; megint mások inkább reformokat hajtanak végre. A politika szabályai segítenek megérteni, hogy az eltérő körülmények eltérő választási lehetőségeket jelentenek.

A sikeres lázadások, tömegmozgalmak és forradalmak nem gyakoriak, de nem is rendkívül ritkák. A sikeres forradalmak, amelyekből demokráciák lesznek, meglehetősen ritkák, de azért előfordulnak. Mi jellemzi azokat a forradalmakat és forradalmárokat, amelyek megteszik, amit ígértek: demokráciát teremtenek, és megpróbálják jobbá tenni az emberek életét? És mi jellemzi azokat a forradalmakat, amelyek be sem indulnak, vagy nem lesz belőlük demokrácia? Régi ismerősünkkel, a burmai Than Shwe tábornokkal kezdjük.

A Than Shwe-kormány gondoskodik arról, hogy Burma lakossága szegény, elszigetelt és tudatlan maradjon. Sajtó- és gyülekezési szabadság sincs. Az országba kevés külföldit engednek be, és akiket mégis beengednek, folyamatos rendőrségi megfigyelés alatt állnak. Az intézkedések arra szolgálnak, hogy az embereknek nehéz legyen szervezkedni a kormány ellen. A lakosság erősen vágyik a változásra, de a rezsim gyakorlatilag lehetetlenné teszi. Egy 2005-ös jelentésben, amely arról szólt, hogy mennyire boldogtalanok az emberek, az *Economist* magazin egyik újságírója felidézi, hogy egyfolytában azt kérdezgették tőle, hogy az Egyesült Államok meg akarja-e szállni az országot: „a külföldi megszállás lehetőségét nem fenyegetésként, hanem reményként élték meg."[135] A burmai nép lesz a következő Irak! Mivel ilyen nagy igény van a változásra, nem csoda, hogy Shwe retteg a tiltakozásoktól, és természetes, hogy a figyelme a megelőzésre irányul.

Shwe, mint sokan mások, az autokraták kedvenc módszerét választja arra, hogy kiirtsa a politikai mozgalmak jelentette fenyegetést. Elnyomja a népet. Nem kell megvennie őket, mert Burma abban az áldásban részesült, vagy – nézőpont kérdése – olyan átok sújtja, hogy jelentős természeti erőforrásokkal rendelkezik. Burma hatalmas mennyiségben exportál földgázt, fát, drágaköveket, aranyat, rezet és vasat.[136] Becslések szerint körülbelül 345 millió dollár bevételre tesz szert évi 1,6 millió köbméter keményfaexportjából, amelynek nagy része a rendkívül értékes teak. A „becslések szerint" kifejezést azért használtuk, mert

nem lehet biztosan tudni az adatokat. 2001-ben például Kína saját kimutatásában 514 000 köbméter keményfát importált Burmától, de a burmai statisztika szerint ők csak 3240 köbmétert exportáltak. A statisztikában nem szereplő mennyiségből származó bevétel valószínűleg a legfelső katonai vezetés zsebébe kerül, nem a nép jólétére fordítják. Infrastruktúrát szinte biztosan nem finanszíroznak belőle. A faipar próbálkozásai, hogy termékeiket exportálás előtt feldolgozzák, sorra kudarcot vallottak, infrastruktúra hiányában. Persze az, hogy nincsenek utak, még jobban megnehezíti az embereknek, hogy gyülekezzenek, és a kormány ellen tüntessenek. Ez különösen így lett 2005 után, amikor a kormány a fővárost egy távoli hegyi faluba költöztette, ahová nagyon kevés állampolgár léphet be.

Burma egyben a világ legnagyobb jádekő- és rubinexportőre. 2007-ben a drágakőaukciókon az ország 370 millió dollár bevételhez jutott. Ám Burma legnagyobb exportbevétele a földgázból származik. A partokhoz közeli tengeri gázmező kitermeléséből évi 1,5 millió dollár bevétele van. Ezek a bevételek a következő néhány év során bizonyára növekedni fognak, mivel további gázmezők kitermelése várható, és vezetéket építenek közvetlenül a Kínába. Ebből a pénzből csak nagyon kevés jut el a kormány hivatalos bankszámláira. A helyi pénz, a kyat és a dollár átváltási árfolyama 6:1. Ám a valós árfolyam körülbelül kétszázszor magasabb. Ez azt jelenti, hogy a rezsim a gázexportból származó összes bevételt a hivatalos dollárárfolyamon írja jóvá a költségvetési számlákon, a bevétel 99,5 százalékát pedig megtartja magának.

Burma szegény, viszont Than Shwe gazdag, és szerencsés vezető. Mivel nem az emberek munkájára támaszkodik, kegyetlenül elnyomhatja őket. Ez azt jelenti, hogy a nagyon sanyarú körülmények ellenére az emberek nem lázadnak könnyen. És ha mégis megteszik, Shwe-nek vannak anyagi forrásai, hogy megvásárolja a hadsereg hűségét, és biztosítsa hatalmon maradását.

2007-ben számos újság beszámolt arról, hogy Burmában kisebb tüntetés volt. Tizenöt ember (más jelentések szerint huszonöt) gyűlt össze tiltakozni. Az alapvető emberi jogokat követelték. Harminc percen belül őket és az eseményről tudósító újságírókat is letartóztatták. A rezsim bármilyen tiltakozást a saját léte elleni fenyegetésnek vesz, és erre jó oka van. 1962-ben Ne Win tábornok katonai puccsal ragadta magához a hatalmat, és szocialista programot hirdetett. 1988-ban tiltakozások és felkelések törtek ki. 1988. augusztus 8-án (a 8/8/1988 számos ázsiai kultúrában szerencsés számkombináció) a hadsereg tüzet nyitott a tömegre, több ezer embert megöltek. Az atrocitások miatti tiltakozások következtében Ne Win kénytelen volt lemondani, és hozzájárulni, hogy 1990-re választásokat írjanak ki. A voksolást elsöprő többséggel nyerte meg Aung San Suu Kyi Nemzeti Demokrácia Pártja: a szavazatok 58,7 százalékát megszerezve a 492 parlamenti helyből 392 helyet foglalhattak el. Ám mivel a hadsereg elnyomta a demonstrációkat és tiltakozásokat, egyszerűen nem vették figyelembe az eredményt, és folytatódott a katonai uralom.

Than Shwe 1992-ben került hatalomra. Rezsimje 2007 februárjában azonnal elfojtotta a tiltakozást. Ám a junta okkal retteg a tiltakozásoktól, és ezt igazolták a 2007. augusztusi események. Az üzemanyagárak emelkedésének hírére augusztus 19-én körülbelül 500 tiltakozó ment az utcára, vezetőik egykori diákvezérek, akik az 1988-as tiltakozásokban is aktívak voltak. A tüntetések több napig tartottak. A résztvevők száma hamarosan két számjegyűre csökkent, miután a hadsereg letartóztatásokat hajtott végre. Ám szeptemberben a tiltakozások újraéledtek, amikor több száz szerzetes vonult fel. A katonák ütlegelték a szerzeteseket. Két szerzetest lámpaoszlophoz láncolva vertek. Egyikük állítólag meghalt.

A szerzeteseket Burmában nagy tisztelet övezi. Az őket ért erőszak további megmozdulásokat generált. A tiltakozók hat órán át fogva tartottak egy kormánydelegációt. A szerzetesek Burma egész területén az alamizsnás tálkák szimbolikus lefelé fordításával tiltakoztak.

A rituálé neve *thabeik hmauk*. A hadsereg tagjaitól megtagadták a vallási szertartásokat. Az ország minden részén utcára vonultak a szerzetesek. Ezek a tiltakozások nagyon gyorsan terjedtek. Az emberek sáfránysárga forradalomról kezdtek beszélni. A sáfránysárga a szerzetesek ruhájának színe. Than Shwe éppen ettől félt a legjobban.

Szeptember 25-én a kormány elrendelte a tiltakozások letörését. A hadsereg a tüntetőkre támadt; előbb gumilövedékeket használtak, aztán éles lőszert és korbácsot. A katonák kolostorokat is megtámadtak, éjjel hurcolták el a szerzeteseket. A többi szerzetest hazaküldték a szülőfalujukba. Három nap alatt a tiltakozások teljesen megszűntek. Bár a kormányerők felszámolták az ellenzéket, ez elég költséges akció volt. Mivel a szerzeteseket a burmai társadalom nagyon becsüli, számos katona vonakodott bántani őket. Tartottak attól, hogy a hadsereg esetleg nem lesz hajlandó templomokra támadni. A végén mégis megtették, de a kormánynak nyilván nagyon sok anyagi forrást kellett arra fordítania, hogy ilyen hűséget vásároljon.

Bármilyen embertelenek is voltak Shwe tettei, jó autokratikus politikai lépésnek számítanak. Újabb napot túlélt a hatalomban. Shwe nincs egyedül azzal, hogy a vezetői létét ember mivolta elé helyezi. Az ásványkincsekben gazdag autokráciákban lakók élete világszerte nyomorúságos. Ezekben a rezsimekben a kormány igyekszik megakadályozni, hogy az emberek együttműködjenek. Életük elszigetelt, siralmas, reménytelen. Ám a forradalom és a tiltakozásokon való részvétel nem reménytelen, mint azt az alábbi példák sora mutatja.

Hatalmat a népnek

A történelemben volt néhány forradalmár, akik nemcsak sikeresen megdöntöttek egy rezsimet, hanem lakosságbarát kormányt alakítottak. Az amerikai George Washington, a dél-afrikai Nelson Mandela, az

indiai Dzsaváharlál Nehru és a Fülöp-szigeteki Corazón Aquino csak néhány példa. Talán ennél is érdekesebb, hogy néhány autokrata vezető a forradalom fenyegetésére szintén demokratizálási folyamatba kezdett, hogy hatalmon maradhasson. Ennek tökéletes példája a ghánai Jerry John [„J. J."] Rawlings. A demokratizálókat közös félelem motiválja, amely nincs meg azokban a forradalmakban, ahol egyik diktátort ültetik a másik helyébe, ahogy azt a kínai Mao Ce-tung, a kubai Fidel Castro, a mexikói Porfirio Diaz és a kenyai Jomo Kenyatta esetében láttuk.

A demokratikus forradalmakat leggyakrabban olyan népek robbantják ki, akik nem támaszkodhatnak természeti kincsekre, miután sikerül legyőzniük a rezsimet. Ezek a „jó" forradalmárok egyszerűen nem olyan szerencsések, mint a líbiai Moammer Kadhafi ezredes vagy a kazah Nurszultan Nazarbajev. Bár az Arab Tavasz mozgalom nagy veszélyt jelentett Kadhafi politikai túlélésére 2011-ben, az olajvagyonból bőséges forrásai voltak a lázadók elleni küzdelemre. Volt pénze katonákat venni, és a lojalitásukat biztosítani; ugyanez nem volt meg a szomszédos Tunéziában és Egyiptomban. Nekik az emberek gazdasági termelékenységére kellett támaszkodni, hogy olyan javakat teremtsenek elő, amelyekkel a támogatókat jutalmazni lehet. Annak érdekében, hogy az embereket termelésre ösztönözzék, a jó forradalmi vezetőknek növelniük kell a szabadságjogokat. Ha az emberek szabadon találkozhatnak és beszélgethetnek, az növelheti a gazdasági teljesítményt. Nagyon egyszerű példa: ha egy gazdálkodó hozzáfér a telefonszolgáltatáshoz, újságokhoz és van rádiója, információkat szerezhet a piaci árakról. Ez lehetővé teszi, hogy terményt azokra a piacokra szállítsa, ahol a legtöbbet kapja érte. Mivel többet kereshet, a gazda keményebben dolgozik, a gazdaság fejlődik. A vezetők számára sajnálatos módon ugyanezek a szabadságjogok teszik lehetővé, hogy az emberek szervezkedjenek. Ugyanaz a média, a telekommunikáció, az utak, amelyek növelik a termelékenységet, nagyban megkönnyítik a farmereknek, hogy tudomást szerezzenek a kormányellenes demonstrációkról, és azokhoz csatlakozzanak. Hasonlóképpen,

ahogy az 1985-ös földrengés Mexikóvárosban csökkentette az együttműködés és a szervezkedés akadályait, a nagyobb szabadság biztosítása növeli a tiltakozások valószínűségét.

Az 1980-as évek második felében Mihail Gorbacsov komoly dilemma előtt állt. A Szovjetunió gazdasága hanyatlott. Gorbacsov további források nélkül nem tudta tovább fizetni nélkülözhetetlen támogatóit. Az olajbevételhez fordulhatott volna – Oroszország olajban bővelkedik –, ezzel menthette volna a helyzetet, de az olajárak akkoriban nagyon nyomottak voltak. A leghatékonyabban úgy kerülhette el a nyílt lázadást, ha liberalizálja a szovjet gazdaságot, bár ez egyben azt is jelentette, hogy az emberek nagyobb szabadságot kapnak. Gorbacsov hajlandó volt vállalni ezt a kockázatot.

Egyes feltételezések szerint Gorbacsov jobb ember, mint a burmai Shwe tábornok. Lehet, hogy ez valóban így van, bár kénytelenek vagyunk megjegyezni, hogy leverte az alkotmányosan védett elszakadási mozgalmakat Azerbajdzsánban, Lettországban, Litvániában és Észtországban. Nem egy felvilágosult vezető reakciója az, ahogyan a szovjet katonai gépezet reagált a népi kezdeményezésekre ezekben a köztársaságokban. A szovjet „fekete sapkás" milícia tizennégy embert ölt meg és 150 embert megsebesített Litvániában.[137] Egy héttel később négyen meghaltak és húszan megsebesültek, amikor a szovjetek a lettországi függetlenségi törekvéseket verték le.[138]

Miért adott a felvilágosult Gorbacsov parancsot ilyen durva akciók végrehajtására? Azért, mert a szövetségén belüli politikai nyomásnak engedett. A legmagasabb rangú szovjet katonatisztek és mások is sürgették Gorbacsovot, hogy a szakadár tartományok esetében a Kreml a közvetlen akaratát érvényesítse. Nyílt levelet írtak neki, amelyet eljuttattak a képviselőknek is: „Ha az alkotmányos eszközök elégtelennek bizonyulnak a szeparatisták, spekulánsok és félkatonai erők ellen, amelyek továbbra is vérontást okoznak, javasoljuk, hogy vezessenek be szükségállapotot a konfliktusoktól leginkább érintett területeken."[139]

Gorbacsov megértette, milyen politikai kockázatokkal járna, ha nem venné figyelembe szövetsége nélkülözhetetlen tagjai, a legmagasabb rangú katonai és politikai vezetők véleményét.

Az, hogy Gorbacsovnak nem sikerült elnyomnia a szeparatista törekvéseket, fontos tényező volt abban, hogy a kormányában lévő keményvonalasok úgy döntöttek, puccsal döntik meg a hatalmát. Gorbacsov aztán rövid ideig visszakerült a hatalomba Borisz Jelcin támogatásával, aki tankokat vitt a Vörös térre, és visszavonulásra kényszerítette a pucscsistákat. Gorbacsov elismerte Lettország, Litvánia és Észtország függetlenségét, de kénytelen volt felismerni, hogy nem tudja hatalmon tartani kormányát, sőt a Szovjetuniót sem tarthatja össze. Három hónappal később a Szovjetunió hivatalosan is feloszlott.

Gorbacsov politikája, a *peresztrojka,* amely a szovjet politikai és gazdasági rendszer átalakítását célozta meg, felfogható úgy, hogy próbálta növelni a kormány bevételeit, amelyet a szeparatista mozgalmak felszámolására fordíthatott volna. Nem jött össze sem neki, sem a szovjet típusú kormányzásnak, hiába vállalt kockázatot.

Oroszország jelenleg távolodik a demokratizálódástól. Míg a Gorbacsov utáni korszakban, Borisz Jelcin idején Oroszországban fenntartották a szabad és többpárti választások rendszerét, ez ma már egyre kevésbé igaz. Vlagyimir Putyin, a szovjet titkosrendőrség (a KGB) korábbi vezetője, aki közvetlenül Jelcin után került a hatalomba, elmozdította a politikai rendszert a nagyobb szövetség kiépítésének folyamatától és a jó kormányzástól. Nagymértékben megnehezítette, hogy ellenzéki pártok sikeresek lehessenek, mert erősen korlátozta a gyülekezési szabadságot. Hasonlóképpen korlátozza, hogy az ellenzéki jelöltek eljuttathassák üzenetüket az emberekhez, mert a kormány ellenőrzés alá vonta a televíziót és az írott sajtó nagy részét. Sokkal nehezebbé tette az emberek számára, hogy megfogalmazzák ellenérzéseiket, mivel bűncselekménnyé nyilvánították a kormány jó hírnevének nyilvános megsértését. Tehát módszeresen csökkentette az olyan alapvető szabadságjogok gyakorlását, amelyek egy demokratikus kormányt arra kényszerítenek, hogy figyeljen az emberek kívánságára. Miért tehette ezt? Mint korábban megjegyeztük, Oroszország bővelkedik nyersolajban. Putyin uralomra kerülésekor az olajárak rekordmagasságban voltak, így képes volt fizetni főbb támogatóit, hogy segítsenek neki elnyomni az ellenzéket, és az olajbevételekből arra is maradt pénze, hogy annyit adjon az embereknek, hogy annyira elégedettek legyenek, hogy ne akarjanak lázadni a szabadságjogaik elvesztése miatt.

A szabadságjogok kiterjesztése a közelgő demokratizálódás biztos jele. A gazdasági szükség az egyik tényező, a másik pedig az, ha a vezető nagy szövetség támogatásával kerül hatalomra. Ez történt George Washington, Nelson Mandela és Dzsaváharlál Nehru esetében. Különböző okokból mindegyikük nagy szövetséggel indult, és nagyon úgy látszott, hogy igyekeznek megtartani, legalábbis egy ideig, amíg a kormányuk túléléséhez erre szükség van.

Amikor George Washington az Egyesült Államok elnöke lett, az emberek erősebben kötődtek saját államukhoz, mint a nemzethez. Washington olyan hadsereg élén állt, amely nagy mértékben függött a tizenhárom államból toborzott újoncoktól; mindegyik államnak saját kormánya volt, és mindegyik saját zsebből fizette a katonai kiadásokat. Washingtonnak széles bázisra volt szüksége, minden egyes állam támogatása nélkülözhetetlen volt számára, ezért az elejétől nagy szövetségi rendszerben volt kénytelen gondolkozni. Ilyen körülmények között azt kellett tennie, amit a nagy szövetségi vezetők tesznek; sokkal több közjót, mint magánelőnyt adott. A legelső ilyen közjó a tíz alkotmánymódosítás, amelyben a demokratikus, nagykoalíciós kormányzáshoz alapvető fontosságú jogokat garantálták. Ezek nélkül a gyarmatok nem egyeztek volna bele, hogy ratifikálják az alkotmányt, és egyetlen közös kormányt alakítsanak.

Nelson Mandela története egészen más. Politikai mozgalma, az Afrikai Nemzeti Kongresszus (ANC) évtizedekig harcolt a fehérek által

vezetett dél-afrikai apartheid rezsimek ellen. Erőfeszítéseik, sőt erőszak alkalmazása ellenére nem bizonyultak olyan erősnek, hogy elnyomóik hatalmát megdöntsék. Nelson Mandela, aki huszonhét évet töltött börtönben kormányellenes kiállásáért, és büntetése csökkentésének feltételeként nem volt hajlandó beleegyezni, hogy tartózkodik az erőszaktól, végül talált más megoldást.

A dél-afrikai gazdaságban valószínűleg a szankciók miatt nagyon jelentős visszaesés mutatkozott az 1980-as években. Az egy főre jutó nettó jövedelem 1980-ban 3463 dollár volt. Ám 1993-ra, abban az évben, amikor F. W. de Klerk apartheid kormánya hatályba helyezte az új alkotmányt, amely faji korlátozás nélküli választásokat írt elő, az egy főre jutó nettó jövedelem már csak 2903 dollár volt.[140] De Klerk és hosszan hivatalban maradt elődje, Pik Botha azért voltak bajban, mert a hanyatló gazdaság mellett nem volt elég forrásuk, hogy továbbra is megfizessék híveik lojalitását, amelyre a lakosság elnyomásához szükség lett volna. Ilyen feltételek mellett több pénz kellett a kormányzat fenntartására. Ezt a pénzt csak az emberektől lehetett elvenni, és már sokan lázadtak az apartheid kormány ellen. Ilyen nehéz körülmények között az apartheid rezsim két megoldás közül választhatott: a végsőkig harcol, vagy megegyezik Mandelával. Ők – és Mandela – az utóbbi megoldást választották.

A nagykoalíciós kompromisszum Mandelával és az ANC-vel azt tartalmazta, hogy minden dél-afrikai polgár egyenlő jogokat kapott. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy a szavazók többségét azok alkották, akiket az apartheid rendszerben a legtöbb hátrányos megkülönböztetés ért. Ennek eredményeképpen az ország demokratikus lett, az emberek szabadok. Hogy ez a demokrácia és a szabadság marad-e, eldönti a jövő; az ANC érdeke egyre inkább az, hogy domináljon a parlamentben. Ha az ellenzék nem nyerhet választást, valós a veszélye annak, hogy Dél-Afrika végül Zimbabwe sorsára jut. Dél-Afrikához hasonlóan Zimbabwe

is elindult a demokratizálódás pozitív útján; nagykoalíciót alakított a Joshua Nkomo vezette ZAPU és a Robert Mugabe vezette ZANU, valamint az Ian Smith-féle csak fehérekből álló UDI. Ám amint Mugabe bevette magát a hatalomba, ő is, mint később Oroszországban Putyin, képes volt visszafordítani a demokratizálódás folyamatát. Visszarántotta Zimbabwét a korrupt kis szövetségi rezsimek sorába, amely kevesek érdekét szolgálja a feketék és fehérek érdeke helyet.

Washington, Mandela és mások sikerét nagyon más kiindulópontból követték a ghánai események. Ott nem annyira a forradalom vezetett a demokráciához, hanem a forradalom lehetősége.

A ghánai J. J. Rawlings nagyon jól tudta, hogy a ghánai gazdaság liberalizációja, és ha jogokat biztosít az embereknek, veszélyezteti a hatalmát. De azt is felismerte, hogy a liberalizáció nem jelenti azt, hogy az emberek mindenképpen forradalmat csinálnak, vagy a szövetség feláldozza vezetőjét. Rawlings az IMF és a Világbank elismerését is kivívta. Végrehajtotta az általuk előírt gazdasági reformokat, megtette a szükséges gazdaságélénkítő intézkedéseket, és miután két ciklust kitöltött Ghána elnökeként, távozott hivatalából. De nem úgy, ahogy tervezte. És az emberek nem voltak annyira elégedettek vele, mint ahogy az általa festett kép mutatja; legalábbis ha hihetünk Adu Boahen professzornak, Rawlings politikai ellenfelének.

Boahen részletesen leírta, hogyan magyarázta Rawlings a ghánaiak látszólagos passzivitását:

> Rawlings szerint „az embereknek nehézségekkel kellett szembenézniük és ez nem szűnt meg. Az emberek természetesen elégedetlenkednek. Ám az a tény, hogy a ghánaiak komolyabb tiltakozások nélkül elviselték a nélkülözést, a közlekedési nehézségeket, az alacsony fizetéseket és egyéb problémákat, annak a jele, hogy bíznak egységünkben, a PNDC (Ideiglenes Nemzetvédelmi

Tanács) egységében és jó szándékában. A külföldi látogatók megjegyezték, ha az ő országaikban volnának olyan körülmények, mint nálunk, abból lázongások lennének. De az emberek tudják, nem azért szenvednek, hogy egy korrupt kormányt tegyenek gazdaggá; azért szenvedünk, hogy minden erőnket egy igazságos és virágzó társadalom építésére fordítsuk."

Mire Boahen azt válaszolta: „Nem érthetek egyet Rawlingsnak a ghánaiak passzivitására adott magyarázatával. Nem azért nem tiltakoztunk és nem szervezünk zavargásokat, mert bízunk a PNDC-ben, hanem azért, mert a PNDC félelemben tart minket! Attól félünk, hogy letartóztatnak, likvidálnak vagy mindenféle zaklatásnak tesznek ki. Tiltakoztunk, de nagyon finoman és némán; ez a némaság kultúrája."[141] Boahen olyan képet fest az 1989-es Ghánáról, mint ahol nagy az elnyomás. Ám 1989-ben a helyzet már sokkal jobb volt, mint korábban, amit az is igazol, hogy Boahen szabadon hangoztathatta ezt a véleményét.

Rawlings 1982. január 11-i hatalomátvételét gyakran bibliai eseményként írják le. J. J. monogramját gyakran „Junior Jesus"-ként (Kisjézus) értelmezték. Ő volt az 1979-es katonai felkelés vezéralakja.

Rawlings úgy nézett ki, mint egy filmsztár, karizmatikus egyéniség volt. De nem személyes sármja tartotta hatalomban. Az elnyomás és a támogatók bőkezű jutalmazása a kis szövetségi rendszerek összetartó ereje, és ez alól Rawlings sem volt kivétel. Uralmának első hat hónapja alatt 180 embert öltek meg, és ezret tartóztattak le és kínoztak meg. Hűséges katonái hírhedtek voltak kegyetlenkedéseikről, és Rawlings azzal vásárolta meg lojalitásukat, hogy a katonai kiadásokat hatalmasra duzzasztotta. Bár a gazdaság visszaesett, és a kormány pénzforrásai kiapadtak, J. J. tudta, kiknek a támogatására van szüksége, és előbb őket fizette ki. Rawlingsnak tehetsége volt a tiltakozások megelőzésére. Úgy fojtotta el a sajtószabadságot, hogy korlátozta a papírellátást. Követői

közben beszivárogtak a szakszervezetekbe, és évekig hatékonyan akadályoztak mindenféle sztrájkkezdeményezést. Minden lehetséges módon akadályozta a gyülekezést. Az egy évvel hatalomra kerülése utáni események jól demonstrálják kiváló szervezőkészségét. 1983 januárjában Nigéria bejelentette, hogy kiutasítja az országban dolgozó 1,4 millió ghánait. Néhány héten belül a lakosság 10 százaléka, többségük fiatal felnőtt, visszaözönlött a szegénységtől sújtott Ghánába. Sokan megrettentek a kilátásoktól, miszerint több százezer elégedetlen, munkanélküli kóborol a városban. Néhány kormánytag azt javasolta, zárják le a határokat, hogy ne léphessenek be az országba. Rawlings azonban kitárt karral fogadta őket, de szinte rögtön gondoskodott róla, hogy a visszatérőket hazaszállítsák a falujukba. Ez a nagy akció megelőzte, hogy népes menekülttáborok alakuljanak ki, ahogy az Mexikóban és Nicaraguában történt. És ez sokkal emberibb megközelítés volt, mint amit Shwe tanúsított.

Rawlings alapvető problémája az volt, hogy Ghána kincstára szinte üres volt, a gazdaság teljesen összeomlott. Ghána élelmiszertermelése az utolsó előtti volt Afrikában, csak Csádot előzte meg. Az ország gazdasági problémáinak legfőbb baja és a politikai jutalmak rendszerének forrása a mesterségesen torzított valutaárfolyam volt. Ghána pénze, a cedi hivatalos árfolyama a kemény valutákhoz viszonyítva sokkal alacsonyabb volt, mint a feketepiaci ár. A nélkülözhetetlen támogatók lehetőséget kaptak, hogy a hivatalos árfolyamon juthassanak valutához, amelyet a feketepiacon beváltottak. Ez a gyakorlat sajnálatos módon fokozatosan elvette a mezőgazdaságból élők kedvét a termeléstől. Az 1980-as évek végére olyan helyzet alakult ki, hogy a gazdálkodóknak többe került az üzemanyag, amivel a piacra mentek, mint a pénz, amit a termények eladásából kaptak. A piacra eljutó termények 70 százalékát az emberek a fejükön, kosarakban szállították oda. Általánossá vált, hogy a terményeket a szomszédos Elefántcsontpartra csempészték.

A kormány erre azzal reagált, hogy a csempészést szigorúan büntette. Mivel kevés exportterméke volt, Ghána kimerítette a hitelképességét, és a csőd felé tartott.

Rawlingsnak magához ragadta a hatalmat és forradalmi, szocialista programot akart végrehajtani, de ahhoz pénzre volt szüksége. Mint Naomi Chazan megfogalmazta: „A kérdés már nem az volt, hol vannak a források, hanem az, hogy vannak-e egyáltalán források."[142] Rawlings első lépése az volt, hogy bezáratta az egyetemeket, és a diákokat kivezényelte mezőgazdasági munkára, hogy az aratásban segítsenek. De az emberek éheztek. Ghánának nem állt rendelkezésére elegendő forrás arra, hogy fizesse az élelmiszerimportot és a hadsereget. A szabályokat ismerő és betartó autokrataként Rawlings pontosan tudta, mik a prioritások: kifizetni a hadsereget! A kórosan sovány emberek kiálló kulcscsontját hamarosan *Rawlings-nyakláncnak* nevezték. Megkörnyékezte a Szovjetuniót, de nekik is megvoltak a maguk problémái, és annak ellenére, hogy Rawlings a politikai baloldal felé húzott, a szovjetek nem segítettek neki.

J. J. két tűz közé került. Pénzre volt szüksége, és csak úgy juthatott hozzá, ha újra munkára ösztönzi az embereket. 1983 elején radikális politikai fordulatot hajtott végre. Engedte a cedi leértékelődését. Emelte a mezőgazdasági termelői árakat, visszavett a gáz, az áram és az egészségügyi szolgáltatás állami támogatásából. A nemzetközi pénzügyi intézmények, köztük az IMF és a Világbank örült, hogy Ghána közeledik az elvárásaikhoz, ám Rawlings legközelebbi szövetségesei nem örültek ennyire. Ezt a politikai váltást személyi változások is kísérték. Rawlings gyakorlatilag államcsínyt hajtott végre; a változásokat kész tényként tálalta, még mielőtt a célszemélyek ellenállhattak volna. Legközelebbi támogatói egyik napról a másikra azt vették észre, hogy semmiféle befolyásuk nem maradt. Néhányukat, mint J. Amartey Kweit kivégezték (állítólag azért, mert részt vett egy hírhedt gyilkosságban, amelynek

során bírók haltak meg). Mások, mint a radikális diákszövetségi aktivista, Chris Atim, külföldre menekültek.

Sokatmondó tény, hogy 1985-ben Rawlings volt a hatalomra került PNDC tanácsának egyetlen megmaradt tagja. A Rawlings-adminisztráció szándékolt irányultságát mutatja az is, hogy a tanács tagjainak száma hatról tízre növekedett. Nincs olyan vezető, aki önként növeli azok számát, akiktől függ, hacsak nem úgy gondolja, hogy ezzel a saját hatalmon maradását segíti elő.

Mint az várható volt, Rawlings vonakodva lett demokrata. Egyszerűen azért választotta a demokrácia útját, mert kevés választási lehetősége maradt. Pénzre volt szüksége. Ahhoz, hogy pénzhez juthasson, olyan politikát folytatott, amely némi hatalmat adott a népnek. Rawlings saját sikerének áldozata lett. Lehetőséget teremtett az embereknek azzal, hogy liberalizálta a gazdaságot és médiafrekvenciákat adott ki. A megnövekedett bizalom érzése uralkodott el az országban. A gazdasági krízis megoldása után az emberek kezdték úgy érezni, hogy „ezt mi is meg tudjuk csinálni, nem kell senki, aki megmondja, mit tegyünk."[143]

1989-re Boahen elég nagy biztonságban érezte magát ahhoz, hogy nyíltan kritizálja Rawlingst. Neki is el kellett ismernie, hogy a reformok javították a gazdaság helyzetét. Az emberek *Rawlings-nyaklánc* helyett *Rawlings-mellényt* (pocak) viseltek. Mivel Rawlingsnak olyan politikát kellett folytatnia, amely a közjavak kiterjesztésével lehetővé tette a szövetség létszámának fokozatos bővülését, 1988-ban és 1989-ben a hatóság helyi választásokat engedélyezett. Ahelyett, hogy Rawlings tömegtüntetéseket provokált volna ki, egy lépéssel a nép előtt járt. A politikai értékek egyezése alapján létrejött Szabadság és Igazságosság Mozgalom többpárti választásokat követelt. Rawlings nagyon hamar kiírta a választásokat, még mielőtt az ellenzék jobban összeszerveződhetett volna. Az 1991-ben megtartott elnökválasztáson meggyőző fölénnyel győzte le Adu Boahent, akit az Új Hazafias Párt indított ellene.

Bár volt némi szabálytalanság, a nemzetközi megfigyelők alapvetően tisztességesnek nyilvánították az eredményt.

A választások azóta is viszonylag tisztességesek voltak. Rawlings és a Nemzeti Demokrata Kongresszus Pártja nyert 1996-ban is, ezúttal John Kufuor ellen. 2000-ben Rawlings távozott hivatalából, és John Kufuor az alkotmány által biztosított két ciklust töltött ki. 2008-ban a Nemzeti Demokrata Kongresszus Párt jelöltje, Atta Mills lett az elnök nagyon szoros versenyben.

Rawlingsnak pénzre volt szüksége, és csak úgy szerezhette meg, ha hatalmat, önrendelkezést ad az embereknek. Azzal, hogy megadta a gyülekezési jogot és kommunikálhattak, növelte a termelékenységet. Ám egyben megkönnyítette, hogy szervezkedjenek ellene. Sikeresen kivédte a tiltakozásokat és a forradalmat azzal, hogy az engedmények megadásában egy lépéssel előttük járt. Ám 1995-ben 50–100 000 ember vett részt a *Kume preko*, azaz „Elegünk volt" meneteken Accrában, a fővárosban. Bár a kormány szerette volna megakadályozni, hogy ezeket a tiltakozásokat megtartsák, a bíróság engedélyezte. A független igazságszolgáltatás támogatja a lelkesedést, de egyben védi az emberek polgári jogait is.

Ma Ghána gazdasága élénk. Az autokráciából a demokráciába való átmenet J. J. Rawlings vezetése alatt történt. Ám ne feledjük, ha természeti erőforrások álltak volna a rendelkezésére, megvalósította volna szocialista forradalmát. Ghána nemrégiben partközeli tengeri olajmezőt tárt fel, és kezdte kitermelni. Ha ezek a források J. J. rendelkezésére álltak volna, vagy a szovjeteknek lett volna elég anyagi forrásuk támogatni őt, valószínűleg még mindig hatalmon maradna, és Ghána sokkal szegényebb ország lenne, a hatalom sokkal elnyomóbb.

* * *

Forradalmi pillanatok, mint azt Ghána, Dél-Afrika és a Szovjetunió esetében láttuk, gyakran akkor adódnak, amikor a gazdaság összeom-

lás közelében van, és a vezetés már nem tudja megvásárolni a katonák hűségét. Ilyen körülmények gyakorlatilag szinte biztosan bekövetkeznek az autokráciák többségében. Sápszedő, korrupt, rossz hatásfokú gazdaságuk a biztos garancia erre.

Forradalmi pillanatokban a fenyegetett kormány nagy valószínűséggel a nemzetközi közösséget hibáztatja a bajokért. Hiszen az elnyomó vezetők politikai kedvezményekért cserébe viszonylag könnyű feltételek mellett jutottak hitelhez gazdag külföldi kormányoktól és nemzetközi bankoktól. Most ezek a kormányok nyomasztó adósságteher alatt vannak, nincs pénzük fizetni. Egyre nehezebb újabb kölcsönökhöz jutni, pontosan azért, mert veszélyben van az addigi hitelek visszafizetése. És mit követel sok jó szándékú polgár ezeknek az országoknak? Az adósság elengedését.

Meg kell ismételnünk, hogy az autokrata vezető szempontjából a pénzügyi válság tulajdonképpen politikai válság. A vezetőt egyáltalán nem érdekelte, hogy országa gazdaságát tönkreteszi azzal, hogy a közpénzből lop. Amikor pénzszűkében van, nem tudja fenntartani szövetsége lojalitását, eljön a lehetőség a politikai váltásra. Ha elengedik az adósságát, a vezető megint kölcsönöket kezd felvenni, fizeti a cimboráit, akik hatalmon tartják. Nicolas van de Walle összehasonlítja a Benin és Zambia, valamint Kamerun és Elefántcsontpart válságkezelő technikáit.[144] Benintől és Zambiától a nemzetközi intézmények megvonták a támogatást, és a nemzetek demokratizálódtak. Kamerun és Elefántcsontpart esetében a franciák pénzügyi segítséget adtak, és nem történtek reformok.

Tehát az első számú politikai ajánlás, amikor egy diktátor államcsődbe kerül, és utána tiltakozások következnek: ne mentsék meg a diktátort; ne engedjenek el adósságot, vagy csak azzal a feltétellel, ha a diktátor előbb kockáztatja a hatalmát azzal, hogy megadja a népnek a gyülekezési és a sajtószabadságot, az ellenzéki pártok alapításának szabadságát és szabad választásokat tart, amelyeken a hatalmon lévő

párt nem élvez semmilyen előnyt. Csak a szabadságjogok gyakorlása mellett szabad bármilyen adósságelengedést megfontolni. A választási csalás, a szabadságjogok megnyirbálásának legkisebb jelére el kell zárni a pénzcsapot.

Mint láttuk, a külföldi segély valóságos áldás a kisszerű diktátoroknak, valamint a demokratikus segélyező polgároknak és vezetőknek. Így nagyon meggyőzni az embereket, hogy szüntessék be a segélyezést, és ezzel segítsék a demokratizálódási folyamatot. De ha a lehetőség felmerül, meg kell ragadni. Ahogy az adósságelengedésnél, új hitelek esetén is a politikai reformokhoz, nem azok ígéretéhez kell kötni a külföldi segítséget. Ha a vezetők hajlandók azzal a kockázattal szembenézni, hogy az emberek leváltják őket a hatalomból, akkor érdemes segíteni nekik. Ha a vezető megengedi, hogy a költségvetést auditálják, felderítsék az esetleges korrupciós ügyeket, akkor jó esély van rá, hogy a segélyt az emberek életszínvonalának emelésére, életük megkönnyítésére használják. Akik nem hajlandók engedni a korrupció feltárását, egyszerűen ellopnák a segélyt, ezért nem szabad adni, kivéve, ha a segélyek további folyósítását nem indokolja nemzetbiztonsági érdek.

Amennyiben hatalomváltás történik, akár forradalommal, akár a korábbi vezető váratlan halálával vagy azért, mert elhagyja hivatalát, lehetőség nyílik az igazi demokratikus változásra. Láttuk, hogy a hatalomra került vezető hivatali idejének első időszaka a legkockázatosabb abból a szempontból, hogy elveszíti a pozícióját. Ez különösen igaz az autokraták esetében. Tény, hogy az első években hajlamosak úgy tenni, mintha demokratikus vezetők volnának, mert a demokratáknak az első időben nagyobb esélyük van a túlélésre, mint az autokratáknak. Nemrégiben láthattunk ilyen reformokat Kubában, amikor Raul Castro átvette a hatalmat fivérétől, Fideltől. Raulnak konszolidálnia kellett a hatalmát, biztosítania kellett támogatóit, hogy gondoskodni tud róluk, és meg kellett tennie minden szükséges lépést annak érdekében, hogy Kuba gazdasági növekedése beinduljon. A megoldás: némi gazdasági versenyt

kell teremteni, és néhány olyan politikai intézkedést kell hozni, amely a politikai liberalizáció irányába mutatnak. Ma a kubaiak jobban kihasználhatják a magángazdaság előnyeit, mint bármikor a forradalom óta. Lehet mobiltelefonjuk és korlátozottan, de használhatják az internetet; tágabb körből szerezhetnek információt, és tarthatják a kapcsolatot távol élő honfitársaikkal. De vajon fennmaradnak ezek a reformok, ha Raul vagy valamelyik újonnan beiktatott autokrata megszilárdítja hatalmát, és biztosan fizetni tudja támogatói hűségét? Valószínűleg nem, hacsak a nemzetközi közösség ki nem használja a hatalomváltás nyújtotta lehetőséget. Megteheti ezt úgy, hogy a politikai liberalizáció fennmaradásához köti a gazdasági segítséget.

A fent említett módszerek mindegyike olyan eszköz, amellyel a liberális kormányok élhetnek a demokratikus reformok érdekében. De vajon megvan a szándékuk hozzá? Ez sajnos nem valószínű... és erre a problémára még nem találtunk megoldást.

9.

HÁBORÚ, BÉKE ÉS VILÁGREND

A Bibliában akkor említik először a háborút, amikor a leírás szerint Sineár, Elászár, Élám és Góim királyai háborút viselnek Szodoma, Gomorra, Admáh, Czeboim és Czoár királyai ellen. Mindez kétszáz évvel a teremtést követően történik. A világ azóta sem látott kétszáz háborúmentes évet egyhuzamban. Inkább azt lehet mondani, hogy a világban folyamatos a háború... kevés a béke, rend pedig alig van. Úgy véljük, nagyrészt azért van olyan sok háború, mert túl sok vezető fogad meg rossz tanácsot a nemzetközi problémák megoldási lehetőségeit illetően. Lehet, hogy a politikai túlélés szemszögéből találunk módot arra, hogy békésebb és rendezettebb világot építsünk.

Gyakran mondják, hogy a háború meghaladja a mindennapi politikát, a pártcsatározások fölött áll. Ezzel szemben tény, hogy a háború alapvetően politikai jellegű. Carl von Clausewitz, XIX. századi porosz tábornok fogalmazta meg ezt legjobban: „A háború nem más, mint a politika folytatása más eszközökkel." Mint láttuk, a politika lényege a politikai túlélés.

Georges Clemençeau, aki az I. világháború idején Franciaország elnöke volt, megjegyezte: „A háború túl fontos dolog ahhoz, hogy tábornokokra lehessen bízni." Híres mondás. És igaza volt. A parlamenti politikusokhoz képest a tábornokok elég gyatrán teljesítenek a háborúban. Bár teljesen ellenkezik a józan gondolkodással, de tény, hogy

a katonai diktatúrák élén álló katonatisztek és más katonai múltú autokratikus vezetők sokkal rosszabbul háborúznak, mint a demokratikus kormányok élén álló civilek. Ezért olyan fontos kifejtenünk az ellentmondásos tanácsot, amelyet különböző vezetők kapnak arra vonatkozóan, hogyan és mikor harcoljanak. Kiderül, hogy az autokratáknak és a demokratáknak teljesen más tanácsot kell megfogadniuk. Mivel a háború a belpolitikáról szól, szerintünk úgy érthető meg a legjobban, ha a lecserélhetők és a nélkülözhetetlenek perspektívájába helyezzük, és kiemeljük a nemzeti érdekek és erőegyensúly eszméi közül.

A hadviselés módszertana[145]

Kétezerötszáz évvel ezelőtt Szun-Ce könyvet írt a hadviselés módszertanáról. Bár a tanácsai évszázadokon át nagy hatással voltak vezetőkre, amerikai külpolitikai tanácsadók nem fogadták el a háborúzásról szóló doktrínáit.

Ronald Reagan hadügyminisztere, Caspar Weinberger, George Bush első külügyminisztere, Colin Powell, és Bill Clinton második külügyminisztere, Madeleine Albright is doktrínát fogalmaz meg arról, mikor és hogyan kell az Egyesült Államoknak háborút viselni. És ezek a doktrínák nagyon különböznek Szun-Ce jól bevált tanácsától. Szun-Ce azért szolgált olyan jól sok vezetőt, mert jó tanácsot ad királynak, törzsfőnöknek és zsarnoknak. És kevés kivétellel egészen mostanáig a kis szövetségi rendszer volt a kormányzás jellemző formája. Ám ez rossz politika azoknak, akik nagyobb szövetségnek tartoznak felelősséggel. A demokratikus államok háborúzása a hadviselés nyilvánosságát hangsúlyozza, ahogy annak lennie kell, ha olyan vezetőnek kell tanácsot adni, aki nagy szövetségre támaszkodik. Szun-Ce tanácsai tökéletesek a kis szövetségi vezetőknek. Hasonlítsuk össze, mit tanácsol Szun-Ce és Caspar Weinberger.

Szun-Ce azt tanácsolta uralkodójának, Ho Lunak:

„A gyakorlott tábornok nem toboroz másodszor, és legfeljebb kétszer szállíttat élelmet. A hadüzenet után nem vesztegeti az értékes idejét arra, hogy erősítésre vár, nem fordítja vissza a csapatait friss ellátmányért, hanem késedelem nélkül áttör az ellenség frontvonalán. Az idő nagyon értékes – hogy az ellenség előtt legyen –, és sokkal többet számít, mint a létszámbeli fölény vagy az ellátmányozás gondos kiszámítása… Az ellenség lemészárlására a gyűlölet sarkallja az embereket; az ellenség legyőzéséből származó előny lesz a jutalmuk. Ha területet foglal el az ellenségtől, azt az embereknek kell adományozni, hogy mindenki akarjon harcolni a saját javára."[146]

Szun-Ce álláspontjával ellentétben Caspar Weinberger azt tartja:

Először is az Egyesült Államoknak nem szabad külföldi harcokba csapatokat küldeni, kivéve akkor, ha az adott érintettség vagy alkalom alapvető fontosságú nemzetünk vagy szövetségeseink számára…

Másodszor, ha úgy határozunk, hogy szükséges harcoló egységeket küldenünk egy adott helyzetben, azt teljes lelkesedéssel és a győzelem nyilvánvaló szándékával kell tennünk. Ha nem vagyunk hajlandók rászánni a céljaink eléréséhez szükséges haderőt vagy forrásokat, akkor ne is kezdjünk bele…

Harmadszor, ha úgy döntünk, hogy bevetjük a csapatainkat külföldön, pontosan meghatározott politikai és katonai célt kell megfogalmaznunk. És tudnunk kell, csapataink hogyan fogják megvalósítani ezeket a világosan megfogalmazott célokat. És a csapatokat azért kell odaküldenünk, hogy ezeket a célokat valóban megvalósítsák…

Negyedszer, folyamatosan kell ellenőrizni, hogy céljaink és a megvalósításukra szánt erők – létszámuk, összetételük, megoszlásuk – megfelelő arányban vannak-e, és szükség esetén kiigazításokat kell tennünk. A feltételek és a célok a konfliktusok során szinte mindig változnak. Ha pedig változnak, a harcoló alakulatokkal szembeni követelményeknek is változniuk kell...

Ötödször, mielőtt az Egyesült Államok csapatokat küldene külföldre, megfelelő biztosítékra van szükség, hogy a célt támogatja az amerikai nép és választott képviselőik a Kongresszusban...

Végül, az Egyesült Államok haderejét csak akkor vessük be, ha más megoldás nincs.[147]

Szun-Ce gondolatait így lehetne összefoglalni: (1) a katonai képességek jelentette előny nem olyan fontos a háborúban, mint a gyors cselekvés; (2) a háborúhoz rendelkezésre álló forrásoknak elégnek kell lenniük a rövid hadjáratra, ami nem igényel erősítést vagy további jelentős hazai forrásokat; és (3) a magánjutalmak biztosítása alapvető fontosságú, hogy motiválják a katonákat. Szun-Ce azt mondja, ha az eredetileg kiállított hadsereg elégtelennek bizonyul, vagy többször van szükség utánpótlásra, akkor a parancsnokoknak nincs megfelelő képességük a csatához. Erre az esetre azt javasolja, hogy legjobb feladni a küzdelmet, mintsem azt kockáztatni, hogy kiürítik a kincstárt.

Weinberger doktrínája nem a gyors győzelmet hangsúlyozza, hanem azt, hogy az állam hajlandó legyen költeni a hadviselésre annyit, amennyi a győzelem eléréséhez szükséges, amelyet a Powell-doktrína még jobban kihangsúlyoz. Weinberger és Powell úgy érvel, hogy az Egyesült Államok ne bocsátkozzon olyan háborúba, amelynek megnyeréséhez nem biztosít elég forrást, vagyis amelyben nem eléggé elkötelezett. Weinberger, Powell és Madeleine Albright is arra int, hogy legyenek óvatosak, ha háborúban kockáztatásról kell dönteni. Amint megszületett a döntés, hogy vállalják ezt a kockázatot, akkor ahogy Weinberger (és Powell) is kiemeli, az Egyesült Államoknak készen kell állnia arra, hogy az események függvényében nagyobb hadsereget küldjön, és több anyagi forrást mozgósítson. Háborút csak azzal a meggyőződéssel lehet vívni, hogy az győzelemmel zárul, és az amerikai nép érdekét szolgálja.

Szun-Ce hangsúlyozza, hogy mennyire fontos a hadizsákmány, mint jutalom a katonák lelkesítésére. Weinberger az alapvető nemzeti érdeket, mint közjót emeli ki. Szun-Ce nem tartja említésre méltónak a katonák harci motivációi között azt, hogy érdekeltek-e a háború politikai céljaiban, vagy törődnek-e a közjóval. Erre utal akkor, amikor azt mondja, hogy a katonák „saját javukra" harcolnak.

Szun-Cenek a magánjutalomra és Weinbergernek a nemzeti érdekek védelmére koncentrálása éles választóvonal a kis szövetségi és nagy szövetségi rezsimek között. A mi politikafelfogásunk alapján arra számítunk, hogy azok a vezetők, akik sok nélkülözhetetlen támogatóra támaszkodnak, csak akkor harcolnak, amikor úgy ítélik meg, hogy a győzelem szinte biztos. Más esetekben igyekeznek békés módot találni a nemzetközi konfliktusok megoldására. Ezzel szemben azok a vezetők, akik csak néhány nélkülözhetetlen szövetségesre támaszkodnak, akkor is készek harcolni, ha a győzelmi esélyek nem különösebben jók. A demokratikus vezetők nagyon akarnak győzni, ha a helyzet fokozódik. Az autokraták eleinte nagyon nekibuzdulnak, ám ha a kezdeti lelkesedés nem elég, akkor visszakoznak. Ezek a stratégiák tisztán mutatkoznak, ha az 1967-es hatnapos háború eseményeinek tényeit nézzük.

Keményen kell próbálkozni?

Az egyik oldalon Szíria, Egyiptom (akkor: Egyesült Arab Köztársaság) és Jordánia volt; a másikon Izrael. A háború végére Izrael elfoglalta a Sínai-félszigetet Egyiptomtól, valamint Jeruzsálemet, a Jordán folyó

nyugati partján Hebront, Szíriától pedig a Golán-fennsíkot. Az arab légierőt tönkretették, Egyiptom elfogadta a feltétel nélküli tűzszünetet. Az izraeliek könnyen legyőzték ellenfeleiket. A hagyományos erőegyensúly perspektívájából a háború kimenetele rendkívül meglepőnek tűnhet. A politikai túlélés szempontjából azonban ez előre látható volt.

Ahhoz, hogy megértsük a háborút és azt, hogy a gondolkodásmódunk hogyan magyarázza ezt, először tudnunk kell néhány alapvető tényt a szemben álló felekről. Az arab egyesített haderő létszáma a háború előestéjén 360 000 fő volt, szemben Izrael 75 000 fős seregével, amely a hadra foghatóknak csupán 17 százaléka volt.[148] Az arabok hadművelete a nemzeti katonai költségvetés 61 százalékát kötötte le. Kiindulásként a két adat összehasonlítása is alapvető különbséget jelez a nagy szövetségi és a kis szövetségi kormányok között. Bár az arab oldalon volt a katonák 83 százaléka, egy főre sokkal kevesebbet költöttek, mint az izraeliek.

Ne feledjük, hogy a nagy szövetségi vezetőknek a tömegeknek kedvezően kell politizálniuk. Háborúban ez azt jelenti, hogy a demokratáknak törődniük kell az emberekkel, és persze a katonák is emberek. Bár a háborús konfliktus természetes velejárója, hogy a katonákat veszélynek kell kitenni, a demokraták mindent megtesznek, hogy ezeket a kockázatokat minimálisra csökkentsék. Autokráciákban a katonák politikai szempontból nem fontosak. Az autokraták nem fordítanak anyagi forrásokat a védelmükre.

Az egy katonára jutó költség még nagyobb, mint az a számokból kitűnik. Az izraeli hadsereg, mint a demokráciák hadserege általában, rengeteg pénzt költ olyan felszerelések vásárlására, amelyek védik a katonáikat. A jobb kiképzés és felszerelés lehetővé teszi a demokráciáknak, hogy csökkentsék az egy katonára jutó harci terhelést, így ugyanazt a katonai eredményt úgy érhetik el kevesebb katonával.[149] Az egyiptomi hadsereg tankjai, csapatszállító járművei és egyéb felszerelései gyenge

minőségűek voltak. Inkább magánjutalmakra költötték a pénzt, hogy biztosítsák a tábornokok és ezredesek lojalitását.

Egyiptom akkori elnökét, Gamal Abden Nasszert nem a nép választotta, hanem tábornokok kis csoportja tartotta a hatalomban, akiknek jóléte a Nasszer-rezsim túlélésétől függött. Ezért nem tartozott felelősséggel a feleségeknek és anyáknak, akiknek a szeretteik meghalhatnak. Az izraeli miniszterelnököt anyák és feleségek választják, és ez megmutatkozik a jobb minőségű felszerelésben és a kiképzésben. A demokraták gyakran hangoztatják, hogy a csapatoknak mindent meg kell adni. Ezért volt akkora botrány, hogy az amerikai katonák nem megfelelő páncélozott védelmet kaptak Irakban és Afganisztánban, és miért sietett az Egyesült Államok kiigazítani ezt a hiányosságot annak árán is, hogy egyes járművek annyira elnehezültek, hogy szinte mozgásképteleneké váltak.

Ha belegondolunk ebbe, világossá válhat, hogy a háború megnyerésére irányuló erőfeszítésnek miért volt olyan sok értelme az izraeliek számára, és egyáltalán nem volt értelme az ellenfél számára. Vizsgáljuk meg, miért van az, hogy a demokraták, mint Izrael akkori miniszterelnöke, Lévi Eskól, miért tett meg mindent, hogy megnyerje a háborút, és az autokraták, mint az egyiptomi Nasszer, nem erre törekedett. Látni fogjuk, hogy olyan kis szövetségi autokratáknak, mint Nasszernek, talán több értelme van elveszíteni egy háborút, ha továbbra is fizetni tudja a cimboráit, mint megnyerni a háborút, ha csak azon az áron lehetséges, hogy meg kell kérni a belső kör tagjait, áldozzák fel személyes jutalmaikat.

Kis szövetségi rezsimekben a hadseregnek két alapvető funkciója van. A hatalmon lévőtől távol tartja a belső ellenfeleket, és igyekszik megvédeni a hatalmon levő vezető kormányát a külföldi fenyegetésektől. Nagy szövetségi kormányzás esetén azonban a hadseregnek többnyire csak az utóbbi feladattal kell törődnie. Természetesen előfordulhat, hogy a hadsereget időnként belföldi zavargások elfojtására használják, de

alapvetően az a dolga, hogy a kormány rendszerét védje, nem pedig a kormányt alkotó csoportot. A hadsereg feladatkörében nem szerepel legitim politikai riválisok kiiktatása. Az autokraták természetesen egyetlen riválisukat sem ismerik el legitimnek. Ahhoz pedig, hogy autokráciában a katonák tegyék a dolgukat, mint arra Szun-Ce ékesszólóan felhívja a figyelmet, a katonáknak meg kell kapniuk a jutalmukat. Ha nem kapják meg, előfordulhat, hogy fegyvereiket a vezetés ellen fordítják, amely riválisai távol tartásával bízta meg őket. Ennek tudatában kezdhetjük feltárni, hogyan lehetséges, hogy egy lényegesen nagyobb GDP-t előállító nemzet – Egyiptom 30 millió lakosa 5,3 milliárd dollár GDP-t termelt szemben a mindössze 2,6 millió izraeli által termelt négy milliárddal –, mégis veszít egy kis állammal szemben.

Tételezzük fel, hogy az izraeli állam bevételeinek 10 százalékát magánjutalmazásra fordította, és valószínűleg túlbecsüljük az arányt. Tételezzük fel továbbá, hogy az egyiptomi kormány bevételeinek 10 százalékát fordítja magánjutalmazásra; vagyis többet, mint az izraeliek, és ennek így kell lennie, ahogy azt a nagy és kis szövetségi rendszerek összehasonlításából láttuk. Mennyire kellett értékelniük a győzelmet az izraeli szövetség tagjainak és az egyiptomi szövetség tagjainak ahhoz, hogy úgy érezzék, megéri olyan erősen törekedni rá, hogy pluszpénzt költsenek a háborús erőfeszítésekre?

Az izraeliek érezték, hogy nagy a háború kockázata, ezért az általában frakciókra bomlott parlament 1967 májusában egységkormányt alakított, amely a nemzet elkötelezettségét fejezte ki, hogy megnyerjék a háborút. Tudjuk, hogy a kormány 381 millió dollárt különített el honvédelmi célokra 1967-ben. Ez azt jelenti, hogy ebből 38 millió kerülhetett a kormány győztes szövetségének érdekkörébe. A teljes gazdaság (Egyiptom és Izrael) teljesítményét tekintve ennél is több állhatott rendelkezésre, de most csak az 1967-es katonai költségvetési számokat nézzük, így a valósághoz képest alábecsüljük ezt az összeget. Mivel

Izraelben egységkormány volt, valószínű, hogy az izraeli győztes szövetség nagy volt, de tegyük fel, hogy a kormánynak csak a lakosság 25 százalékának a támogatására volt szüksége ahhoz, hogy fennmaradjon. Így a győztes szövetség létszámát nagyjából 650 000 főnek vehetjük. Ebből következik, hogy az izraeli katonai költségvetési keretből magánjutalmakra rendelkezésre álló összeg átlagosan 60 dollár/fő (381 millió katonai kiadásokra x 10% magánjutalmakra/650 000 szövetségi tag = 58,62 dollár támogatónként).

Az izraeli szövetség minden tagja választhatott: a magánjutalmat akarja, vagy úgy dönt, hogy a pénzt fordítsák hadikiadásokra. Ha a pénzt hadikiadásokra fordítják, az nyilván növeli a győzelem esélyét, ami elég vonzó közjó ahhoz képest, hogy eltegyék a kis magánjutalmat. Nyilvánvaló, hogy a 650 000 izraeli nagyobb értéket tulajdonít a katonai győzelemnek, mint 60 dollárnak!

Hasonlítsuk össze ezt a számítást azzal, amelyet az egyiptomiak végezhettek el Nasszer győztes szövetségében. Néhány évvel ezelőtt felmérést végeztünk, amelyben szakértőket kérdeztünk meg, mekkora lehet 1955-től 2008-og hatalmon lévő számos kormány győztes szövetsége. Az Egyiptomról megkérdezett szakértők 1967-re vonatkozóan minimum 8, maximum 65 bennfentesre becsülték. Szerintünk a szakértők ezt alulbecsülték, ezért ismét az óvatos becslés módszerét választva 1000 katonatiszttel és magas rangú köztisztviselővel számolunk. Még ezzel az óvatos becsléssel is 150 000 dollár magánjutalom jut a szövetség minden egyes tagjára (500 millió katonai kiadásokra x 30% magánjutalmakra/1000 szövetségi tag = 150 000 dollár támogatónként), ha a katonai költségvetés magánjutalmakra fordítható részét megkapják, ahelyett, hogy összehangolt erőfeszítéssel a hadi kiadásokba forgatnák. Míg az izraeli szövetség tagjainak csak 60 dollárt jelentett az áldozat, hogy hazájukat segítsék a háború megnyerésére, az egyiptomi szövetség tagjainak 150 000 dollár magánbevételről kellett volna lemondani.

Nyilvánvaló, hogy Nasszer elvesztette volna számos nélkülözhetetlen támogatását, ha elvette volna tőlük a fejenkénti 150 000 dollárt, és a pénzt inkább a hadikiadásokra fordította volna. Ha cimborái rovására igyekezett volna megnyerni a háborút, valójában annak esélyét növelte volna, hogy a hatalmát katonai puccsal megdöntik. Támogatóinak saját 150 000 dolláros jutalmuk rovására kellett volna többre értékelni a győzelmet. Lévi Eskólnak nem kellett ilyen problémával szembenéznie. Támogatói valószínűleg többre becsülték a győzelmet 58,62 dollárnál.

Izrael a hatnapos háborút nem csak Egyiptom ellen vívta. Szíria és Jordánia is részt vett benne. A győzelem logikája itt is ugyanaz. Mint Ryszard Kapuściński leírja, Izrael egyszerűen többet tett a győzelemért:

> Miért vesztették el az arabok az 1967-es háborút? Sok szó esett már erről. Mondtak olyat, hogy Izrael azért győzött, mert a zsidók bátrak, az arabok pedig gyávák. A zsidók intelligensek, az arabok primitívek. Az izraelieknek jobb fegyvereik vannak, mint az araboknak. Ez mind nem igaz! Az arabok is intelligensek, bátrak és jó fegyvereik vannak. A különbség másban rejlik – a háborúhoz való hozzáállásban, a háborúval kapcsolatos eltérő elméletekben. Izraelben mindenki részt vesz a háborúban, de az arab országokban csak a hadsereg. Ha háború tör ki, Izraelben mindenki a frontra megy, a civil élet megáll. 1967-ben Szíriában sokan csak akkor tudták meg, hogy háború volt, amikor már véget ért. Pedig Szíria a legfontosabb stratégiai területét, a Golán-fennsíkot vesztette el abban a háborúban. Azon a napon, abban az órában, amikor Szíria elvesztette a Golán-fennsíkot, Damaszkuszban – a Golán-fennsíktól húsz kilométerre – a kávéházak teraszain emberek ültek, mások sétálgattak és azon aggódtak, találnak-e szabad asztalt. Az 1967-es háborúban Szíria kevesebb, mint 100 katonát vesztett. Egy évvel korábban a damaszkuszi palotaforradalomban 200 ember halt meg. Kétszer annyian halnak meg egy politikai csatározásban, mint az ország egyik fontos területéért vívott harcban, amely területet elvesztésével a főváros az ellenség lőtávolába kerül.[150]

Kapuściński számai nem pontosak, mert körülbelül 2500 szíriai katona halt meg a hatnapos háborúban; de az érvelése helyes. Az autokraták nem pocsékolják az értékes erőforrásokat a csatatéren. A jól felszerelt elit csapatok az ő felfogásukban arra valók, hogy a belföldi ellenzéket szétzúzzák, nem pedig arra, hogy céltudatos ellenség ellen harcoljanak. A szíriai elnök, Háfez al-Asszad így gondolkodott. 1982 februárjában 12 000 katonát küldött Hama városának ostromára, hogy leverje egy konzervatív vallási csoport, a Muzulmán Testvériség lázadását. Háromheti ágyúzást követően a város romokban állt, több ezer civilt mészároltak le.

A demokráciák különleges helyzetekben mindent megtesznek, ám gyakran nincs is erre szükség. A demokráciák híresek arról, hogy a gyengébb államokat zaklatják, ha azonban méltó ellenféllel találják magukat szembe, akkor tárgyalnak vele. Így az Egyesült Államok is kész olyan kisebb ellenségek ellen harcolni, mint Grenada, Panama, a Dominikai Köztársaság, és sok demokrácia úgy terjeszti ki befolyását a világban, hogy gyarmatosítja a gyengéket. Ám a Szovjetunió esetében az Egyesült Államok és demokratikus NATO-szövetségesei tárgyalásokat folytattak, akár Kubáról volt szó, akár európai kérdésekről vagy a világ más területeiről. A hidegháború éppen azért volt hideg, mert az Egyesült Államok, mint nagykoalíciós rezsim hatalmas erőfeszítései ellenére sem lehetett biztos a győzelemben. Ha a plusz erőfeszítések valószínűvé teszik a győzelmet, mint az Irak lerohanásának esetében történt, a demokraták megtesznek minden tőlük telhetőt.

Sajnálatos módon előfordul, hogy a tárgyalások nem vezetnek eredményre. Ez a helyzet állt elő Nagy-Britannia és Franciaország esetében, amikor a II. világháborút megelőzően igyekeztek békés úton megegyezni

Hitlerrel. Beleegyeztek, hogy Németország elfoglalja Ausztriát és Csehszlovákia németek lakta részeit. Nagy-Britannia még akkor sem akart hadat üzenni Németországnak, amikor az Lengyelországot is megtámadta. Ám Hitler élettértörekvése határtalan volt. Így Nagy-Britannia és Franciaország kénytelen volt kemény harcot folytatni, amelyben Nagy-Britannia különösen nagy áldozatokat hozott. Ezzel szemben Németország csak a háború későbbi szakaszában állította át gazdaságát teljes mértékben a hadigazdaságra, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a kormány túlélése – és személyes túlélésük is – a tét.

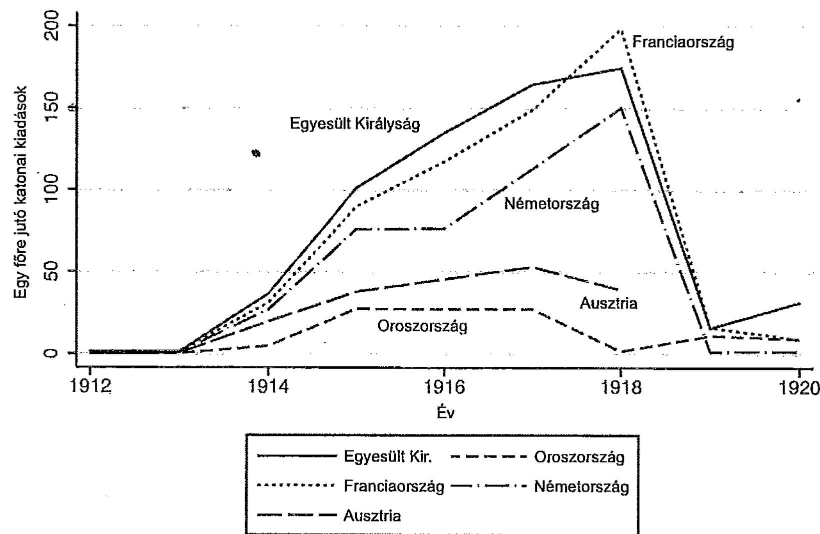
Néha a harc sokkal keményebb, mint azt korábban gondolták. Az Egyesült Államok haderejének bevetése Vietnamban, Irakban és Afganisztánban jó példa erre. Ilyen nehéz esetekben a demokráciák még erősebben igyekeznek elérni a célt. Vietnamban az Egyesült Államok többször is átértékelte a győzelemhez szükséges forrásokat, mielőtt tárgyalásos úton megállapodtak Észak-Vietnammal, amely egyezményt persze az amerikaiak kivonulása után egy évvel a vietnamiak felrúgtak. Irakban és Afganisztánban további erősítéseket kellett küldeni a célok elérése érdekében. Vagyis az Egyesült Államok inkább Weinberger javaslatait fogadta el Szun-Ce jól bevált tanácsai helyett. Az autokratikus vezetők vonakodnak további forrásokat biztosítani a háborús erőfeszítésekre, akkor is, ha a győzelem elérése azt kívánná. Tudják, hogy sorsuk inkább függ a szövetség tagjainak lojalitásától, mint a hadisikerektől.

Az I. világháború eseményein kiválóan be lehet mutatni ezeknek az alapelveknek a működését. A háború okai bonyolultak és vitatottak, ezért inkább az eseményekre koncentrálunk. A háború Ausztria és Szerbia közötti vitaként robbant ki, miután szerb nacionalisták 1914 júniusában megölték Ferenc Ferdinánd trónörököst. Amikor az Osztrák–Magyar Monarchia háborúval fenyegetőzött, Szerbia szövetségese, Oroszország is bekapcsolódott. Ez ahhoz vezetett, hogy belépett a háborúba Németország, mint Ausztria szövetségese. Az Oroszország elleni

háború azt jelentette, hogy szövetségese, Franciaország ellen is hadba kell lépni, ezért a németek villámháborút indítottak Franciaország ellen abban a reményben, hogy olyan gyors győzelmet arathatnak, mint 1871-ben. Franciaországot Belgiumon keresztül támadták meg, és mivel a britek elkötelezték magukat Belgium függetlenségének védelmére, így Nagy-Britannia is belépett a háborúba a szövetségesei oldalán.

Elég bonyolult helyzet! Bár sok ország vett részt bene, a háború alapvetően a központi hatalmak, vagyis Ausztria és Németország, valamint a szövetségesek: Franciaország, Oroszország és Nagy-Britannia között zajlott. Látványos kezdet után – a háborúval kapcsolatban az a híres kijelentés hangzott el, hogy karácsonyra már vége is lesz – a konfliktus terjedése megállt, és a nyugati fronton lövészárok-háború lett belőle. Oroszország 1917 végén, a bolsevik forradalom után kilépett a háborúból. Ezzel hatalmas nyugati területeket vesztett, de Lenin, a politika zsenije tudta, hogy bölcsebb dolog megőrizni a forrásokat, hogy a támogatókat fizetni tudja, mintsem folytatni a harcot. Az Egyesült Államok 1917 végén a szövetségesek oldalán kapcsolódott be a háborúba.[151] A fegyverszünetet 1918 tizenegyedik hónapja tizenegyedik napjának tizenegyedik órájában írták alá.

A 9.1. ábra a fő hadviselő felek egy főre jutó hadikiadásait mutatja.[152] Egy főre vetítve Oroszország költött a legkevesebbet. Az érintett országok közül csak Nagy-Britannia és Franciaország volt demokratikus rendszerű. A háború kitörése, 1914 után minden ország megnövelte katonai kiadásait. Ám 1915 után az autokratikus államok nem növelték erőfeszítéseiket nagyobb mértékben, és kiadásaik az elhúzódó háborúban azonos szinten maradtak. A németek költségráfordítása 1917-ben ismét nő, amikor nyilvánvalóvá válik, hogy a vereség a német kormány leváltásával járhat. Ezzel szemben az autokráciák, például Ausztria és Oroszország szerény hadikiadásai mellett a demokráciák addig növelték anyagi ráfordításaikat, amíg a győzelmet el nem érték.

9.1. ábra – Az I. világháború katonai kiadásai

Szun-Ce az uralkodónak adott tanácsával előrejelzi az autokrata országoknak az I. világháborúban folytatott taktikáját: nem tettek nagy erőfeszítéseket a győzelem érdekében. Ugyanebben a háborúban a demokratikus hatalmak mintha összehangoltan előre látták volna, amit Caspar Weinberger és sok más amerikai tanácsadó mondott az amerikai elnököknek: ha elsőre nem sikerül győzni, újra kell próbálkozni.

Háborúzás esetén az államforma legalább annyit számít, mint az erőegyensúly. A demokráciák hajlandósága, hogy még erősebben próbálkozzanak, nagyon sokat megmagyaráz abból, hogy a látszólag gyengébb demokráciák miért győznek le látszólag erősebb autokráciákat. Az Egyesült Államok egykor gyenge nemzet volt. És a mexikói–amerikai háborúban (1846–1848) legyőzte a sokkal nagyobb, jobban képzett és kedvezőbb helyzetben lévő mexikói hadsereget. A kis Velencei Köztársaság több mint ezer évig fennmaradt, mígnem Napóleon csapatai 1797-ben legyőzték. Kis területe és korlátozott forrásai ellenére a középkorban végig erősebb ellenfelekkel küzdött. Nagyon fontos szerepet játszott

a negyedik keresztes háborúban, amely Konstantinápoly kirabolásához vezetett, és Velence ekkor nagyot szakított magának a Bizánci Birodalom gazdagságából. Bismark kisebb, ám demokratikus Poroszországa legyőzte a nagyobb – és sokkal kedvezőbb helyzetben lévő – osztrák monarchiát 1866-ban a héthetes háborúban. Poroszország ezután legyőzte Louis Napóleon francia csapatait az 1870–1871-es francia–porosz háborúban. És mint láttuk, a kis Izrael ismételten legyőzte nagyobb szomszédait. A történelem tele van olyan történetekkel, hogy a demokratikus Dávidok legyőzik az autokratikus Góliátokat.

Harc a túlélésért

Az autokraták és a demokraták bizonyos szinten mind ugyanazért harcolnak: a hatalomban maradásért. Egy másik szinten azonban más-más dolog motiválja őket küzdelemre. Demokraták gyakrabban harcolnak, ha a politikai engedmények megszerzésére irányuló minden más kísérlet eredménytelen. Ezzel szemben az autokraták gyakrabban harcolnak ad hoc jelleggel, terület, rabszolgák, kincs megszerzéséért.

Ennek fontos következményei vannak. Mint Szun-Ce megjegyezte, az autokraták jellemzően magukhoz ragadják, amit magukhoz tudnak ragadni. A demokraták azonban akkor harcolnak, ha stratégiai, politikai aggodalmaik vannak, akár a hazájukhoz közeli vagy távolabbi területek vonatkozásában. Ezen túlmenően, ha a demokraták diadalmaskodnak egy konfliktushelyzetben, valószínűleg a területen maradnak, és gondoskodnak róla, hogy a megkötött megállapodásokat végrehajtsák. Ez gyakran azt jelentheti, hogy el kell távolítani a hatalomból a legyőzött ellenfelet, és bábkormányt kell hatalomra emelni, amely az érdekeiknek megfelelő politikát folytat.[153]

Visszagondolva a külföldi segélyekről szóló eszmefuttatásunkra kimondhatjuk, hogy a háború a demokraták számára olyan eszköz,

amellyel el lehet érni olyan célokat, amelyeket különben segélyezéssel érhetnének el. A segélyezéssel politikai engedményeket vesznek; a háborúval ezeket kikényszerítik. Ez egyben azt jelenti, hogy a demokraták bármennyire szeretnék az otthoniaknak tetsző politikát folytatni, szívesebben látnak hatalmon engedelmes diktátort (nyilván valami látszatdemokráciával, például olyan választásokat tartsanak, amelyek a demokraták által kívánt eredményt hozzák), mint hogy szerencsét próbáljanak egy olyan demokrata vezetővel, aki elszámolással tartozik saját választópolgárainak.

Az elgondolás, hogy a demokraták és az autokraták is a saját politikai túlélésükért küzdenek, szörnyen cinikusnak tűnhet, sőt, néha egyenesen sértő. A bizonyítékok azonban arra utalnak, hogy kicsiben és nagyban is így működik a világpolitika. Gyanúnkat az első öbölháború történései igazolják.

1990 előtt Irak és Kuvait kapcsolata meglehetősen feszült volt. Irak azt állította, hogy a hatékony olajexportáló kapacitással rendelkező Kuvait iraki területek alól termel ki olajat. Számtalan alkalommal követelt kártérítést, és fenyegetett megszállással. Szaddám Huszein félreértelmezte az Egyesült Államok elnöke, George Bush üzeneteit (korábban az USA ilyen fenyegetések esetén hadihajókat vezényelt a Perzsa-öbölbe, de olyan kijelentések is elhangzottak, hogy az Egyesült Államoknak nincs köze ahhoz, hogy Irak kormánya mit tesz Kuvaitban), és az iraki erők 1990 augusztusában lerohanták és megszállták Kuvaitot. Szaddám célja az volt, hogy kiaknázza a városállam olajkincsét saját maga és cimborái javára; nagyon tipikus autokrata háborús cél. A korábban nem egyértelmű jelzések ellenére az Egyesült Államok mégsem hunyt szemet az eset fölött: Bush elnök nemzetközi szövetséget szervezett, és 1991 januárjában megindították a Sivatagi Vihar hadműveletet az iraki hadsereg kiűzésére.

A felek célja és megnyilvánulásai az első öbölháborúban nagymértékben különbözőek voltak. Huszein indítékaival ellentétben Bush elnöknek nem volt szándékában az olajkincs megkaparintása, hogy cimboráit gazdagítsa. A cél az volt, hogy stabilitást teremtsen a Közel-Keleten, és visszaállítsa a megbízható, folyamatos olajszállításokat. A háború ellen tiltakozók mantrája az volt, hogy „Olajért ne vért adjunk". Fölösleges volna tagadni, hogy az energiapolitika fontos, ha nem a legfontosabb tényező volt az Egyesült Államok közel-keleti politikájában, de egyáltalán nem arról volt szó, hogy katonák életét áldoznák fel az olajvagyonért. A cél az volt, hogy biztosítsák a szállítások folyamatosságát; az energia a világgazdaság működéséhez elengedhetetlenül szükséges. Nem magánhaszon, hanem a gazdasági stabilitás volt a szövetség célja. Tény, hogy az amerikai és más országok katonái is életüket vesztették, bár az áldozatok száma alacsony volt. Összesen 956 600 külföldi katona vett részt az iraki hadműveletben, a halálos áldozatok száma 358 volt, közel fele nem harci cselekmény következtében, hanem balesetben halt meg. Ezzel szemben az iraki oldalon több tízezer halálos áldozat volt. A koalíciós erők okozta veszteségek engedményre kényszerítették Szaddám Huszeint, nem zsákmányt szereztek tőle.

Az első öbölháború vezénylése is beleillik abba a sémába, amelyet a politikai túlélés szemlélete sugall. Az Egyesült Államok előbb tárgyalásokkal próbálta távozásra bírni az iraki erőket. Amikor a tárgyalások nem vezettek eredményre, az Egyesült Államok hatalmas erejű szövetséget szervezett; magasan képzett katonák és kiváló felszereltségű csapatok álltak a szövetségesek rendelkezésére. Szaddám Huszeinnek is voltak elit csapatai, például a Köztársasági Gárda, amelyek talán megközelítették a szövetséges erők csapatainak kiképzettségét és képességeit. De az elit gárda nem csapott össze a koalíciós erőkkel; Szaddám nem vetette be őket, hogy inkább őt védjék, mint Irakot. A koalíciós erők ellen újoncokat és gyenge felszereléssel ellátott egységeket küldött. Sok egység szenvedett súlyos veszteségeket.

Mivel azzal a lehetőséggel kellett szembenéznie, hogy a szövetséges erők behatolnak Bagdadba, és letaszítják a hatalomból, Szaddám

Huszein február 28-án elfogadta a harcok beszüntetésének feltételeit. Az Egyesült Államok továbbra is csapatokat állomásoztatott az Öböl mentén, hogy biztosítsa, Szaddám valóban teljesíti az általa vállalt feltételeket. Ám a repülési tilalmi zóna, a diplomáciai elszigeteltség, a gazdasági szankció nem akadályozta Szaddámot abban, hogy folyamatosan megszegje a szerződést. Belpolitikailag is túlélte a háborút. A katonai vereség után az iraki lakosság számos csoportja, köztük délen a síiták, északon a kurdok fellázadtak. Sajnos Huszein megtartotta legjobb csapatait, és elég forrása maradt, hogy továbbra is megvásárolja lojalitásukat. A felkelések elnyomása során több tízezer embert öltek meg, százezrek kényszerültek elhagyni lakóhelyüket. Szaddám egészen a második öbölháborúig, 2003-ig hatalomban maradt, amikor az Egyesült Államok végül eltávolította.

Nem Huszein volt az egyetlen vezető, aki a túlélést és a gazdagodást a harcban való helytállás elé helyezte. A diktátorok azért szeretnének háborúkat nyerni, hogy azzal további gazdagságot szerezzenek, de a posztjuk megtartását előbbre valónak tartják. Mengisztu Hailé Mariam, aki 1974-ben került hatalomra, amikor megdöntötte az etióp császár, Hailé Szelasszié hatalmát, a kommunizmus eszméjét választotta és ezért bőségesen jutalmazta őt a Szovjetunió. Tizennégy év alatt a szovjetek körülbelül kilencmilliárd dollár értékű javakat juttattak neki, többnyire katonai segély formájában, amivel a függetlenséget akaró eritreai lázadók ellen harcolhatott. Hiába volt ez a sok pénz, az Eritrea elleni harc nem haladt jól. Mengisztut jobban érdekelte a szovjet pénz abból a szempontból, hogy az őt gazdagítsa, és a politikai túlélését biztosítsa, minthogy sikeres háborút folytasson. Az nyilvánvaló, hogy nem törődött katonái jólétével. Michela Wrong azt írja, hogy a szovjetek végül rájöttek, hogy Mengisztu harci elkötelezettsége nem olyan, amilyennek lennie kellene: „Folyamatosan azt mondogatta, ha segítünk neki, elérheti ezt a katonai sikert – idézi fel keserűen Anatolij Adamisin. – Emlékszem, hogyan mondta könnyes szemmel: Ha az utolsó ingünket el

kell adni, akkor is visszafizetjük ezt a pénzt. Mi, etiópiaiak büszke nép vagyunk, megadjuk a tartozásainkat. – Visszatekintve úgy érzem, hogy gyűlölöm. Mert azt hittem, az számít neki, mi a legjobb az országnak. Pedig csak a saját túlélése számított neki."[154]

Mengisztu Hailé Mariam számára sajnálatos módon a Szovjetunió felbomlása azt jelentette, hogy ő sem fért már hozzá a húsos fazékhoz. A szovjetek 1989-ben távoztak az országból. Mengisztunak új pénzforrásra volt szüksége. A helyzetet úgy akarta megmenteni, hogy elhatározta, vérdíjat próbál szedni az Egyesült Államoktól és Izraeltől azzal, hogy pénzért és katonai segítségért eladja nekik az etiópiai zsidókat (falasákat). A falasák évezredekkel korábban még Észak-Afrikában éltek, i. e. 586-ban megmenekültek a babiloni fogságtól. Ezeknek az embereknek az áttelepítésére az Egyesült Államok állítólag 20 millió, Izrael 58 millió (végül csak 35 millió) dollárt fizetett. Miután a pénzt átutalták, a megmentett falasák letelepedtek Izraelben.[155] Ez a vérdíj nem volt elég arra, hogy megvásárolja támogatói lojalitását. Nagyon távol volt attól az összegtől, amelyet a szovjetek évente fizettek. Amikor a hadsereg összeomlott a sokkal gyengébb eritreai haderő előtt, Mengisztu elmenekült; Zimbabwében él, luxuskörülmények között ötven egykori emberével és családtagjával.

Ki éli túl a háborút?

A demokraták sokkal érzékenyebbek a háború kimenetelére, mint az autokraták.[156] Ami azt illeti, még a háborús győzelem sem garantálja a hadat viselt demokrata vezető túlélését. Például George Bush elnök tizennyolc hónappal azután, hogy legyőzték Szaddám Huszeint a 80 százaléknál is magasabb népszerűségi index ellenére is vesztett az elnökválasztáson Bill Clinton ellen 1992-ben. Hasonlóképpen a brit szavazók is leszavazták Winston Churchillt közvetlenül a II. világháború után,

hiába volt nagyon tehetséges vezető. Bár egyáltalán nem garanciája a politikai túlélésnek, a katonai győzelem nyilvánvalóan segíthet. Margaret Thatcher brit miniszterelnök karrierje fordulatot vett, miután 1982-ben a Falkland-szigeteki háborúban legyőzték Argentínát. Gazdasági reformjai és a szakszervezetekkel való konfrontációja recesszióhoz és magas munkanélküliséghez vezetett. A háború előtt nagyon népszerűtlen volt. 1981 végén a népszerűségi mutatója 25 százalékon állt. A háború után ez felment 50 százalékra, és egy évvel később meggyőző fölénnyel nyerte a választást, ami tizennyolc hónappal korábban még gyakorlatilag lehetetlennek látszott.

A katonai siker segít a demokratáknak megtartani a hatalmat, míg a vereség szinte biztosan a leváltásukhoz vezet. Johnson elnök karrierje végét jelentette, hogy nem sikerült győznie a vietnami háborúban. Joseph Laniel francia miniszterelnök kormánya megbukott, miután a franciák 1954-ben vereséget szenvedtek a Dien Bien Phu közelében vívott csatában. Anthony Eden brit külügyminisztert lemondásra kényszerítették Nagy-Britannia 1956-os katasztrofális szuezi inváziója után.

Az autokraták sokkal kevésbé érzékenyek a vereségre. Annak ellenére, hogy vereséget szenvedett az első öbölháborúban, és a költséges iraki–iráni háborúban (1980–1988) sem ért el sikereket, de ennek ellenére Szaddám Huszein négy amerikai elnököt élt túl hivatalában (Carter, Reagan, Bush és Clinton). Csak a második öbölháborúban elszenvedett veresége miatt vesztette el hivatalát, mivel a háborúnak pedig éppen az volt a célja, hogy letaszítsák a hatalomból. Hacsak nem olyan demokrácia győzi le őket, amely politikai engedményeket akar, az autokraták általában túlélik a katonai vereséget, feltéve, ha megőrzik forrásaikat. Az autokraták azt is túlélhetik, ha a katonai vereség nagy veszteségekkel jár. Ezzel ellentétben a demokratákat győzelem esetén is leválthatják, ha a győzelem sok katona életébe került. Valószínűleg ez az oka, hogy a demokraták sokkal többet tesznek a katonák védelmében, mint az autokraták.

Hermann Göring, Hitler helyettese a náci Németországban jól tudta, hogy az emberek harcolnak, de a vezetők robbantják ki a háborúkat:

> A *nép* természetesen nem akar háborút... azonban az ország politikáját a vezetők szabják meg; az embereket pedig roppant egyszerű belevinni a dologba, akár demokrácia van, akár fasiszta diktatúra; parlamentáris rendszer vagy kommunista diktatúra... Csak azt kell mondani a népnek, hogy megtámadják az országot, aztán meg kell vádolni a pacifistákat, hogy nincs bennük hazafias érzés, és veszélybe sodorják a hazát. Ez a módszer minden országban egyaránt hatásos.[157]

Göringnek igaza van. Egy vezető felvonultathat csapatokat, és a demokráciában élők hajlamosak rögtön a zászló alá állni. Ám a demokraták nem teszik ki meggondolatlanul veszélynek a katonákat. És ha mégis megteszik, sokkal jobban igyekeznek védeni őket. A katonák életének értéke lényegesen más kis és nagy szövetségi rendszerekben. A szomorú igazság illusztrálására összehasonlítottunk két konfliktust, amelyek Afrikában történtek néhány év különbséggel.

Az Egyesült Államok hadserege a „katonát nem hagyunk hátra" alapelv szerint működik. Ennek az alapelvnek az érvényesülését mutatja be Ridley Scott 2001-ben bemutatott filmje, *A Sólyom végveszélyben*, amely az 1993. október 3–4-én Mogadisuban történteket mutatja be. Az amerikai csapatok ENSZ humanitárius misszió keretében hatoltak be a városba. 1993-ban Szomália államként összeomlott. 1969 és 1991 között az országot Sziad Barré vezette, aki tudta, hogy a politikát mindig alá kell rendelni a túlélésnek. Barré kereken kimondta: „Nem hiszek sem az iszlámban, sem a szocializmusban, sem a törzsi életben, sem a szomáliai nacionalizmusban, sem a pánafrikai unióban. Az ideológia, amely mellett elköteleztem magam, a politikai túlélés ideológiája."[158] Ez a hozzáállás lehetővé tette számára, hogy sikeresen túléljen a posztján

huszonkét évet; majd az Afrika szarva országaiban dúló sok polgárháború egyike eltávolította hivatalából. Távozása után Szomália irányítása megoszlott a törzsi vezetők között, akiknek milíciái terrorizálták az embereket. Mohamed Farrah Aideed, a Habar Gidir klán feje volt az egyik legerősebb csoport vezetője. Aideed erősen ellenezte az Egyesült Államok szomáliai jelenlétét, mert úgy hitte, hogy az amerikaiak az ellenségeit támogatják. Számos próbálkozás ellenére sem sikerült elfogni vagy megölni Aideedet; akkor az Egyesült Államok hírszerzési forrásokból arról értesült, hogy Aideed és vezetőtársai egy bizonyos házban találkoznak. Az amerikaiak terve az volt, hogy helikopterrel elit csapatokat juttatnak az épülethez, elfogják a Habar Gidir klán vezetőit, és katonai konvojjal jutnak ki a területről.

Sajnálatos módon a küldetés nem sikerült. Két Black Hawk helikopter zuhant le, másik kettő megsérült. Több ezer szomáliai vonult az utcákra, barikádokat emeltek, a konvoj csapdába került. A helikopterek személyzete és a konvoj számos tagja egész éjjel ebben a szorult helyzetben maradt, és csak másnap lehetett kimenteni őket. Bár az akció nem sikerült, az amerikaiak mindig védeni igyekeztek a katonáikat. Ezért az Egyesült Államok csapatokat küldött a lezuhant helikopterek személyzetének megmentésére. Ezt teljesen természetesnek vesszük, de az autokraták nem így viselkednek; az Afrika szarván levő Etiópia és Eritrea konfliktusa jól szemlélteti ezt.

Az afabeti csata (1988. március 17–20.) fontos fordulópont volt az évtizedes harcban, amelynek során Eritrea az Etiópiától való függetlenségét igyekezett kivívni. Mint említettük, Etiópiának hatalmas hadereje volt, körülbelül 500 000 katona, akiket szovjet katonai segélyből jól felfegyvereztek. Ezzel szemben az eritreaiaknak szinte csak olyan felszerelésük volt, amelyet az etiópiaiaktól zsákmányoltak.

A szokásos gerillataktikával szakítva az eritreai lázadó erők (Eritreai Népi Felszabadítási Front, EPLF) elhatározta, hogy szembeszáll az etiópiai hadsereggel. Az etiópiaiak tizenhat órán át komoly ellenállást

tanúsítottak. AZ EPLF parancsnokát, Mesfint többször felszólították, hogy vonuljon vissza, de kitartott, és tovább támadott. Az etiópiai parancsnokok végül úgy döntöttek, hogy visszavonulnak a közeli helyőrségi városba, Afabetbe; ebből a célból hetven járműből álló konvojt állítottak össze, amelynek útvonala az Ad Shirum-hágón át vezetett. Az etiópiaiak csodálkoztak, amikor a szorosban az EPLF egyik tankja kilőtt egy teherautót a konvoj elejéről.

Az etiópok azért aggódtak, hogy a nehézfegyverzetük ne kerüljön az ellenség kezére. Szerencséjükre jelentős légierejük volt. Ám a légierő nem azon igyekezett, hogy csapdába került honfitársaikat és katonatársaikat mentsék, hanem kétórás bombázással mindent elpusztítottak. Az etiópok mottója: ne maradjon működő tank. Mint egy etióp tábornok megfogalmazta: „Ha elvesztünk egy területet, jobb, ha megsemmisítjük a felszerelést; ez a háború alapelve. Ha nem lehet a felszerelést elválasztani az emberektől, akkor együtt bombázzuk őket."[159]

Valószínűleg kevesen hallottak erről a csatáról, amelyben az etiópiai halottak száma elérhette a 18 000 főt. Ezzel szemben nagyon sok amerikainak van tudomása arról a katasztrofális stratégiai hibáról, amelyben 13 katona életéért az amerikai hadsereg körülbelül 1000 szomáliai harcost ölt meg.

Demokráciák közötti béke

A demokráciák alig (egyesek szerint sohasem) háborúznak egymással. Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy békeszeretők. Egyáltalán nem vonakodnak attól, hogy más államok ellen háborút viseljenek. Ám a demokráciák közötti hallgatólagos béke némi fogalmat adhat arról, hogy miként lehetne a világ békésebb hely, és miért olyan nehéz ezt elérni.

A demokratikus vezetőknek politikai sikert kell felmutatniuk, különben leváltják őket a hivatalukból. Ezért csak akkor háborúznak, ha

van esélyük nyerni. Természetesen előfordulhat, hogy nincs igazuk, amely esetben visszakoznak, és igyekeznek az egészet a maguk javára fordítani. Pontosan ez történt Vietnamban, ahol az Egyesült Államok nagy haderőt és hatalmas pénzösszegeket vetett be, teljesen hiába. Csak hosszú évek költséges hadakozása után próbált az USA béketárgyalásokat folytatni, amelyeknek az lett az eredménye, hogy a végén egész Vietnam az észak-vietnami rezsim ellenőrzése alá került.

Ha elméletünk igaz, soha nem fordul elő, hogy két nagy szövetségi rendszerű rezsim egymás ellen támad. Érvelésünk szerint a demokraták csak akkor támadnak, ha szinte biztosak a saját győzelmükben. De hogyan lehet biztos a győzelemben mindkét fél? Mint láttuk, az autokratáknak nem kell azt hinniük, hogy esélyük van a győzelemre. Készek nagy kockázatot vállalni, mert jó okuk van azt hinni, hogy a vereség személyes következményei nem olyan rosszak a számukra, mint annak a következményei, ha nem fizetik meg nélkülözhetetlen támogatóik kis létszámú csoportját. Ha a politikai túlélés logikáját követjük, nyilván felismerjük, hogy attól, hogy két demokratikus állam között a háború kevésbé valószínű, nem jelenti azt, hogy nem gyakorolnak nyomást egymásra. A nagy szövetségi rendszerek nyilvánvalóan felkészültek arra, hogy az egyik erőszakot alkalmazhat a másik ellen. De hogyan működik ez?

Amíg a nagy szövetségi vezetők úgy gondolják, hogy a vita nem fajul háborús konfliktussá, az ellenfelét visszalépésre kényszerítheti, vagy ő léphet vissza. Ha úgy ítéli meg, hogy a másik fél kész harcolni, és az ő győzelmi esélye kicsi, tárgyalásokat folytathat. Tételezzük fel, hogy a vitában álló két fél nagy szövetségtől függő demokrácia. A nagy szövetségi politika logikája szerint nagy szövetségi állam csak akkor támad meg másik nagy szövetségi államot, ha a cél állam elég gyenge ahhoz, hogy inkább a tárgyalásos megoldást válassza, mintsem a harcot. Mivel a megtámadott demokratikus állam is minden erejével a győzelemre törekszik, a kezdeményező demokráciának nagyon nagy katonai erőfölényre van szüksége, vagy egészen biztosnak kell lennie abban, hogy a rivális anyagi forrásai elégtelenek, nem hiheti joggal azt, hogy esélye lehet a győzelemre. Tehát a támadó demokráciának biztosnak kell lennie abban, hogy a megtámadott demokrácia nem biztos a győzelemben; ez rendkívül fontos, ha két demokrácia közvetlen katonai konfliktusba kerül egymással.[160] Ez a magyarázata annak, hogy az Egyesült Államok nagyon gyenge demokratikus riválisokat támadott meg, például Lyndon Johnson elnök 1965-ben katonai erővel buktatta meg Juan Bosch demokratikusan megválasztott rezsimjét a Dominikai Köztársaságban, ezért támadta meg Franciaország 1923-ban a weimari Németországot, és még sorolhatnánk a példákat.

Tény, hogy a demokráciák nem harcolnak egymással. A nagy demokráciák inkább kis ellenfelet választanak, akár demokratikus az illető ország, akár nem, azzal az elvárással, hogy az illető ország nem támad vissza, vagy nem nagyon tanúsít ellenállást. Ez lehet a magyarázata annak, hogy demokráciák birodalmi és gyarmati terjeszkedést folytattak gyenge ellenfelek ellen, akiknek kevés reményük volt, hogy meg tudják védeni magukat.

Egyáltalán nem újdonság a demokratikus államoknak az a hozzáállása, hogy gyenge ellenfeleket választanak. Ha megnézzük az elmúlt két évszázad háborúinak történetét, azt látjuk, hogy a demokratikus államok által indított háborúk 93 százalékát a hadat üzenő fél nyerte meg. Ezzel szemben az autokraták az általuk indított háborúknak csak körülbelül 60 százalékát nyerték meg.[161]

Békét védeni, nemzetet építeni

Bill Clinton, az Egyesült Államok elnöke 1994-es évértékelő beszédében kijelentette: „Demokráciák nem támadják meg egymást, ezért biztonságunk garantálására a legjobb stratégia, ha tartós békét teremtünk, annak érdekében, hogy segítsük a demokrácia más országokban

való kialakulását." Ez az amerikai elnökök gyakori témája. Sajnálatos módon az Egyesült Államok tettekben nem követte ezt a retorikát. Még sajnálatosabb, hogy a probléma nem az elnöki szinten, hanem a „közemberek" szintjén van.

Demokráciákban azok a vezetők, akik nem tudják garantálni azt a politikát, amelyet választóik akarnak, hamar a hatalmon kívül találják magukat. A demokraták azt mondhatják, törődnek azzal, hogy más országokban is tiszteletben tartsák az emberi jogokat, más népek is meghatározhassák saját jövőjüket, és talán valóban fontosak nekik ezek az értékek, de ha meg akarnak maradni hivatalukban, olyan politikát kell folytatniuk, amilyet a választópolgárok akarnak. Korábban megvizsgáltuk, hogyan használják a demokráciák a segélyezést arra, hogy a nekik megfelelő irányba tereljék a politikát. Ha ezt segélyezéssel nem sikerül elérniük, a katonai erő bevetésének lehetősége mindig fennáll. A katonai diadal lehetővé teszi a győztesnek, hogy másokra erőszakolja a neki tetsző politikát.

Hagyjunk fel minden olyan illúzióval, hogy ezek a politikák jó szándékból erednének, és a más államok hosszú távú érdekeit tartják szem előtt. Ez nem így van. A demokratikus állam támogatói érdekében hozzák a döntéseket, amelyek néha nagyon kellemetlenek tudnak lenni. Az ópiumháborúk (1839–1842 és 1856–1860) onnan kapták ezt az elnevezést, hogy Nagy-Britannia a kínai exporttermékekért Indiában megtermelt ópiummal akart fizetni. Kína azonban nem akart ópiumfüggők nemzete lenni. A britek katonai erővel nyitották meg Kína piacait a drogok előtt. Hongkong lett a bázis, ahonnan a britek kierőszakolhatták a kereskedelmi nyitást. Sokatmondó tény, hogy a két ópiumháborút lezáró nankingi, illetve tiencsini egyezményt a kínaiak gyakran „egyenlőtlen egyezménynek" nevezik.

A politikai megoldás keresésével az egyik probléma az, hogy miután a demokratikus állam hadserege távozik, a legyőzött állam ugyanúgy folytathatja. Az egyezmény végrehajtásának kierőszakolása nagyon

költséges lehet, ahogy az öbölháború esetében is. Gyakori megoldás, amelyet végül Huszein elleni is alkalmaztak, a vezető leváltása. A demokraták leváltják a külföldi vezetőket, akik gondot jelentettek nekik, és bábpolitikusokat ültetnek a helyükbe. Azokat a vezetőket, akik katonai megszállás után emelkednek hatalomra, gyakran a győztes választja.

A problémás vezető, akiben nem bíznak a demokraták, akitől nem remélik egy egyezmény betartását, gyakran leváltásra kerülnek. A demokratikusan választott kongói Patrice Lumumba nem olyan politikát folytatott, amely megfelelt a belga és amerikai kormányoknak, ezért Lumumba rövid idő alatt meghalt, helyébe szörnyű utódok kerültek, akik történetesen olyan politikát folytattak, amely megfelelt az Egyesült Államok és Belgium érdekeinek. Franciaország sem tette ezt másként; bevonult egykori gyarmatára, Csádba, így biztosítva, hogy nem Líbia- vagy arab-, hanem franciabarát kormány vezesse az országot.

A demokratikus vezetők kifejezik a demokratizálódás iránti vágyukat. Ám a valóság az, hogy ez ritkán áll igazán érdekükben. Ahogy a szövetség mérete nő egy külföldi országban, annak vezetője egyre inkább kénytelen olyan politikát folytatni, amelyet a népe akar, nem pedig azt, amit az őt hatalomra juttató külföldi állam választópolgárai akarnak. Ha egy demokratikus vezető azt akarja, hogy egy külföldi állam olyan politikát folytasson, amely az ő érdekeit képviseli, el kell szigetelnie a bábvezetőt a belföldi nyomástól. Így olcsóbb és könnyebb bábkormányokat hatalmon tartani. Az amerikai politika tele van olyan példákkal, amelyek azt mutatják, hogy az Egyesült Államok nyíltan vagy burkoltan aláássa a demokrácia fejlődését, mert a demokrácia az adott országokban olyan politikai folyamatokat indított el, amelyek ellenkeznek az amerikai érdekekkel. Hawaii királynője, Liliuokalani 1893-ban, a chilei Salvador Allende 1973-ban, az iráni Mohamed Moszadek 1953-ban és a guatemalai Jacobo Arbenz 1954-ben ilyen sors miatt szenvedett.

A külföldi demokráciában szép dolog hinni – elméletben. A gyakorlatban ez nem olyasmi, amit a nép akar. Térjünk vissza Egyiptomhoz, Izraelhez és a demokratizálódás folyamatához! A nyugati demokráciák arról szoktak halkan panaszkodni, hogy Egyiptomban Mubarak elnök idején választási csalások voltak. Már Mubarak nincs hatalmon, de most amiatt aggódnak, ha Egyiptomban igazi demokrácia lesz, az ország olyan politikát folytathat, amely ellentétes eddigi Izrael-barát politikájával. Költséges volt az Izraellel való békét megfizetni Mubarak rezsimjének, de a demokrácia felé elmozdulás még költségesebbé teszi a békét, amennyiben Egyiptomban teljes demokrácia lesz, és a vezetői valóban csak akkor harcolnak, ha biztosak a győzelemben. Remélhetjük, hogy hosszú távon a demokratizálódott Egyiptom és a demokratikus Izrael között kölcsönös bizalom, megértés és tolerancia alakulhat ki. Mégis van rá esély, hogy Izrael állam nem marad meg hosszú távon.

Igaz, hogy a demokráciák általában nem harcolnak egymás ellen, de azt is megjegyeztük, hogy aránytalan konfliktusaik vannak, és ezek gyakran azzal végződnek, hogy a gyengébb fél kapitulál. Ha egy demokratikus Egyiptom mozgósít és fegyverkezik, a kis Izraelnek kevés esélye van az ellenállásra, hacsak azt Egyesült Államok és a NATO nem hajlandó komoly erőfeszítéseket tenni a védelmére. Aki azt hiszi, hogy csak agyszülemény, hogy egy demokratikus Egyiptom megtámadja Izraelt, gondoljon az észak-amerikai indiánokra, hogy milyen viszonyban voltak az 1800-as években terjeszkedő Egyesült Államokkal. A demokratizálódás csak elvi síkon működik.

Nyilván sokan gondolhatják, hogy túlságosan cinikusak vagyunk. A demokratizálódás hívei előszeretettel hangoztatják a sikertörténeteket. Ám minden példa – Németország, Japán, Dél-Korea és Tajvan – olyan országról szól, amely népessége olyan értékeket vall, amelyek nagy mértékben megegyeznek az amerikai értékekkel, és évtizedekig ellenálltak nagy kommunista szomszédaiknak.

A külföld demokratizálásában továbbra is az átlagemberek jelentik a legnagyobb problémát. Az esetek többségében azt szeretnénk, hogy a külföldiek azt csinálják, amit mi akarunk, nem pedig azt, amit ők akarnak. Ha azonban az érdekeink egybeesnek, valószínűbb a sikeres demokratizálódás. Ez különösen akkor van így, ha van egy rivális erő, amely befolyásolni akarja a politikát. A háború utáni sikertörténetek jól beleillenek ebbe a kategóriába. Nyugat-Németország és Japán lakossága jellemzően azt preferálta, amit az Egyesült Államok akart a Szovjetunióval szemben. Amerika érdeke az volt, hogy erős államok jöjjenek létre, amelyek mindent megtesznek, hogy ellenálljanak a kommunizmusnak. Megszállóként az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország indíthatták el Németországot a demokratizálódás útján, de ezt csak azért tették, mert előnyös volt számukra. Az ilyen érdekegybeesés ritka, ahogy a kívülről bevezetett demokrácia is.

* * *

Szun-Ce pontosan azért fejtett ki olyan tartós hatást a hadtudományban, mert ajánlásai pontosan megfelelnek az uralkodóknak, olyan vezetőknek, akiknek hatalma kis szövetségi erőviszonyokon alapul. A Weinberger-doktrína – mint későbbi változata, a Powell-doktrína is – azért van olyan nagy hatással az amerikai biztonságpolitikára, mert megfelelő megközelítést ajánl olyan vezetőknek, akik nagy szövetségi rendszerben vannak hatalmon.

Láttuk, hogy a nagyobb létszámú szövetségek rendszere nagyon megválogatja, mikor viseljen háborút, míg a kis szövetségi rendszerekre ez nem jellemző. Demokráciák csak akkor harcolnak, ha a tárgyalás eredménytelennek bizonyul, és a katonai fölény elsöprő, vagy amikor harc nélkül kicsi az esély a politikai túlélésre. Továbbá ha a háború elkerülhetetlenné válik, a nagy szövetségi rendszerek mindent megtesznek

a győzelem érdekében. A kis szövetségi vezetők ezt nem teszik, ha olyan anyagi forrást emésztene fel, amelyet magánhasznokra költhetne, hogy cimborái továbbra is hűségesek legyenek hozzá. És végül, ha véget ér a háború, azok a vezetők, akiknek hatalma nagyobb szövetségen alapul, nagyobb erőfeszítéseket tesznek a béke és a politikai előnyök megtartatására, amelyet megszállással vagy bábkormányok hatalomba helyezésével érnek el. A kis szövetségi vezetők többnyire elveszik az értékes magánjavakat, amelyekért harcoltak, vagy berendezkednek a meghódított területen, hogy hosszú ideig élvezhessék győzelmük gazdasági előnyeit.

Clausewitz jól értelmezte a háborút. A háború valóban csak a belpolitika kiterjesztése. Mindenféle „igazságos háborúról", erőegyensúlyról, nemzeti érdekről való filozofálgatás ellenére a háború, mint minden politika, a hatalmon maradásról szól, hogy a lehető legtöbb erőforrás felett gyakorolhasson ellenőrzést a vezető. A háborút, mint minden eddig bemutatott politikai betegséget, pontosan ez a kiszámíthatósága és szabályszerűsége teszi megismerhetővé és korrigálhatóvá.

10.

MIT LEHET TENNI?

Az embernek mindig két oka van valamit megtenni:
jó oka és valódi oka.

(J. P. Morgan)

1901 végén Vlagyimir Iljics Lenin forradalmi esszét írt „Mi a teendő?" címmel. Kérdése a kommunista párt, mint az állampolgárok élcsapata megalakításának igazolására vonatkozott. Minket jobban érdekel a szó szerinti kérdés, mint az, hogy miért tette fel ezt a kérdést egyáltalán, és hasonlóképpen nagyon érdekel minket az a válasz is, amelyet erre a kérdésre három évvel később adott egy másik esszében, amelynek az „Egy lépés előre, két lépés hátra" címet adta. A politika és üzleti világ elég gyakran úgy reagál a problémákra, hogy egy lépést előre lép, két lépést hátra, és azt eredményezi, hogy nincs eredmény, vagyis semmiféle előrelépés nem történik az adott probléma vonatkozásában. A fennálló szabályok tették lehetővé, hogy a vezető magához ragadja a hatalmat, és ő ossza az anyagi forrásokat. Az új politikai módszerekre váltás csak annak esélyét növeli, hogy a vezetőt leváltják.

Az eddigi cinikus – de pontos – politikaportrénk után ideje talán komolyabban elgondolkodni Lenin kérdésén, hogy mi a teendő.

Reméljük, hogy a vezetés tudományát tanulmányozva sokkal jobb és demokratikusabb módszert ajánlhatunk, mint amit ő kínált.

Nem áll távol az igazságtól az a kijelentés, hogy világot jobbá tenni nehéz feladat. Ha nem az lenne, már régen jobbá tették volna. Már a múlté volna az a nyomor, amelyben olyan sokan élnek. Múlt időben írhatnánk arról is, hogy cégek vezérigazgatói gazdagodnak, miközben részvényeseik az ingüket is elveszítik. A változással járó probléma azonban, hogy ha az egyik csoport életszínvonalát növelik, az általában azt jelenti, hogy legalább egy személy rosszabbul jár, és ha a változás tényleg javít az emberek életminőségén, akkor az a személy nagy valószínűséggel vezető. Ha a változás által sérelmet szenvedett ember az uralkodó vagy vezérigazgató – akinek a változást kezdeményeznie kellene –, biztos, hogy a változás sohasem fog bekövetkezni.

Végig arra koncentráltunk, hogy mi a valóság, nem pedig arra, hogy milyennek kellene lennie a valóságnak. Most arról kell kicsit beszélnünk, hogy milyennek kellene lennie. Ehhez szeretnénk lefektetni az alapszabályokat. Az első alapszabály, hogy nem szabad hagyni, hogy a tökéletesség keresése elzárja az utat a fejlődés lehetőségétől. A tökéletes világról való ábrándozás utópisztikus. A mindenki számára tökéletes világ keresése időpocsékolás és kifogás, hogy ne végezzük el a nehéz munkát, ne tegyük jobbá a világot sokaknak.

A világot lehetetlen úgy alakítani, hogy mindenkinek nagyszerű legyen. Mert nem mindenki akarja ugyanazt. Gondoljunk arra, mi jó a lecserélhetőknek, a befolyásosaknak, a nélkülözhetetleneknek, a politikai élet három dimenziójának. Szinte soha nem igaz, hogy ami jó a vezetőknek és nélkülözhetetlen támogatóiknak, az jó mindenki másnak is. Ha mindenki ugyanazt akarná, nem volna nyomorúság a világban. Így miközben igyekszünk jobbá tenni a világot, a politikai realitásokhoz vagyunk kötve. A megoldás nem megoldás, ha nem lehet megvalósítani! Amit meg lehet valósítani, annak olyannak kell lennie, ami kielégíti minden olyan ember igényét, aki a változáshoz szükséges.

Az álmodozás nem megoldás, a tökéletes megoldás nem lehet célja egyetlen jó szándékú embernek sem. A kormányzásban bekövetkezett apró változások is jelentős javulást eredményezhetnek, emberek, részvényesek millióinak jólétét javíthatják jelentős mértékben.

A kiigazítás szabályai

Akár a részvénytársaságok részvényeseinek jólétét nézzük, akár demokráciában élő polgárok életminőségét, vagy azokat a körülményeket, amelyek között a harmadik világ több milliárd lakosa kénytelen élni elnyomásban és szegénységben, vannak közös elvek a világ jobbítására. Ezeket a közös vonásokat kell feltárnunk, mielőtt azzal foglalkozunk, hogyan oldjunk meg egyedi problémákat egyedi helyzetekben.

Az eddigiekből nyilván kiderült, hogy az egész az emberek motivációjáról szól. Az ideológiai alapelvekhez és jogokhoz való ragaszkodás általában csak a felszín. J. P. Morgannek igaza volt: mindig van valami elvi álláspont a saját érdek megvédésére. Például a kormány támogatja a tiltakozásokat, és azt szorgalmazza, hogy az emberek akarata határozza meg a jövőjüket. Ez történetesen népszerű szlogen az Egyesült Államok vezetői körében, ha a venezuelai Hugo Chávezről vagy az észak-koreai Kim Dzsong Ilről van szó. Máshol a stabilitást tartják mindennél fontosabbnak. Ezt az alapelvet alkalmazzák, ha az emberek baráti kormányt próbálnak eltávolítani, Bahrein vagy Szaúd-Arábia esetében. A szabadság és a stabilitás elvi alapokon álló pozíció (jó ok), amelyet szelektíven alkalmaznak, attól függően, hogy a hatalmon levőt kedvelik-e (igazi ok). Ha megoldást keresünk a világ bajaira, az első és legfontosabb lépés, hogy megértsük, mit akarnak az érintettek, és a különböző politikák, változások hogyan hatnak a jólétükre. Az a reformer, aki szó szerint veszi, amit az emberek mondanak, hamar zsákutcának találja a reformokat.

Mindenki érdekelt valami változásban, de a lecserélhetők, a befolyásosak, a nélkülözhetetlenek és a vezetők nem gyakran egyeznek meg abban, hogy milyen változásokat akarnak. A vezetők, ha rajtuk múlna, mindig azt szeretnék, ha a lecserélhetők csoportja nagyon nagy, a befolyásosak és a nélkülözhetetlenek csoportja pedig nagyon kicsi volna. Ezért az üzleti világban olyan sok erős nagyvállalatnak van többmilliónyi részvényese, néhány befolyásos nagy részvénytulajdonosa, és maroknyi nélkülözhetetlenje az igazgatótanácsokban, akik hajlandóak a vezérigazgatókat bőkezűen megfizetni, függetlenül attól, hogyan teljesít a cég. Ezért van az, hogy a történelem folyamán olyan hosszú ideig volt emberiség nagy része kicsinyes despoták elnyomása alatt, akik a szegényektől loptak, hogy a gazdagokat még gazdagabbá tegyék.

A tömegek – akár van választójoguk, akár teljesen jogfosztottak – egyetértenek azzal, hogy a lecserélhetők csoportja nagy, de azt akarják, hogy minden csoport nagy legyen. Akkor van esélyük a jobb életre, ha a szövetség és a befolyásosak csoportja növekszik úgy, hogy bekerüljenek közéjük, és részesülhessenek a közjavak bőségéből, akkor is, ha a szövetségből továbbra is ki vannak zárva. Mint láttuk, az emberek sorsa jobbra fordulásának reményét használják ki a forradalmárok, hogy a tömegeket az utcára vigyék. De még a nagy szövetségi rendszerekben is valószínűtlen, hogy a tömegek mindig megkapják azt, amit akarnak. Abban reménykednek, hogy többnyire megkapják majd, amit akarnak.

Az a csoport, amelynek a reményei a legérdekesebbek a tartós növekedés szempontjából, a nélkülözhetetlenek csoportja. Általában ők azok, akik irányítják, hogy mi történjen. Ők valahogy nem rajonganak azért az ötletért, hogy kiiktatják őket a szövetség létszámának csökkentése érdekében. Ugyanakkor, ha mégis kisebb lesz a szövetség, az hatalmas vagyont jelenthet nekik. Gondoljunk Szaddám Huszein videóra vett beszédét, amelyet hatalomra kerülésekor mondott: már az elején mindenki elborzadt. A végén, akik még a teremben maradtak, kimondottan rettegtek. Tudták, azért maradtak életben, hogy még egy

napig felvegyék a jutalmukat. Az, hogy mit akarnak a politikai bennfentesek, ha intézményi változások vannak, eléggé bonyolult, de ahhoz, hogy a reformokat megértsék, elvárható tőlük a támogatás; a reformok ellenzőinek akaratát kell megértenünk.

A szövetség tagjai a kis létszámú választói csoportot kedvelik. A jólétük növekszik, mivel viszonylag kevés embert lehet a helyükre találni. A hatalomban lévő vezető nem használhatja azt a fenyegetést, hogy leváltják őket, és olcsóbb támogatókat ültetnek a helyükbe, mert inkább magának tartana meg több anyagi javat, mintsem nélkülözhetetlen támogatóinak megfizesse, ami nekik jár. Ez feszültséget kelt a vezető és a szövetsége között. A vezető leninista stílusú kormányzást szeretne: korrupt, elcsalt választási rendszert, amelyben a támogatók készségesen állnak rendelkezésre. A szövetség azonban monarchikus jellegű, teokratikus vagy junta stílusú berendezkedést szeretne, amely korlátozza, hogy kiket lehet bevinni a szövetségbe: kiválasztott arisztokratákat, egyházi személyeket vagy a katonai elit tagjait.

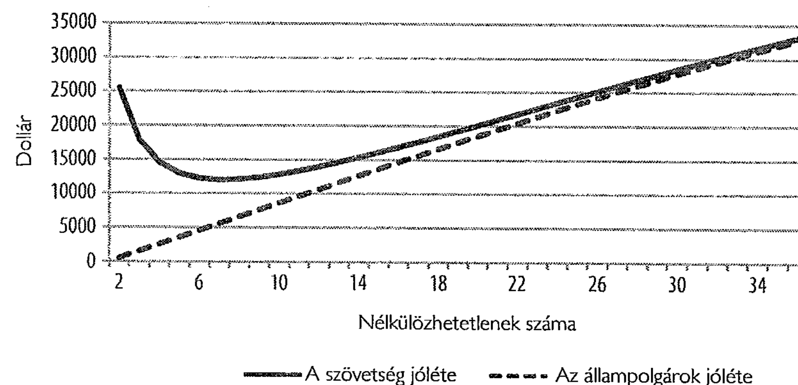
A vezetők és nélkülözhetetlen támogatóik egyaránt azt szeretik, ha kis szövetségi rendszerre támaszkodhatnak. Ám ha a szövetség tovább bővül, szakadék nyílik a király és az udvar szükségletei között. Ha a szakadék elég széles, az magyarázat arra, hogyan alakult ki olyan érett demokrácia, amely elég stabil ahhoz, hogy szinte biztosan demokratikus marad, és nem csúszik vissza az autokratikus uralomba. A szövetség törekvésében bekövetkezett változás, hogy intézményi reformot akarnak, abból ered, hogy a szövetség növekedésével a csökkenő magánjavak helyett inkább a közjavak növekedését és a társadalmi termelékenység növekedését választják.

Mivel a csökkenő magánjavak helyett inkább a növekvő közjavak választása bonyolult mechanizmus, hasznos megnézni egy grafikus illusztrációt, amely megerősíti a könyvben kifejtett összefüggéseket. Képzeljünk el egy országot, amelynek összesen 100 lakosa van, és a kormány győztes szövetségében eredetileg két ember van. Mivel nagyon

kevés a nélkülözhetetlen és sok a lecserélhető polgár, az adók magasak lesznek, az emberek nem dolgoznak keményen, a termelékenység alacsony, ezért az ország összbevétele kevés. Tegyük fel, hogy az ország bevétele 100 000 dollár, és ennek fele a szövetséghez megy, a másik fele az embereknél marad élelmezésre, ruházkodásra, lakhatásra és minden másra. A vezető részét figyelmen kívül hagyva tegyük fel, hogy a szövetség két tagja megosztja egymással az 50 00 dollárt, az állami bevétel felét, így fejenként 25 000 dollárt nyernek az államtól a saját adózatlan jövedelmükön felül. Tételezzük fel, hogy nem keresnek többet civil foglalkozásuk átlagbérénél.

A 10.1. ábra azt mutatja, milyen jutalmakat kapnak a szövetség tagjai (vagyis magán- és közjavak) összehasonlítva azokkal a közjavakkal, amelyeket mindenki megkap, ahogy egyre többen lépnek be a szövetségbe. Tegyük fel, hogy a győztes szövetség minden plusz nélkülözhetetlen tagja számára az adó fél százalékkal csökken (vagyis három tag esetén az adó mértéke már csak 49,5 százalék), és a nemzeti összbevétel minden új szövetségi tag esetén egy százalékkal bővül. Tegyük fel azt is, hogy minden egyes új szövetségi tag esetén a közjavakra költött pénz két százalékkal nő. Ahogy a szövetség létszáma bővül, az adók aránya csökken, a termelékenység nő, ahogy a közjavakra költött pénz aránya is nő a magánjavakhoz képest. Pontosan ez a változás általános sémája, amelyet az előző fejezetekben ismertettünk.

A 10.1. ábrán azt látjuk, hogy a szövetség kezdeti bővülésével a nélkülözhetetlen szövetségi tagok jóléte csökken. Ezek a támogatók rosszabbul járnak, mert a magánjavakból való részesedésük nagymértékben megcsappan, ahogy további tagokat vesznek be a szövetségbe. Ám ahogy a szövetség tovább bővül, a részesedési arány romlásának mértéke csökken. Hozzávetőlegesen számolva az eredeti két szövetségi tagnak busás magánjövedelmeik egyharmadáról kell lemondaniuk ahhoz, hogy bevegyenek harmadik tagot. Ezért részben kompenzálja őket, hogy nagyobb mértékben hozzáférhetőek a közjavak, és javul a termelékenység, de

10.1. ábra – A nélkülözhetetlenek és a közemberek jóléte

egyéni veszteséget vállalnak társadalmi előnyökért. Ez a kompromiszszumos átváltás másként működik abban az esetben, ha a szövetség eredetileg nagy volt. Megint csak becsléssel nézzük, mekkora a költség és a haszon hat tag esetében. Ahhoz, hogy bevigyenek egy hetedik tagot, a hat meglévő tag magánhasznának körülbelül egyhetedéről kénytelen lemondani a társadalmi előnyök érdekében. Mivel tágabb szövetségben a magánjövedelem csökkenése kisebb, a szövetség tagjai nem ellenzik a bővítést, inkább támogatják az új tagok felvételét a szövetségbe. Hét szövetségi tagnál következik be, hogy a nélkülözhetetlenek már inkább a szövetség bővítését akarják. Így érdekellentétbe kerülnek a vezetővel, aki továbbra is a hatalmon maradás első számú szabályát követné, hogy minél kevesebb tagja legyen a szövetségnek.

A 10.1. ábra az intézményi változások mögötti logikát mutatja meg a Szaddám Huszein által végrehajtott tisztogatásoktól az érett demokráciák stabilitásáig. Nagyon kis szövetségi rendszerekben a vezetők támogatást kapnak a szövetség meglévő tagjaitól, hogy más tagokat kiiktassanak. A 10.1. ábrában pontosan ez az ösztönző, amikor a szövetség eredetileg egy--hat létszámú. Természetesen a koalíció egyik tagja sem akar tisztogatást, ha azt nem éli túl. Pontosan ezért uralkodott el olyan

rémület a Ba'ath Párt tagjain Szaddám Huszein videóra vett beiktatási beszéde közben, amikor tisztogatásokat jelentett be, és ezért örültek olyan nagyon azok, akik bent maradhattak a szövetségben. A tisztogatás után a nélkülözhetetlenek csoportjában való megmaradásuk azt jelentette, hogy magánjutalmat is kaphatnak.

Ha a szövetség mérete a kiinduláskor is elég nagy, mint a 10.1. ábráról leolvasható, hat tag fölötti, egyre nehezebb tisztogatást vagy puccsot szervezni. A vezetők – akár a hivatalban levők, akár a potenciális puccsisták – egyre nehezebben találnak támogatókat a szövetség létszámának csökkentéséhez. Míg például tíztagú szövetség esetén a vezető találhat olyan támogatókat a tagok között, akiknek jól jönne a tisztogatás utáni állapot, a szövetség létszámának három főre kellene csökkennie, hogy a megmaradt tagok jobban járjanak a tisztogatás után. És ahhoz, hogy hasznuk legyen az ilyen létszámszűkítésből a szövetség tagjainak, akik a tisztogatást segítik, abszolút biztosnak kell lenniük abban, hogy az ő nevük nincs rajta a kiiktatandók listáján.

Ahogy a szövetség egyre nagyobb lesz, szinte lehetetlenné válik a vezetőnek rávenni a szövetség tagjait a tisztogatásra, ahogy lehetetlenné válik a riválisoknak is puccsot szervezni. A 10.1. ábráról leolvasható az érett demokráciáknak a stabilitása. Amint a győztes szövetség létszáma a példánkban legalább huszonhétre nő, a vezető akkor sem tudna olyan helyzetet teremteni, hogy támogatói jobban járjanak, ha képes volna meggyőzni őket arról, hogy két főre csökkentsék a szövetség létszámát.

A politikai élet alapvető jellemzője, hogy az emberek azt teszik, ami jó nekik. Így hacsak rendkívüli körülmények nem merülnek fel, a vezetők nem növelik a szövetség méretét; a tömegek demokratizálódást sürgetnek; a nélkülözhetetlen támogatók pedig nem mind ugyanazt akarják. Ez utóbbi csoport jobban jár, ha a szövetség létszáma csökken – vagyis puccs vagy tisztogatás történik –, feltéve, ha ők azok, akik megmaradnak. A demokratizálódással ők is jobban járnak. Ezért ez a csoport jelenti a legnagyobb esélyt a konstruktív és destruktív változásra

is. Bennük rejlik az „egy lépés előre" és a „két lépés hátra" lehetősége is. A lehetőség, hogy valaki kiesik a szövetségből, felbátorítja a szövetség tagjait arra, hogy inkább az előre lépést tegyék meg, mintsem kockáztassák, hogy a hátra két lépés áldozatául essenek. Azok az idők és körülmények, amelyek növelik a szövetség felbomlásának veszélyét, elősegítik azt, hogy a bennfentesek kezdjék értékelni a demokráciát.

A kis szövetségek tagjai luxuskörülmények között élnek, de állandó félelemben: ha a vezető akarata érvényesül, és a szövetség szűkül, ők is kikerülhetnek belőle; ha a szövetség bővül, akkor különleges kiváltságaik tűnhetnek el fokozatosan. Ám a kiváltságok csökkenésének kilátása is jobb, mint teljesen kimaradni a szövetségből. Mindezek alapján két alkalom van, amikor a szövetség a leginkább fogékony rá, hogy a többség életét igyekezzen jobbá tenni, akár a népről, akár a részvényesekről van szó: amikor a vezető hatalomra lép, vagy ha olyan idős, hogy a hatalma már nem tarthat sokáig. Ilyen feltételek esetén a szövetség tagjai nem számíthatnak arra, hogy megtartják őket. A hivatalban lévő vezető uralmának elején és végén a legnagyobb a szövetségből való kikerülés veszélye, így a szövetség tagjai ezekben az időkben a legfogékonyabbak a reformokra. A hatékony reform azt jelenti, hogy kiterjesztik a szövetség létszámát, és mindenkinek, köztük a nélkülözhetetlen bennfentesek csoportjának is jó esélye van rá, hogy az új vezetőnek szüksége lesz rájuk.

Ez nemcsak jó alkalom a reformra, hanem olyan körülményeket is jelent, hogy az emberek életét javító reformokat szívesen fogadják. Az a szövetség, amelynek vezetői komoly gazdasági nehézségekkel küszködnek, rájönnek, hogy a luxusban és kényelemben töltött napjaik meg vannak számlálva. Ez az egyik ok, amiért a vállalatok néha csalást követnek el: a vezérigazgatók, a felső vezetés és az igazgatótanács tagjai attól tartanak, hogy a cég rossz teljesítménye miatt menesztik őket, ezért eltitkolják, milyen rossz az üzletmenet, közben próbálják helyrehozni a dolgokat, és magukat menteni. Az első évben az apró füllentés hatá-

sos, de ha a helyzet nem javul, minden évben többet kell hazudniuk, egészen addig, amíg már köszönő viszonyban sincsenek a valósággal, ami jogilag csalásnak számít.

Ha egy ország gazdasága bajban van, a hatalmon lévő vezető szempontjából az a legnagyobb probléma, hogy nincs elég pénze arra, hogy továbbra is lojalitást vásároljon magának. Ha a nélkülözhetetlenek által élvezett kiváltságok zsugorodnak, ez a csoport valószínűleg ráhangolódik a változás lehetőségére. Tudják, hogy a vezető meg akar szabadulni emberektől, hogy a rendelkezésére álló kevés pénzt hatékonyabban használja fel. Ők azonban, mivel nem akarják, hogy megszabaduljanak tőlük, hajlandónak mutatkoznak bővíteni a csoportot, ezzel feláldozzák kiváltságaikat a jövőbeni biztonságukért és jólétükért. Nem csak a szövetség tagjai gondolkodnak el azon, hogy a körülmények függvényében változtassanak a szabályokon. Ha a gazdasági krízis elég súlyos (és a külföldi segélyezők nem segítenek), a vezetőknek is el kell gondolkodniuk azon, nem volna-e jobb liberalizálni a gazdaságot. A demokratizálódás a jövőjüket hosszú távon veszélyezteti, de ha nem fizetik meg támogatóikat ma, nem lehetséges, hogy holnap megnyerhetik a választásokat.

Nem jellemző, hogy országot vagy céget félnótások vezessenek. Minden vezető észreveszi a veszélyt, amikor a gazdasági körülmények miatt a források beszűkülnek, és nem tudnak maguknak hűséget venni. Ilyen körülmények között még a vezetők is azt hihetik, hogy a reform a legjobb megoldás a politikai túlélés érdekében. Sőt, még a szövetségük beavatkozása előtt igyekeznek megoldást találni. Vegyük például Csang Kaj-sek esetét, aki nyilvánvalóan nem volt bolond. Felmerülhet a kérdést, miért folytatott sokkal jobb gazdaságpolitikát Tajvanon, mint Kínában, ahol a hatalmas szegénység mellett olyan sok ember élt, hogy nyugodtan gazdagíthatta volna magát és a szövetségét. Ám amikor Csang Kaj-sek és támogatói visszavonultak Tajvanra, olyan szigetet vettek át, ahol viszonylag kevés ember élt, és szinte alig voltak természeti erőforrások. Kizárólag a gazdasági siker biztosíthatja a lehetőséget,

hogy jutalmazza a szövetséget. A siker eléréséhez a vezető fokozatosan bővíti a szövetséget, talán válaszul a nélkülözhetetlen cimborák vagy az Egyesült Államok részéről tapasztalt nyomás hatására, mígnem egy nap elérkezik a demokráciába.

Amikor megteremtődnek a körülmények a változásra, a szövetség tagjainak fel kell ismerniük, ha ők nem gyakorolnak nyomást a vezetőre, hogy biztosítson több közjót és növelje az életszínvonalat, akkor mások fogják megtenni. Ha a siker esélye elég nagy, és a remélt nyereség nagyobb, mint a lázadás kockázatának költsége, a szövetség és a vezetés ellen fellázadhatnak. Ilyen körülmények között, ahogy az Tunéziában, Egyiptomban, Jemenben, a Közel-Kelet és Észak-Afrika országaiban is történt, és ahogy azt a HP belharca bizonyítja, amikor a HP–Compaq-egyesülés, vagyis Carly Fiorina döntése ellen tiltakoztak, az emberek hajlandók nagy kockázatot vállalni, hogy jobbítsanak a sorsukon. Ezt azért teszik, hogy azt a változást érjék el, amelyet a bölcs szövetségek tagjai favorizálnak, amennyiben a változás szükségessé válik. Ezért a bölcs szövetség együttműködik a néppel, hogy elősegítse a szövetség minél nagyobb bővítését. Az emberek azért keresik az együttműködést, mert az nekik több közjót jelent, a szövetség pedig azért, mert csökken a kockázata, hogy két szék között az asztal alá esnek. Egyiptom katonai vezetői, a Mubarak-kormány nélkülözhetetlen tagjai nagyon jól megértették ezt a választási lehetőséget 2011 első hónapjaiban. Biztosították maguknak, hogy továbbra is fontos szereplők legyenek Egyiptom jövőjében; ezt azzal érték el, hogy együttműködtek a tömegmozgalommal, és támogatták a szövetség bővítését, ahelyett, hogy meglapultak volna, ezzel mindent kockára téve.

Mik a tanulságok a változás szempontjából? Először is, a szövetség tagjainak tisztában kell lenniük azzal, hogy leválthatják őket. Ez a veszély akkor kezd akuttá válni, ha új vezető van, a régi vezető haldoklik vagy csődbe jut. Ilyenkor a nélkülözhetetlenek csoportjának a csoport bővítését kell követelni, hogy megteremtsék az ösztönzőket a közér-

deket jobban szem előtt tartó politikára, a demokráciára és a köznek előnyös változásokra. A tisztogatások is sikeresek lehetnek, ha ezeket titokban hajtják végre, így az okos szövetségi tagok, akik nincsenek közel a tűzhöz, jól teszik, ha sajtó-, szólásszabadságot és gyülekezési szabadságot követelnek, hogy megvédjék magukat váratlan lázongások esetén. Amennyiben nincs szerencséjük, és letaszítják őket a hatalom csúcsáról, legalább kipárnázták magukat valamilyen módon, és nem esnek akkorát. A kívülállók bölcsen teszik, ha ebből tanulnak: a demokratikus változást vagy nagyobb vállalati felelősséget sürgető külső beavatkozás ideje akkor jön el, amikor az új vezető hatalomra kerül, vagy amikor a vezető élete végéhez közeledik.

Már tudjuk, hogy mit akarnak az emberek, milyen körülmények mellett ellenzik a reformot, és mikor fordulhat elő, hogy a szövetség egyes tagjai átpártolnak és támogatják azt, konkrét példákat mutatunk, hogyan próbáltak legalább részben helyreigazításokat tenni az üzlet és a kormányzás világában.

Green Bay tanulsága

A hideg Wisconsin állam Green Bay Packers focicsapata arról híres, hogy szurkolóik nagyon hűségesen kitartanak mellettük. Akár győz a csapat, akár veszít, a Packers szurkolói szinte mindig elégedettek. 1960 óta nem volt rá példa, hogy hazai meccset ne telt ház előtt játszottak volna. A gyakran nagyon rossz időjárás ellenére az átlagos szurkolói részvétel 98,9 százalékos. Az összes profi csapat közül a Packersnél a leghosszabb a várólista a szezonbérletekre.[162] Annak ellenére, hogy kis közönség előtt játszanak, (Green Bay lakossága körülbelül 100 000 fő), nagyobb, lojálisabb szurkolótáboruk van, mint a sokkal nagyobb városok csapatainak. A szurkolóiknál elért sikerük a szervezeti struktúrából erednek.

A Packers az egyetlen nonprofit, közösségi tulajdonú franchise az amerikai profi sportban. A Packers 112 120 részvényese főként helyi szurkolókat jelent. A tulajdonlási szabályok kizárják, hogy egy klikk átvegye az irányítást a csapat fölött. Senki sem birtokolhat 200 000 részvénynél többet, és a Packers-részvények száma összesen 4,75 millió. Így a tulajdonosok egy kis csoportja nem tudja könnyen háttérbe szorítani a sokaságot, hogy saját személyes előnyére működtesse a csapatot, a nagyobb, kisrészvényesi szurkolótábor rovására. A Packers igazgatótanácsának negyvenhárom tagja van.

Láthatjuk, hogy a Packers nélkülözhetetlen szövetsége mennyire reprezentatív, ha ezt a struktúrát összehasonlítjuk a Carly Fiorina vezette Hewlett-igazgatótanáccsal. A Hewlett Packard igazgatótanácsa tíz-tizennégy tagú volt. A HP részvényei összesen körülbelül 2,2 milliárd dollárt érnek. Vagyis nagyjából minden Packard igazgatótanácsi tag nominális értékben 185 millió dollár értékű részvényt képviselt. A Packers futballcsapat igazgatótanácsának minden tagja körülbelül 110 000 részvényt képvisel. A Packers focicsapatnak abszolút értékben sokkal nagyobb a győztes koalíciója, mint a HP-nek (43:12 az arány). A névleges választók létszámához képest sokkal nagyobb a szövetségük is (1700-szor nagyobb). Csoda, hogy a Packer tulajdonosai rendkívüli mértékben örülnek a csapat teljesítményének, és a HP esetében sokkal vegyesebbek az érzések?

A Green Bay Packers csapat esetéből levonható az a tanulság, hogy ha egy céget rá lehet venni, hogy nagyobb taglétszámú szövetségre támaszkodjon, akkor valószínűleg jobban szolgálják a tulajdonosok érdekeit. De hogyan lehetséges a vállalatvezetésben olyan gyökeres fordulatot elérni, hogy ez megtörténhessen?

Gondoljunk bele, mik a fő nehézségek a részvényesek számára. Két nagy probléma miatt szenvednek: az első, hogy nagy cégeknek jellemzően milliónyi kisrészvényesük van, valamint néhány intézményi befektetőjük és maroknyi bennfentes tulajdonosuk. A többmilliónyi

kisrészvényes mintha nem is létezne. Nem szerveződnek, és olyan költséggel járna a kistulajdonosokat egységbe szervezni, hogy az egyiküknek sem volna kifizetődő. A második nagy probléma, hogy a cég teljesítményéről szóló információk két forrásból származnak: magától a cégtől és a gazdasági médiából. Kevés részvénytulajdonos olvassa el a cégek éves jelentését vagy a tőzsdefelügyelet (SEC) vonatkozó iratait, és a gazdasági média csak akkor foglalkozik nagyobb terjedelemben egy céggel, ha az nagy bajban van. Akkor pedig már általában túl késő ahhoz, hogy a részvényesek mentsék, ami menthető.

A hálózatépítés korában élünk. A világ nagy része, köztük a részvénytulajdonosok is használják a Twittert és chatelnek „barátokkal" a Facebookon; tagjai a LinkedIn közösségnek; könnyen kommunikálhatnak egymással, bár ezt nem mindig teszik meg. Nyilván viszonylag könnyű volna cégspecifikus Facebook-oldalakat, vagy más közösségi médiafelületet létrehozni.

A cégek weboldalakat tartanak fenn saját közlendőikre, de a vállalkozó tulajdonosok nem léptek előre, hogy ugyanazt tegyék, és közösségbe szervezzék a kistulajdonosokat és lehetőséget adjanak gondolataik kifejtésére. Persze vannak bloggerek, akik mindenről írnak, de nincsenek részvényesek által működtetett oldalak, ahol a kistulajdonosok megoszthatják egymással, mit gondolnak a közös tulajdonukat képező cégről. Ha létezne ilyesmi, jelentősen nőhetne a közgyűléseken a befolyásos, tájékozott szavazók száma. Így először fordulna elő, hogy az igazgatótanácsot valóban a tulajdonosok választják, és az igazgatótanács felelősséggel tartozna választóik szövetségének. Az internet lehetőségeit kihasználó egyszerű változás hatására, amely a szövetségek létszámát növeli, az AIG, a Bank of America, a General Motors, az AT&T és a világ hasonló cégei néhány vezető helyett a kisrészvényesek millióinak érdekeit képviselő nagy szövetségi rendszerek lehetnének.

Esetleg a felső vezetés képes meghiúsítani az ilyen erőfeszítéseket? Igen, ahogy meg is teszik; például olyan helyeken tartják a részvényesi

gyűléseket, ahová a részvényesek többsége a magas költségek miatt nem tud elmenni, vagy olyan rövid közgyűléseket tartanak, hogy lehetetlenné teszik a másként gondolkodóknak véleményük kifejtését (Japánban például előszeretettel rendezik így), és amúgy is jönnek a meghatalmazottak, és több millió szavazatot bíznak maroknyi igazgatótanácsi tagra. Ez persze nem gátolja a részvényeseket, ha a több millió kisrészvényesnek olcsó és könnyű módszer áll rendelkezésére nézetei kifejtésére. Akkor ők szabják a szabályokat – többségi szavazással – a meghatalmazottakkal szemben. Ők is állíthatnak meghatalmazottat, ellenjelölteket támogathatnak, és nagyon hatékony, ügydöntő eseménnyé tehetik az éves részvényesi közgyűléseket. A szkeptikusoknak jusson eszükbe, hogy a közösségi hálózatok weboldalairól már sikeresen szerveztek forradalmakat, és döntöttek meg kormányokat. A nagyvállalatok irányításának megváltoztatása sokkal könnyebb.

A nagyvállalatoknak nincsenek hadseregeik, hogy szétverjék a másként gondolkodókat. Ha a részvényesekkel kapcsolatot tartanak és tájékoztatják őket, kiderülhet, hogy a vezérigazgató fizetését korlátozó részvényesek döntése javít vagy ront a helyzeten; azok a cégek, amelyek változtatnak korábbi stratégiájukon, és igyekeznek megfelelni részvényeseik elvárásainak, vajon jobban vagy rosszabbul teljesítenek; és a részvényesek a munkavállalókkal vagy önmagukkal törődnek jobban. Bármilyen döntést hoz a sok millió kistulajdonos, felelősek a saját sorsukért. A felső vezetés ugyanúgy szolgálni fogja az érdekeiket, ahogy a demokratikus vezetők az autokrata vezetőknél jobban figyelnek arra, hogy mit akarnak választópolgárok.

Szólnunk kell arról is, hogyan ne fejlesszük a vállalati vezetést. Az Enron összeomlása és más nagy csalások után a Kongresszus úgy döntött, hogy szabályozza a nagyvállalatok vezetését, látszólag azért, hogy javítson az állapotokon. Mostanra kiderült, hogy a kormány vezetőinek érdeke nem az, hogy a részvényeseknek vagy az utca emberének jobb legyen. Az az érdekük, hogy a kormánynak jobb legyen. A nagyvállala-

tokra kényszerített vezetési módszerek tetszhettek a választóknak, akik közül keveseknek van érdekeltsége azokban a cégekben, amelyeknek érdekeit a szabályozók sértették, de az intézkedések nem javították a vállalatok vezetésén. A Sarbanes–Oxley-törvényt 2002-ben fogadták el; az volt a célja, hogy visszafogja a felső vezetés mohóságát, és felelőssé tegye a cégeket a részvényesek érdekeinek szem előtt tartásáért az osztalék növekedésében. Ám számos tanulmány arra jutott, hogy ez nem így történt. A Sarbanes–Oxley-törvény által érintett cégek statisztikai adatainak összegzésével például Roberto Romano, a Yale Egyetem jogász professzora kimutatta, hogy a Sarbanes–Oxley-törvény nem azt az eredményt hozta, amit „elvártak" tőle, sőt gyakran rontott a helyzeten. Még egy látszólag teljesen nyilvánvaló reform – független auditálás kötelezővé tétele – sem bizonyult hasznosnak, csak költségesnek. De nem javította a vállalatvezetést, sem a teljesítményt. Romano tovább megy a Kongresszus és a szabályozók tévedéseinek, hibáinak dokumentálásában.[163] A cégek teljesítményén nagy valószínűséggel a nagy kockázatot vállaló részvényesek nagy létszámú szövetség kívánságainak figyelembevétele javítana. A kormány szabályozóinak, amelyeket azért találtak ki, hogy saját választási esélyeiket növeljék, nincs a cégek működésére pozitív hatása.

A demokráciák rendbetétele

A demokráciák polgárainak jó élete van. De a jó nem zárja ki, hogy nem lehetne jobb. A könyv elején említettük, hogy lustaságból nem teszünk folyton különbséget a demokráciák szövetségének mérete között. Inkább ismételten a demokrácia és az autokrácia közötti megkülönböztetésre támaszkodtunk. A megközelítésünkben inkább a három politikai dimenzió méretének finom szervezeti különbségeire koncentrálunk. Ezeket a különbségeket gyakran nem említjük, de a kis különbségek

is számítanak. Ideje tehát megnézni a kis különbségeket, hogyan lehet a jó jobb.

Az Egyesült Államok a függetlenné válásakor tizenhárom államból állt. Nagyjából mindegyikben az volt a választási szabály, hogy a legtöbb szavazatot kapott jelölté a tisztség, mégis feltűnően eltérő eredmények születtek. Könnyű azt gondolni, hogy mindegyikben ugyanaz volt a politikai rendszer – az Egyesült Államok alkotmánya szabályozta működésüket –, ezért a különbségeknek nyilván más oka van. A valóságban azonban politikai rendszerek nem voltak azonosak. Az alkotmány számos olyan területet nem érint, amelynek a kormányzásban központi szerepe van. Az alkotmány például nem rendelkezik arról, hogyan kell a szavazatokat összeszámolni. Mint láttuk, egyetlen egyszerű szabály megváltoztatásával Harvey Milk hatással lehetett az amerikai politikára azzal, hogy 1977-ben beválasztották San Francisco képviselő-testületébe, bár ez 1975-ben, a régi szabályok mellett nem sikerült neki. A választójogban és a választókerületi felosztásban tapasztalt látszólag kis különbségek nagy eltéréseket okoztak az Egyesült Államok egyes államainak gazdasági (és társadalmi) fejlődésében.

Az északi államok általában gyorsabban fejlődtek, mint a déliek. Erős a késztetés, hogy ezt a különbséget az éghajlatnak vagy a rabszolgaságnak tulajdonítsuk. Az államok közti apró különbségek gondosabb vizsgálata azonban arra utal, hogy a politikai intézmények különbsége volt az eltérő fejlődés „tettese". Jeffrey Jensen, egykori diákunk, aki most Abu-Dzabi egyik egyetemén tanít, aprólékosan megvizsgálta a lecserélhetők, a befolyásosak és a nélkülözhetetlenek csoportjainak létszámát az eredeti tizenhárom államban.[164] Tudta, sokan úgy gondolják, hogy a fejlődésbeli különbségeket a rabszolgaság és a klíma okozza, ezért ezeket az adatokat korrigálva vette figyelembe a számításban. Jensen számításba vette a rabszolga népesség létszámát, ahogy a fagymentes napok számát is az eredeti tizenhárom államban. Megvizsgálta a választási szabályok eltéréseit az első csatlakozó államok között, és azt látta, hogy

különböző mértékben függnek nagy vagy kis szövetségi rendszerektől, úgy, hogy a szövetségek tagjait a lecserélhetők nagy vagy kis tömegéből merítették. Felfedezései nemcsak átírják az Egyesült Államok korai fejlődéséről szóló eddigi elképzeléseket, hanem segítenek megérteni azt is, hogyan lehet jobbá tenni a modern demokráciákat.

Az Egyesült Államok első tizenhárom államában nagy eltérések voltak abban, hogy ki szavazhatott. Nyilvánvaló, hogy a rabszolgaság fontos – de nem döntően fontos – szerepet játszott. A képviselőház (és számos állam törvényhozó testülete) mandátumainak elosztásában egy rabszolga háromötöd személynek számított, de persze nem volt választójoga. És nem csak ők nem szavazhattak. A nők a XX. században kaptak választójogot, és a posztkoloniális korszakban lényeges nembeli különbségek voltak az államok között. Egyes államok vagyoni vagy iskolázottsági cenzust határoztak meg. A választókerületek jellemzően a megyehatárokkal estek egybe. Számos ilyen választókerület egyenlőtlenül reprezentálta a lakosság eloszlását, így egyes választókerületekben sokkal több voks kellett egy képviselői hely elnyeréséhez, mint máshol. Az egy ember egy szavazat modern alapelv még nem volt elfogadott gyakorlat.

Az eltéréseknek az volt a következménye, hogy az államok politikai vezetői eltérő számú választónak – lecserélhetőnek és nélkülözhetetlennek – tartoztak felelősséggel. Jeff Jensen kiszámította, mennyi lehetett az egyes államokban a győztes szövetség minimális létszáma az évek folyamán. Kiderült, hogy a nélkülözhetetlenek száma nagymértékben eltért; a legalacsonyabb érték a felnőtt fehér férfiak 8,8-a volt (a teljes népesség 0,9 százaléka) Dél-Karolinában; a legmagasabb pedig Pennsylvania államban, ahol a felnőtt fehér férfiak 23,9-a volt (a teljes népesség 4,9 százaléka).

Mint a hatalomgyakorlás szabályai alapján várhatnánk, azok az államok, amelyekben a vezetőknek a lakosság nagyobb arányú támogatására volt szüksége, gyorsabban fejlődtek. Az ilyen államok kiterjedtebb út-,

vasút- és csatornahálózatot építettek. Nagyobb volt az oktatásban való részvétel, és vonzóbb helyet jelentettek az új bevándorlók számára. Az emberek tömegével hagyták el a kis szövetségi rendszerben működő államokat, és nagy szövetségi államokba mentek, ahol jobbak voltak a közszolgáltatások, és a közjavakból jobban részesülhettek. A bevándorlók is a nagy szövetségi rendszerben működő államokba özönlöttek, még ha az adatokat korrigáltuk a nagy kikötők közelsége miatt. Az egy főre jutó jövedelem sokkal magasabb volt, és ez egyenesen arányos a szövetség létszámával úgy is, ha a függetlenség előtti különbségeket leszámítjuk. A nagyobb létszámú szövetséggel működő államok egyszerűen jobban teljesítettek.

A tanulság teljesen nyilvánvaló. Bár mindegyik államban azonosak voltak elvileg a szabályok, a választókerületek átszabása és a választójogi kritériumok sokat számítanak a politikai rendszerek versenyképességében és az államok fejlődésében. A választókerületek határainak megfelelő kiigazításával, és a szavazati jogról szóló döntésekkel az Egyesült Államok a mainál is jobb hely lehet.

Kezdjük a kongresszusi választókerületek tízévenkénti felülvizsgálatával! A Legfelsőbb Bíróság ragaszkodik az egy ember, egy szavazat alapelvhez, és ez kitűnő útmutatás. De ez az alapelv könnyen torzul annyira, hogy extrém feltételek mellett a kongresszusi választás bohózatra emlékeztet. Ennek egyszerű oka, hogy az állami törvényhozás, a szövetségi államok parlamentjének politikusai rajzolják át a választókörzetek határait. Elég megdöbbentő, de ezeket a határokat úgy alakítják, hogy könnyebb legyen nyerniük.

A választókerületek határainak manipulálása azért különösen veszélyes, mert két egymással konfliktusban álló következménye van. Az átlagamerikai nagyon elégedetlen a Kongresszus munkájával, és ugyanez az átlagamerikai elégedett a körzete kongresszusi képviselőjével. Utóbbi állítás azért igaz, mert a politikusok eleve úgy határozzák meg a választókörzetek határait, hogy ott az általuk favorizált párt legyen többségben,

így eleve minden körzetben elégedett a többség. Vagyis a törvényhozók kis szövetsége választja magának a választókat, ahelyett, hogy a választók milliói választanák a törvényhozókat. Ha politikusok választják meg, ki szavazzon rájuk, nem meglepő, hogy a politikusokat könnyen újraválasztják, és ezért aligha lehet őket felelősségre vonni.

A választókörzetek átszabását az Egyesült Államokban tízévenként egyszer lehet megtenni. Számos parlamenti demokráciában azonban ennél gyakrabban is megtehetik; ezek az országok ugyanúgy szenvednek a képviseleti demokrácia fonákságától. A választókerületi határokkal való manipulálást könnyű kivédeni, de ahhoz, hogy ezt megvalósítsák, a szavazóknak fel kell vállalniuk az ügyet, és meg kell küzdeniük érte.

Az amerikai politika sok tudósa számos, a jelenleginél jobb megoldást dolgozott ki a kongresszusi körzetek elosztására. Mindegyik módszer egy gyakori téma variációira épül: a választókörzetek határait nem szabad úgy manipulálni, hogy bizonyos szavazókat az egyikbe, másokat a másikba soroljanak. A választókörzeti határokat a természetes terepviszonyok, például folyók és hegyek, valamint más tényezők figyelembe vételével kell kijelölni. Nagy mértékben csökkenhetne a választókerületi határokkal való visszaélés, ha a felosztást számítógépes programozókra és matematikusokra bíznák, akik ki tudnának dolgozni olyan szabályokat, amelyek nem körzetspecifikusak, és az igazságos képviselet alapelvét alkalmaznák minden körzetben.

Egy kaliforniai választói kezdeményezés tett már lépést ebbe az irányba. Azt kérik, hogy független bizottság döntsön a körzetek átalakításáról. Majd kiderül, mennyire sikerül pártatlannak lennie. Sokkal valószínűbb az igazságosság és pártatlanság megvalósulása, ha a körzetbeosztást olyan számítógépes programra bízzák, amelynek nincs adata semmilyen egyedi körzetbeosztásról, így meg tud felelni a Legfelsőbb Bíróság egy személy egy szavazat elvének.

A szövetség méretét csökkentő választókörzet-átszabások megszüntetése mellett talán eljött az idő arra is, hogy módosítsák az Egyesült

Államok alkotmányát, és megszabaduljanak az Elektori Kollégiumtól. Teljesen világos, milyen szándékkal hozták létre ezt az intézményt. Biztosítani akarták, hogy a rabszolgatartó államok is csatlakozzanak az Egyesült Államokhoz, és ez azt jelentette, hogy alkotmányos garanciákat kellett adni, hogy fennmarad a rabszolgaság.[165] Az Elektori Kollégium az egyik ilyen intézmény volt. Ez is kiváló példa, hogy az eredeti szándék egészen biztosan nem felel meg a modern kori politikában. A rabszolgaságot már 150 éve eltörölték, az Elektori Kollégium azonban még mindig működik, és fennmaradásának elsődleges oka – bár ezt ritkán mondják ki nyíltan – éppen az, hogy a politikusok a nélkülözhetetlen támogatók olyan szövetségét hozzák létre, amely lényegesen kisebb, mint közvetlen választás esetén.

Az Elektori Kollégium fennmaradásának védelmezői azzal érvelnek, hogy a kis államok érdekeit védi, mivel azok felülreprezentáltak az Elektori Kollégium szavazataiban. Ez valóban így van. De akkor mi a helyzet az egy személy, egy szavazat elvvel? Nyilvánvaló, hogy ebben a rendszerben egy Wyoming vagy Montana államban leadott szavazat többet jelent az elnök (és az alelnök) megválasztásában, mint egy Kalifornia vagy New York államban leadott szavazat. Ez elfogadható Wyoming vagy Montana állam lakói számára. Az Elektori Kollégium szabályai szerint lehetséges, hogy két jelölt közül az egyik nyerje a közvetlen szavazatok többségét, de a másikat válasszák meg az Egyesült Államok elnökének. Tény, hogy az okosan elosztott szavazatok többjelöltes versenyben, mint azt John Quincy Adams és Abraham Lincoln esetében láttuk, lehetővé teszik, hogy valaki meglepően kevés szavazattal legyen elnök. Ha az államok megfelelő kombinációjában sikerül nyerni – nem a legtöbb választópolgár, hanem a legtöbb elektor támogatására törekedve –, az elnökséget jelenthet. Ez is egy olyan mechanizmus, amely kisebb létszámban tartja a szövetséget, ezért több hatalmat ad a politikusoknak, a népnek pedig kevesebbet. Éppen ez a mechanizmus járult hozzá, hogy az amerikai politika annyira eltorzult,

hogy az polgárháborúhoz vezetett, és jelenleg is azt eredményezi, hogy a megfelelő helyeken népszerű jelölt győz, ahelyett, hogy minden állam összes leadott szavazata volna a döntő.

A bevándorlási politika heves vitákat kiváltó téma ez Egyesült Államokban és a demokratikus Európa nagy részén. A vita oka szinte mindig ugyanaz, akár Phoenix, Párizs, Shropshire vagy San Francisco az érintett. A bevándorlási politikában háromféle viszonyulás figyelhető meg. Az egyik szerint a bevándorlók könnyen válhatnak állampolgárokká új hazájukban. A másik szerint a bevándorlókat szívesen látják vendégmunkásként, de nem kaphatnak állampolgárságot. A harmadik szerint a bevándorlókat nem látják szívesen. Mint kiderült, az, hogy melyik bevándorlási politikát választják, nagy hatással van a csoport méretére, amely meghatározza, hogy a kormány mennyire szolgálja az emberek érdekeit.

Az állampolgárság nélküli bevándorlók a választójog nélküli csoport létszámát növelik. Nem fordulhatnak nyíltan a kormány ellen, és nem követelhetnek maguknak a közjavakból. Nem tartoznak a lecserélhető választók körébe, nem lehetnek befolyásosak, sem nélkülözhetetlenek. A vendégmunkás bevándorlási politika ugyanilyen helyzetbe hozza a bevándorlókat. A közel-keleti monarchiák kedvelik ezt a bevándorlási formát, mert nincs hatással a kisebbség uralkodási gyakorlatára, és ha valamelyik bevándorló nem úgy viselkedik, ahogyan elvárják, egyszerűen kiutasíthatják.

Hasonló megszorító intézkedéseket láthatunk bizonyos demokráciákban; a bevándorlókat távol tartják a lehetőségtől, hogy a győztes szövetség tagjaivá váljanak. Japánban például rendkívül nehéz állampolgárságot szerezni. Bár a történelem folyamán számos bevándorlási hullám érte el Japánt (például Észak-Koreából), az állampolgársághoz jutás korlátai biztosítják, hogy a bevándorlók ne kényszeríthessék ki a győztes szövetség bővítését.

Nagy-Britanniában a nemzetközösség országaiból, így Indiából vagy Pakisztánból érkezők könnyen beléphetnek az országba, és állampolgárságot szerezhetnek. Ez azt jelenti, hogy hamar bekerülnek a választói közösségbe. Mivel demokráciákban a győztes koalíció mérete legalább közvetetten ahhoz kötött, hogy hány embernek van választójoga, ez egyben azt is jelenti, hogy a bevándorlás növeli a szövetség létszámát. Ez természetesen számos politikusnak nem tetszik, mert csökkenti a szabad felhasználású pénzek elköltése fölötti rendelkezésüket. A régi állampolgároknak sem tetszhet, különösen akkor, ha a hatalmon lévő párt hívei. A szövetség létszámának növelése csökkenti az egyéni jutalmaik értékét. Ám demokráciában egy hatalmon lévő győztes szövetség előrelátó tagjai, és számos olyan állampolgár, aki a vesztes pártra szavazott, úgy értékeli a bevándorlást, hogy így a kormány kénytelen több közjót biztosítani. Ez szinte mindenkinek jó, különösen azoknak, akik nincsenek benne a nélkülözhetetlenek szövetségében.

A bevándorlók letelepedésének és jogainak biztosítása tehát növelheti a győztes szövetség létszámát, és közben növeli a közpolitika hatékonyságát is. De mivel a rövid távú költségek miatt olyan sok érdekkel ütközik a bevándorlás, a szabályokat nehéz megváltoztatni. Vagy mégsem?

Egyszerű kiigazítás, amely mindenki hosszú távú jólétét szolgálja, hogy kivételt tegyenek a bevándorlókkal. Az illegális bevándorlóknak adott amnesztia – amerikai politikai körökben tabu – azt jelenti, hogy azoknak adnak állampolgárságot, akik egy meghatározott időszak alatt bizonyítják, hogy képesek a társadalom hasznos, adófizető tagjaivá válni, dolgoznak, gyermekeket nevelnek. Adjátok nekünk a szegényeiteket, és meglátjuk, hogy képesek-e jobb életet elérni. Adjátok nekünk a fáradt polgáraitokat, és meglátjuk, képesek-e új erőre kapni attól, hogy a közjót jobban szem előtt tartó munkára késztetik a kormányt. Adjátok nekünk a szabadságra vágyó tömeget, és meglátjuk, hogy a gyermekeik

erősebb, békésebb és sikeresebb társadalomban nőnek fel. Az Egyesült Államokban a bevándorlók hullámai nemzedékről nemzedékre növelték a győztes szövetség méretét. Szegény, fáradt, zilált tömeg volt, és ők csinálták az amerikai sikertörténetet. Ez nem azért történt így, mert jókor kerültek jó helyre, hanem a jobb kormányzás, a könnyen megszerezhető állampolgárság és a bővülő szövetség egyenes következménye volt.

Ne legyen többé nyomor!

A jó irányú változások elérése a harmadik világban a legnagyobb kihívások egyike. A megoldás akadálya a tomboló nyomor, a szegénység, hogy ezeket az országokat gyakran sújtja az ásványkincs-átok, és régóta uralkodó, autokratikus rezsimek ásták be magukat a hatalomba. Ám változás történhet és történik is, mint azt Dél-Afrika, Tunézia, Tajvan és Mexikó példája mutatja. Ha változás történik, az két forrásból eredhet: belpolitikai földindulásból vagy külföldi fenyegetettségből; a kettő közül a külföldi fenyegetettségnek sokkal kevesebb esélye van a sikerre, hogy a kevesek rovására sokak életét jobbá tegye. Amerikai elnökök és európai miniszterelnökök régóta sürgették egy demokratikusabb világ létrehozását, és néhány területen fontos sikert értek el. Mai világunk sokkal demokratikusabb, mint ötven évvel ezelőtt, de nem valószínű, hogy a szabadságjogok követelése – ritkán követik hatékony tettek – a világban sok diktátort változtatnának szabadságszerető vezetővé. Mint a nemrégiben a Közel-Keleten történtek mutatják, a hatékony változás többnyire a helyi körülményekből indul ki. Az Egyesült Államok közel egy évtizeden át összesen mintegy 1,1 billió dollárt költött harci cselekményekre és nemzetépítésre Irakban és Afganisztánban.[166] A jelenleg hatalmon lévő kormányok még mindig immunisak arra az igényre, hogy javítsák az emberek életminőségét. Számos közel-keleti ország lakossága többet ért el néhány hét leforgása alatt, úgy, hogy az

eredmények gyakorlatilag alig jártak költséggel. És ha ezek a változások megszilárdulnak azzal, hogy megnyerik a nélkülözhetetlenek és befolyásosak támogatását, akkor sokkal nagyobb az esélyük arra, hogy értelmes demokratizálódási folyamat következik.

2011 telén több tiltakozáshullám söpört végig Észak-Afrika és a Közel-Kelet országain. Tunéziában, Egyiptomban és más országokban munkanélküli, iskolázott fiatalok hozták mozgásba az eseményeket. Ezekben az országokban a huszonöt év alatti fiatalok 25-30 százaléka munkanélküli, így a lázadók viszonylag kis kockázatot vállaltak. Hatalmas volt a győzelem; a sikert gyorsan és viszonylag kevés erőszakkal érték el. Amikor ezekben az országokban rezsimváltó tiltakozások történtek, Líbiában és Bahreinben is megmozdulások voltak, de ezek egészen más eredménnyel végződtek. Ezekben és más, olajban gazdag közel-keleti országban sem volt jobb a munkanélküliség aránya. Ám a munkanélküliség a vezetők számára nem nagy ügy, hiszen nekik ott az olajbevétel, nem kell a munkából származó adóbevételre támaszkodniuk. A komparatív hátrányokat nézve furcsának tűnhet, hogy éppen a tunéziaiak lázadtak először, pedig róluk viszonylag jól gondoskodott az állam. Részlegesen szabad sajtójuk volt, és a gyülekezés jogát sem korlátozták. Ám forradalom nem ott szokott történni, ahol a legnagyobb az elnyomás, és nem is ott, ahol már szabadság van. Forradalom legnagyobb valószínűséggel a két véglet közötti helyeken történik.

Az elnyomás elriasztja a turistákat, ezért Tunézia korábbi elnöke, Ben Ali, akinek gazdaságpolitikája erősen függött a turizmustól, kénytelen volt nagyobb szabadságot engedélyezni, mint amennyit szeretett volna. Ezek a turisták a változás akaratlan előmozdítói voltak. Ők vitték Tunéziát a forradalom veszélyzónájába, közvetve ők idézték elő, hogy a nép megdöntse a kormányt, mert a turisták dollárjainak megszerzése érdekében a kormánynak több szabadságot kellett adnia a lakosságnak. Ezek a szabadságjogok az oktatásban és az információhoz való hozzáférésben nyilvánultak meg, és abban, hogy az emberek az interneten

kommunikálhattak egymással. Ez pedig azt jelentette, hogy volt lehetőség a szerveződésre, mások bevonására a felkelésbe, így a gyülekezés jogát gyakorolva a világhálón szervezték az utcai tömegtüntetéseket. Egyiptom, ahol szintén nagyon nagy a turistaipar, hasonló helyzetben volt. Hoszni Mubarak elnyomó, erőszakos rezsimet vezetett, de sohasem uralkodott olyan vasmarokkal, mint a hatalmas gázvagyonnal rendelkező diktátor Than Shwe, vagy az elvetemült gyilkos kambodzsai Pol Pot. Mubarak ezt egyszerűen nem engedhette meg magának. Mivel az amerikai segélyek apadni kezdtek, Mubaraknak egyre nagyobb szüksége volt a turistáktól származó bevételre, ezért némi önmérsékletet tanúsított. Ilyen visszafogottságot nem láttunk Líbiában, ahol Kadhafinak az olajmilliárdokból bőven voltak forrásai, és zsoldosai egy pillanatig sem tétováztak, hogy lemészárolják-e az ezredes hatalmát megdönteni akaró lázadókat.

Ha olyan helyeket keresünk, ahol jó a demokratizálódás esélye, valószínűleg jó ötlet olyan országokra gondolni, ahol fontos, az ország bevételének jókora részét adja a turistáktól származó jövedelem. Ilyen például Kenya, a Fidzsi-szigetek és egy független Palesztina, amely reméli, hogy sok turistát vonzhat. A turizmusra támaszkodás természetesen csak az egyik ok arra, hogy egy autokrata vezető gondosan kimérve, de akaratlanul annyi szabadságot ad, amely mellett az ellenfelek szervezkedni és lázadni tudnak. Bármilyen mélyebb gazdasági válság alkalmas arra, hogy a liberalizáció felé mozdítsa az országot, feltéve, ha a válság olyan nagy, hogy nincs elég pénz politikai lojalitást vásárolni.

Amennyiben bizonyos tömegszervezők pontosan tudják, hogyan kell felkelést szítani, továbbra is probléma, hogy mikor kell elkezdeni. A megfelelő pillanat mindig akkor következik be, ha az országban új vezető van, a vezető súlyos beteg vagy anyagi csődbe kerül. A tunéziai Ben Ali állítólag súlyos beteg volt, valószínűleg prosztatarákban szenvedett, a nyolcvanas éveiben járó egyiptomi Mubarak is gyengélkedett. Akik a megfelelő időben tiltakozni akarnak, és a külföldiek, akik azt

szeretnék látni, hogy virágzik a demokrácia, elősegíthetik azzal, hogy megteremthetik az alapokat. Ezt könnyebben lehet elérni, mint képzelnénk.

A mobiltelefon és az internet jelentős változásokat hozott az emberek életébe, még a fejlődő országokban is. Az olyan egyszerű információ, mint a termények piaci ára hatalmas változást jelenthet egy mezőgazdasági termelőnek; nyilvánvaló, hogy minél többet tud keresni, annál keményebben dolgozik. Az ilyen mobiltechnológiák hozzáférést biztosítanak a szegényeknek olyan szolgáltatásokhoz, mint bankolás és a biztosítás, amit a fejlett országokban sokan teljesen természetesnek vesznek. A mobiltelefonos fizetés egyre jobban terjed, így egy gazda egyetlen SMS-sel fizethet a műtrágyáért, vagy megkaphatja terménye árát.[167] A gazdasági előnyöknél is lényegesebb azonban, hogy ezek a technológiák milyen politikai hatalmat adnak az embereknek. Ilyen technológiák bevezetése után lehetetlen, hogy a vezetők úgy kapcsolják le egy ennyire fontos eszközt, hogy közben ne szüntetnék meg azokat a kereskedelmi és gazdasági tevékenységeket, amelyekre a vezetésnek szüksége van ahhoz, hogy adóbevételhez jussanak, ami pedig a hatalmon maradásukhoz elengedhetetlen. Ha a gazdasági körülmények azt diktálják, hogy egy despota vezető bevétele attól függ, engedi-e az emberek közötti párbeszédet, és akkor a diktátor két tűz közé kerül. Ha elég hosszú ideig akadályozza a technológia igénybe vételét, akkor nem lesz elegendő pénze, hogy szövetsége hűségét megvásárolja. Ha azonban hagyja, hogy zavartalanul tovább működjön a technológia, akkor az emberek szerveződhetnek, hogy letaszítsák az autokratát a hatalomból. Ilyen körülmények között egy okos diktátor rájön, hogy jobban jár, ha liberalizál, mintha azt kockáztatja, hogy később száműzik, börtönbe zárják vagy megölik. Nem véletlen, hogy a mobiltelefonba való SIM-kártya Burmában 1000 dollárba kerül. Az sem véletlen, hogy J. J. Rawlings liberalizálta a gazdaságot, amikor Ghánát a gazdasági összeomlás veszélye fenyegette.

Rawlings elnyomó diktátorból lett demokrata. Azért alakult ez így, mert a káros gazdaságpolitika és a több évtizedes diktatúra Ghána gazdaságát annyira tönkretette, hogy már annyi élelmet sem tudott biztosítani a népnek, hogy erejük legyen dolgozni, bevételt termelni. A gazdaság liberalizálása, az embereknek a munkába való visszatérésre bátorítása volt az egyetlen lehetőség, hogy továbbra is fizethesse szövetségének tagjait. Ez segített neki hatalmon maradni, de a liberalizációval együtt járó nagyobb szabadság hatalmat adott az embereknek.

A demokratizálódáshoz nem szükséges, hogy a vezető jó szándékú legyen; ilyen vezetőt nehéz találni, és felesleges is a jó szándékot keresni. Rawlings „vonakodó demokrata" volt, de mégis demokrata lett. A gazdasági szükség sokkal megbízhatóbb módja az emberek hatalomhoz juttatásának. A külföldi segélyek gyakran a vezetőkre nehezedő gazdasági nyomást enyhítik elsősorban. Rawlings előbb nemzetközi szinten kilincselt támogatásért. Csak akkor szánta rá magát a piaci reformokra, amikor nem talált támogatót. Fontos tanulságul szolgál az ő példája, különösen, ha a modern technológia hatalmát is figyelembe vesszük.

Rawlings megtalálta a megfelelő megelőző lépést a gazdasági katasztrófa ellen. Nem minden vezető esetében lehet számítani arra, hogy akár vonakodva is, de a demokráciát választja. Ha a gazdasági katasztrófa árnyékában sem hajlandók liberalizálni, a külföldi segélyezőknek még mindig számtalan lehetőségük van a személyes és gazdasági szabadság elősegítésére, sőt arra is, hogy meggyőzzék a diktátorokat, hogy a saját érdekük a liberalizáció. Nemzetközi segítséggel mobilinternet-hozzáférést kiépíteni, és mobiltelefont adni a szegényeknek igazi nyerő dolog a segélyezés négy érintettjének. A vezetők nyernek, mert fejlődik a kereskedelem, több bevétel generálódik, több pénz lesz személyes felhasználásukra. Az adományozó oldalon is nyernek a cégek, mert a szükséges technológiát eladhatják a kormányuknak, amely segélyként továbbadja. Így elégedettebbek lesznek a hatalmon lévő kormánnyal, és ezzel nő az adott kormány újraválasztási esélye. És a legtöbb segéllyel

ellentétben a segélyezett ország polgárai is nyernek. Először is esélyük lesz a jó életre. Másodszor jobb pozícióban lesznek a gyülekezési szabadság gyakorlása szempontjából az interneten, és nyomást gyakorolhatnak kormányukra, hogy nagyobb szabadságot adjon nekik, és nagyobb szövetségre támaszkodjon. Az okos vezető, aki adóbevételből él, elfogadja a technológiát, és idővel liberalizálni fogja a gazdaságot, hogy hatalmon maradhasson.

Akik elutasítják a technológiát, szintén a szabadság ügyét mozdítják elő. Azzal, hogy nemet mondanak a technológiára, azt érik el, hogy az emberek úgy segítenek magukon, ahogy tudnak, a vezetőről pedig nyilvánvalóvá válik, hogy hajthatatlan autokrata. Így az adományozók nem fogják rájuk pazarolni a forrásaikat; az így felszabaduló segélypénzeket máshol lehet hasznosítani, olyan vezetőknél, akik hajlandóak vállalni a politikai kockázatot, hogy gazdasági előnyt nyerjenek. Ha a segéllyel nyerhető politikai engedmények gazdasági természetűek, akkor az pontosan olyan segély, amely az adományozó, a segélyezett, az adományozó politikai szövetsége, és a megsegíteni szándékozott szegény emberek érdekeit is szolgálja.

Akik biztonsági engedményeket akarnak cserébe, a segély valószínűleg ugyanúgy fog működni, mint a múltban. Ám azok, akik biztonsági engedményeket akarnak venni, talán elgondolkodnak azon, milyen nagy üzleti előnyt adnak a konkurens mobiltelefongyártóknak saját iparuk rovására.

Végül, még ha biztonsági okból adják is a segélyt, növelni lehet a felhasználás hatékonyságát. Mint tudjuk, nagyon sok segély rosszat tesz a szegény embereknek. Ám ha csak politikai engedményekről is van szó, lehetne javítani a támogatást az adományozó szempontjából. Ahelyett, hogy arra az ígéretre adnának segélyt, hogy a segélyezett politikája változik, a segélypénzt független számlára lehetne utalni. A segélyügyleteket ezek után konkrét teljesítményhez lehetne kötni. Amennyiben a feltételek teljesülnek, a pénz felszabadítják. Ha a feltételek nem teljesülnek,

a pénz visszakerül az adományozóhoz. Így az adományozók azért adnák a pénzt, hogy arra fordítsák, amire az adományozó szeretné, és nem menne kárba pénz, ha a segélyezett nem változtat az addigi gyakorlatán. Emlékezhetnek, ez volt az egyik megoldás, amelyet Pakisztán taktikájára megoldásként javasoltunk.

A javulás legnehezebben talán a nyersanyagforrásokban gazdag monarchiák és autokráciák esetében érhető el. Az emberek az ilyen helyeken elnyomottak, a vezetők mesés vagyonokat halmoznak fel, és vannak eszközeik arra, hogy brutálisan elnyomják a népet. De még ilyen helyeken is van lehetőség változást elérni úgy, hogy ne járjon olyan szörnyű következményekkel, mint amiket az olajban gazdag Kadhafi elleni lázadók tapasztaltak. Mind a nemzetközi közösség, mind a helyi lázadók jó alapot jelenthetnek a diktatúrából a demokráciába való békés átmenetre. Kezdjük a nehezebb változattal, a nemzetközi közösséggel!

A dél-afrikai Nelson Mandela hatalomra kerülésekor fontos tanulsággal szolgált a világnak. Az apartheid rezsim összeomlását követően „igazság és megbékélés" bizottságokat szervezett. Ezeknek az volt a célja, hogy akik elnyomást gyakoroltak az apartheid rezsim alatt, előállhassanak, bevallhassák bűneiket, és amnesztiát kaphassanak. Az ENSZ létrehozhatott volna olyan nemzetközi jogi testületet, amely a lázongásokkal, forradalommal szembenézni kénytelen diktátorokat arra kényszeríthette volna, hogy békésen adják át a hatalmat. Az ENSZ megtervezhette és szabályozhatta volna a diktatúrából a demokráciába való átmenetet. Ugyanakkor feltételül szabhatta volna, hogy az olyan diktátorok, akikre nyomás nehezedik, adjanak szabadságot a népnek, kapnak például egy hetet arra, hogy elhagyják az országot, így örök garanciát nyernének, hogy amnesztiában részesülnek, és soha nem vonják őket felelősségre a népük ellen elkövetett bűnökért. Erre nyilvánvalóan van precedens. Bűnözők esetében ismert a vádalku intézménye, vagyis ha vallomást tesznek, nem emelnek vádat ellenük. Az áldozatok talán nehezményezik, hogy a szörnyű tettek elkövetői büntetlenek maradnak.

Sajnálatos módon nem marad más alternatíva, mint az, hogy a diktátor kockáztat, és további gyilkosságokat elkövetve ragaszkodik a hatalomhoz. Tény, hogy nem túl igazságos egykori diktátorokat futni hagyni. De a cél nyilvánvalóan az, hogy megkíméljük és javítsuk a tömegek életét, és a mindenre elszánt vezető a diplomáciai mentességért cserébe talán hajlandó lelépni.

A vezetők önként távozását ösztönözheti, ha a gyors távozásért megengedik nekik, hogy jelentős összeget megtartsanak a nem tisztán szerzett vagyonból, és biztonságos menedékben tölthessék száműzetésüket. Az ilyen ajánlatok önbeteljesítőek lehetnek. Amint a nélkülözhetetlen támogatók úgy gondolják, hogy vezetőjük elfogad ilyen alkut, ők maguk kezdenek a helyébe keresni valakit, vagyis ha a vezető maradni szeretne, akkor sem biztos, hogy támogatókat talál. A büntetlenség ígérete arra készteti a diktátorokat, hogy inkább feladják a harcot. Kadhafi nem kapott ilyen lehetőséget, ezért csak két kellemetlen dolog közül választhatott: űzött vadként él tovább vagy halálig harcol. Az utóbbit választotta a líbiai emberek kárára és mindenki kárára, aki az emberséget értéknek tartja.

További választási lehetőségeket is lehet adni. Értékes tanulság az átmenet, ahogyan Britannia monarchiából alkotmányos monarchia lett. A vezetők a politikai túlélést akarják, hatalmon maradni, vagyis a pénz fölött rendelkezni. De mi van akkor, ha választaniuk kell a hatalom és a pénz felett való rendelkezés joga között? Az angol monarchiának egykor volt hatalma és pénze is, de erős nyomással kellett szembenéznie, és mindez úgy ér véget, ahogy sok más helyen történt: a királyi családnak sem hatalma, sem pénze nem maradt. Ez történt az orosz és a francia uralkodókkal és az angol Stuart-házzal is a forradalom után. Képzeljük el, mi lett volna, ha választhattak volna, hogy megtartják a koronát, de a hatalmat átadják a nép által választott kormánynak, ahogy azt Vilmos és Mária és az utánuk következő hannoveri dinasztia tette Angliában. Kárpótlásul megtarthatták volna a családi vagyont,

és biztosítékot kaphattak volna, hogy még száz évig további javakban részesülnek az államtól. Ez az átmenet, hogy alkotmányos monarchiák nagyon gazdag névleges vezetői maradjanak, olyan lehetőség, amelyet Szaúd-Arábia, Jordánia és az Emirátusok királyi családjai is jobbnak találhatnak, mint a forradalom elfojtására tett kísérletet. A forradalmárok talán elbuknak holnap, de a vezetőknek csak egyszer kell veszíteniük, azután már túl késő tárgyalniuk.

Hamis remény a szabad és tisztességes választás

Ahogy vannak olyan dolgok, amelyek elősegíthetik a változást, vannak olyanok is, amelyek gátolják a fejlődést. Az egyik legnépszerűbb haszontalan megoldás a választás. A hatalmukat veszélyben tudható vezetők gyakran döntenek úgy, hogy eleve csalásra épített választásokat tartanak, de a tisztességesség látszatát keltik. A megbundázott választás nem vezeti az országot jobb politikára, nem ad több szabadságot az embereknek. Az elcsalt választások még nagyobb hatalmat biztosítanak a vezetőnek azzal, hogy növelik a lecserélhetők tömegét, de nem növelik jelentősen a befolyásosak és a nélkülözhetetlenek csoportjának létszámát.

Tény, hogy a valódi választás a fő cél, de a választásnak önmagában sohasem kellene célnak lennie. Ha a befolyásosak választásokat sürgetnek, de nem gondoskodnak arról, hogy ezek a választások tétre menőek legyenek, csak annyit érnek el, hogy egy gyűlölt rezsim még jobban beássa magát a hatalomba. A nemzetközi megfigyelők szeretik ellenőrizni, hogy az emberek szabadon eljutnak-e a szavazóhelyiségekbe, és szabályosan számolják-e össze a szavazatokat. Semmi értelme azonban akadályozni a választást vagy a szavazatszámlálásnál csalni, ha egy rezsim már korábban betiltott olyan pártokat, amelyek a riválisai lehetnek, vagy ha a kormány kampánykorlátozásokat vezetett be, vagyis a kormánypárt könnyen eljuttathatta üzenetét a választóknak, de lehetetlenné tette az ellenzéknek, hogy ezt tegye. Az orosz kormánynak nem kell csalnia a szavazatok összeszámlálásánál, hogy azt az eredményt érjék el, amit akarnak. Nem kell akadályozniuk, hogy az emberek eljuthassanak a szavazóhelyiségekbe. Egyszerűen megfosztják az ellenzéket attól a jogtól, hogy szabad sajtójuk legyen, és kampányt folytassanak, így a nemzetközi megfigyelők könnyen arra a következtetésre jutnak, hogy a választások teljesen szabadok és tisztességesek voltak, pedig ugyanilyen könnyen felismerhető, hogy sem szabadok, sem tisztességesek nem voltak.

A szabad választásokat amúgy a kiterjesztett szabadságjogok elérése *után* lehet tartani, nem pedig előtte!

* * *

Néha úgy tűnik, a világ problémáinak megoldásához kevesek vagyunk. Ám egyáltalán nem rejtély és titok, hogyan lehet megszüntetni a világban jelen lévő szegénységet és elnyomást. Akik szabadságban élnek, ritkán szegényednek el, és ritkán élnek elnyomásban. Adjunk az embereknek jogot, hogy kimondják, amit akarnak, leírják, amit akarnak, hallgassuk meg őket, folytassunk párbeszédet arról, hogy mit akarnak, és olyan embereket fogunk látni, akik elégedettek az életükkel. Olyan embereket fogunk látni, akik szabadon meggazdagodhatnak, de szabadon el is veszthetik mindenüket. Olyan embereket látunk, akik nemcsak anyagilag, hanem lelkileg és testileg is jól vannak. Persze az olyan helyek – Szingapúr és Kína bizonyos részei –, amelyek azt bizonyítják, hogy lehetséges korlátozott szabadság mellett is anyagi jólétben élni; ám még több bizonyíték utal arra, hogy ezek a kivételek. A gazdasági siker késleltetheti a demokrácia eljövetelét, és végső soron nem pótolhatja.

Végső soron a vezetők döntenek arról, hogy egy országban milyen mértékű a szabadság. A világ nyomorúsága mögött olyan kormányok állnak, amelyeket nélkülözhetetlenek kis klikkjei vezetnek, akik hűsé-

gesek a vezetőhöz, mert gazdaggá tudja tenni őket. Szabadság és jólét olyan országokban van, amelyek kormányai a közemberekből álló nagy létszámú szövetségre támaszkodnak, a választók lecserélhetőkből álló nagy létszámú csoportjából kiválasztott befolyásosakból kerül ki. Nem nehéz összefüggést találni a világban jelen lévő szegénység és elnyomás, a korrupt junták és brutális diktátorok között, akik lefölözik országuk bevételeit, hogy hatalmon maradhassanak. A politika és a politikai intézmények határozzák meg az emberek életkörülményeit és lehetőségeit.

Mostanra elég egyértelmű lehet, hogy van egy természetes rend, amely megnyilvánul a politikában szigorú szabályrendszer formájában. Ezek a szabályok megváltoztathatatlanok. Ám ez nem jelenti azt, hogy nem találhatunk jobb ösvényeket a politika törvényeinek útvesztőjében.

Javasoltunk néhány megoldást, hogy jobb eredményeket érjünk el. Az általunk javasolt megoldásokat eddig nem alkalmazták. Ennek jó oka van. A gondolkodási beidegződések megnehezítik a problémákhoz való hozzáállást. Sokan arra a következtetésre juthatnak, hogy kegyetlen és érzéketlen dolog beszüntetni a külföldi segélyeket. Azt mondják, hogy a segélyre költött pénz akkor is elérte a célját, ha akár egyetlen gyermeken segít. Elfelejtik megkérdezni, hány gyereket ítéltek halálra, akik éhen haltak, miközben a segély a vezetőket gazdagítja, akik csak azután gondolnak a népre (ha ez egyáltalán bekövetkezik), ha magukról és nélkülözhetetlen támogatóikról már gondoskodtak. Ám mielőtt elkezdenénk hibáztatni a „selejtes" demokratikus vezetőket azért, mert nem tudták a világot jobb hellyé tenni, jusson eszünkbe, miért ezt a politikát folytatják. A demokrata vezetők arra esküsznek fel, hogy azt teszik, amit az emberek akarnak.

Az amerikai elnökök a nemzet megalapítása óta rutinszerűen támogatták a demokrácia terjesztésének gondolatát. Woodrow Wilson elnök 1917. április 2-án azzal a következő indoklással kéri a Kongresszust, hogy az Egyesült Államok hadat üzenjen Németországnak: „A világnak biztonságos helynek kell lennie a demokráciák számára... Nincsenek

önző érdekeink. Nem akarunk területet hódítani, nem akarunk uralkodni." Ezeket az érzéseket ismételte kilencven évvel később George W. Bush, második beiktatási beszédében: „A szabadság megmaradása az országunkban egyre nagyobb mértékben függ attól, hogy a szabadság más országokban is megmaradjon. A mi világunkban akkor van a legnagyobb esélye a békének, ha a szabadság az egész világra kiterjed... Ezért az Egyesült Államok politikája az, hogy minden nemzetben és kultúrában a demokratikus mozgalmakkal és intézményekkel keresse a kapcsolatot, erőfeszítéseiket támogatja azzal a végső céllal, hogy a világban vége legyen a zsarnokságnak." Ám Wilson félretette nemes érzelmeit, amikor az Egyesült Államok szövetségesei által ellenőrzött gyarmatokért kellett volna kiállni. Hasonlóképpen Bush elnök ugyanabban a beszédében, amelyben kifejezte óhaját, hogy az egész világon demokrácia legyen, azt is megjegyezte: „Legszentebb kötelességem védelmezni ezt a nemzetet további támadások és veszélyek ellen."

Az elnök „legszentebb kötelessége" rávilágít a problémára. A dolog természeténél fogva feszültség van a demokratikus reformok külföldi terjesztése és az otthoniak jólétének védelme között. A szabad, demokratikus társadalmak jellemzően békében élnek egymással és a fellendülést, jólétet támogatják belföldön és nemzetközileg is, azon igyekeznek, hogy a képviseleti demokráciát népszerűvé tegyék. Ám a demokratikus reform, mint az Egyesült Államok azt Homeini Iránjával és a Hamasz vezette Palesztin Hatósággal tapasztalhatta, nem mindig jelenti azt, hogy növekszik az amerikaiak (vagy a világ más polgárainak) biztonsága vagy jóléte, sőt a külföldi fenyegetések még veszélyeztethetik is ezt a biztonságot.

Az, hogy aggódunk, és igyekszünk védeni magunkat barátságtalan demokráciák ellen, jellemzően ütközik a demokrácia előnyeibe vetett hitünkkel. A demokratikus vezetők azért hallgatnak a szavazóikra, mert így maradhat hatalmon a pártjuk. Hiszen a demokratikus vezetőket azért választották, hogy legalább azok érdekeit képviseljék, akik meg-

választották őket. Az, hogy külföldön demokrácia van, nagyszerű az amerikaiaknak, amennyiben egy demokratizálódó nemzet történetesen olyan politikát akar folytatni, ami nekik tetszik. Ha egy külföldi nemzet az érdekeik ellen hat, úgy érhetik el a legjobban azt, amit akarnak, ha elnyomásban tartják őket.

Igen, azt szeretnénk, hogy az emberek szabadok legyenek és jólétben éljenek, de nem akarjuk, hogy elég szabadok és gazdagok legyenek ahhoz, hogy a mi életformánkat, érdekeinket és jólétünket veszélyeztessék... és ennek így kell lennie. Ez is a demokratikus vezetők hatalomgyakorlásának szabályai közé tartozik. Azt kell tenniük, amit a szövetségük akar; nem tartoznak felelősséggel más ország szövetségének, csak azoknak, akik hatalomra segítették őket. Ha úgy teszünk, mintha ez nem így volna, akkor olyan utópiákat kergetünk, amelyek csak kifogásnak jók, hogy miért nem foglalkozunk azokkal a problémákkal, amelyekkel foglalkoznunk kellene.

A könyvünket idézettel kezdtük, amelyben Cassius kérleli Brutust, hogy lépjen fel Julius Caesar despotizmusa ellen. „Sorsának ember néha mestere. Nem csillaginkban, Brutus, a hiba, hanem magunkban, kik megbókolunk." Szerényen hozzátesszük, hogy azért van bennünk a hiba, mert nagyon sokat foglalkozunk magunkkal, de a világban élő szerencsétlenekkel olyan keveset. De azt is láttuk, hogy van remény. Minden kormány és minden szervezet, amely kis szövetségi rendszeren alapul, annyira tönkreteszi saját termelékenységét és vállalkozói szellemét, hogy előbb-utóbb kénytelen szembenézni a kockázattal, hogy összeomlik saját romlottságának és eredménytelenségének súlya alatt. Ha a lehetőség döntő fontosságú pillanata elérkezik, és a rossz kormányzás következményei utolérik a despotát, akkor néhány egyszerű intézkedés is nagyon fontos változást hozhat.

Láthattuk, hogy szinte az egész politikai élet a körül forog, mekkora a választók tömege, mekkora a befolyásosak és a győztes szövetség létszáma. Ha mindegyik növekszik, de a lecserélhetők nem gyorsabban, mint a szövetség, minden jobb lesz az emberek széles tömege számára. Felszabadultan dolgoznak saját érdekükben, hogy tanultak, egészségesek, vagyonosak, boldogok és szabadok legyenek. Adóik csökkennek, életlehetőségeik jelentősen bővülnek. Gyorsabban elérhetjük ezt a változást az általunk javasolt megoldásokkal, de előbb-utóbb minden társadalom átlép a kis szövetségi nyomorból a nagy szövetségi rendszerbe – ez pedig meghozza a békét és bőséget. Kemény munkával és némi szerencsével ez bárhol megtörténhet a közeljövőben, és az mindannyiunknak csak jó lehet.

KÖSZÖNET

A *Diktátorok kézikönyve* közel két évtizedes munka eredménye, amely húsz év alatt a vezetők motivációit és döntéshozói mozgásterüket kutattuk. Nagy hálával tartozunk barátainknak, kollégáinknak, társszerzőinknek és kritikusainknak, akik segítettek pontosabban megértenünk, mi mozgatja a világot, és betekintést kaphattunk abba, hogyan lehetne ez a mozgás még zökkenőmentesebb.

Tudományos körökben munkánk a kiválasztott választók elméletként (selectorate theory) vált ismertté. E gondolkodásmód másik két alapítójával, Randolph Siversonnal és James Morrow-val az elmélet átfogó kifejtését publikáltuk: *The Logic of Political Survival* (A politikai túlélés logikája) címmel a MIT gondozásában. Ez a több mint 500 oldalas kötet tele van matematikai modellekkel, és bonyolult statisztikai vizsgálatokkal. Bár elismerjük, hogy nem könnyű olvasmány, ez az elmélet legátfogóbb bemutatása. Mégsem az volt a kezdet, és nem is a vég.

A kiválasztott választók elmélete Bruce Bueno de Mesquita és Randy Siverson kutatásából jött létre, amikor azt vizsgálták, mi történik a vezetőkkel, miután háborút vívtak. Meglepő módon addig senki sem vizsgálta módszeresen, hogyan hat a nyertes vagy vesztes háború a vezetők politikai túlélésére. A nemzetközi kapcsolatokban való jártasságuk révén Bruce és Randy a háborúval kapcsolatos témákat kutatták, és

behozták a kutatásba James Morrow-t és Alastair Smith-t; így született meg a BdM2S2 munkacsoport. 1999-ben a négyes az *American Political Science Review* című folyóiratban megjelentette *An Institutional Explanation of the Democratic Peace* (A demokrácia békéjének általános magyarázata) című cikkét. Ez a cikk választ adott az időszak egyik leglényegesebb kérdésére: Miért van az, hogy a demokratikus nemzetek nem vívnak egymás ellen háborút? Számos más elmélet is azt mondta, hogy demokráciákban és autokráciákban más motivációk hatnak. Sajnálatos módon a demokraták az állítólagos magasabb értékrendel ellentétesen viselkednek. Ezzel szemben a kiválasztott választók elmélet azt feltételezte, hogy a vezetők motivációi mindenhol azonosak: a hatalmon maradás. A demokratákat az különbözteti meg az autokratáktól, hogy az előbbiek a támogatók nagy szövetségére támaszkodnak, vagyis a demokraták az állami forrásokat a háború megnyerésére fordítják. Az autokraták azzal növelik túlélési esélyeiket, hogy forrásokat gyűjtenek, hogy fizetni tudják a cimboráikat akkor is, ha ez a háború elvesztését jelenti. Ami azzal a kérdéssel indult, hogy a demokráciák miért nem vívnak egymás ellen háborút, azt mutatta meg, hogy a nemzetek hogyan és miért harcolnak. Ahogy az a tudománytól elvárható, az egyik problémára adott válasz más problémákra ad választ, és végül újabb kérdéseket vet fel.

2002-ben a BdM2S2 a kiválasztott választók elmélet matematikai elemzését adta a *British Journal of Political Science* folyóiratban *Political Institutions, Policy Choice and the Survival of Leaders* (Politikai intézmények, politikaválasztás és a vezetők politikai túlélése) címmel. Ez az anyag lett az alapja a *The Logic of Political Survival* könyvünknek. Aztán a megjelenése óta továbbfejlesztettük az elméletet. A *Journal of Conflict Resolution* és az *International Organization* című folyóiratban 2007-ben és 2009-ban megjelent cikkeinkben azt vizsgáltuk, hogyan váltják az adományozó nemzetek a segélyt politikai engedményekre. A matematikai modell jelenlegi kiterjesztésébe belevettük a forradalmi

mozgalmakat és ezt a *Journal of Politics* (2008), a *Comparative Political Studies* (2009) és az *American Journal of Political Science* (2010) szaklapokban közöltük.

A kiválasztott választók elmélete egyszerűen használható politikai modell. Ez az alapja a *Punishing the Prince* (A herceg büntetése) című könyvnek. Abban Fiona McGillivray és Alastair Smith azt vizsgálja, hogy az egyes államok vezetői hogyan szankcionálják más államok vezetőit. Azzal, hogy nem a népre, hanem a vezetőkre mérnek büntetést, a vezető a politikája hatékonyságát három módon segíti. Először, az ilyen mechanizmusok egyértelmű eszközt biztosítanak, amellyel helyre lehet állítani az államok közötti kapcsolatot. Másodszor, a büntetés alatt álló vezető országának polgárait arra bátorítják, távolítsák el vezetőjüket, hogy helyreálljon az együttműködés. Harmadszor, mivel a vezetők félnek attól, hogy eltávolítják őket a posztjukról, az ilyen célzott büntetés veszélye eleve arra készteti a fenyegetett vezetőket, hogy betartsák a nemzetközi normákat. Azzal, hogy a vezetők együttműködésére, kommunikációjára koncentráltunk ahelyett, hogy a nemzetközi együttműködést csak nemzetek közötti kapcsolatként fognánk fel, Fiona az államközi kapcsolatokkal gazdagította kutatásunkat. Tudományos munkájának jellemzője volt, hogy olyan kérdéseket tett fel, amelyekre senki sem gondolt, és ezekre olyan válaszokat adott, amelyek új irányokba vitték a kutatást. Vizsgálta például, hogy a nemzetek közötti kereskedelmi forgalom alakulása milyen összefüggésben van a vezetőváltásokkal. Azt találta, hogy autokraták leváltása előre jelezhető módon befolyásolja a kereskedelmi forgalmat.

A *Punishing the Prince* 2008-ban jelent meg, néhány nappal Fiona halála előtt. Nem telik el nap, hogy ne gondolnánk rá, mindenkinek hiányzik, aki ismerte, de különösen Alastairnek, és három gyermeküknek: Angusnak, Duncannek és Mollynak. Fiona volt a legnagyobb támogatónk, és a legkíméletlenebb kritikusunk. Hosszan tartó betegségben szenvedett, de humora és lelkesedése a legsötétebb órákban sem

hagyta el. Szervátültetésre várt. Az orvosai, Erika Berman-Rosenzweig és Nazzareno Galie lehetővé tették, hogy több időt töltsünk vele, ezért végtelen hálával tartozunk nekik. Bár kemény kézzel irányította Alastair életét, Fiona a jó szándékú diktátor megtestesítője volt.

A kiválasztott választók elmélete kidolgozása és a könyv megírása olyan hatalmas vállalkozás volt, amely nem jöhetett volna létre mások segítsége nélkül. Randolph Siverson és James Morrow kezdettől fogva a társaink voltak a munkában, és számos gondolat tőlük származik. Minden kutatásnál nagyon fontos az anyagi támogatás, és a kiválasztott választók elmélete kidolgozásának első szakaszát a *National Science Foundation* bőkezű támogatása tette lehetővé. Köszönetünket fejezzük ki továbbá Roger Hertognak is, aki a *New York University Alexander Hamilton Center for Political Economy* képviseletében segített nekünk.

Hans Hoogeveen, a Világbank tanzániai vezető közgazdásza megrendelt egy tanulmányt a kiválasztott választók rendszer működéséről, amely segített kideríteni, miért nem voltak sikeresek a Világbank tanzániai erőfeszítései. A lehetőség, hogy elkészíthettük ezt a tanulmányt, segített a kiválasztott választók elmélete továbbfejlesztésében, és rendkívül fontosnak bizonyult abban, hogy bővüljön az érdekcsoportokról szóló tudásunk, legyen szó etnikai, nyelvi, földrajzi vagy foglalkozási érdekcsoportokról. A Hans kérésére végzett munka óriási ösztönzőerő volt számunkra, és rendkívül hálásak vagyunk a támogatásáért, és a lehetőségért, amelyet biztosított nekünk. Jelenlegi munkaadónk, a *New York University* kitűnő intézmény, amely sohasem vonakodott támogatni kutatásunkat és tanítási tevékenységünket. Hálásak vagyunk a *Yale University Hoover Institution* és a *Washington University* támogatásáért is. Az ilyen intézmények nagylelkűsége tette lehetővé számunkra, hogy kitűnő kutatási asszisztenciát vehettünk igénybe. Alexandra Bear és Michal Harari sokat segített a könyv anyagának előkészítésében.

Kollégák, diákok és barátok minden vállalkozásban segítenek, különösen, ha nemcsak segítők, hanem kritikusok is; ez a könyv sem kivétel

ez alól. Igazán szerencsések vagyunk, hogy kutatók, tudósok, barátok olyan csodálatos körében lehetünk, akiktől minden nap tanulhatunk. Neal Beck, Ethan Bueno de Mesquita, George Downs, William Easterly, Sandy Gordon, Mik Laver, Jim Morrow, Lisa Howie, Jeff Jensen, Yanni Kotsonis, Alex Quiroz-Flores, Shinasi Rama, Peter Rosendorff, Harry Roundell, Shanker Satyanath, John Scaife, Randy Siverson, Alan Stam, Federico Varesse, James Vreeland, Leonard Wantchekon és sokan mások észrevételeikkel segítették a könyv létrejöttét.

Számos korábbi munkánkat tudományos köröknek szántuk. Az, hogy „olvasható" könyvet írjunk, más jellegű vállalkozás. Szerencsére az ügynökünk, Eric Lupfer fáradhatatlanuk dolgozott velünk a stíluson és nyelvezeten, ösztönző módon segítve minket. A *PublicAffairs* könyvkiadó rendkívüli módon segített a munkafolyamatban. Az egész csapat támogatott minket a kiadás minden fázisában. Hálával tartozunk Brandon Proiának, aki olvashatóvá, tiszta nyelvezetűvé, érthetőbbé és feszesebbé tette a könyvet. Köszönet illeti (ábécé sorrendben) Lindsay Jonest, Lisa Kaufmant, Jamie Leifert, Clive Priddle-t, Melissa Raymondot, Anais Scottot, Susan Weinberget és Michelle Welsh-Horstot, akik nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy ez a könyv jobb legyen. Az esetleges hibákat Alastair és Bruce követte el, bár mindketten a másikat okolják.

Minden általunk tanulmányozott intézmény közül a családot tartjuk a legtöbbre. Ők: Ethan és Rebecca, Abraham és Hannah; Erin, Jason, Nathan és Clara; Gwen, Adam és Isadore; Angus, Duncan és Molly. És legfőképpen köszönjük Arlene-nek és Fionának, akiknek ezt a könyvet és magunkat ajánljuk.

Legfőképpen azt kívánjuk, hogy sikerrel járjanak azok, akik az életüket kockáztatva diktátorokat tartanak sakkban.

JEGYZETEK

1 Mobutu Sese Seko quote, "Mwalimu Nyerere: 'How I Weep for Arusha Declaration!'"*Arusha Times*, October 8, 2005, 390.

Bevezetés: A hatalom lényege

2 A kalifornaiai Bell városról, a házakról és lakókról további információ http://www.city-data.com/housing/houses-Bell-California.html.

3 "Bell Council Seeks Resignation of 3 City Officials," (Bell képviselő-testülete 3 városi tisztségviselő lemondását kéri) *Los Angeles Times* Helyi események rovat, July 21, 2010. Elérhető: http://www.latimes.com/news/local/la-me721-bell-20100721,0,3475382.story.

4 A futballcsapat edzőjének nagyobb a fizetése, mint az Egyesült Államok elnökének; annak ellenére, hogy at utóbbi években a focicsapat nem is teljesít valami jól!

5 Lásd: http://www.coacheshotseat.com/JeffTedford.htm.

6 Részletek: http://latimesblogs.latimes.com/lanow/2010/07/bell-paid-huge-salariesresidents-paid-huge-tax-bills-records-show.html

7 Ők cserébe nélkülözhetetlen szavazóikat kínálhatták meg előnyökkel. Elgondolkodhatunk azon, vajon például a lakhatási támogatásban részesülők adták-e a képviselő-testület tagjait támogatók többségét. Mivel a szavazás titkos, ezt nem tudhatjuk meg, bár ha Bell szavazóit lakókörzet szerint regisztrálták, képet alkothatunk a választási támogatás és a nem kötelező kedvezményekben, például lakhatási támogatásban részesülés eloszlásáról.

8 Thomas Hobbes, *Leviathan*, ed. Richard Tuck (New York: Cambridge University Press,1996 [1651]), 131. / Thomas Hobbes: Leviathán. Kossuth Kiadó, Budapest, 1999. Ford.: Vámosi Pál. I. kötet, 19. fejezet, 222. o.

9 Nicolò Machiavelli, *The Prince and the Discourses*, ed. Max Learner (New York: The Modern Library, 1950 [1532]), 256. Nicolò Machiavelli: *Beszélgetések Titus Livius első tíz könyvéről*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1978. Ford: Lontay László, 213. o.

10 James Madison, *"Federalist 10,"* The Federalist, ed. Jacob Cooke (Middletown: Wesleyan University Press, 1961), 62.

11 Montesquieu, Charles de Secondat, *The Spirit of Laws*, ed. Edward Wallace Carrithers (Berkeley: University of California Press, 1977 [1748]), 176. / Montesquieu: A törvények szelleméről, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1987., Ford.: Nemes István és Horváth Andor; 8. könyv, XVI. fejezet, 145. oldal.

12 Robert Woodward, *Obama's War* (Obama háborúja) (New York: Simon and Schuster, 2010); Robert F. Kennedy, Thirteen Days (New York: W. W. Norton, 1969).

13 Bruce Bueno de Mesquita, Alastair Smith, Randolph M. Siverson, and James D. Morrow, *The Logic of Political Survival* (A politikai túlélés logikája) (Cambridge, MA: MIT Press, 2003).

1. A politika játékszabályai

14 Akit érdekelnek a fenti logika valóságosságát bizonyító szigorú tények, olvassa el Bruce Bueno de Mesquita, Alastair Smith, Randolph M. Siverson, és James D. Morrow, *The Logic of Political Survival* (A politikai túlélés logikája) (Cambridge, MA: MIT Press, 2003) című könyvét és a továbbiakban hivatkozott műveket.

15 John Cloud, "The Pioneer Harvey Milk," (Havvey Milk, az úttörő) *Time*, July 14, 1999, elérhető: http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,991276,00.html.

16 Castro legbizalmasabb szövetségesei sorsának forrásai: Volker Skierka, *Fidel Castro: A Biography* (Polity Press: Cambridge, 2004), 68–91; Georgie Anne Geyer, *Guerrilla Prince* (Kansas City: Little Brown and Co., 1991), 191–315; Frank Fernandez, *Cuban Anarchism: The History of a Movement*, translated by Charles Bufe (Tucson, AZ: Sharp Press, 2001), 75–93; George Dominguez, "Cuba Since 1959," in *Cuba: A Short History*, ed. Leslie Bethell (Cambridge: Cambridge University Press, 1993), 95–149; és PBS http://www.pbs.org/wgbh/amex/castro/filmmore/ fr.html.

17 Emma Larkin, *Everything is Broken: A Tale of Catastrophe in Burma* (New York: Penguin Press, 2010).

18 Alexandros Tegos, "To Leave or Not to Leave? On the Assumption of Political Survival," Working Paper, Alexander Hamilton Center for Political Economy, New York University Department of Politics, April 15, 2008.

2. Út a hatalomba

19 Ebben a részben az alábbi forrásokból merítettünk: Ryszard Kapuscinski, The Shadow of the Sun (New York: Vintage books, 2001); *** Martin Meredith, The Fate of Africa (New York: PublicAffairs, 2005), chapter 29; and http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,924057-2,00.html.

20 Bruce Bueno de Mesquita, beszéde egy nagy befektetői csoport portfólióbizottsági ülésén, 2010. május 5. New York.

21 Lawrence K. Altman, "The Shah's Health: A Political Gamble," *New York Times Magazine*, May 17, 1981, pp. 5–17.

22 Meredith, *The Fate of Africa*, 150.

23 S. E. Finer, *The History of Government* (Oxford: Oxford University Press, 1997)

24 Néhány forrás és elemzések Damáz pápáról: Michael Walsh, Butler's *Lives of the Saints* (New York: HarperCollins Publishers, 1991), 413; Edward Gibbon, *The Decline and Fall of the Roman Empire*, vol. 1 (New York: Modern Library, n.d.), 866, n84; "Pope St. Damasus I," *Catholic Encyclopedia* (New York: Robert Appleton Company, 1913), Letter of Jerome to Pope Damasus, vol. 2, 376; Henry Chadwick, *The Pelican History of the Church – 1*: The Early Church (London: Penguin Press, 1978); Williston Walker, *A History of the Christian Church* (New York: General Books, 2010); Diarmaid McCulloch, *History of Christianity: The First Three Thousand Years* (London: Viking, 2009).

25 Averil Cameron and Peter Garnsey, eds., *The Cambridge Ancient History: The Late Empire*, A.D. 337–425 (Cambridge: Cambridge University Press, 1998), 103.

26 Ryszard Kapuscinski, *The Soccer War* (New York: Vintage Books, 1992), 113–114.

27 A Gorbacsov bukásáról és Jelcin felemelkedéséről szóló eszmefuttatás alapjának forrása: Kiron Skinner, Serhiy Kudelia, Bruce Bueno de Mesquita, and Condoleezza Rice, *The Strategy of Campaigning* (Ann Arbor, MI: University of Michigan Press, 2007).

28 Lásd: Ernesto Dal Bó, Pedro Dal Bó, and Jason Snyder, "Political Dynasties," *Review of Economic Studies* 76, no. 1 (January 2009): 115–142.

29 A kevés közvetlen szavazattal megnyert választás bajnoka John Quincy Adams volt, aki a szavazatok kevesebb, mint 31%-ával lehetett elnök. Többpárti versenyt nyert meg azzal, hogy okosan manőverezett Amerika furcsa választási rendszerében, ahol a közvetlenül leadott szavazatok különösen az ország történetének korai időszakában nem fordítódtak közvetlenül támogatássá az Elektori Kollégiumban, illetve ha ott senki nem nyer, a képviselőházban.

3. A hatalom megtartása

30 Italo Calvino, *Under the Jaguar Sun* (New York: Harcourt, Brace, Jovanovich, 1986), 36.

31 Lásd például: Andrew Ward, Karen Bishop, and Jeffrey Sonnenfeld, "Pyrrhic Victories: The Cost to the Board of Ousting the CEO," *Journal of Organizational Behavior* 20 (1999): 767–781; továbbá Joann Lublin, "CEO Tenure, Stock Gains Often Go Hand-in-Hand," *Wall Street Journal*, July 6, 2010. Elérhető: http://online.wsj.com/article/SB10001424052748703900004575325172681419254 .html.

32 1999-ben az igazgatótanács elnöke és a CEO egy személyben Lewis Platt volt. Az ő igazgatótanácsának tagjai: Philip M. Condit, Patricia C. Dunn, Thomas E. Everhart, John B. Fery, Jean-Paul G. Gimon, Sam Ginn, Richard A. Hackborn, Walter B. Hewlett, George A. Keyworth II, David M. Lawrence, Susan P. Orr, David W. Packard, és Robert P. Wayman.

33 Carly Fiorina, "The Case for the Merger," Speech at the *Goldman Sachs Technology Conference*, Palm Springs, California, 2002. február 4.

34 Lásd: Bay Fang, "*Saddam's Secret to Survival*" – http://www.militaryphotos.net/forums/showthreat.php?17319-Saddams-secret-to-survival-kill-your-foes-real-or-imagined.

35 Lásd: Edward Mortimer, "*The Thief of Baghdad*," New York Review of Books, http://www.nybooks.com/articles/archives/1990/sep/27/the-thief-of-baghdad/?page=2. Lásd még: Fuad Matar, *Saddam Hussein, the Man, the Cause and the Future* (London: Third World Centre, 1981).

36 Lásd: Patrick Cockburn, "Chemical Ali: The End of an Overlord," *The Independent*, June 25, 2007. Archiválva: http://www.webcitation.org/5n4hnapFg. Szaddám Huszein könyörületessége részben abban nyilvánult meg, hogy al-Bakr nem került kivégzőosztag elé, hanem megengedte neki, hogy lemondjon. Vegyi Ali ezt valószínűleg a gyengeség jelének vette.

37 http://www.theatlantic.com/international/archive/2010/12/iraqs-security-and-intelligence-gutted-in-political-purges-new-cables-show/67431/

38 S. E. Finer, *The History of Government* (Oxford: Oxford University Press, 1997), 643.

39 Martin Meredith, *The Fate of Africa* (New York: PublicAffairs Press, 2005), 546.

40 Martin Meredith, *Our Votes, Our Guns: Robert Mugabe and the Tragedy of Zimbabwe* (New York: PublicAffairs, 2002).

41 Ugyanott, 69.

42 Bruce Bueno de Mesquita, "*Report on Tanzania's Economic and Political Performance: Helping Tanzania Do Better.*" A Világbank számára készült tanulmány, 2009. április 20.

43 Alastair Smith and Bruce Bueno de Mesquita, "Contingent Prize Allocation and Pivotal Voting," *British Journal of Political Science*, 2012.

44 Lásd: Richard L. Park and Bruce Bueno de Mesquita, *India's Political System*, 2nd ed. (Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1979); and Bruce Bueno de Mesquita, *Strategy, Risk and Personality in Coalition Politics: The Case of India* (New York: Cambridge University Press, 1975).

45 Lásd: Bueno de Mesquita, *Strategy, Risk and Personality*, 75.

46 Milton K. Rakove, *Don't Make No Waves, Don't Back No Losers: An Insider's Analysis of the Daley Machine* (Bloomington IN: Indiana University Press, 1975), 16.

47 Waikeung Tam, "*Clientelist Politics in Singapore: Selective Provision of Housing Services as an Electoral Mobilization Strategy,*" University of Chicago, 2003, kézirat.

48 Az ábra alapja az Archigos elemzése a hivatalban töltött időről. A győztes koalíció adatok forrása: Bueno de Mesquita, Alastair Smith, Randolph M. Siverson, and James D. Morrow, *The Logic of Political Survival* (Cambridge, MA: MIT Press, 2003), mint látható, a nagy szövetségek az 1., legmagasabb kockázati csoportba tartoznak.

4. Lopj a szegénytől, add a gazdagnak!

49 Számos kutató vizsgálta, milyen hatással vannak az intézmények az átláthatóságra és az adatok hozzáférhetőségére. Lásd például: James R. Hollyer, B. Peter Rosendorff, and James Raymond Vreeland, *Democracy and Transparency*, munkaanyag, 2010; lásd még: Bruce Bueno de Mesquita, Alastair Smith, Randolph M. Siverson, and James D. Morrow, *The Logic of Political Survival* (Cambridge, MA: MIT Press, 2003).

50 Idézi: Meredith Martin, *Our Votes, Our Guns: Robert Mugabe and the Tragedy of Zimbabwe* (New York: PublicAffairs, 2002), 17.

51 Robert H. Bates, *Prosperity and Violence: the Political Economy of Development* (New York: W. W. Norton & Co., 2001), 74.

52 Gerard Padró i Miquel, "The Control of Politicians in Divided Societies: The Politics of Fear," *Review of Economic Studies* 74 (2007): 1259–1274.

53 Lásd: Penn World Tables 6.3. verzió, http://pwt.econ.upenn.edu

54 Az adóbecslések alapja Kína esetében az országra vonatkozó adatsor: www.worldwidetax.com/china/china_tax.asp az Egyesült Államok adatát pedig a H&R Block's 2010 Tax Cut adószámítási program 1040-es űrlapjával számoltuk ki úgy, hogy nem vettünk figyelembe más adócsökkentő tényezőt az elméleti háromfős családra.

55 Az implicit adózás az a megállapított érték, ami előállítója számára a kormány politikája következtében elveszik. A magas infláció például implicit módon adóztatja a vagyont, mivel csökken a vagyon értéke.

56 Michael Wines, "Chinese Business Mogul Sentenced to Prison," *New York Times*, Asia Pacific Section, May 18, 2010. Available online at http://www.nytimes.com/2010/05/19/world/asia/19china.html.

57 Az eredeti forrása: William Shakespeare, Merchant of Venice, ed. Barbara A. Mowat and Paul Werstine. Folger Shakespeare Library (New York: Washington Square Press, 2009), Act 4, scene 1, 157.

58 Anita L. Allen and Michael R. Seidl, "Cross-Cultural Commerce in Shakespeare's Merchant of Venice," *American University Journal of International Law and Politics* 10 (1995): 843.

59 A számítások alapja: SOI Tax Stats-Internal Revenue Service Collections, Costs, Personnel, and US Population, by Fiscal Year-IRS Data Book Table 29 for 2009.

60 Daron Acemoglu and James A. Robinson, "Inefficient Redistribution," *American Political Science Review* 95, no. 3 (September 2001): 649–661.

61 Az idézetet Elizabeth Ohene-nek tulajdonítják, "Words, Deeds and Cocoa," *West Africa 31* (August 1982), 2104; idézi: Jeffrey Herbst, *The Politics of Reform in Ghána, 1982–1991* (Berkeley: University of California Press, 1993), 111.

62 S. E. Finer, *The History of Government* (Oxford: Oxford University Press, 1997), 663–727.

63 Bruce Bueno de Mesquita and Alastair Smith, "Political Survival and Endogenous Institutional Change," *Comparative Political Studies* 42, no. 2 (2009): 167–197. A. H. Gelb, *Windfall Gains: Blessing or Curse?* (New York: Oxford University Press, 1988); Michael Ross, "Political Economy of Resource Curse," *World Politics* 51 (1999): 297–322; Jeffrey D. Sachs and Andrew M. Warner, "*Natural Resource Abundance and Economic Growth*," munkaanyag 5398, 1995.

64 Xavier Sala-i-Martin Arvind Subramanian, "*Addressing the Natural Resource Curse: An Illustration from Nigeria*," Munkaanyag 9804, NBER Working Paper series (Cambridge MA: National Bureau of Economic Research, 2003). Elérhetőség: http://www.nber.org/papers/w9804.

65 Az adatok forrása: Világbank, World Development Indicators 2010. Elérhetőség: http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators. Az adatok 2000-es árfolyamú USA dollárban vannak megadva.

5. Fogd a pénzt és költsd el!

66 Lásd: Bruce Bueno de Mesquita and George W. Downs, "The Rise of Sustainable Autocracy," *Foreign Affairs* 84, no. 5 (September/October 2005): 77–86. Ellentétes nézetek: Robert J. Barro, *Determinants of Economic Growth: A Cross-Country Empirical Study* (Cambridge, MA: MIT Press, 1997); Adam Przeworski, Michael Alvares, José Antonio Cheibub, and Fernando Limongi, *Democracy and Development: Political Institutions and Material Well-Being in the World, 1950–1990* (New York: Cambridge University Press, 2000).

67 Lásd az ENSZ írástudási felmérésének adatait: http://unstats.un.org/unsd/mdg/ SeriesDetail.aspx?srid=656.

68 Lásd: *US News and World Reports* rangsor, at http://www.usnews.com/ articles/education/worlds-best-universities/2010/09/21/worlds-best-universities-top-400-.html.

69 Lásd: Kiron Skinner, Serhiy Kudelia, Bruce Bueno de Mesquita, and Condoleezza Rice, *The Strategy of Campaigning* (Ann Arbor, MI: University of Michigan Press, 2007).

70 Összehasonlításul, hogy milyen az egyszemélyi vezető kis és nagy létszámú szövetségi rendszerben, lásd: Bruce Bueno de Mesquita, "Leopold II and the Selectorate: An Account in Contrast to a Racial Explanation," *Historical Social Research* [Historische Sozialforschung] 32, no. 4 (2007): 203–221.

71 Lásd: Jorge Dominguez, *Cuba: Order and Revolution* (Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press, 1978); Jorge Dominguez, "The Batista Regime in Cuba," in *Sultanistic Regimes*, eds. H. E. Chehabi and Juan J. Linz (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1998), 113–131.

72 Lásd: http://www.guttmacher.org/pubs/journals/25s3099.html.

73 Lásd: https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2004rank.html – az egy főre jutó jövedelem a vásárlóerő paritásával összehasonlítva 2009-ben; a későbbi évekből nem áll rendelkezésre adat.

74 Idézi: James A. Robinson, *"When Is a State Predatory?"* Munkaanyag, University of California, Berkeley, 1999.

75 Ahol tudtuk, megmértük a távolságot. Ha becsléseket kíván végezni, használja a Google maps szolgáltatását és annak eszközeit a legrövidebb távolság kiszámítására.

76 Lásd: Bruce Bueno de Mesquita, Alastair Smith, Randolph M. Siverson, and James D. Morrow, *The Logic of Political Survival* (Cambridge, MA: MIT Press, 2003).

77 A vagyoni jogok védelméről szóló új tanulány arra az eredményre jutott, hogy a nagyobb szövetségen alapuló kormányok lényegesen jobban figyelnek a vagyoni jogok védelmére, mint a kisebb koalícióval kormányzók. Lásd: Mogens K. Justesen, "Making and Breaking Property Rights: Coalitions, Veto Players, and the Institutional Foundation of Markets," *Journal of Politics*, megjelenés előtt.

78 Lásd: David S. Brown and Ahmed Mushfiq Mobarak, "The Transforming Power of Democracy: Regime Type and the Distribution of Electricity," *American Political Science Review* 103 (2009): 193–213; és Brian Min, "Who Gets Public Goods? Efficiency, Equity, and the Politics of Electrification," előadás: 2008 *Meeting of the Working Group on Wealth and Power in the Post-Industrial Age*, UCLA, February 8–9, 2008.

79 Lásd: Earthquake Management in Iran, *Iranian Studies Group* at MIT, January 6, 2004, elérhető: http://www.vojoudi.com/earthquake/management/management_eq_mit_eng.htm.

80 Edward Luce, *In Spite of the Gods: The Rise of Modern India* (New York: Anchor Books, 2006), 139–140.

6. A hatalom korrumpál; abszolút hatalom abszolút korrumpál

81 Henrik királyt (1387–1422) nagy tisztelet övezi a százéves háború döntő csatájában, Agincourt-nál aratott győzelemért. Dzsingisz kánnal ellentétben azonban V. Henrik fiatalon halt meg. Mindössze negyvenöt éves volt. Nem politikai ellenség győzte le; a franciaországi hadjárat során vérhas okozta halálát.

82 William Shakespeare, Folger Shakespeare Library: Henry V, ed. Barbara A. Mowat and Paul Werstine (New York: Washington Square Press, 1995), Act 3, scene 3, 97. / William Shakespeare: V. Henrik, 3. felvonás, 3. szín 7. sor. Ford.: Vas István.

83 Miután elvesztette a vagyonát, vissza akart térni Haitire; úgy gondolta, hogy ismét magához ragadhatja a hatalmat és újra vagyont szerezhet. Végül 2011 januárjában visszament Haitire, ahol azonnal vád alá helyezték korrupció, valamint más bűncselekmények miatt. A hatalom kísértése nagy; talán olyan nagy, hogy Baby Doc a lehető legmeggondolatlanabb lépést is vállalta miatta. Az idő majd eldönti.

84 Lásd: a Világbank Iránra és Törökországta vonatkozó adatait http://data.worldbank.org/country

85 A jövedelemszinthez viszonyított adók mértékének forrása: http://www.taxrates.cc/html/turkey-tax-rates.html.

86 Lásd: David Leonhardt, "Yes, 47% of Households Owe No Taxes. Look Closer," *New York Times*, Business Section, April 13, 2010, elérhető: http://www.nytimes.com/2010/04/14/business/economy/14leonhardt.html.

87 Összevontuk a Világbank adatait az utalványokról és az egyes választókerületek gazdasági termelékenységi és szegénységi adatait, hogy megnézzük, vajon az utalványokat valóban a szükséget szenvedő kukoricatermelőknek adják, vagy politikai jutalomként a legkisebb szövetségű választókerületeknek. A tanzániai gyakorlattal összhangban úgy számoltuk ki a termelékenységet, hogy a hosszú és rövid esős évszak alatt megtermelt hektáronkénti átlag kukoricatermést vettük alapul. Arra hogy mekkora a szegénység egy adott választókörzetben, a Világbank adatatát vettük alapul arról, hogy egy adott körzetben mekkora a szegénységi küszöb alatt élők aránya. Tanzánia kormánya szerint az utalványprogram a szegénységet hivatott enyhíteni; a mi hatalmijátszma-szabályaink azonban azt mondják, hogy az utalványprogram magánhaszon-osztogatás, amivel a lojális támogatókat segítik kis szövetségi körzetekben.

88 A Dimovszkij-eset minden idézetének forrása: Clifford J. Levy, "Videos Rouse Russian Anger Toward Police," *New York Times*, July 28, 2010, p. A1.

89 Lásd: Martin Meredith, *The Fate of Africa* (New York: PublicAffairs Press, 2005), 556.

90 Lásd: http://www.independent.co.uk/news/business/olympics-crack-down-on-sponsorship-parasites-1612771.html.

91 Lásd: http://news.bbc.co.uk/nol/shared/spl/hi/programmes/panorama/transcripts/buyingthegames.txt.

92 "The Greatest Sideshow on Earth," *The Economist*, July 22, 2010.

93 Castellano dolgairól lásd: Selwyn Raab, *Five Families* (New York: Thomas Dunne Books, 2005); Peter Maas, *Underboss: Sammy the Bull Gravano's Story of Life in the Mafia* (New York: Harper Torch, 1997).

94 M. Cary and H. H. Scallard, *A History of Rome: Down to the Reign of Constantine*, 3rd edn. (Boston: Bedford/St. Martins, 1976), chapters 20 and 27.

95 Lásd: Beatriz Magaloni, *Voting for Autocracy* (New York: Cambridge University Press, 2008), 47.

96 Lásd: Michela Wrong: *In the Footsteps of Mr. Kurtz: Living on the Brink of Disaster in Mobutu's Congo* (London: Fourth Estate, 2000), 4.

97 Lásd: S. E. Finer, *The History of Government* (Oxford: Oxford University Press, 1997), 724.

98 Lásd: http://www.economist.com/node/9465434.

99 Lásd: William Taubman, Khrushchev: *The Man and His Era* (New York: W. W. Norton & Co., 2003), 519-523.

100 Bruce Bueno de Mesquita and Alastair Smith, *"The Political Economy of Corporate Fraud: A Theory and Empirical Tests,"* Paper presented at NYU's Stern Business School, September 2004.

7. Baráti segítség külföldről

101 Ryszard Kapuscinski, *The Emperor* (Boston: Harcourt, 1983), 118 and 111.

102 Lásd: Martin Meredith, *The Fate of Africa* (New York: PublicAffairs, 2005), chapter 19.

103 David Rieff, "Cruel to Be Kind?" *The Guardian*, Friday, June 24, 2005.

104 "Billions in US Aid Never Reached Pakistan Army," http://www.foxnews.com/story/0,2933,559962,00.html, Sunday, October 4, 2009.

105 Lád még: Ebbs, "Battle to Halt Graft Scourge in Africa" *New York Times*, October 15, 2010, http://www.nytimes.com/2009/06/10/world/africa/10zambia.htm.

106 "Dirt Out, Cash In: Kenya's Anti-corruption Campaign Is Wooing Back Donors," *Economist*, November 27, 2003.

107 Jomo Kenyatta, *Suffering without Bitterness: The Founding of the Kenya Nation* (Nairobi: East African Publishing House, 1968), 215.

108 Egy magas rangú amerikai politikusnak tulajdonított kijelentés. Meredith, *The Fate of Africa*, 555.

109 Ugyanott, 555–556.

110 "Turkey Holds Out for Extra US Aid over Iraq," http://articles.cnn.com/2003-02-18/world/sprj.irq.erdogan_1_turkish-bases-bases-and-ports-turkey?_s=PM:WORLD, 2003. február 18. Érdemes megjegyezni, hogy az utóbbi néhány évben Törökországban igen jelentős gazdasági növekedés ment végbe, ahogy az a 6. fejezetben említett frisebb adatokkal való összehasonlításból is látható.

111 Bruce Bueno de Mesquita és Alastair Smith, "A Political Economy of Aid," *International Organization* 63 (Spring 2009): 309–40; valamint Bruce Bueno de Mesquita és Alastair Smith, "Foreign Aid and Policy Concessions," *Journal of Conflict Resolution* 51, no. 2 (2007): 251–284.

112 Lásd: http://www.worldpublicopinion.org/pipa/pdf/mar07/BBC_Views-Countries_Mar07_pr.pdf.

113 Lásd: Peter J. Schraeder, Steven W. Hook, and Bruce Taylor, "Clarifying the Foreign Aid Puzzle: A Comparison of American, Japanese, French, and Swedish Aid Flows," *World Politics* 50, no. 2 (1998): 294–323.

114 Az adatok forrása: USAID Zöld könyv. 2008-as dollárárfolyamra átszámolva.

115 Bruce Bueno de Mesquita and Alastair Smith, "The Pernicious Consequences of UN Security Council Membership," *Journal of Conflict Resolution* 54, no. 5 (2010): 667–686.

116 Lásd például: Ilyana Kuziemko and Eric Werker, "How Much Is a Seat on the Security Council Worth? Foreign Aid and Bribery at the United Nations," *Journal of Political Economy* 114, no. 5 (2006): 905–930; Axel Dreher, Jan-Egbert Sturm, and James Vreeland, "Global Horse Trading: IMF Loans for Votes in the United Nations Security Council," *European Economic Review* 53, no. 7 (2009): 742–757. Axel Dreher, Jan-Egbert Sturm, and James Vreeland, "Development Aid and International Politics: Does Membership on the UN Security Council Influence World Bank Decisions?" *Journal of Development Economics* 88 (2009):1–18.

117 Http://us.oneworld.net/article/how-has-egypt-spent-50-billion-us-aid.

118 William Easterly, *The Elusive Quest for Growth: Economists' Adventures and Misadventures in the Tropics* (Cambridge, MA: MIT Press, 2002); és William Easterly, *The White Man's Burden: Why the West's Efforts to Aid the Rest Have Done So Much Ill and So Little Good* (London: Penguin Press, 2006).

119 Craig Burnside és David Dollar, "Aid, Policies, and Growth," *American Economic Review* 90, no. 4 (2000): 847–868.

120 Lásd: Michael M. Calaban, Sergio Diaz Briquets, and Jerald O'Brien, *Cambodian Corruption Assessment* 2004, USAID/Cambodia, p. 13. Elérhető: www.usaid.gov/kh/democracy_and_governance/documents/Cambodian_Corruption_Assessment.pdf.

121 "Pakistan Flood: Only the Rich Will Be Saved: Aid Agency Protests Minority Discrimination," at http://www.independent.co.uk/news/world/asia/pakistans-rich-diverted-floods-to-save-their-land-2069244.html. Lásd még: http://www.zenit.org/rssenglish-30232; http://tribune.com.pk/story/37842/critical-decisions-ahead-as-barrages-continue-to-resist/; http://www.independent.co.uk/news/world/asia/pakistans-rich-diverted-floods-to-save-their-land-2069244.html; http://tribune.com.pk/story/37842/critical-decisions-ahead-as-barrages-continue-to-resist/; http://www.guardian.co.uk/world/2010/aug/19/pakistan-flood-ban-ki-moon.

122 "Pakistan Flood," http://www.zenit.org/rssenglish-30232.

123 Http://www.csmonitor.com/World/Asia-South-Central/2010/0812/Pakistan-floods-strand-the-poor-while-rich-go-to-higher-ground.

124 Martin Meredith, *The Fate of Africa* (New York: PublicAffairs, 2005), 102.

125 Lásd: Bruce Bueno de Mesquita and George W. Downs, "Intervention and Democracy," *International Organization* 60, no. 3 (July 2006): 627–649.

8. Ha lázad a nép

126 E fejezet sok elemét tudományos szakcikkeinkből és könyvenkből vettük át. Többek között: Bruce Bueno de Mesquita and Alastair Smith, "Political Survival and Endogenous Institutional Change," *Comparative Political Studies* 42, no. 2 (February 2009): 167–197; Bruce Bueno de Mesquita, *Principles of International Politics*, 4th ed. (Washington, DC: CQ Press, 2009); and Bruce Bueno de Mesquita, Alastair Smith, Randolph M. Siverson, and James D. Morrow, *The Logic of Political Survival* (Cambridge, MA: MIT Press, 2003).

127 Fordította: Yung Wei, magánlevelezésben; a kínai idézet eredeti forrása: Hong-she Zhong-gui (Vörös Kína), 1931. december 1. Nagyon hálásak vagyunk Yung Weinek, hogy ezt az idézetet a figyelmünkbe ajánlotta.

128 Frank D. Cornfield, The Origins and Growth of Mau Mau: An Historical Survey, Sessional Paper number 5 of 1959/60 of Kenya LegCo (Nairobi: Government of Colony and Protectorate of Kenya, 1960), 301–308.

129 Julia Preston and Samuel Dillon, *Opening Mexico. The Making of a Democracy* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2005).

130 Emma Larkin, *Everything Is Broken: A Tale of Catastrophe in Burma* (New York: Penguin Press, 2010). A burmai helyzetről, politikáról szóló részeket nagyrészt az ő beszámolójából vettük.

131 Ugyanott, 78–79.

132 *Eyes of the Storm: Turning Points in Burmese History.* PBS wide-angle documentary series, WNET.org, August 19, 2009.

133 Alejandro Quiroz Flores and Alastair Smith, *"Surviving Disasters,"* munkaanyag, NYU, 2010.

134 Ez annak ellenére igaz, hogy a földrengések nagyobb valószínűséggel fordulnak elő demkráciákban, mint autokráciákban.

135 Economist, 2005. július 21.

136 Julien Levesque, "Lords of Jade: Mismanagement of Myanmar's Natural Resources," *Institute of Peace and Conflict Studies*, Issue Brief No. 60 (March 2008).

137 Francis X. Clines, "Soviet Crackdown: Latvia's Leader Tries to Placate the Kremlin," *New York Times*, January 17, 1991. Lásd: http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9D0CEED81030F934A25752C0A967958260.

138 Andrejs Plakans, *The Latvians: A Short History* (Stanford, CA: Hoover Institution Press, 1995).

139 *New York Times*, December 1990, at http://www.nytimes.com/1990/12/20/world/gorbachev-urged-to-consider-crackdown-in-republics.html.

140 Az adatok forrása: Világbank, fejlesztési mutatók (World Development Indicators), egy főre jutó GDP, 2000-es áfolyamra igazított USD-ben számolva.

141 Albert Adu Boahen, The ghánaian Sphinx: Reflections on the Contemporary History of Ghána, 1972–1987, The J. B. Danquah Memorial Lectures, Series 21, February 1988, (Accra, Ghána: Ghána Academy of Arts and Science, 1989), 51.

142 Naomi Chazan, "The Political Transformation of Ghána under the PNDC," in Donald Rothchild (ed.), *The Political Economy of Ghána* (Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1991), 27.

143 Nat Nuno-Amarteifio, Accra városának polgármestere Alastair Smith-nek adott 2008. májusi interjújában.

144 Nicolas van de Walle, *African Economies and the Politics of Permanent Crisis*, 1979–1999 (New York: Cambridge University Press, 2001), 241–242.

9. Háború, béke és világrend

145 A fejezet nagy részének forrásai: Bruce Bueno de Mesquita, Alastair Smith, Randolph M., Siverson, and James D. Morrow, *The Logic of Political Survival* (Cambridge, MA: MIT Press, 2003), 6. fejezet; és Bruce Bueno de Mesquita, James D. Morrow, Randolph M. Siverson, and Alastair Smith, "Testing Novel Implications from the Selectorate Theory of War," *World Politics* 56 (April 2004): 363–388. Akiket érdekelnek állításaink logikai, matematikai bizonyítékai, ezekben és a további hivatkozott művekben találhatják.

146 Sun Tzu, *The Art of War*, ed. James Clavell (New York: Delacorte Press, 1983), 9–14. / Szun-ce: A háború művészete, Cartaphilus Könyvkiadó, Budapest, 2006. Ford.: Tokaji Zsolt és Szántai Zsolt, 14–15. oldal.

147 Caspar Weinberger, "The Use of Military Power," Remarks delivered to the National Press Club, Washington DC, November 28, 1984. Lásd: http://www.airforce-magazine.com/MagazineArchive/Documents/2004/January 2004/0104keeperfull .pdf.

148 Izrael, Egyiptom, Jordánia és Szíria 1967-es háborúja adatainak korrelációját lásd: http://www.correlatesofwar.org/datasets.htm.

149 Anna Getmansky, "Protecting the Protectors: A Cross-National Study of Domestic Regimes and Protection of Soldiers," munkaanyag, Department of Politics, New York University, 2008.

150 Martin Meredith, *The Soccer War* (New York: Vintage Books, 1992), 201–202.

151 Az 1980-as években Európában népszerű vicc volt, hogy Ronald Reagan tulajdonképpen Amerika nevében bocsánatot kért azért, hogy az első két világháborúba késve érkeztek; a harmadikban már tényleg pontosak lesznek.

152 Az ábra adatainak forrása: Correlate of War Project's National Material Capabilities Data. Ausztria vonatkozásában nincsen adatunk, mert az Osztrák–Magyar Monarchia 1918 végén megszűnt létezni.

153 A bábkormányok hatalomra ültetéséről szóló részletesebb és alaposabb, szempontjainkat tükröző művek: Bruce Bueno de Mesquita, et al., Logic of Political Survival, különösen a 9. fejezet; és Carmela Lutmar, "Belligerent Occupations," in *ISA Compendium of International Law*, Robert J. Beck and Henry F. Carey, eds. (Oxford: Blackwell, 2009).

154 Lásd: Michela Wrong, *I Didn't Do It for You: How the World Betrayed a Small African Nation* (New York: HarperCollins, 2005), 328.

155 Ugyanott, 351–353.

156 Bruce Bueno de Mesquita and Randolph M. Siverson, "War and the Survival of Political Leaders: A Comparative Study of Regime Types and Political Accountability," *American Political Science Review* (December 1995); valamint Bueno de Mesquita, Randolph Siverson, and Gary Woller, "War and the Fate of Regimes: A Cross-National Analysis," *American Political Science Review* (September 1992): 638–646.

157 G. M. Gilbert, *Nuremberg Diary* (New York: Farrar, Straus and Company, 1947), 278–279. / G. M. Gilbert: Nürnbergi napló, LAP-ICS Könyvkiadó. Ford.: Halász Zoltán, 387–388. o.

158 Idézi: David D. Laitin and Said S. Samatar, *Somalia: Nation in Search of a State* (Boulder, CO: Westview Press, 1987).

159 Wrong, *I Didn't Do It for You*, 336.

160 Ami azt illeti, számos példa van arra a Correlates of War Project katonai viták adatai között, hogy demokráciák kerülnek egymással katonai konfliktusba. Ezek egyikéből sem lesz azonban háború, mert amikor az egyik fél katonai erőt alkalmaz, a másik fél inkább visszavonul, mint visszatámadjon.

161 Lásd: Dan Reiter and Allan C. Stam, *Democracies at War* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2002).

10. Mit lehet tenni?

162 *NFL Fan Support Ranking*, http://www.bizjournals.com/specials/slideshow/13.html?page=4; *Brand Keys, Sports Loyalty Index*, http://www.brandkeys.com/awards/sports.cfm; *Sports Illustrated*, http://sportsillustrated.cnn.com/2007/writers/rick_reilly/10/09/reilly1015/index.html; http://www.packers.com/team/executive-committee.html.

163 Robert Romano, "The Sarbanes-Oxley Act and the Making of Quack Corporate Governance," *Yale Law Journal* 114 (May 2005): 1521–1611.

164 Jeffrey L. Jensen "Initial Institutions, Institutional Persistence, and the Promotion of Economic Development by the Original 13 States," munkaanyag, NYU Department of Politics, 2007.

165 Akhil Reed Amar, *America's Constitution: A Biography* (New York: Random House, 2006).

166 Congressional Research Service, "The Cost of Iraq, Afghanistan, and Other Global War on Terror Operations Since 9/11," Amy Belasco, September 2, 2010, http://www.fas.org/sgp/crs/natsec/RL33110.pdf.

167 Például: http://www.npr.org/2011/01/30/133305663/in-haiti-cell-phones-serve-as-debit-cards.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ

A HATALOMGYAKORLÁS SZABÁLYAI

A Diktátorok kézikönyvében a hatalom megszerzésének és megtartásának minden diktátor, cégvezető és elnök által megszívlelendő aranyszabályait foglaltuk össze.

• • •

PÉLDÁUL:

A LEHETŐ LEGKEVESEBB EMBERRE ÉPÍTS!

Ezt az aranyszabályt betartva Kim Dzsong Il a nemzetközi botrányok ellenére közel két évtizedig uralkodott Észak-Koreában.

• • •

ÚGY ÁLLÍTSD FEL A SZABÁLYOKAT, HOGY EGYSZERŰ KÖVETŐBŐL NE LEHESSEN PÓTOLHATATLAN!

HÍVEIDET TARTSD ÁLLANDÓ KÉSZENLÉTBEN!

Más orosz vezetők mellett Vlagyimir Iljics Lenin is tökélyre vitte e szabály alkalmazását.

• • •

TARTSD A KEZED A PÉNZCSAPON!

A kormányzás drága mulatság. Kövesd Aszif Ali Zardari volt pakisztáni elnök példáját, akinek vagyonát négymillió dollárra becsülik, bár a világ egyik legszegényebb országát vezette.

• • •

ÚGY OSZD A TORTÁT, HOGY A BARÁTAIDNAK RENDESEN JUSSON BELŐLE!

Szaddám Huszein ezzel a taktikával évtizedekig hatalmon maradt.

• • •

SOHA NE VEGYÉL KI PÉNZT A TÁMOGATÓID ZSEBÉBŐL!

Ha megteszed, nem kell sokat várnod, hogy korábbi barátaid elhagyjanak.

DIKTÁTOROK KÉZIKÖNYVE

BRUCE BUENO DE MESQUITA ÉS ALASTAIR SMITH

GABO

BRUCE BUENO DE MESQUITA ÉS ALASTAIR SMITH

DIKTÁTOROK KÉZIKÖNYVE

MIÉRT JÓ POLITIKA A ROSSZ VISELKEDÉS?

GABO